

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (11)

*Присвячено Сіверським науковим слуханням
«Інформаційна економіка: проблеми
становлення та перспективи розвитку в Україні»
(До 100-річчя Національної академії наук України)*

Чернігів 2017

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 8 від 31.08.2017). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – № 3 (11). – 222 с.

Цей випуск журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» присвячено Сіверським науковим слуханням «Інформаційна економіка: проблеми становлення та перспективи розвитку в Україні» (до 100-річчя Національної академії наук України). У номері вміщено статті, які висвітлюють питання щодо теоретичних проблем розвитку національної економіки; галузевих аспектів розвитку національного господарства; фінансових ресурсів; обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М. П., доктор економічних наук, професор;

Льчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І. М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С. М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І. Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І. І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л. Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т. В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В. П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л. Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М. І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ECONOMICS AND MANAGEMENT

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3 (11)

Dedicated to the Siversky Scientific Listening
“Information economy: problems of formation and development
prospects in Ukraine”
(To the 100th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine)

Chernihiv 2017

UDC 330(066)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 8 dated 31.08.2017). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2017. – № 3 (11). – 222 p.

This issue of the journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is devoted to the Siversky Scientific Listening "Information Economy: Problems of Formation and Development Prospects in Ukraine" (to the 100th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine). The issue contains articles that cover the theoretical problems of the national economy development; sectoral aspects of the national economy development; financial resources; accounting, control and audit

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Колтунович О.</i> Доктринальні засади інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки	7
<i>Пілевич Д.</i> Теоретичне обґрунтування сутності інформаційної інфраструктури та її роль у розвитку економічних систем	12
<i>Холявко Н.</i> Напрями трансформації співробітництва секторів підприємництва та вищої освіти в умовах інформаційної економіки	20
<i>Шпак Н.</i> Особливості формування людського капіталу в аграрному секторі інформаційної економіки	28
<i>Derii Zh.</i> Households role in the circular economy	39
<i>Melnikov A., Kotliarevskyy Ya., Shtangret A.</i> Theoretical and methodological foundations for providing sustainable development of the information sphere	46
<i>Yushchenko N.</i> Choosing the type of growth curve in forecasting economic dynamics	53

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Ковшун Н.</i> Система сталого водокористування як складова національної економіки	61
<i>Романова А.</i> Особливості вітчизняної туристичної інфраструктури як важливий чинник розвитку індустрії гостинності України	69
<i>Ниженник О.</i> Формування конкурентоспроможності машинобудівних підприємств: чинники та основні проблеми забезпечення	79
<i>Никифорович О.</i> Оцінка інвестиційних проєктів у сфері теплозабезпечення населених пунктів України на основі методології багаторівневого підходу	86
<i>Повержук У.-Ю.</i> Управління підприємствами хлібопекарської галузі в умовах невизначеності ринку	94
<i>Savchenko V., Dolhopolov M.</i> Stimulation of small business and ways to strengthening	100

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Абрамова А.</i> Методичні підходи до розробки моделі фінансового забезпечення малого та середнього бізнесу	109
<i>Дубина М.</i> Формування системи основних типів фінансової довіри у межах ринку фінансових послуг	115
<i>Жарій Я., Краснянська Ю.</i> Трансформування інвестиційної діяльності банківської системи України для реалізації стратегічних проєктів	125
<i>Тарасенко А., Литвин С., Дубина П.</i> Теоретичні аспекти функціонування та розвитку факторингу	135
<i>Ополінська В.</i> Роль проблем оподаткування у розвитку електронної торгівлі в Україні	145
<i>Тарасенко О.</i> Ідентифікація сутності депозитної поведінки домогосподарств	150
<i>Жаворонок А.</i> Обґрунтування сутності нетрадиційних банківських послуг	158
<i>Rohova O.</i> The specifics of implementation of fiscal decentralization in the context of providing the local budgets' independence	167
<i>Sadchykova I., Shyshkina O.</i> Conceptual framework the financial support of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economics	173
<i>Konovalenko D.</i> Fiscal consolidation and its impact on the Ukraine's economy	185

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Сарапіна О., Пінчук Т., Петриченко А.</i> Вдосконалення обліку в бюджетних установах в умовах використання сучасних інформаційних технологій (на прикладі системи «ДЕБЕТ плюс»)	193
<i>Іванова Л.</i> Критерії припинення визнання дебіторської заборгованості боржника	198
<i>Onyshchenko V.</i> The features of joint venture participants' balance sheet preparation	206

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	211
--	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Koltunovych O.</i> Doctrinal bases of innovation and technological modernization of the special sectors of the national economy	7
<i>Pilevych D.</i> Theoretical rationale of essence information infrastructure and its role in the development of economic systems	12
<i>Kholiavko N.</i> Directions of cooperation between business enterprise sector and higher education sector under the conditions of information economy	20
<i>Shpak N.</i> Features of forming human capital in the agricultural sector of the information economy.....	28
<i>Derii Zh.</i> Households role in the circular economy.....	39
<i>Melnikov A., Kotliarevskyy Ya., Shtangret A.</i> Theoretical and methodological foundations for providing sustainable development of the information sphere.....	46
<i>Yushchenko N.</i> Choosing the type of growth curve in forecasting economic dynamics	53

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kovshun N.</i> System of sustainable water use as a component of national economy	61
<i>Romanova A.</i> The peculiarities of the domestic tourism infrastructure as an important factor of the development of the hospitality industry of Ukraine	69
<i>Nyzhnyk O.</i> The competitiveness formation of machine-building enterprises: factors and mechanisms of its support.....	79
<i>Nykyforovych O.</i> Estimation of investment projects in the sphere of heat supply of settlements of Ukraine on the basis of the methodology of the multi-level perspective.....	86
<i>Poverzhuk U.-Yu.</i> Management of bakeries enterprises under market uncertainty	94
<i>Savchenko V., Dolhopolov M.</i> Stimulation of small business and ways to strengthening.....	100

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Abramova A.</i> Methodical approaches to the development of a model for financial support for small and medium business	109
<i>Dubyna M.</i> Formation of the system of basic types of financial trust in the framework of the financial services market.....	115
<i>Zharii Ya., Krasnianska Yu.</i> Transformation investment banking system of ukraine for realization of strategic projects	125
<i>Tarasenko A., Lytvyn S., Dubyna P.</i> Theoretical aspects of functioning and development of factoring.....	135
<i>Opolinska V.</i> The role of taxation problems on the development of e-commerce in Ukraine.....	145
<i>Tarasenko O.</i> Identification of essence the deposit conduct of household	150
<i>Zhavoronok A.</i> Interpretation of the essence of non-traditional banking services.....	158
<i>Rohova O.</i> The specifics of implementation of fiscal decentralization in the context of providing the local budgets' independence.....	167
<i>Sadchykova I., Shyshkina O.</i> Conceptual framework the financial support of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economics.....	173
<i>Konovalenko D.</i> Fiscal consolidation and its impact on the Ukraine's economy.....	185

ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

<i>Sarapina O., Pinchuk T., Petrichenko A.</i> Improvement of accounting in budgetary institutions in conditions of using the modern information technologies (as a case of the debate plus system).....	193
<i>Ivanova L.</i> Derecognition of receivables debtors	198
<i>Onyshchenko V.</i> The features of joint venture participants' balance sheet preparation.....	206

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....

211

УДК 330.15.336

*Олександр Колтунович***ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ОКРЕМИХ СЕКТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ***Александр Колтунович***ДОКТРИНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ
МОДЕРНИЗАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ СЕКТОРОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ***Oleksandr Koltunovych***DOCTRINAL BASES OF INNOVATION AND TECHNOLOGICAL
MODERNIZATION OF THE SPECIAL SECTORS OF THE NATIONAL ECONOMY**

У статті розглянуто доктринальні засади інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки України. Досліджено міжнародний досвід активізації процесів модернізації та інноваційно-технологічного розвитку окремих народногосподарських комплексів. Визначено пріоритетні секторальні кластери з найвищим рівнем впровадження інноваційних розробок. Запропоновано пріоритетні напрями підвищення рівні інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки України.

Ключові слова: інноваційно-технологічна модернізація; доктринальні засади; інноваційна діяльність; кластери; зовнішньоекономічна діяльність.

Бібл.: 5.

В статье рассмотрены доктринальные основы инновационно-технологической модернизации отдельных секторов национальной экономики Украины. Исследован международный опыт активизации процессов модернизации и инновационно-технологического развития отдельных сегментов народнохозяйственных комплексов. Определены приоритетные секторальные кластеры с высоким уровнем внедрения инновационных разработок. Предложено приоритетные направления повышения уровня инновационно-технологической модернизации отдельных секторов экономики Украины.

Ключевые слова: инновационно-технологическая модернизация; доктринальные основы; инновационная деятельность; кластеры; внешнеэкономическая деятельность.

Библ.: 5.

The article deals with the doctrinal principles of innovation and technological modernization of certain sectors of the national economy of Ukraine. The international experience of activating the processes of modernization and innovation-technological development of individual national economic complexes is researched. Priority sectoral clusters with the highest level of implementation of innovative developments have been identified. The priority directions of raising the level of innovation and technological modernization of certain sectors of the economy of Ukraine are proposed.

Key words: innovation-technological modernization; doctrinal principles; innovative activity; clusters; foreign economic activity.

*Bibl.: 5.***JEL Classification:** D02, D04, D60

Постановка проблеми. У період глобальних технологічних зрушень відбуваються процеси, пов'язані з переходом світової економіки до нового технологічного укладу та формування нової економічної архітектури, в основі якої знаходяться процеси інноваційно-технологічної модернізації. З метою активізації процесів модернізації та інноваційного розвитку економіки необхідно сформулювати потужний інституційний базис, який дозволяє сконцентрувати наявні ресурси на перспективних напрямках розвитку країни. Враховуючи низький рівень конкурентоспроможності окремих секторів економіки, Україна потребує дієвих механізмів для переходу на нові технічні регламенти та стандарти світового рівня. Насамперед це стосується високотехнологічних секторів промисловості, агропромислового комплексу, водогосподарського комплексу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем модернізації окремих секторів національної економіки на новій технологічній основі, розроблення теоретичних та прикладних положень управління інноваційними процесами в Україні широко висвітлені у наукових дослідженнях багатьох науковців. Вагомий внесок у вивчення питань модернізації та інноваційного розвитку України в останні десятиліття зробили такі відомі вітчизняні вчені, як О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, К. О. Бужимська, Ю. М. Бажал, Б. М. Данилишин, В. М. Геєць, Б. В. Гриньов, З. В. Герасимчук, В. Ю. Грига, П. Н. Завлін, Н. В. Краснокутська, В. І. Ляшенко, А. Г. Науомвець, В. П. Соловійов, В. П. Семиноженко, Д. М. Стеченко, Л. І. Федулова, М. А. Хвесик, Л. В. Шинкарук та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зазначених дослідженнях констатується низький рівень ефективності національної інноваційної системи і значне відставання окремих секторів економіки за рівнем їх технологічного оновлення від сучасного світового рівня, внаслідок чого українська економіка та її продукція мають низькі показники конкурентоспроможності у глобальному економічному просторі. Однак більшість дослідників зосереджується лише на проблемі недостатніх обсягів фінансування інноваційної діяльності в Україні. При цьому дослідження структури та стадій процесу інноваційно-технологічної модернізації за основними механізмами інституційного забезпечення залишаються поза увагою і сьогодні.

Мета статті. Розглянути доктринальні засади інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки України. Дослідити міжнародний досвід активізації процесів модернізації та інноваційно-технологічного розвитку окремих народногосподарських комплексів. Визначити пріоритетні секторальні кластери з найвищим рівнем впровадження інноваційних розробок. Запропонувати пріоритетні напрями підвищення рівня інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки України.

Виклад основного матеріалу. Вирішення нагальних соціально-економічних та зовнішньоекономічних проблем потребує структурних змін в економічній архітектурі країни. Побудова ефективної економіки України потребує інтенсифікації процесів інноваційно-технологічної модернізації під впливом високої конкуренції, що посилюється в умовах реалізації регіональних інтеграційних процесів. Особливості формування і розвитку процесів модернізації та інноваційного розвитку економіки визначають конкурентоспроможність національної економіки та здатність ефективно функціонувати та відповідати викликам сучасності.

В умовах поглиблення інтеграційних процесів та імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у частині зони вільної торгівлі актуалізується питання інституціональних трансформацій та активізації процесів інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки. Враховуючи низький рівень конкурентоспроможності, реальний сектор національної економіки потребує дієвих механізмів у межах запровадження нових технічних регламентів та стандартів ЄС.

Інноваційний шлях розвитку національної економіки вимагає створення системи взаємодії всіх учасників науково-інноваційної діяльності та механізмів її функціонування, адекватних поставленим цілям [1, с. 16]. Вирішення цієї проблеми є складним комплексним завданням, у процесі вирішення якого необхідно враховувати такі аспекти, як зовнішньополітична ситуація, стан економіки і бізнесу, національна економічна безпека, стан екології, охорони здоров'я, освіти, регіональні проблеми, соціальна стабільність тощо.

Модернізація, як процес удосконалення існуючих систем, методів, процедур та технологій для підвищення їхньої ефективності та надійності, є одним із важливих напрямків підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва та економіки загалом. У глобальному контексті важливість модернізації економіки підкреслюється необхідністю конкуренції на зовнішніх ринках. При цьому в сучасних умовах невід'ємним елементом модернізації економіки є інноваційний розвиток.

Для своєчасного корегування пріоритетних напрямів інноваційно-технологічної модернізації слід розробити і впровадити комплексну систему прогнозування пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, які й визначатимуть пріоритети організаційно-технологічної структури народного господарства в довгостроковій і середньостроковій перспективі. Пріоритети інноваційно-технологічної модернізації на загальнодержавному рівні повинні кореспондуватися з інтересами і потребами перспектив соціально-економічного розвитку різних регіонів України, при цьому враховуючи регіональні інноваційно-технологічні особливості територій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Особливо важлива роль у інноваційно-технологічній модернізації має належати розвитку фундаментальної та прикладної науки. Підвищення ролі держави у фінансуванні фундаментальних науково-дослідних робіт має супроводжуватися необхідним бюджетним фінансуванням витрат на них [2, с. 24]. А зважаючи на можливості подальшої їх практичної реалізації, необхідні розрахунки такої ефективності. Значний вплив фінансового забезпечення на результативність інноваційно-технологічної модернізації підтверджує також аналіз взаємозв'язку між обсягами фінансування досліджень і розробок в Україні. В результаті, близько 70 % парку наукового обладнання перебуває в експлуатації понад 10 років, у тому числі чверть – понад 20 років [3, с. 1].

Попри позитивну динаміку зростання валового внутрішнього продукту, частка вітчизняної наукоємної продукції у структурі ВВП майже не змінилася. Динаміка кількісних показників свідчить не лише про зменшення загальної кількості виконаних наукових і науково-технічних робіт, але й про випереджаюче падіння питомої ваги робіт інноваційної спрямованості. Якщо у докризовому 2013 році витрати на науку досягали 0,7 % ВВП, то за результатами 2016 року – лише 0,48 %. Протягом останніх років найбільші вливання в інноваційну діяльність України відбулися саме за рахунок внутрішніх коштів. Іноземні інвестори та інші джерела здійснювали фінансування інноваційних проектів у значно менших розмірах. Зниження обсягів фінансування інноваційної діяльності в Україні також обумовлено тим фактором, що кількість підприємств, які здійснювали інноваційні розробки та їх реалізацію, в останні 4 роки істотно скоротилась у порівнянні з докризовим 2013 роком.

Наприклад, в Ізраїлі бізнес вносить близько 85 % на наукові дослідження, у США – 70 %, Сінгапурі – 59 %, Австралії – 56 %, Індії – всього 36 %. У Бразилії, за даними Інституту статистики ЮНЕСКО, за наукові розробки відповідає виключно держава. У Росії бізнес вкладає до 60 % коштів від загального обсягу науково-дослідних робіт. Держави інвестують і заробляють, продаючи інтелектуальну власність. Сполученим Штатам ця стаття доходу приносить щорічно 150 млрд доларів, це приблизно 12 % від ВВП США. У Фінляндії, що входить до п'ятірки за видатками на НДДКР, патенти дають до 20 % ВВП [5, с. 467]. У СРСР обсяг внутрішніх витрат на НДДКР становив 5 % ВВП, у тому числі: фундаментальні дослідження – 12,8 %, прикладні дослідження – 60,3 %, дослідно-конструкторські розробки – 26,9 % [5, с. 468].

В Україні питома вага підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, становила у докризовий період 16,8 %. При цьому питома вага реалізованої інноваційної продукції в Україні за відповідний період становила лише 3,3 %. Згідно з опублікованими даними, Україна і Вірменія поділили 84-у позицію в рейтингу, увійшовши до числа держав з високим рівнем людського розвитку. Водночас Україна істотно погіршила свої позиції порівняно з 2015 роком, коли країна перебувала на 55-му місці. Зниження рівня інтелектуального потенціалу обумовлене скороченням кількості працівників наукових організацій.

Якщо ж аналізувати структуру виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні, то динаміка кількісних показників свідчить не тільки про зменшення загальної кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт, а й про випереджальне падіння питомої ваги виконаних робіт інноваційної спрямованості. Практика останніх десятиліть показує, що донорські програми в Україні не фінансують інноваційні проекти на конкурсній основі, а лише займаються вибірковою модернізацією окремих інфраструктурних елементів. Негативні тенденції інноваційно-технологічної модернізації в Україні відображаються й у зниженні рівня інтелектуального потенціалу України. Згідно з останніми даними, Україна за 2016 опустилася в рейтингу за Індексом людського розвитку на 29 позицій [2, с. 114].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Серед основних проблем, що стримують інноваційно-технологічну модернізацію в економіці України, можемо виділити певні системні проблеми. Аналіз виконання державних програм інноваційного розвитку показує, що для фінансування реалізації інноваційних проектів недостатньою мірою використовуються прямі іноземні інвестиції, кредити банків, а також власні кошти юридичних осіб [1, с. 44]. Серед організацій реального сектору економіки країни мають місце низький попит на інноваційну продукцію, слабка сприйнятливість до нововведень, недостатня кооперація з розробниками інновацій. Низька інноваційна активність вітчизняних підприємств значною мірою визначається сформованими системою управління бізнес-процесами та умовами фінансування впровадження інновацій.

Необхідно констатувати й низьку ефективність суб'єктів інноваційної інфраструктури у сфері комерціалізації результатів наукової та науково-технічної діяльності і, відповідно, відсутність сучасного ринку науково-технічної продукції. Діючі технопарки і центри трансферу технологій не забезпечують ефективної взаємодії науки з виробничим сектором. Функціонування організованих окремих публічних платформ (ярмарків інноваційних розробок, бірж інтелектуальної власності) має довгостроковий ефект і поки не може з огляду на цю специфіку і масштаб забезпечити масове впровадження інноваційних розробок у виробництво [4, с. 37]. Вказана обставина викликає необхідність створення багатьох інституцій, що забезпечують комплексну взаємодію розробників і виробників, і координацію діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Основою успішної реалізації цих напрямів може стати створення національної інноваційної платформи, здатної забезпечити ефективну взаємодію науки з реальним сектором економіки. Ключовими платформами для інноваційного підприємництва у високотехнологічних секторах можуть виступити індустріальні парки, центри трансферу технологій, що у свою чергу обумовлює необхідність виділення державою значних інвестицій для розвитку їхньої інфраструктури та матеріально-технічної бази.

Висновки і пропозиції. Серед пріоритетних напрямів інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів економіки України необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на створення інституціональних засад формування та розвитку процесів модернізації та інноваційного розвитку окремих секторів економіки.

За таких умов модернізація, спрямована на техніко-технологічне оновлення основних фондів, потребує залучення інвестицій з метою заміни фізично та морально зношених активів й інноваційного оновлення основного капіталу в достатніх обсягах. З урахуванням існуючих системних проблем у цій сфері саме забезпечення якісного зростання і конкурентоспроможності національної економіки з концентрацією ресурсів на формуванні її високотехнологічних секторів, які базуються на виробництвах V і VI технологічних укладів, є головним пріоритетом при формуванні національної інноваційної політики на довгострокову перспективу.

На наш погляд, стимулювання процесу інноваційно-технологічної модернізації має забезпечуватися комплексом заходів, що включають адресну підтримку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, створення сприятливого економічного клімату, стимулюючого зацікавленість у модернізації та впровадженні інноваційних технологій. Інноваційний шлях розвитку національної економіки за таких умов потребує створення системи взаємодії всіх учасників науково-інноваційної діяльності та механізмів її функціонування, адекватних поставленим цілям. Разом з тим пріоритети інноваційно-технологічної модернізації на загальнодержавному рівні повинні кореспондуватися з інтересами і потребами перспектив соціально-економічного розвитку різних регіонів України, при цьому враховуючи регіональні інноваційно-технологічні особливості територій. З метою стимулювання процесів інноваційно-технологічної модернізації необхід-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

но законодавчо закріпити в Податковому кодексі України преференції і пільги всім учасникам процесів інноваційно-технологічної модернізації. Також необхідно всіляко сприяти формуванню єдиного інноваційного простору з регіональними та секторальними кластерними структурами, особливо в умовах фінансово-бюджетної децентралізації.

Список використаних джерел

1. Аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
2. Доповідь «Соціально-економічний розвиток України до 2020 року» Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>.
3. Інформаційний бюлетень Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Економічні прогнози Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
5. Аналітичний звіт Світового банку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>.

References

1. *Analitychni materialy Nacionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Analytical materials of the National Institute for Strategic Studies]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua>.
2. *Dopovid «Socialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy do 2020 roku» Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [The report «Socio-economic development of Ukraine till 2020» of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>.
3. *Inforamatsiyni biuleten Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Newsletter of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. *Ekonomichni prohnozy Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Economic forecasts of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua>.
5. *Analitychnyi zvit Svitovoho banku v Ukraini [World Bank Analytical Report in Ukraine]*. Retrieved from <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>.

Колтунович Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, м. Київ.
Колтунович Александр Сергеевич – кандидат экономических наук, г. Киев.
Koltunovych Oleksandr – PhD in Economics, Kyiv.
E-mail: smm.osce@gmail.com

УДК 338.49:004/330.342

Дмитро Пілевич

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Дмитрий Пилевич

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ СУЩНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ЕЕ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Dmytro Pilevych

THEORETICAL RATIONALE OF ESSENCE INFORMATION INFRASTRUCTURE AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS

У межах статті проведено пізнання теоретичної сутності інформаційної інфраструктури та визначено її роль у розвитку економічних систем. Зокрема, спочатку проаналізовано наукові підходи до пізнання сутності категорії «інфраструктура», детальний аналіз яких дозволив сформулювати авторську позицію щодо змісту окресленої категорії. Враховуючи отримані результати дослідження, у статті детально розглянуто природу інформаційної інфраструктури, визначено її базові компоненти. Для ідентифікації її сутності було використано системний метод дослідження. Також описані особливості функціонування інформаційної інфраструктури у різних економічних системах, розглянуто види інформації, що виникають у їх межах. Ідентифіковано та описано базові компоненти зазначеного типу інфраструктури і загалом визначені особливості її впливу на функціонування економічних систем.

Ключові слова: інфраструктура; інформаційна інфраструктура; економічна система; економічні відносини; ендогенна інформація; екзогенна інформація.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

В рамках статті проведено познання теоретической сутності інформаційної інфраструктури та определена ее роль в развитии экономических систем. В частности, с начала проанализированы научные подходы к познанию сутності категории «инфраструктура», детальний анализ которых позволил сформировать авторскую позицию относительно содержания обозначенной категории. Учитывая полученные результаты исследования, в статье подробно рассматривается природа информационной инфраструктуры, определяются ее базовые компоненты. Для идентификации ее сутності был использован системный метод исследования. Также описаны особенности функционирования информационной инфраструктуры в различных экономических системах, рассмотрены виды информации, возникающие в их пределах. В статье идентифицировано и описано базовые компоненты указанного типа инфраструктуры и в целом определены особенности ее влияния на функционирование экономических систем.

Ключевые слова: инфраструктура; информационная инфраструктура; экономическая система; экономические отношения; эндогенная информация; экзогенная информация.

Рис.: 1. Библ.: 9.

Within the framework of the article, the theoretical essence of the information infrastructure has been studied and its role in the development of economic systems has been determined. In particular, the scientific approaches to the cognition of the essence of the category "infrastructure" have been analyzed from the beginning, the detailed analysis of which allowed to form an author's position on the contents of the designated category. The systemic method of research was used, and features of the functioning of the information infrastructure in various ECONOMIC systems examined kinds of information arising within them. The article identified and described the basic components of this type of infrastructure and generally identified particularly its effect on the functioning of economic systems.

Key words: infrastructure, information infrastructure, economic system, economic relations, endogenous information, exogenous information.

Fig.: 1. Bibl.: 9.

JEL Classification: P00;L86

Постановка проблеми. Розвиток будь-якого економічного об'єкта не можливий без існування належного середовища його функціонування, яке б спонукало такий об'єкт до продукування нової якості та постійного переходу на нові рівні власного існування. У переважній більшості наукових праць таке середовище прийнято розглядати як інфраструктуру функціонування певного процесу чи явища. На сьогодні склалася ситуація, за якої інфраструктура є у будь-якого об'єкта, що вивчається, оскільки жодне явище у сучасному суспільстві не може існувати відокремлено і не взаємодіяти з іншими сферами життєдіяльності людини.

Інформаційна інфраструктура у сучасних умовах постійного зростання ролі інформаційних технологій поступово починає відігравати все помітнішу роль у функціонуванні економічних об'єктів різної природи та їх подальшому розвитку. Інформація, що пронизує на сьогодні всі складові діяльності будь-якого підприємства, роботу держав-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

них органів влади у сфері регулювання економічних процесів, часто визначає рівень функціонування зазначених суб'єктів. Така ситуація загалом призводить до залежності ефективності розвитку суб'єктів господарської діяльності від якості тієї інформації, вчасності її опрацювання, яку вони отримують та мають змогу продукувати. Саме тому питання побудови системи інформаційної інфраструктури є нині актуальними та важливими з позиції забезпечення належних умов розвитку інших об'єктів дослідження, поглиблення вимагають як теоретичні засади її функціонування, так і прикладні аспекти формування такої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі на сьогодні питанням пізнання сутності інформаційної інфраструктури приділена значна увага, що обумовлено зростанням ролі інформаційних технологій у розвитку сучасного суспільства. До науковців, які проводили дослідження у цій сфері, варто віднести таких: Н. Балдич, О. В. Бондаренко, О. К. Волох, О. Д. Довгань, А. М. Іванова, А. В. Лапін, О. О. Пасічник, І. І. Рекурєнко, Ю. М. Сафонов, К. І. Серебряк, С. П. Сонько.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність численних наукових напрацювань у цій сфері, теоретичні аспекти функціонування інформаційної інфраструктури потребують свого подальшого поглиблення, необхідно обґрунтувати властивість такої інфраструктури, її роль у функціонуванні економічних систем різної природи, що в цілому і визначає специфічні риси системи окресленої інфраструктури та закономірності її розвитку в майбутньому.

Мета статті. Метою статті є пізнання теоретичної сутності інформаційної інфраструктури та визначення її ролі у розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення зазначеної мети варто проаналізувати природу самої інфраструктури як універсального явища у межах нашої об'єктивної реальності. Саму інфраструктуру можна розуміти лише у межах абстрактного мислення, оскільки склад такої системи, характерні її риси дуже залежать від закономірностей функціонування самого об'єкта дослідження. Структура системи інформаційної інфраструктури постійно змінюється залежно від трансформації об'єкта пізнання, який знаходиться у фокусі уваги вченого. Наприклад, для депозитної системи інформаційна структура матиме свою систему вже сформованих елементів та компонентів, що будуть взаємодіяти між собою та сприяти розвитку депозитних установ у країні. Однак якщо розглядати конкретний комерційний банк як депозитну установу, то притаманна для нього інформаційна інфраструктура буде відрізнятися від її типу, що характерна депозитній системі. Хоча банк є складовою цієї системи країни, проте склад елементів інформаційної інфраструктури банківської установи та, що найголовніше, їх природа будуть характерними насамперед для такого суб'єкта та його депозитної діяльності.

Для визначення загальної сутності інформаційної інфраструктури визначимо спочатку зміст категорії «інфраструктура». У науковій літературі нині існує значна кількість трактувань цієї дефініції. Наведемо декілька з них. Зокрема, С. П. Сонько пропонує таке трактування інфраструктури: інфраструктура як складова економіки являє собою сукупність суб'єктів господарювання і специфічних акумульованих на певній території об'єктів загальноекономічного призначення, які задовольняють матеріальні, духовні і соціальні потреби людини через надання усього комплексу послуг з метою створення загальних умов для ефективного функціонування процесу суспільного відтворення і нормальної життєдіяльності людини [8, с. 88]. І. І. Рекурєнко зауважує, що під інфраструктурою необхідно розуміти сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії об'єктів і суб'єктів ринкової економіки та руху товарно-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

грошових потоків [6, с. 61]. А. М. Іванова зазначає, що інфраструктура – сукупність підсистем, служб, підприємств, допоміжних ланок і установ, які опосередковують, прискорюють та полегшують укладання і виконання ринкових угод. Ринкова інфраструктура – система каналів зв'язку, через які переміщуються матеріальні, людські та фінансові ресурси, відбувається їхній перерозподіл в економіці [3, с. 164]. М. В. Дубина розглядає інфраструктуру таким чином: інфраструктура – складна, динамічна система, елементи якої мають спільну мету діяльності, яка полягає у формуванні та реалізації заходів з метою створення передумов функціонування певного явища, об'єкта, процесу, тобто сприяння розвитку іншої системи [9, с. 34]. Ю. М. Сафонов зауважує, що до інфраструктури ринку, як правило, відносять все, що забезпечує взаємодію основних його учасників (кредиторів, позичальників, інвесторів, емітентів, брокерів, дилерів, андеррайтерів) [7], а А. В. Мерзляк пропонує ринкову інфраструктуру розглядати як сукупність елементів (державних, установ, фінансових інститутів, посередницьких, консультативних, юридичних організацій тощо), які забезпечують функціонування суб'єктів господарювання на всіх рівнях національної економіки [5, с. 2].

Таким чином, враховуючи окреслені вище підходи до розуміння природи інфраструктури, будемо її зміст розглядати таким чином: інфраструктура – сукупність елементів, компонентів, складових, які можуть бути розглянуті як цілісна, єдина система й у взаємодії між собою створюють умови для функціонування та розвитку певного об'єкта, що досліджується. У межах цього визначення інфраструктура розглядається з позиції використання абстрактного підходу до трактування її природи. Проте, розглядаючи конкретний економічний об'єкт та його систему інфраструктури, яка об'єктивно існує завжди, композиція такої системи стає конкретною та вичерпною стосовно об'єкта, що досліджується. Специфіка структури інфраструктури обумовлюється характерними рисами самого об'єкта, для якого вона вивчається.

Розглянемо тепер природу інформаційної інфраструктури, враховуючи обґрунтований підхід до розуміння сутності інфраструктури. У науковій літературі на сьогодні існують дослідження змісту зазначеного поняття, визначення його специфічних рис та ролі у функціонуванні об'єктів різної природи. О. Д. Довгань пропонує таке трактування: поняття інформаційної інфраструктури визначається як сукупність програмно-технічних засобів, інформаційних комунікацій, інших механізмів управління інформаційними ресурсами, напрацьованих суспільною практикою, організаційних систем збереження і використання наявних обсягів інформації, а також інститутів продукування нової інформації в інтересах суспільного розвитку, засобів нормативного забезпечення інформаційної діяльності, захисту вітчизняних інформаційних ресурсів від усіх видів загроз та негативних впливів [2, с. 64–65]. О. К. Волох зазначає, що під інформаційно-комунікаційною інфраструктурою слід розуміти сукупність територіально розподілених інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, телекомунікаційних мереж, мереж поштового зв'язку, організаційних структур, нормативно-правових механізмів, що забезпечують її ефективне функціонування та управління нею [1, с. 31]. А. В. Лапін зауважує, що інформаційна інфраструктура підприємства є складною системою, що об'єднує управлінські, технологічні, економічні та соціальні компоненти в єдине ціле [4, с. 89].

Отже, інформаційну інфраструктуру як окрему підсистему, як цілісний об'єкт пізнання можна розглядати таким чином: інформаційна інфраструктура – окрема складова інфраструктури досліджуваного об'єкта, яка включає механізми створення, обробки, збереження, передачі, використання та захисту інформації різної природи, яка складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з такими даними у межах таких систем, і сприяють підвищенню рівня якості управління зазначеним об'єктом.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Враховуючи сутність наведеного вище трактування категорії «інформаційна інфраструктура», можна виділити деякі особливості його функціонування.

1. Інформаційна інфраструктура – окрема складова загальної системи інфраструктури і тому взаємодіє з іншими компонентами такої інфраструктури. Це дозволяє розглядати інформаційну інфраструктуру як окрему складову, використовуючи системний підхід для вивчення цього об'єкта.

2. Інформаційна інфраструктура з позиції використання системного підходу є складною системою, оскільки містить центри продукування інформації, способи її передачі, обміну даними, базові компоненти, що використовують інформацію різної природи і т. ін. Загалом досліджувана інфраструктура забезпечує складний процес обігу інформаційних ресурсів у межах конкретного об'єкта, що досліджується.

3. Інформаційна інфраструктура – притаманна функціонуванню всіх економічних явищ, оскільки у результаті їхньої діяльності продукується масив даних різного характеру і використовується інформація для розвитку таких явищ. Саме тому інформаційна інфраструктура розвивається постійно й об'єктивно існує у просторі функціонування економічних об'єктів.

4. Інформаційна інфраструктура – система, основна мета якої підвищувати рівень якості управління певним економічним об'єктом. Саме інформаційна система у межах функціонування, наприклад, конкретного підприємства будується для формування належного рівня інформаційної обізнаності його директорів та керівників середньої ланки, що дозволяє їм підвищувати вчасність прийняття рішень та поліпшувати їхню якість і позитивний вплив на роботу такого суб'єкта господарювання.

На рисунку наведена графічна абстрактна система інформаційної інфраструктури певного економічного об'єкта та визначена її роль у загальній системі його інфраструктури. Розглянемо її більш детально.

У межах будь-якого економічного об'єкта чи явища, що вивчається, існують завжди центри продукування та споживання інформації різної природи. Одразу зауважимо, що у такому контексті інформацію розглядаємо як сукупність даних, що відіграють роль, насамперед, у процесі управління таким об'єктом. Фактично у межах конкретної економічної одиниці можна виділити три сфери роботи з інформаційними ресурсами:

- 1) інформація, що продукується суб'єктом і призначена для внутрішнього використання;
- 2) інформація, що виробляється суб'єктом і надається зовнішнім користувачам;
- 3) інформація, що надходить із зовнішнього світу і використовується внутрішніми споживачами.

Кожний економічний об'єкт має справу з двома видами інформації: ендогенною, що не виходить за межі роботи такого суб'єкта, та екзогенною, що сприяє взаємодії із зовнішніми іншими суб'єктами (рис.). У підсумку формуються потоки окреслених видів інформації, що повністю пронизують всю діяльність економічного об'єкта, особливо під час розгляду його як окремої системи. Така ситуація приводить до утворення системи обігу управлінської інформації, який можливий виключно за допомогою існування інформаційної інфраструктури.

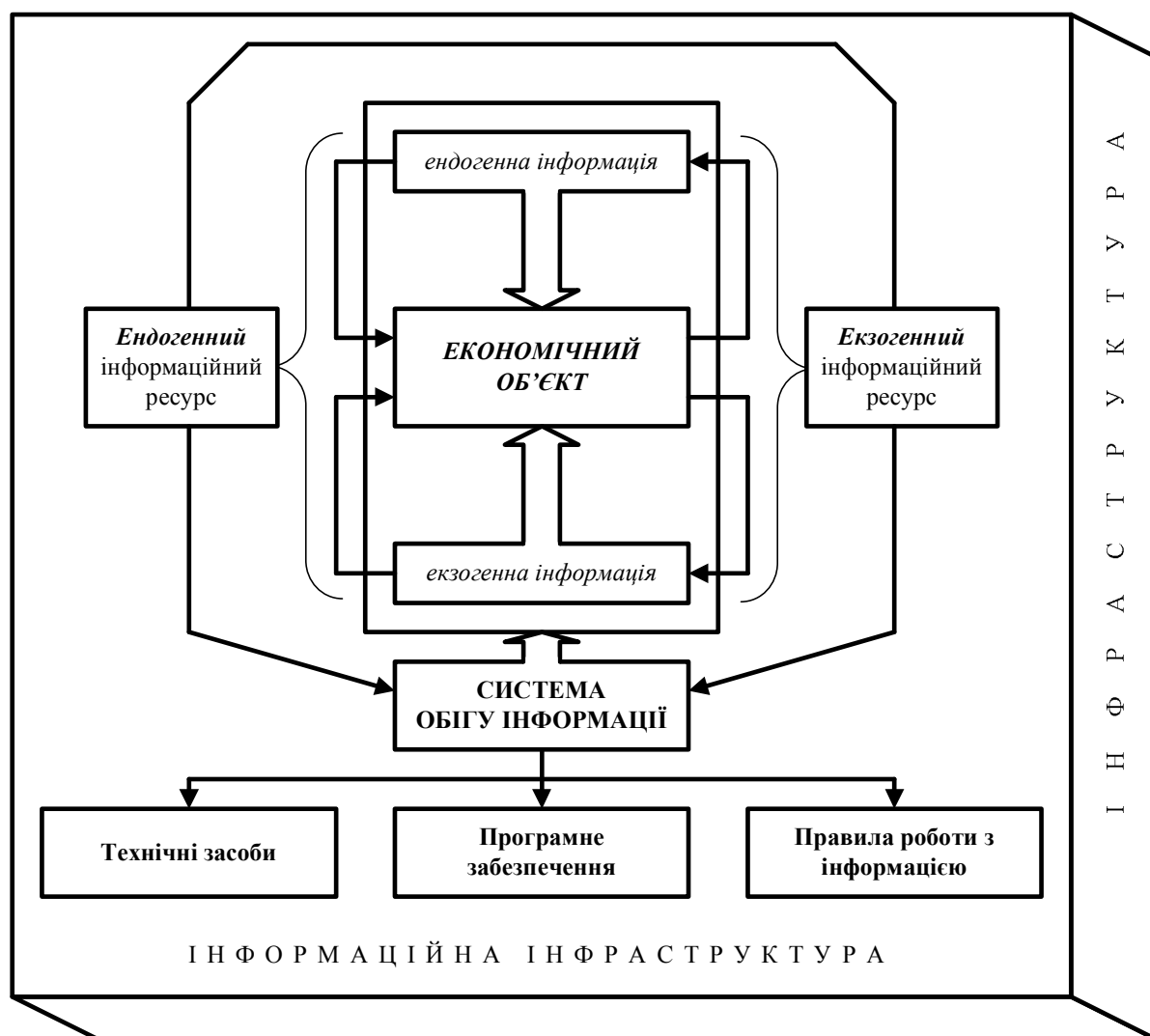

Рис. 1. Система інформаційної інфраструктури певного економічного об'єкта

Джерело: складено автором.

Як вже зазначалося раніше, інформаційна інфраструктура є складовою загальної інфраструктури конкретного економічного об'єкта і безпосередньо пов'язана з організацією обігу та обробкою інформації. Саме наявність інформації є джерелом присутності цього виду інфраструктури у межах тих окремих складових вказаного об'єкта, що розглядаються.

У переважній більшості випадків вся інформаційна інфраструктура може бути представлена сукупністю трьох значних груп інших об'єктів, що у процесі взаємодії формують середовище створення, обігу, обміну та використання інформації різного типу.

1. *Технічні засоби* – спеціальні пристрої, які необхідні для функціонування економічного об'єкта, обігу внутрішньої та зовнішньої інформації, що важлива для його подальшого розвитку. Фактично такі засоби допомагають створювати, опрацьовувати дані різної природи, обмінюватися ними, записувати таку інформацію тощо. Все це сприяє формуванню інформаційного середовища роботи такого економічного об'єкта. Проте все це становиться можливим лише у поєднанні з функціонуванням необхідного програмного забезпечення.

2. *Програмне забезпечення* – програми, які розроблені для спрощення процесу виробництва, обробки та передачі інформації між різними групами її споживачів та виробників. Фактично самі по собі технічні засоби не дають змоги працювати з даними.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таку можливість надають різні програмні продукти для такої роботи. Досить часто, крім стандартних програм, у межах багатьох економічних суб'єктів можуть використовуватися спеціальні, розроблені для конкретного виду діяльності або певної сфери програмні засоби для підвищення рівня збору та опрацювання інформації. Процес розроблення програмних продуктів є складним за своєю природою і постійно потребує підтримки та удосконалення.

3. *Правила роботи з інформацією* – сукупність внутрішніх норм та правил, що розроблені у межах функціонування економічного об'єкта і допомагають систематизувати та упорядкувати процеси продукування та обробки інформації, формування внутрішніх звітів, їх обмін і т. ін. Ці правила можуть регламентувати різні рівні доступу до внутрішньої інформації, регулювати сферу обігу ендогенних звітів, їх погодження тощо. Це сприяє створенню більш зручної системи обробки інформації для керівництва економічного об'єкта і приводить до підвищення рівня обізнаності його з поточним станом окремих складових такого об'єкта та сприяє зростанню якості управління.

Сукупність окреслених вище складових системи інформаційної інфраструктури досить сильно залежить від природи об'єкта, який вивчається, специфічних особливостей його функціонування та характерних рис тієї інформації, що ним продукується і споживається. Саме така ситуація і дозволяє розглядати питання сутності інформаційної інфраструктури у теоретичній площині, не прив'язуючись у дослідженні до конкретних суб'єктів господарювання.

Враховуючи дані рисунка, проаналізуємо особливості впливу інформаційної інфраструктури на процес функціонування будь-якого економічного об'єкта. Цілком логічно допустити, що чим краще функціонують окремі складові інформаційної інфраструктури, тим у межах економічного об'єкта швидше відбувається процес обігу та обміну різними даними, що позитивно впливає на процеси прийняття управлінських рішень менеджерами різних рівнів. Також ефективно функціонуючі компоненти зазначеної інфраструктури дозволяють швидше продукувати інформацію, спрощувати процедури її оброблення та аналізу. Все у межах інформаційної інфраструктури сконцентровано на отримання максимально можливих актуальних даних про внутрішні процеси, що відбуваються всередині економічного об'єкта, та про зовнішні чинники, які впливають на його функціонування.

Фактично на сьогодні інформація вже стала одним із ключових ресурсів розвитку економічних систем будь-якого типу поряд з такими класичними економічними ресурсами, як капітал, сировина та праця. Рівень важливості якості інформації у межах функціонування різних економічних об'єктів з часом буде лише зростати. Це, у свою чергу, вимагає від менеджерів різних рівнів розробки заходів підвищення ефективності обігу інформації та загалом роботи інформаційної інфраструктури. Сучасні інноваційні технології у цій сфері вже дозволяють організувати функціонування системи зазначеної інфраструктури на досить високому рівні продуктивності та впровадити ефективні механізми опрацювання інформації різної природи.

Особливо уваги потребують питання формування дієвих систем інформаційної інфраструктури у межах функціонування макроекономічних систем. Це питання залишається у фокусі уваги, насамперед, державних органів влади, які у переважній більшості випадків, особливо у межах фінансової системи держави, здійснюють процес регулювання функціонування таких систем. Активне впровадження інноваційних механізмів опрацювання інформації про такі об'єкти створило б передумови для формування ефективних заходів розбудови різних макроекономічних систем та дозволило б отримувати вчасно інформацію про окремі складові їх розвитку, виявляти вчасно потенційні кризові явища у межах їхньої роботи та застосовувати заходи їх вирішення. Такі механізми

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

також підвищують продуктивність роботи державних службовців, сприяють зростанню рівня інформаційної відкритості державних органів влади, що в підсумку сприяє впровадженню дієвих заходів розвитку окреслених систем. Об'єктивно вже можна стверджувати, що нині без активної розбудови системи інформаційної інфраструктури у країні створити ефективну модель її економічного розвитку не можливо. Така ситуація характерна і для економічних систем мезо- та мікрорівнів.

Висновки. У межах статті проведено пізнання теоретичної сутності інформаційної інфраструктури та визначено її роль у розвитку економічних систем. Зокрема, спочатку проаналізовано наукові підходи до пізнання сутності категорії «інфраструктура», детальний аналіз яких дозволив сформулювати авторську позицію щодо сутності окресленої категорії: інфраструктура – сукупність елементів, компонентів, складових, які можуть бути розглянуті як цілісна, єдина система й у взаємодії між собою створюють умови для функціонування та розвитку певного об'єкта, що досліджується.

Враховуючи отримані результати дослідження, у статті досить детально розглянуто природу інформаційної інфраструктури, визначено її базові компоненти. Для ідентифікації її сутності було використано системний метод дослідження, що дозволило сформулювати таке трактування: інформаційна інфраструктура – окрема складова інфраструктури досліджуваного об'єкта, яка включає механізми створення, обробки, збереження, передачі, використання та захисту інформації різної природи, які складаються із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з такими даними працівниками у межах таких систем, і сприяють підвищенню рівня якості управління зазначеним об'єктом.

У статті описано особливості функціонування інформаційної інфраструктури у різних економічних системах, розглянуто види інформації, що виникають у їх межах. Також ідентифіковано та описано базові компоненти такої інфраструктури і загалом визначені особливості її впливу на функціонування зазначених систем. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогодні без активної розбудови системи інформаційної інфраструктури у країні створити ефективну модель її економічного розвитку не можливо.

Список використаних джерел

1. *Волох О. К.* Поняття і складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури / О. К. Волох // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2, т. 4/2. – С. 29–32.
2. *Довгань О. Д.* Сучасна інформаційна інфраструктура України і основні завдання щодо її захисту / О. Д. Довгань // Юридична наука. – 2015. – № 7. – С. 64–73.
3. *Іванова А. М.* Генезис поняття «Інфраструктура ринку споживчих товарів» / А. М. Іванова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 4 (119). – С. 164–168.
4. *Лапін А. В.* Інформаційна інфраструктура вертикальних інтегрованих підприємств / А. В. Лапін // Вісник ЖНАЕУ. – 2015. – № 1 (48), т. 2. – С. 89–97.
5. *Мерзляк А. В.* Державне регулювання формування й розвитку інфраструктури ринку земель в Україні / А. В. Мерзляк, О. О. Кабанець // Теорія та практика державного регулювання. – 2015. – Вип. 4 (51). – С. 1–9.
6. *Рекуненко І. І.* Науково-методичні аспекти дослідження поняття «інфраструктура» як економічної категорії / І. І. Рекуненко // Економіка и управление. – 2012. – № 3. – С. 57–62.
7. *Сафонов Ю. М.* Функціонування інформаційних інститутів на фінансовому ринку [Електронний ресурс] / Ю. М. Сафонов // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.
8. *Сонько С. П.* Інфраструктура в умовах транзитивної економіки : монографія / С. П. Сонько, М. М. Скринько. – Х. : Екограф, 2004. – 256 с.
9. *Dubyna M.* The scientific approach to the identification of the essence of the category „infrastructure” / M. Dubyna // Problems and prospects of economics and management. – 2015. – № (1). – Pp. 31–36.

References

1. Volokh, O.K. (2014). Poniattia i skladovi informatsiino-komunikatsiinoi infrastruktury [Concepts and components of information and communication infrastructure]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod National University*, issue 29, Ch. 2, vol. 4/2, pp. 29–32 (in Ukrainian).
2. Dovhan, O.D. (2015). Suchasna informatsiina infrastruktura Ukrainy i osnovni zavdannya shchodo yii zakhystu [The modern information infrastructure of Ukraine and the main tasks of its protection]. *Yurydychna nauka – Legal science*, no. 7, pp. 64–73 (in Ukrainian).
3. Ivanova, A.M. (2011). Henezys poniattia «Infrastruktura rynku spozhyvchykh tovariv» [Genesis of the concept of “Consumer Market Infrastructure”]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, no. 4 (119), pp. 164–168 (in Ukrainian).
4. Lapin, A.V. (2015). Informatsiina infrastruktura vertykalna intehrovanykh pidpriemstv [Information infrastructure of vertical integrated enterprises]. *Visnyk ZhNAEU – Journal of ZNAMEU*, no. 1 (48), vol. 2, pp. 89–97 (in Ukrainian).
5. Merzliak, A.V., Kabanets, O.O. (2015). Derzhavne rehuliuвання formuvannia y rozvytku infrastruktury rynku zemel v Ukraini [State regulation of formation and development of land market infrastructure in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo rehuliuвання – Theory and practice of state regulation*, issue 4 (51), pp. 1–9 (in Ukrainian).
6. Rekunenko, I.I. (2012). Naukovo-metodychni aspekty doslidzhennia poniattia „infrastruktura” yak ekonomichnoi katehorii [Scientific and methodological aspects of the study of the concept of "infrastructure" as an economic category]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, no. 3, pp. 57–62 (in Ukrainian).
7. Safonov, Yu.M. (2013). Funktsionuvannia informatsiinykh instytutiv na finansovomu rynku [Functioning of information institutes in the financial market]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.
8. Sonko, S.P., Skrynko, M.M. (2004). *Infrastruktura v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky [Infrastructure in a Transitional Economy]*. Kharkiv: Ekohraf (in Ukrainian).
9. Dubyna, M. (2015). The scientific approach to the identification of the essence of the category „infrastructure”. *Problems and prospects of economics and management*, № (1), pp. 31–36.

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, Національний університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Пілевич Дмитрий Станиславович – кандидат экономических наук, Национальный университет ДФС Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Pilevych Dmytro – PhD in Economics, National University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

УДК 330.101

*Наталія Холявко***НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИЦТВА СЕКТОРІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ***Наталья Холявко***НАПРАВЛЕНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕКТОРОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ***Nataliya Kholiavko***DIRECTIONS OF COOPERATION BETWEEN BUSINESS ENTERPRISE SECTOR AND HIGHER EDUCATION SECTOR UNDER THE CONDITIONS OF INFORMATION ECONOMY**

У статті визначено роль суб'єктів секторів держави, підприємництва, вищої освіти та громадськості в забезпеченні процесів становлення інформаційної економіки у країні. Виокремлено ключові поточні проблеми співробітництва секторів вищої освіти та підприємництва в Україні. Обґрунтовано трансформацію пріоритетів діяльності та запитів підприємницького сектору до університетів в умовах становлення інформаційної економіки. Конкретизовано напрями узгодження інтересів підприємств і вищих навчальних закладів з виокремленням освітнього та науково-дослідного векторів їх взаємовигідного партнерства.

Ключові слова: інформаційна економіка; підприємницький сектор; сектор вищої освіти; вищий навчальний заклад; диверсифікація; комерціалізація; інформаційно-комунікаційні технології.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

В статье определена роль субъектов секторов государства, бизнеса, высшего образования и общественности в обеспечении процессов становления информационной экономики в стране. Выделены ключевые текущие проблемы сотрудничества секторов высшего образования и предпринимательства в Украине. Обоснована трансформация приоритетов деятельности и запросов предпринимательского сектора к университетам в условиях формирования информационной экономики. Конкретизированы направления согласования интересов предприятий и высших учебных заведений с выделением образовательного и научно-исследовательского векторов их взаимовыгодного партнерства.

Ключевые слова: информационная экономика; бизнес-сектор; сектор высшего образования; высшее учебное заведение; диверсификация; коммерциализация; информационно-коммуникационные технологии.

Табл.: 2. Библ.: 10.

The article defines the role of government sector, business enterprise sector, higher education sector and private non-profit sector in processes of information economy formation. The author identifies the key current problems of cooperation between the higher education sector and business enterprise sector in Ukraine; the transformation of business enterprise sector's priorities of activities, and its requests to universities under the conditions of information economy formation. The directions of coordination of enterprises' and higher education institutions' interests with the identification of educational and research vectors of their mutually beneficial partnership are determined in the article.

Key words: information economy; business enterprise sector; higher education sector; higher educational institution; diversification; commercialization; information and communication technologies.

Табл.: 2. Библ.: 10.

JEL Classification: M29; I22

Постановка проблеми. В умовах становлення інформаційної економіки трансформуються підходи до організації та провадження діяльності суб'єктів основних секторів національного господарства, а також зазнають суттєвих змін напрями їх взаємодії та співпраці. Забезпечення конкурентоспроможності економічних суб'єктів та національної економіки в цілому вимагає налагодження ефективних комунікацій і розвитку каналів інформаційного обміну між вершинами чотирикутника «державна – бізнес – вища освіта – громадськість» (Quadruple Helix) як елементами єдиної складноорганізованої системи, націленої на досягнення синергетичних ефектів від співробітництва. Підвищення інноваційної активності підприємств, як чинник забезпечення їх конкурентоспроможності в сучасних умовах, вимагає зростання гнучкості і динамічності сектору вищої освіти зі спроможністю його суб'єктів до генерації знань, інформації, новітніх ідей з подальшим трансфером у реальну економіку шляхом комерціалізації дослідницьких результатів, реалізації ліцензій на промислове використання запатентованих вина-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ходів і корисних моделей. У цьому контексті актуалізується необхідність визначення напрямів модернізації системи вищої освіти країни відповідно до мінливих запитів бізнесу, що за наявних ресурсних обмежень та недостатності фінансування вищих навчальних закладів сприятиме диверсифікації джерел фінансування і наповненню бюджетів університетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку інформаційної економіки поступово стають об'єктом наукового пошуку українських та іноземних учених. Фундаментальні основи формування інформаційної економіки складають наукові праці В. Андрущенка, Ю. Бажала, Д. Белла, Б. Данилишина, М. Згуровського, М. Кастельса, Й. Масуда, Ф. Махлупа, М. Пората, Е. Тоффлера, А. Чухна, С. Шкарлета та ін. Зокрема, Д. Белл та М. Кастельс інформацію розглядають як ресурс суспільного розвитку, основний виробничий ресурс. Уперше термін «інформаційна економіка» вжив М. Порат. Е. Тоффлер у своїх дослідженнях робить акцент на виключній необхідності проведення поглибленого наукового аналізу діяльності з продукування, використання та поширення інформації. П. Друкер наголошує на існуванні методологічної необхідності впровадження поняття інформаційного сектору економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовного наукового доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників, питання визначення векторів співробітництва суб'єктів секторів підприємництва та вищої освіти на принципах компліментарності та ефективності в умовах формування інформаційної економіки потребують поглибленого наукового опрацювання.

Метою статті є визначення напрямів модернізації системи вищої освіти відповідно до потреб підприємницького сектору в умовах становлення інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасні соціально-економічні та техніко-технологічні тенденції світового розвитку спричиняють модифікацію профілів функціонування макроекономічних суб'єктів в інформаційній економіці за такими векторами пріоритетів:

- державний сектор – макроекономічне регулювання; прогнозування соціально-економічного, інноваційного та науково-технічного розвитку; створення сприятливих умов і стимулювання економічних агентів до імплементації нових технологій та продукування інновацій; гарантування захисту прав інтелектуальної власності;
- підприємницький сектор – модернізація виробничих процесів на основі сучасних інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій;
- сектор вищої освіти – підготовка спроможних до інноваційного мислення висококваліфікованих фахівців для національної економіки при переході її на функціонування на інформаційних засадах; забезпечення науково-технічного поступу країни;
- приватний неприбутковий сектор – сприяння розвитку інноваційної культури у суспільстві як запоруки підвищення рівня сприйнятливості населенням новітніх підходів, технологій, продуктів тощо.

Окремо, на нашу думку, доречно зупинитись на визначенні термінології. У цій статті ми керуємось підходом Європейської комісії до класифікації та визначення секторів. Зокрема, під сектором вищої освіти (higher education sector) розуміється сукупність вищих навчальних закладів і підпорядкованих їм дослідницьких інститутів (незалежно від рівнів, джерел фінансування, юридичного статусу); під підприємницьким сектором (business enterprise sector) – сукупність фірм, установ і організацій, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання послуг [2].

Зміни в діяльності суб'єктів національної економіки в умовах переходу на функціонування на інформаційних засадах супроводжуються трансформацією специфіки й інтенсивності відносин між ними з переведенням їх на якісно новий, вищий рівень складності й узгодженості. Особливо у цьому контексті виокремлюється сектор вищої

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

освіти, представлений вищими навчальними закладами різних рівнів акредитації з їхнім інтелектуальним, науковим, інноваційним потенціалом, що перебирає на себе роль середньої базової сполучної ланки у межах чотирикутника «держава – бізнес – вища освіта – громадськість». Інформаційна економіка спричинює певні модифікації в системі факторів конкурентоспроможності підприємств, посилюючи вплив інноваційного, інтелектуального, технологічного аспектів та стимулюючи до функціонування на основі принципів: динамічності (швидкості трансформації й оперативності оновлення підходів до організації та ведення бізнесу); інформаційності (впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва, менеджменту й сервісного обслуговування споживачів; нарощування обсягів використання інформаційних ресурсів); адаптивності (регулярного моніторингу й адекватного пристосування до ключових світових соціально-економічних тенденцій при врахуванні національних та регіональних специфік); новітності (генерації ідей і доведення їх до стадії впровадження інновацій у виробничий, організаційний та інші процеси) [4; 7].

Підприємницький сектор поступово нарощує обсяги попиту на інформаційні ресурси, науково-технічні та якісні освітні послуги, забезпечуючи таким чином зростання наукоємності виробництва, активізацію темпів впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, модернізацію виробничих процесів, підвищення рівня інноваційності, утримання конкурентних позицій на відповідних ринках. За таких умов корінним чином змінюються запити сучасних інноваційно активних підприємств до сектору вищої освіти, що не обмежуються виключно питаннями підготовки висококваліфікованих кадрів, значною мірою концентруючись зокрема на питаннях результативності науково-дослідної, винахідницької і патентної діяльності вищих навчальних закладів. Причому акценти робляться одночасно як на кількісних (обсяги, швидкість генерації і трансферу знань та інформації, тривалість впровадження, планові витрати, очікувані ефекти), так і на якісних (актуальність, прикладна складова, наукова цінність, конкурентність) характеристиках послуг і продуктів, що замовляються бізнесом у сектору вищої освіти.

Перехід підприємств на нові засади функціонування динамізує розвиток сектору вищої освіти, суб'єкти якого впливають на процеси становлення інформаційної економіки, реалізуючи власну освітню (станом на початок 2016/17 навчального року підготовку 1369,4 тис. майбутніх висококваліфікованих фахівців за диференційованою професійною структурою здійснювало 287 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [8]) і науково-дослідну (табл. 1) діяльність. Проте наявний потенціал українських університетів у переважній більшості випадків залишається недостатньо реалізованим; більше того, вітчизняні вищі навчальні заклади в сучасних глобально висококонкурентних умовах постають перед економічними (у тому числі, фінансових: скорочення державного фінансування, необхідність диверсифікації джерел фінансування, модернізації фінансових механізмів, оптимізація структури витрат університетських бюджетів, потреба регулярного оновлення матеріально-технічної бази та ін.), соціальними (масовізація освіти, незадовільний рівень суспільного визнання, недостатній рівень кореляції між здобутою особою освітою та оплатою праці, порівняно низький рівень життя і платоспроможності населення тощо), демографічними (зниження чисельності абітурієнтів, міграційні процеси тощо), глобальними (інтернаціоналізація вищої освіти, посилення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг, активізація міжнародної мобільності молоді та ін.) викликами.

, Таблиця 1

Динаміка параметрів потенціалу та потужності сектору вищої освіти в розвитку наукової діяльності в Україні

Параметр	Рік		
	2010	2015	2016
Кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки, од.	178	151	153
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, ос.	67 588	39 670	20 717
Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок, тис. грн	530 708,9	590 631,6	725 496,3
Внутрішні поточні витрати на виконання фундаментальних наукових досліджень, тис. грн	-	217 298,4	240 442,6
Внутрішні поточні витрати на виконання прикладних наукових досліджень, тис. грн	-	265 771,2	353 690,2

Джерело: [8].

Особливо гостро проблеми ефективності вітчизняної вищої освіти виглядають при їх розгляді крізь призму компаративного аналізу (табл. 2). Базове підґрунтя розвитку економіки інформаційного типу закладає науково-дослідна діяльність у країні, інтенсивність та результативність якої перебуває у суттєвій залежності від показників фінансування. Через це компаративний аналіз пропонуємо здійснити на прикладі порівняння та співвідношення внесків різних секторів економіки у фінансування витрат на виконання наукових досліджень і розробок у деяких країнах Євросоюзу та в Україні з виокремленням ролі сектору вищої освіти. У більшості країн Європейського Союзу основна частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок припадає на підприємницький сектор, що також характерно і для України (за наявності позитивної тенденції до зростання). Поряд із цим для країн ЄС типовим є активне залучення сектору вищої освіти до забезпечення науково-дослідної діяльності, що в тому числі проявляється в параметрах обсягів витрат на їх проведення (у середньому – друге місце після підприємницького сектору), тоді як в Україні частка витрат суб'єктів цього сектору є значно нижчою, більше того, спостерігається негативна тенденція до її скорочення (для порівняння: в Україні друге місце за параметрами витрат на виконання наукових досліджень і розробок посідає державний сектор). Головними причинами зазначеного є недосконалість, недостатня розвиненість, низька гнучкість і недостатня адекватність фінансових механізмів вітчизняних вищих навчальних закладів сучасним економічним реаліям.

На поточну етапі, на жаль, не можемо говорити про достатню розвиненість контактів сектору вищої освіти з підприємницьким сектором та про повноту реалізації потенціалу вітчизняних вищих навчальних закладів. Проведений економіко-статистичний аналіз дозволив виявити певні проблемні аспекти, головними серед яких в аналізованому контексті є:

- віддистанційованість вищої освіти й академічної науки від реальної економіки – як за освітнім (за кваліфікаційною, професійною структурою й обсягами підготовки кадрів – неузгодженість з ринком праці), так і за науково-дослідним (тематика і ступінь практичної цінності виконуваних наукових робіт – незатребуваність бізнесом і низька конкурентоспроможність результатів) вектором;

- низький, порівняно із середньоєвропейськими параметрами рівень інноваційної активності вітчизняного бізнесу, а відповідно, і його зацікавленості у проведенні та фінансуванні науково-дослідних робіт;

- недостатність фінансування суб'єктів сектору вищої освіти, що тягне за собою проблеми неможливості оперативної та своєчасної модернізації матеріально-технічної бази навчального і дослідницького процесів [5]; недостатня апробованість інструментів фандрейзингу; низька диверсифікованість джерел фінансування діяльності суб'єктів вищої освіти; відсутність практики застосування ендаумент-фондів університетів;

- нерозвиненість механізмів комерціалізації вищими навчальними закладами результатів наукових досліджень; переважання трансферу знань та інформації на безоплатній основі;

- проблеми, недоліки фінансового менеджменту в освітній сфері [10] тощо.

Таблиця 2

Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок організацій підприємницького, державного секторів,
сектору вищої освіти і приватного неприбуткового сектору в загальному обсязі витрат, %

Країна	Підприємницький сектор				Державний сектор				Сектор вищої освіти				Приватний неприбутковий сектор			
	2010	2014	2015	Темп приросту, 2015 р. до 2010 р., %	2010	2014	2015	Темп приросту, 2015 р. до 2010 р., %	2010	2014	2015	Темп приросту, 2015 р. до 2010 р., %	2010	2014	2015	Темп приросту, 2015 р. до 2010 р., %
ЄС 28	61,8	63,8	64	3,56	12,9	12	12	-6,98	24,3	23,4	23,2	-4,53	1	0,8	0,8	-20
Болгарія	50,3	65,7	73,3	45,73	37,3	24,7	20,8	-44,24	11,8	8,8	5,4	-54,24	0,7	0,8	0,5	-28,57
Естонія	50,2	43,5	46	-8,37	10,6	11	10,8	1,89	38	44,3	41,4	8,95	1,2	1,2	1,8	50
Іспанія	51,5	52,9	52,5	1,94	20,1	18,8	19,1	-4,98	28,3	28,1	28,1	-0,71	0,2	0,2	0,2	0
Латвія	37	35,5	24,8	-32,97	23	24	25,6	11,30	40	40,5	49,6	24,00	-	-	-	-
Литва	29,4	30,9	26,9	-8,50	17,5	17	17,2	-1,71	53,1	52,1	55,9	5,27	-	-	-	-
Німеччина	67,1	67,5	67,7	0,89	14,8	14,8	14,9	0,68	18,2	17,7	17,4	-4,40	-	-	-	-
Польща	26,6	46,6	46,6	75,19	35,9	24	24,4	-32,03	37,2	29,2	28,9	-22,31	0,3	0,3	0,2	-33,33
Румунія	38,3	41,5	44	14,88	36,8	43	38,3	4,08	24,5	15,2	17,4	-28,98	0,4	0,4	0,3	-25,00
Словаччина	42,1	36,8	28	-33,49	30	28,3	27,9	-7,00	27,6	34,4	43,8	58,70	0,3	0,4	0,4	33,33
Словенія	67,8	77,3	76,3	12,54	18,2	12,2	13,5	-25,82	13,9	10,5	10,2	-26,62	0,1	0	0	-100
Угорщина	59,8	71,5	73,4	22,74	18,5	13,7	13,3	-28,11	19,9	13,5	12,1	-39,20	-	-	-	-
Чеська Республіка	57,7	56	54,3	-5,89	21,7	18,2	20,4	-5,99	20	25,4	24,9	24,5	0,6	0,4	0,4	-33,33
Україна	55,4	55,3	60,7	9,57	38,1	39	33,9	-11,02	6,5	5,7	5,4	-16,92	0	-	-	-

Джерело: [8].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На загальнодержавному рівні має бути реалізований комплекс системних заходів, спрямованих на усунення наведених вище лімітуючих проблем, оскільки у сучасних умовах становлення інформаційної економіки, питання розвитку і поглиблення співробітництва у межах ланцюга «вища освіта – наука – інновації – бізнес» набувають особливої актуальності, бо лежать в основі конкурентоспроможності як окремих економічних суб'єктів, так і національної економіки в цілому [1; 3; 6; 9]. Усвідомлення потребує факт існування обопільних інтересів та взаємної вигоди суб'єктів сектору вищої освіти і підприємництва у розширенні такого роду співпраці. Зокрема, наукові дослідження та практика функціонування провідних світових університетів обґрунтовує доцільність розвитку вищими навчальними закладами комерціалізаційних процесів. Варто зазначити, що комерціалізація результатів наукових досліджень, проведених у секторі вищої освіти, позитивно впливає на параметри результативності діяльності вищих навчальних закладів, рівень їх конкурентоспроможності та ступінь визнання з боку держави, бізнесу й іноземних партнерів, а також одночасно забезпечує наповнення університетських бюджетів (що особливо важливо, зважаючи на переважання проблем фінансового характеру для більшості університетів країни). Поряд із цим комерціалізація результатів наукових досліджень у підприємницькому секторі сприяє модернізації виробничих процесів, збільшенню темпів впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, визначаючи у підсумку рівень інноваційної активності та конкурентоспроможності підприємств. Іншими словами, налагодження ефективного співробітництва між секторами підприємництва та вищої освіти приносить репутаційні, конкурентні ефекти та фінансові вигоди (передусім приток фінансових ресурсів до бюджетів вищих навчальних закладів; скорочення витрат підприємств у результаті впровадження техніко-технологічних інновацій, збільшення їхнього прибутку як наслідок успішного впровадження продуктивних інновацій та ін.).

У цілому, на нашу думку, доцільно виокремити два головні вектори модернізації економічних відносин між секторами вищої освіти і підприємництва:

1) освітній вектор – підготовка для інноваційно активних підприємств кадрів, спроможних навчатись протягом життя та демонструвати високу продуктивність праці в умовах формування економіки інформаційного типу. Співробітництво за цим вектором включає:

- з боку підприємств – формування замовлень на підготовку кадрів у розрізі професійної та кваліфікаційної структури; конкретизацію та регулярне оновлення переліку вимог до знань і професійних компетенцій студентів; створення умов для організації повноцінного практичного навчання студентів (практики, стажування, майстер-класи досвідчених фахівців, участь у студентських круглих столах, конференціях та інших заходах тощо);

- з боку вищих навчальних закладів – організацію навчального процесу відповідно до запитів роботодавців; гарантування високого якісного рівня освітніх послуг; належне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, регулярне оновлення інформаційно-комунікаційних технологій, використання ліцензованого профільного програмного забезпечення, інформатизація навчання; впровадження інновацій та нових форм навчання, що ґрунтуються на сучасних інформаційних техніко-технологічних потужностях (дистанційна освіта); формування у студентів додаткових компетенцій, залучення до дослідної діяльності тощо;

2) науково-дослідний (R&D) вектор – спільна ініціація або надання консультаційно-експертної підтримки в реалізації науково-технічних, інноваційних проектів на різних етапах життєвого циклу, що конкретизовано за сферами відповідальності секторів, передбачає:

- з боку підприємницького сектору – формування замовлень на проведення наукових досліджень (господарські договори) як прикладного (орієнтованих на вирішення конкретних практичних завдань і проблем; зазвичай середньострокової тривалості; на поточному етапі переважають у структурі університетських досліджень в Україні), так і фундаментального (орієнтованих на генерацію нових знань; зазвичай довгострокової

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тривалості; на поточному етапі вітчизняні підприємства демонструють низький рівень зацікавленості у фінансуванні фундаментальних наукових робіт і проектів) характеру; впровадження результатів наукових досліджень у реальну практику господарювання; активну позицію і безпосередню участь на етапах реалізації, стабілізації та завершення інноваційних проектів, базованих на науково-технічних роботах;

- з боку сектору вищої освіти – проведення досліджень, продукування нових знань, винахідницьку діяльність, патентування; забезпечення належного фінансування, матеріального і технічного супроводу дослідницьких процесів, науковців і лабораторій; ініціацію інноваційних проектів, популяризацію науково-технічних послуг вищих навчальних закладів для представників підприємницького сектору; відповідальність та головна частка активності на етапах концепції та розробки (досліджень) у межах інноваційних проектів; гарантування високої якості науково-технічної продукції; трансфер і комерціалізацію знань та інформації в реальному секторі економіки.

Висновки. Становлення інформаційної економіки сприяє підвищенню рівня зацікавленості підприємницького сектору в інноваційному, науково-технічному розвитку, що проявляється у нарощуванні масштабів використання інформаційних ресурсів, впровадження інновацій та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також супроводжується поглибленням взаємодії із сектором вищої освіти, суб'єкти якого консолідує потужний інтелектуальний потенціал. Систематизація зазначеного у статті дозволяє констатувати переважання фінансових проблем сектору вищої освіти, що чинять безпосередній та опосередкований вплив на результативність функціонування вітчизняних вищих навчальних закладів. Розвиток співробітництва з підприємницьким сектором спроможний забезпечити часткове вирішення цих проблем, що поряд із цим, ставить перед університетами нові виклики та вимагає модернізації моделі системи вищої освіти у країні в цілому.

Трансформаційні зміни доцільно проводити на загальнодержавному рівні (міністерством освіти і науки, академією наук) і макрорівні (вищими навчальними закладами) і стосовно різних аспектів функціонування системи загалом, а саме: адміністративного (удосконалення системи освітнього менеджменту на національному, регіональному, локальному та мікрорівнях; орієнтація розвитку на глобалізацію та інтернаціоналізацію вищої освіти; стимулювання інноваційного розвитку; удосконалення підходів до стратегічного планування і прогнозування; гарантування транспарентності процесів), освітнього (удосконалення, забезпечення гнучкості навчального процесу в університетах; залучення широкого кола стейкхолдерів до процесів розробки й оновлення навчальних курсів і програм), науково-дослідного (забезпечення конкурентоспроможності результатів досліджень, підвищення їх практичної і наукової цінності; організація трансферу знань, інформації та технологій; патентування винаходів і розробок), фінансового (диверсифікація джерел фінансування; фандрейзинг; активізація процесів комерціалізації; розширення грантової діяльності; оптимізація структури витрат вищих навчальних закладів) тощо. Успішна реалізація зазначених трансформацій передбачає консолідацію зусиль і забезпечення спільно зорієнтованої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств і бізнес-структур, вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів, громадського сектору.

Список використаних джерел

1. Carayannis E., Grigoroudis E. (2016). Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness. *Foresight and STI Governance*, vol. 10, no. 1, pp. 31–42.
2. European Commission – Official website [Electronic Recourse]. – Access mode : www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
3. Madanmohan, Rao. The nature of the information society: a developing world perspective. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itu.int/visions>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні* : колективна монографія. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 292 с.
5. *Каленюк І. С.* Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі / І. С. Каленюк // *Демографія та соціальна економіка*. – 2017. – № 1 (29). – С. 24–36.
6. *Малик І. П.* Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 25–34.
7. *Маслов А. О.* Структура інформаційної економіки та її місце в сучасній господарській системі / А. О. Маслов // *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право* : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 20. – С. 3–13.
8. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні* : статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 141 с.
9. *Шкарлет С. М.* Потенційно-факторне обґрунтування цільових функціоналів управління процесами формування інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, Н. І. Холявко // *Проблеми економіки*. – 2014. – № 4. – С. 206–211.
10. *Шкарлет С. М.* Територіальна реформа в системі стратегічного управління енергоекономічною та інформаційною сферами держави / С. М. Шкарлет, Н. І. Холявко, М. В. Дубина // *Економічний часопис* – XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 103–107.

References

1. Carayannis, E. Grigoroudis, E. (2016). Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness. *Foresight and STI Governance*, vol. 10, no. 1, pp. 31–42.
2. *European Commission – Official website*. Retrieved from www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
3. Madanmohan, Rao. *The nature of the information society: a developing world perspective*. Retrieved from <http://www.itu.int/visions>.
4. *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Urgent Problems of Information Economy Formation and Development]* (2017). Chernihiv (in Ukrainian).
5. Kalenyuk, I. (2017) Napryamy transformatsii mekhanizmv finansuvannia osvity v suchasnomu sviti [Directions of Transformation of Finance Mechanisms of Education in Modern World]. *Demografiya ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy*, № 1 (29), pp. 24–36 (in Ukrainian).
6. Malik, I. (2013). Tendentsii rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Tendencies of development of information economy in Ukraine]. *Visnyk Shkhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menezhmentu – Bulletin of the East European University of Economics and Management*, issue 1 (14), pp. 25–34 (in Ukrainian).
7. Maslov, A. (2012). Struktura informatsiinoi ekonomiky ta yii mistse v suchasni hospodarskii systemi [Information Economy Structure ant its Place in Modern economic System]. *Naukovyii chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serii № 18. Ekonomika i pravo – Scientific journal of NPU named after M. P. Drahomanov. Series № 18. Economics and Law*, № 20, pp. 3–13 (in Ukrainian).
8. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovative activity in Ukraine: statistical collection]* (2017). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).
9. Shkarlet, S., Kholiavko, N. (2014). Potentsino-faktorne obhruntuvannia tsilovykh funktsionaliv upravlinnia procesamy formuvannia informatsiinoi ekonomiky [The Potentially-Factorial Substantiation of the Objective Functional of Management of the Information Economy Formation Processes]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, № 4, pp. 206–211 (in Ukrainian).
10. Shkarlet, S., Kholiavko, N., Dubyna, M. (2015). Terytorialna reforma v systemi stratehichnoho upravlinnia enerhoekonomichnoiu ta informatsiinoiu sferamy derzhavy [Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state]. *Ekonomichnyi chasopys – XX – Economic Annals-XXI*, № 5-6, pp. 103–107 (in Ukrainian).

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Холявко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kholiavko Nataliya – PhD in Economics, Associate Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natasha290186@ukr.net

УДК 331.5.[338.436:330:004

Наталія Шпак

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наталія Шпак

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Natalia Shpak

FEATURES OF FORMING HUMAN CAPITAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE INFORMATION ECONOMY

У статті на основі узагальнення теоретичних досліджень сучасних науковців щодо ролі людського чинника в економіці автором проаналізовано стан та перспективи розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки. Наведено причини, які негативно впливають на рівень формування і розвитку людського капіталу. Охарактеризовано особливості формування людського капіталу в сільській місцевості. Проаналізовано демографію в Україні, досліджено коефіцієнт природного приросту населення, охарактеризовано вплив освіти на розвиток інформаційної економіки, розглянуто рівень зайнятості сільського населення.

Ключові слова: людський капітал; демографія; освіта; зайнятість сільського населення; технології, розвиток, інформаційна економіка.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статье на основе обобщения теоретических исследований современных ученых о роли человеческого фактора в экономике проанализировано состояние и перспективы развития человеческого капитала в аграрном секторе экономики. Приведены основные причины, которые негативно влияют на уровень формирования и развития человеческого капитала. Охарактеризованы особенности формирования человеческого капитала в сельской местности. Проанализирована демография в Украине, исследован коэффициент естественного прироста населения, рассмотрен уровень занятости сельского населения, охарактеризовано влияние образования на развитие информационной экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал; демография; образование; занятость сельского населения; технологии, развитие, информационная экономика.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 18.

The author analyzes the state and prospects of human capital development in the agricultural sector of the economy on the basis of a generalization of theoretical researches of modern scholars on the role of the human factor in the economy. The main reasons that have a negative impact on the level of formation and development of human capital are presented. Characterized by the peculiarities of the formation of human capital in rural areas. The demography in Ukraine is analyzed, the coefficient of natural population growth is studied, the influence of education on the development of information economy is described, the level of employment of rural population is considered.

Key words: human capital; demography; education; employment of rural population; technology, development, information economy.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

JEL Classification: O150, J430

Постановка проблеми. Організація та управління підприємницькою діяльністю в аграрному секторі неможлива без врахування людського фактора як надзвичайно важливої частини продуктивних сил суспільства. Формування та ефективне використання людського капіталу потребує постійного удосконалення, а саме: підвищення рівня знань та професійної майстерності працівників, інтелектуалізації праці в умовах переходу аграрного сектору до інформаційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і функціонування людського капіталу відображали у своїх працях відомі українські економісти: Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, М. Ю. Коденська, Н. В. Кравченко, А. М. Стельмашук, М. Й. Малік, С. В. Федоренко, Р. В. Яковенко, В. К. Терещенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При всьому різноманітті теоретичних підходів недостатньо дослідженою залишається проблема особливостей формування людського капіталу в аграрному секторі економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей формування людського капіталу в аграрному секторі інформаційної економіки як окремого фактора виробництва і важливого чинника економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвиненої економіки, яка забезпечує розширене суспільне відтворення. Як показує світова практика, найбільш конкурентоспроможні ті країни, які перейшли на стадію постіндустріального розвитку та використовують у своєму зростанні інновації та продукти НТП. Це підтверджує індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, адже у першу десятку лідерів рейтингу увійшли такі країни, як Швейцарія, Сінгапур, Швеція, Фінляндія, США, Німеччина, Нідерланди, Данія, Японія, Велика Британія. Економіка постіндустріального суспільства суттєво підтримується державним соціальним забезпеченням, піклуванням про непрацездатних та охороною здоров'я.

Згідно з дослідженням ІТ-комітету ЕВА та PricewaterhouseCoopers нині Україна є одним із експортерів у галузі ІТ-технологій, темпи приросту якої становлять 30–40 % у рік. Так, у 2015 році експорт комп'ютерних послуг приніс більше 1,5 мільярда доларів та становив 17 % від всього експорту. Основна частка експорту у цій галузі припадає на розробку програмного забезпечення для іноземних замовників. Збільшенню експорту ІТ-послуг також сприяє прийнятий Верховною Радою України закон про спрощення експорту ІТ-послуг, що робить сферу ІТ-послуг ще більш привабливою. А одним із перспективних напрямків розвитку України як постіндустріальної країни повинен стати подальший розвиток інформаційних технологій, їх більш широке впровадження на підприємствах та збільшення експорту телекомунікаційних та комп'ютерних послуг.

Науково-технічний прогрес посилив інтерес до соціально-економічних реформ і ролі людського чинника, його впливу на економіку і життя суспільства. У сучасному вигляді ці підходи розкриті у працях І. Фішера, який дослідив вплив освіти на людський розвиток, та Т. Шульца, який опублікував у 1961 р. працю «Інвестиції в людський капітал» [1; 2]. Зокрема, в цій роботі Т. Шульц дослідив причини швидкого, майже з руїн, відновлення післявоєнних ФРН і Японії. На його думку, суспільний розвиток був пов'язаний зі здоровим і освіченим населенням, тому інвестиції в ці галузі повинні бути більш пріоритетними порівняно із машинами і заводами: «освіта робить людей більш продуктивними, а хороше здоров'я дає можливість більше виробляти».

Вагомий внесок у розвиток цієї теорії вніс Р. Беккер. На його погляд, інвестиції в здоров'я, освіту, професійну підготовку людини не тільки здорожують капітал, але і забезпечують отримання додаткового прибутку, високу окупність витрат [3]. Подібної думки дотримується Є. Борщук і підкреслює, що накопичення знань і досвіду людей є більш важливим, ніж накопичення матеріальних ресурсів, оскільки вони первинні для організації виробництва [4].

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, бо він збільшується лише шляхом інвестування і дає тривалий економічний ефект. Так, за розрахунками американського теоретика Е. Денісона, інвестиції в людину дають віддачу в 5–6 разів більше, ніж вкладення в матеріальне виробництво. А Світовий банк у процесі обстеження 192 країн дійшов висновку, що лише 16 % економічного зростання у країнах з перехідною економікою зумовлені фізичним капіталом, 20 % – природним, інші 64 % пов'язані з людським і соціальним капіталом.

Людський капітал є конкретною історичною формою функціонування і реалізації людського потенціалу. Людський потенціал перетворюється в людський капітал лише у разі використання його з метою отримання доходу. «Включаючись у виробництво, – наголошує Е. Щетинін, – людський потенціал стає капіталом». Людський капітал як економічна категорія охоплює економічні відносини, пов'язані лише з тими елементами людського потенціалу, які здатні приносити дохід [5]. Це означає, що концепція людського розвитку має на меті сформулювати високоосвічену інтелектуально розвинену, культурну людину, а інвестиції в людину є передусім засобом збільшення продуктивності праці та доходу.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Системне реформування української економіки передбачає як її ринкове реформування, так і перехід на новий технологічний спосіб виробництва, де інформація та знання стають базовим економічним ресурсом. Формування інформаційної індустрії, на думку Л. Мельника, зумовлено такими причинами: по-перше, інформація дедалі більше набуває рис продуктивної сили (комп'ютерні технології, кіно- і відеоіндустрія тощо); по-друге, заміна ручної праці розумовою означає водночас інформатизацію економіки; по-третє, глобалізація суспільного життя підвищує роль комунікаційних засобів (Інтернет); по-четверте, інформатизація економіки на практиці означає постійне підвищення ефективності виробництва; по-п'яте, посилення соціальних комунікацій підвищує потреби в інформаційних товарах і послугах (розвиток туризму, масове захоплення фотографією, мистецтвом, спортом, домашнім квітникарством тощо) [6].

Інформація і знання є єдиними продуктами, виробництво яких можна нарощувати безмежно в умовах наявності матеріальних меж. Інформаційно-інноваційний чинник забезпечує нині близько 85 % приросту ВВП провідних країн; високу частку доходів від інформаційної діяльності у загальних доходах населення країни; високу частку інформаційного сектору у ВВП економіки; набуття професіями розумової праці статусу масових; можливістю мінімізації витрат на регулювання вітчизняної економіки [7].

Згідно з теорією Ф. Мачлупа, початкова фаза інформаційного суспільства – це не що інше, як індустріальне суспільство разом із різноманітними цифровими інформаційно-комунікаційними послугами [8]. Спираючись на зарубіжний досвід розвитку Інтернету, вітчизняні аналітики розробили трирівневу систему оцінок впливу Інтернету на економіку країни:

- перший рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює менше 3 % населення і майже не впливає на економіку країни;
- другий рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює від 3 до 15 % населення, економіка країни стає каталізатором розвитку Інтернету й електронного бізнесу;
- третій рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює понад 25 % населення країни і стає каталізатором зростання всієї економіки країни.

Сьогодні кількість інтернет-користувачів в Україні – 21 млн осіб, або 63 % населення, з яких 73 % живуть у містах, а 27 % – у селах. Це засвідчує третій рівень розвитку Інтернету, і населення України може стати каталізатором зростання всієї економіки країни. Якщо ще кілька років тому Інтернет був переважно джерелом інформації, то нині в мережі здебільшого шукають розваг і вирішують побутові проблеми. Перегляд фільмів, спілкування, замовлення товарів, оплата рахунків – найбільш популярні запити української аудиторії. Натомість коло ресурсів, які відвідують українці, звужується. Тобто великі сайти стають ще більшими, а маленькі майже не зростають. Це важливий тренд. Нині утворився постійний «клуб» сайтів, де люди повністю задовольняють свої потреби [9].

Нещодавно в економічній літературі з'явилося поняття «інтелектуальний капітал», який складається з людського та структурного капіталу. Перший характеризується рівнем знань, уміння, творчих здібностей працівників, а другий – технічним та програмним забезпеченням інформаційних систем, патентами, торговими марками, ноу-хау.

На думку А. Чухна, за структурою інтелектуальний капітал є сукупністю людського та технологічного капіталів, бо в інформаційній економіці акцентується на інтенсивних інвестиціях у людський капітал та інформаційні технології [10]. Інтелектуальний капітал реалізується через інтелектуальну працю, яка є творчим процесом взаємодії інтелекту з елементами культури, який як базовий творчий ресурс створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість. Звідси велика кількість елементів взаємодії інтелекту: творча особистість, галузь науки, техніки, виробництва і сфера культури.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інформаційна культура як новий тип спілкування дає можливість вільного виходу особистості в інформаційне середовище; свобода доступу до нього на всіх рівнях – від глобального до локального; новий тип мислення, що формується в результаті звільнення людини від рутинної інформаційно-інтелектуальної роботи. Серед якостей, що визначають людину, тепер більш виражена орієнтація її на саморозвиток та самонавчання. Вона включає в себе грамотність та компетентність у розумінні природи інформаційно-комунікаційних технологій та творчість в інформаційній поведінці.

Отже, інформаційна економіка, з одного боку, створюватиме попит на визначену якість людських ресурсів, а з іншого – гуманітарний чинник стає основним фактором розвитку. Звідси нагромадження знань та інформації, виробником і носієм яких є людина, визначає розвиток як на рівні підприємства, так і на рівні країни. Тому економічні здобутки у перспективі переважно залежатимуть від успішної самореалізації індивіда, а розвиток його особистості та розумових здібностей стане двигуном інноваційного поступу економіки України, що означатиме ефективне проведення структурної перебудови галузей економіки, їхнє технологічне оновлення, широке застосування інновацій.

Вважаємо, що освіта є найбільш вагомим фактором розвитку людського капіталу, оскільки вона розширює можливості людини в галузі набуття знань і професійних навичок, поліпшує якість життя і служить джерелом економічного зростання та соціального прогресу. Високоосвічені громадяни мають більше можливостей для трудової самореалізації. Тому заходи щодо одержання сучасної освіти стають пріоритетом у проведенні соціально-економічної політики. Однією зі складових індексу людського розвитку ПРООН є індекс рівня освіти, що характеризує грамотність дорослого населення і сукупну частину учнів всіх навчальних закладів. За рівнем освіти Україна входить до групи розвинутих країн.

Однак на вітчизняному ринку праці склалась незадовільна ситуація, оскільки сьогоднішні випускники становлять велику частку серед безробітних. Розірвано зв'язок між рівнем освіти, можливістю отримати роботу та оплатою праці. Масова підготовка престижних професій юриста, менеджера, економіста призвела до зниження якості спеціалістів та відсутності робочих місць. До того ж легальні європейські ринки праці у більшості своїй недосяжні для українців. Отримати роботу за кордоном важко як за формальних причин – через невизнання дипломів, так і через те, що отримані в українських вищих навчальних закладах знання та навички не завжди відповідають вимогам сучасного розвинутого суспільства і конкурентної економіки.

У зв'язку зі зростанням ролі знань різко збільшуються витрати на освіту. Загальновідомо, що економічно розвинені країни не заощаджують на освіті. Вони щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету та приватних фондів, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток.

Країною, що досягла найбільшого зростання ІРЛП у останньому десятилітті, є Катар, який постійно інвестував прибутки від енергоносіїв у освітню галузь та систему охорони здоров'я. Тому зрозумілим стає той факт, що країни, які більшою мірою інвестують кошти в науку, освіту, охорону здоров'я, культуру й інші соціальні проекти, мають більш високі темпи людського розвитку. Це також підтверджує, що найбільшим капіталом країни є люди з їхньою майстерністю, досвідом і спонуканням до корисної економічної діяльності.

Якщо в Європі, й особливо в скандинавських країнах, роблять акцент на державному фінансуванні системи вищої освіти, то в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль – велика частка платної вищої освіти. За даними Організації економічної співпраці й розвитку, в цих країнах, приватні кошти становлять більше 50 % усіх джерел фінансування. В результаті, це впливає на високий рівень цін на вищу освіту. Так, у середньому

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

в Європі плата за навчання одного студента становила 1100 \$, а в США сягала 5500 \$. Як свідчить досвід багатьох прогресивних країн світу, вагомим джерелом інвестування в розвиток трудового капіталу країни повинна стати держава. За умови раціонального розміщення державного капіталу в галузі освіти, він спроможний забезпечити високий рівень віддачі суспільству.

До найбільш поширених критеріїв ефективності фінансування освіти відносять показники загального обсягу державного фінансування. Так, частка видатків на вищу освіту до загальних видатків Зведеного бюджету коливалася від 4,7 % у 2000 р. до 6,1 % у 2016 р. Проте у статті 61 Закону України «Про освіту» визначається стаття витрат на освіту – 10 % від ВВП. Ці дані є дещо суперечливими: якщо брати за основу відносні показники (частку витрат на вищу освіту у відсотках до ВВП), то результати України відповідають ситуації в розвинених країнах, а якщо взяти абсолютні показники, то Україна на фінансування освіти виділяє значно менше коштів, порівняно з розвиненими країнами. Відповідно, слід змінити існуючу норму фінансування освіти в розмірі 10 % від ВВП, яка є нереальною.

За даними Держстату України в період з 2005 року по 2017 рік в Україні скоротилася загальна кількість вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації – з 951 до 657, або на 30,1 %. За цей же період державне замовлення на підготовку спеціалістів у ВНЗ скоротилося з 351 до 212 тис. осіб, або майже на 40 %. За збереження цієї тенденції в майбутньому якість людського капіталу України може суттєво погіршитися, що відобразиться на усіх сферах суспільного життя [11]. Вивчення впливу освіти на стан людського капіталу показує, що вона дає змогу не лише нарощувати трудовий, але і розширювати творчий потенціал, формувати оптимальні соціально-психологічні умови життя. Важливо, що у провідних країнах світу освіта є пріоритетним напрямом соціальної політики держави.

Особливістю формування людського капіталу в аграрному секторі є те, що цей процес безпосередньо пов'язаний із якістю життя населення. Недостатньо висока якість життя селян, поширення бідності негативно позначаються на якості робочої сили. Тому подолання бідності в селах у сучасних умовах стає найважливішою передумовою формування людського капіталу в аграрному секторі. Важлива роль у вирішенні цього питання відводиться державі.

Ефективне формування людського капіталу залежить від рівня матеріально-технічної бази підприємства, оскільки застарілі техніка і технології не дозволяють використовувати нові знання, гальмують розвиток професійних якостей персоналу. Звідси обґрунтованою є думка В. Куценка, що організація праці на підприємстві має забезпечити фізичну відповідність працівника характеру трудової діяльності; відповідність професійної освіти змісту та вимогам роботи; можливість творчості та самостійності у процесі праці при певному рівні відповідальності; належну організацію робочого місця; відповідну оплату праці та дієву систему матеріального і морального стимулювання; можливості професійного і кар'єрного зростання; належні умови праці та техніки безпеки; дотримання технологічної і трудової дисципліни [12]. Комплекс таких заходів забезпечить вищий рівень використання персоналом здобутих професійних знань, навичок, здібностей, з чим ми повністю погоджуємось.

Працівник сільського господарства в умовах застосування сучасних інформаційних технологій повинен володіти високим рівнем професіоналізму, відповідними знаннями, передовим досвідом. У ринкових умовах він повинен бути обізнаним і стосовно формування відносин із постачальниками продукції та закупівельними підприємствами, що переробляють вироблену ним сировину. Сезонність праці, періоди надмірного трудового навантаження людей поєднуються із періодами відносно неповної завантаженості. Певні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проблеми працівники аграрного сектору відчувають і через віддаленість від міст, нестачу інформації про стан ринків, існуючі вимоги до якості продукції тощо. Оскільки аграрне виробництво характеризується численними економічними ризиками, пов'язаними з погодними умовами, хворобами рослин і тварин, невизначеністю ринків й інвестицій, недосконалістю законодавства, недобросовісними діями монополістичних формувань на ринку, то це викликає соціально-психологічну напруженість, зношує людські ресурси.

Формування привабливості сільського способу життя вимагає створення оптимальних соціально-психологічних умов життя через розвиток системи медичних, освітніх, інформаційних, спортивних і культурно-побутових послуг. Не менш важливим є розвиток транспортної інфраструктури, підвищення безпеки житла, техніки, посівів, майна, що допоможе закріпленню працівників на селі.

Специфіка формування людського капіталу в аграрному секторі полягає в тому, що воно відбувається у системі економічних, соціальних та інституційних відносин. У сільськогосподарському виробництві задіяні не лише наймані робітники, але і землевласники, які бажають одержати частку прибутку, селяни – фермери, підприємці, які професійно організують аграрний бізнес, власники капіталу, наймані менеджери, акціонери, посередники. Вищенаведений склад соціально-економічних груп населення має свої об'єктивні економічні інтереси, суперечності та механізми їх вирішення. Для задоволення інтересів усіх учасників аграрного ринку необхідно забезпечити реалізацію концепції формування доброзичливих відносин із партнерами по бізнесу, керуючись досвідом зарубіжних суб'єктів аграрного ринку. Співпраця суб'єктів АПК стає об'єктивною потребою розвитку виробництва, освіти, науки, кредитної системи, торгівлі.

Людський капітал у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах відтворюється в умовах складного біологічного, сезонного, значною мірою ризикованого виробництва, із високим рівнем диверсифікації праці, прив'язаністю до місця проживання, що характеризується складними процесами формування рівня життя і демографії.

Для визначення кількісних та якісних характеристик демографічного процесу важливе значення мають коефіцієнти народжуваності, смертності та приросту населення. Природний приріст доцільно вважати головним показником відтворення населення. Україна належить до держав із таким типом відтворення населення, який характеризується низькими показниками народжуваності, високими – смертності та незначним природним приростом населення. Як в Україні, так і в Полтавському регіоні останніми роками зростає смертність, зменшується природний приріст населення, скорочується тривалість життя (табл., рис 1).

Таблиця

Кількість наявного населення по Україні та Полтавській області (на 01.01.2017)

Регіон	Кількість населення, осіб	У тому числі		Відсоток міського населення	Відсоток сільського населення
		міське	сільське		
Україна	42 584 542	29 482 313	13 102 229	69,23	30,77
Полтавська область	1 426 828	885 606	541 222	62,07	37,93

Джерело: [13].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

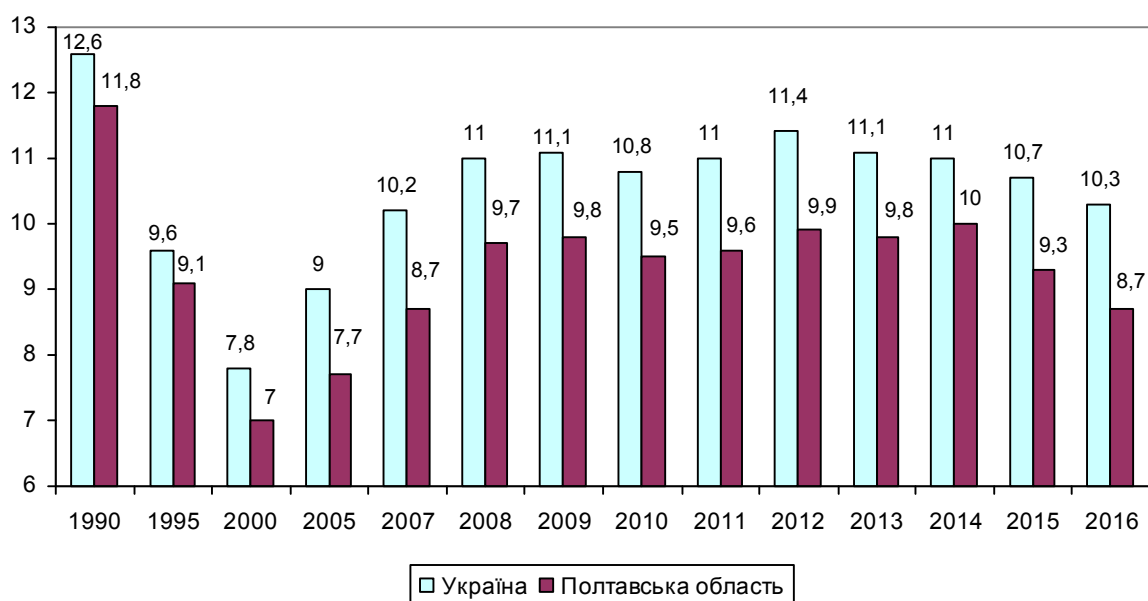

Рис. 1. Коефіцієнт народжуваності населення по Україні і Полтавській області (на 1000 наявного населення)

Джерело: [13].

З рис. 1 видно, що починаючи з 1990 року коефіцієнт народжуваності в Україні зменшився з 12,6 до 10,3 у 2016 році, або на 2,3, тоді як у Полтавській області – на 3,1. Тенденція зменшення коефіцієнта народжуваності є свідченням посилення процесів старіння населення, міграції, скорочення частки дітей і молоді, що негативно позначається на формуванні людського капіталу країни.

Коефіцієнт приросту населення по Україні і Полтавській області наведено на рис. 2.

Рис. 2. Загальний коефіцієнт природного приросту населення по Україні і Полтавській області (на 1000 наявного населення)

Джерело: [13].

За період з 1990 по 2016 роки маємо від'ємне сальдо приросту населення, оскільки по Україні загальний коефіцієнт природного приросту знизився з +0,5 до -4,4, а по Полтавській області – з -2,5 до -8,4, тобто на 5,9.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Хоча останнім часом у сільській місцевості спостерігається деяке поліпшення ситуації з народжуваністю, проте високий рівень природного зменшення значно перевищує рівень народжуваності, вказує на від'ємний природний приріст населення й залишається однією з основних причин депопуляції сільського населення.

Згідно з дослідженнями Світового банку за рівнем народжуваності наша держава посідає 182-е місце серед 225 країн світу (10,72 ‰), а за рівнем смертності – Україна на 2-му місці (14,9 ‰) у світі. Вважаємо, що держава повинна проводити активну демографічну політику. Для цього необхідно: стимулювати підвищення народжуваності; розробити сімейну політику щодо збільшення дітей у сім'ях шляхом розширення системи матеріального забезпечення вагітних жінок із багатодітних родин; знижувати рівень зайнятості жінок з метою переорієнтації частини з них на обслуговування сім'ї (за допомогою державної соціальної політики). За останні роки по всіх регіонах України склалася тенденція прогресуючого зменшення чисельності сільського населення, зростання тенденції до постаріння, зменшення частки працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Разом з тим відбувається зміна як кількісних демографічних показників, так і якісних: катастрофічно погіршується здоров'я населення, зростає смертність, зменшується тривалість життя. Так, В. Стещенко [14] у своєму дослідженні визначає, що головною компонентою сучасної демографічної ситуації є криза здоров'я, а воно, як відомо, є головною якістю населення. Адже в Україні інтенсивно руйнуються традиційні та не формуються нові цінності (коли людина самостійно дбає про своє здоров'я). Все це призводить до високої смертності, особливо через зовнішні чинники: алкоголізм, травматизм, куріння; через соціально зумовлені захворювання, насамперед, туберкульоз, СНІД; висока смертність простежується від серцево-судинних захворювань. Як наслідок, погіршення здоров'я населення та фізичних, духовних, соціальних цінностей негативно позначиться на якості людського капіталу України.

Реалізація та використання людського капіталу відбувається лише за умов зайнятості, рівень якої в Україні на початку 2017 р. становив 56 %, тоді як рівень безробіття – 9,4 % [13]. Безробіття визначається неминучим супутником ринкової економіки. Проблема сільського безробіття значно складніша, ніж забезпечення роботою міського населення. Дослідження економічної зайнятості працівників аграрної сфери свідчить, що головною причиною безробіття сільського населення є структурні зміни, пов'язані з різким спадом обсягів сільськогосподарського виробництва, а також повільне впровадження ринкових перетворень у сільській місцевості та диверсифікації економіки села. Хоча в цьому плані маємо відзначити, що вже почали відбуватися і певні позитивні зрушення.

Приватизація землі і майна, розвиток нових форм власності та господарювання в аграрному секторі економіки, зміни в обсягах і структурі виробництва сільськогосподарської продукції спричиняють помітні зміни у чисельності та структурі населення, зайнятого у сільському господарстві.

Якщо у 2001 році чисельність зайнятих у сільському господарстві становила 5,2 млн осіб (24,8 % від зайнятого населення), у 2003-му – вже 5,0 млн осіб (23,1 %). У 2010 році відбулося значне скорочення загальної кількості зайнятих у народному господарстві України, кількості зайнятих у сільському господарстві, а також зменшення складу зайнятих у сільському господарстві до 12,09 % у загальному обсязі зайнятого населення. В 2016 році показник зайнятості сільського населення до загальної кількості зайнятих в Україні скоротився до 11,2 %, але залишається достатньо значним. У розвинених країнах частка зайнятих у цій галузі економіки дорівнює: у США – 3 %, країнах ЄС – від 4 % (Великобританія) до 12 % (Португалія); Японії – 9 %. Зайнятість у цій галузі понад 11,2 % економічно активного населення показує, що економіка аграрного сектору України базується значною мірою на ручній праці, застарілих технологіях, тобто є неефективною. Впровадження

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

інновацій в агропромисловому комплексі, розширення інформаційних технологій, розвиток агросервісу та сфери обслуговування населення дасть змогу розширити сферу зайнятості на селі, отримати роботу за місцем проживання, забезпечити нею працездатну молодь і можливість формувати людський капітал в аграрному секторі [15].

Про дуже низький рівень використання людського капіталу в Україні свідчить той факт, що наша країна за продуктивністю праці в сільському господарстві відстає від розвинених країн світу приблизно у 7–8 разів. Крім того, в Україні дуже низький рівень заробітної плати (менше 200 дол. у 2016 р.), що виступає мотиваційною основою підвищення продуктивності праці, нарощування людського капіталу, поліпшення його якісних характеристик, уособлює в собі винагороду за виконану працю та вартість відтворення робочої сили. Для порівняння: середня заробітна плата у Швейцарії становить 6301 дол., Австралії – 3780 дол., США – 3258 дол., Німеччині – 2851 дол. [16].

Висновки і пропозиції. Успішність переходу до інформаційної економіки залежить від здатності держави впливати, як на економіку, так і на суспільство у цілому. Державі сьогодні необхідно реалізувати в економічній політиці багато фундаментальних принципів. Це, насамперед, створення сприятливого інвестиційного клімату та заохочення інвестицій, всебічний розвиток науки та технологій, як найважливішого ресурсу, що спонукає економічне зростання; створення та підтримка конкурентних умов для всіх учасників ринку з метою заохочення інновацій і росту продуктивності праці; формування людського капіталу, який здатен адаптуватись у швидко мінливих умовах і який має навички керування виникаючими ризиками; створення умов для інститутів бізнесу, орієнтованих на ефективне інвестування у галузях, де створюються нові знання та починається процес їхнього поширення.

Таким чином, основними перевагами економіки знань є безмежність знань, що обумовлює необмеженість ресурсної бази, взаємопроникнення економік, значне зниження витрат обігу, формування й розвиток високотехнологічних ринків, підвищення цінності освіти людини, що призведе до зростання експорту людського капіталу та інтелектуальних послуг.

Для розвитку економіки, яка ґрунтується на ефективному використанні знань, інформації та технологій, в Україні необхідно привести у відповідність до вимог інформаційної економіки такі напрями економічної діяльності держави:

- комплексний розвиток системи освіти, стимулювання дослідницької та науково-технічної діяльності;
- посилювання міжнародної кооперації в освітній, науковій та інноваційній сферах;
- структурна перебудова економіки для переходу до інформаційного суспільства;
- забезпечення ефективної державної політики у сфері фінансування інноваційних проектів.

Безпосередньо в аграрному секторі необхідно:

- застосування сучасних комп'ютерних технологій;
- впровадження передового досвіду інформаційних систем управління сільськогосподарським виробництвом;
- налагоджування комунікативних зв'язків між виробниками, переробниками і споживачами сільгосппродукції;
- підвищення професійного рівня працівників завдяки впровадженню ІТ-технологій на аграрних підприємствах.

Робимо висновок, що інформаційна економіка безпосередньо пов'язана із глобалізацією світової економіки, зростаючою роллю науки й технологій, розвитком мережевих послуг і комунікацій, концентрацією потоків (інформаційних, інвестиційних, грошових), формуванням і ефективним використанням людського капіталу, як джерел добробуту держави й суспільства.

Список використаних джерел

1. *Фишер С.* Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи ; пер. со 2-го англ. изд. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
2. *Shultz N.* Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. In: Human Resources / N. Shultz. – N. Y., 1975. – (Fiftieth Anniversary Colloquium VI).
3. *Беккер Г. С.* Трактат о семье / Г. С. Беккер. – М., 1981. – 260 с.
4. *Борщук С. М.* Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : [монографія] / С. М. Борщук – Львів : Растр-7, 2007. – 436 с.
5. *Щетинин В.* Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки / В. Щетинин // Мировая экономика. – 2001. – № 12. – С. 49.
6. *Мельник Л. Г.* Информационная экономика / Л. Г. Мельник. – Сумы, 2003. – 284 с.
7. *Габович А.* Интернет – это средство зарабатывания денег / А. Габович // Internet UA. – 2004. – № 8. – С. 11–13.
8. *Machlup F.* The Economics of Informations and Human Capital / F. Machlup. – Princeton, 1984. – 125 p.
9. *Як з'явився Інтернет в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://informatog.news/yak-z-yavuvsvya-internet-v-ukrajini>.
10. *Чухно А. А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
11. Витрати на освіту. R&B Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324>.
12. *Куценко В. І.* Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення / В. І. Куценко, Г. І. Євтушенко // Зайнятість і рийок праці : міжнар. наук. зб. – 1999. – № 10. – С. 78–89.
13. *Офіційний сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. *Стешенко В. С.* Изучение воспроизводства народонаселения: теоретические проблемы / В. С. Стешенко. – К., 1981. – 327 с.
15. *Сільське господарство України 2016* : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України. 2017. – 246 с.
16. *Козар В. В.* Використання трудового потенціалу в умовах глобалізації світового ринку праці / В. В. Козар, Г. Г. Старостенко // Інвестиції: практика та досвід : науково-практичний журнал. Економічні науки. – 2015. – № 22. – С. 21–28.
17. *Дерій Ж. В.* Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу / Ж. В. Дерій, С. А. Скиба // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2016. – № 1 (5). – С. 18–30.
18. *Derii Zh. V.* Extended reproduction of human potential in today's environment / Zh. V. Derii, T. I. Zosyenko, S. A. Skyba // Scientific bulletin of Polissia. – 2016. – № 2 (6). – Pp. 66–72.

References

1. Fisher, S., Dornbush, R., Shmalenzi, R. (1995). *Ekonomika [Economy]* (Trans from 2nd English edition). Moscow: Delo LTD (in Russian).
2. Shultz N. (1975). *Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities*. In: *Human Resources*. N. Y. (Fiftieth Anniversary Colloquium VI).
3. Bekker, H.S. (1981). *Traktat o seme [Treatise on the family]*. Moscow (in Russian).
4. Borshchuk, Ye.M. (2007). *Osnovy teorii stiikoho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system [Fundamentals of the theory of sustainable development of ecological and economic systems]*. Lviv: Rastr-7 (in Ukrainian).
5. Shchetinin, V. (2001). Chelovecheskii kapital i neodnoznachnost ego traktovki [Human capital and ambiguity of its interpretation]. *Myrovaia ekonomika – World economy*, № 12, p. 49 (in Russian).
6. Melnik, L.G. (2003). *Informatsionnaia ekonomika [Information economy]*. Sumy (in Russian).
7. Gabovich, A. (2004). Internet – eto sredstvo zarabativaniia deneg [The Internet is a means of making money]. *Internet UA*, № 8, pp. 11–13 (in Russian).
8. Machlup, F. (1984). *The Economics of Informations and Human Capital*. Princeton, N.Y.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. *Yak z'явиwsia Internet v Ukraini [How the Internet appeared in Ukraine]*. Retrieved from <http://informator.news/yak-z-yavywsia-internet-v-ukrajini>.

10. Chukhno, A. A. (2003). *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economics: theory, practice and their significance for Ukraine]*. Kyiv: Lohos (in Ukrainian).

11. *Vytraty na osvitu. R&B Group [Education costs. R&B Group]*. Retrieved from <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324>.

12. Kutsenko, V.I., Yevtushenko, H.I. (1999). *Liudskyi kapital yak faktor sotsialnoho zakhystu nase-lennia: problemy zmitsnennia [Human Capital as a Factor in Social Protection of Population: Problems of Strengthening]*. *Zainiatist i rynek pratsi – Employment and inconvenience*, № 10, pp. 78–89 (in Ukrainian).

13. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Ser-vice of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Steshenko, V.S. (1981). *Izuchenie vosproizvodstva narodonaseleniia: teoreticheskie problemy [The study of population reproduction: theoretical problems]*. Kyiv (in Russian).

15. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy 2016: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine 2016: Statis-tical collection]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).

16. Kozar, V.V., Starostenko, H.H. (2015). *Vykorystannia trudovoho potentsialu v umovakh hlob-alizatsii svitovoho rynku pratsi [Use of labor potential in the conditions of globalization of the world labor market]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid: naukovo-praktychnyi zhurnal, ekonomichni nauky – In-vestments: practice and experience: a scientific and practical journal. Economic sciences*, № 22, pp. 21–28 (in Ukrainian).

17. Derii, Zh.V., Skyba, S.A. (2016). *Vplyv mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of the mechanisms of state regulation on the process of functioning of human potential]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Prob-lems and prospects of economics and management*, № 1 (5), pp. 18–30 (in Ukrainian).

18. Derii, Zh.V., Zosymenko, T.I., Skyba, S.A. (2016). *Extended reproduction of human potential in today's environment. Scientific bulletin of Polissia*, № 2 (6), pp. 66–72.

Шпак Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри товарознавства, підприємництва та торгівлі, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шпак Наталия Андреевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры товароведения, предпринимательства и торговли, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shpak Natalia – PhD in Economics, Associate Professor of Department of commodity, business and trade, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: levadanataly@gmail.com

UDC 330.567.28:330.3-023.472

Zhanna Derii

HOUSEHOLDS ROLE IN THE CIRCULAR ECONOMY

Жанна Дерій

РОЛЬ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ У ЦИРКУЛЯРНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Жанна Дерей

РОЛЬ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ В ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКЕ

The world economy is at the start of the next phase transition, which essence is that most of the goods are subjected to recycling, that in particular will allow both to produce and save more energy. Linear approach to economic development is inferior to the circular economy, a powerful driver of which may be households. The circular economy envisages rational use of the natural and technical resources, maximum possible energy saving, repair instead of recycling and buying the new one, lease instead of ownership, waste recycling and obtaining new types of raw materials and energy from them. A modern household can become a powerful driver for a circular economy emergence in the future, thanks to a certain potential for self-sustainability and development. Basic principles of households behavior in the circular economy are singled out and the areas of their functioning are described, characteristics of the sustainable development goals are presented in the terms of their implementation for households.

Key words: waste; household; savings; green economy; resources; consumption; sustainable development; circular economy; sharing economy.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Світова економіка знаходиться на старті чергового фазового переходу, суть якого полягає у тому, що більшість товарів підпадає під вторинну переробку, що зокрема дозволить як виробляти, так й економити більшу кількість енергії. Лінійний підхід до розвитку економіки поступається циркулярній економіці, потужним драйвером якої можуть стати домашні господарства. Циркулярна економіка передбачає раціональне використання природних та технічних ресурсів, максимально можливе енергозбереження, ремонт замість утилізації та купівлі нового, оренда замість права власності, вторинна переробка відходів та отримання з них нових видів сировини, енергії. Сучасне домашнє господарство може стати потужним драйвером становлення циркулярної економіки в майбутньому завдяки певному потенціалу для самозабезпечення та розвитку. Виділено базові принципи поведінки домашніх господарств у циркулярній економіці та охарактеризовано сфери їх функціонування, надано характеристику Цілей сталого розвитку стосовно реалізації їх для домашніх господарств.

Ключові слова: відходи; домашнє господарство; заощадження; зелена економіка; ресурси; споживання, сталій розвиток; циркулярна економіка; шерінгова економіка.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Мировая экономика находится на старте очередного фазового перехода, суть которого заключается в том, что большинство товаров подпадает под вторичную переработку, что в частности позволит как производить так и экономить большее количество энергии. Линейный подход к развитию экономики уступает циркулярной экономике, мощным драйвером которой могут стать домашние хозяйства. Циркулярная экономика предполагает рациональное использование природных и технических ресурсов, максимально возможное энергосбережение, ремонт вместо утилизации и покупки нового, аренда вместо права собственности, вторичную переработку отходов и получение новых видов сырья, энергии. Современное домашнее хозяйство может стать мощным драйвером становления циркулярной экономики в будущем, благодаря определенному потенциалу для самообеспечения и развития. Выделены базовые принципы поведения домашних хозяйств в циркулярной экономике и охарактеризованы сферы их функционирования, дана характеристика Целей устойчивого развития с точки зрения реализации их для домашних хозяйств.

Ключевые слова: отходы; домашнее хозяйство; сбережения; зеленая экономика; ресурсы; потребление; устойчивое развитие; циркулярная экономика; шеринговая экономика.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: D19; Q20

Target setting. Today, the world faces the problem of the resources constraints and the need for their restoration. Annual consumption of households increases, which leads to an automatic increase in the resources use, at the same time, alongside with industrial ones, the volumes of household waste from the household sector are increasing, which carries both the environmental and financial-economic threats.

The world economy is at the start of the next phase transition, which essence is that most of the goods are subjected to recycling, which in particular will allow both to produce and save more energy.

Therefore, a linear approach to economic development that contains the traditional stages – extraction, production, use, utilization, is inferior to the circular economy, which powerful driver can be households.

Unfortunately, poverty remains higher than in the pre-crisis period, economic growth is not enough to raise the living standards, and the growth of the resource prices leads to the fact that a significant funds proportion is spent on current consumption. In turn, a circular approach to the economic activity can reduce the resources consumption without reducing the quality of life and received services and provide new opportunities for development on the basis of sustainability.

Actual scientific research and issues analysis. Modern scientific research in the field of household behavior is a sphere of the scientific interests of many foreign and domestic authors. So much progress has been made in the development of consumption and savings issues by E. Engel, J. Keynes, A. Marshall, M. Friedman and others.

A number of the Ukrainian scientists, in particular I. Bondar, I. Kychko, L. Klyuchnyk, O. Laktionova, A. Melnyk, M. Tarasyuk were engaged in the study of the certain aspects of households functioning, their role and functions in the system of the national economy.

Introduction of the circular economy model by focusing on energy saving, recycling, environmentally friendly production and consumption is explored in the works of I. Zvarych, L. Melnyk, Yu. Orlovska, Ye. Khlobystov and others.

Modern science offers a wide range of products in the households economy, their functional features, subjects behavior by making decisions about consumption and savings. However, there are currently no studies on the role of households in the development of the circular economy.

Uninvestigated parts of general issue defining. Given the special relevance of the issues, related to the society development on the principles of sustainability and a reference point for the Goals of sustainable development [1], defined vectors of sustainable development of Ukraine and its regions [2], there is a need to study the role of the individual subjects of the national economy, in particular, households by the circular economy establishment.

Purpose of the article. The main purpose of the work is to justify the role of households in the circular economy establishment and development in Ukraine.

Statement of the main material. Contemporary concepts of social development, in particular the concept of post-industrial society, information society, post-economic and post-modernist concepts are formed on the base of the social transformations that have radically changed the world. Namely, logics of the social progress and perspectives of the society development are presented in the created concepts.

Formation of the world technological processes, from the first to the sixth, is connected with the industrial revolutions, which brought the basic innovations into all spheres of human activity.

Thus, the first industrial revolution, which thanks to basic innovations, in particular steam and water engines, made it possible to transfer from manual to machine labor, thereby reducing labor costs, whose supplier is the household sector.

The second industrial revolution and its innovations are related to the use of electric current, gave impetus to the development of automotive, electrical engineering, chemical industry and certainly influenced the development of households in terms of comfortable living.

The third industrial revolution – this is the era of computers and information technology, which allowed a new approach to the use of manpower, namely rational use due to labor costs reduction, work at a distance, etc.

However, each stage of development and new produced achievements, at the same time, a large amount of expended resources and waste from production and consumption, therefore, the new trend, the basis of the fourth industrial revolution is the circular economy, which provides for the rational use of the natural and technical resources, maximum possible energy saving, repair instead of recycling and buying new, lease instead of ownership, waste recycling and obtaining new types of raw materials and energy from them.

Modern household can become a powerful driver of the circular economy emergence in the future, i.e., it has a certain potential for self-sustainability and development (Table 1).

Table 1

Characteristics of the household sector in Ukraine *

Indicators	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Average cost per month per household, UAH	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4
Structure of the total household expenses, %							
total consumer costs	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2
food and non-alcoholic beverages	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8
alcoholic beverages, tobacco products	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9
non-food products and services	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5
Average resources per month per one household, UAH	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8
Structure of the total household resources, %							
cash income	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0
- labor payment	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7
- income from entrepreneurship and self-management	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2
- income from agricultural products sale	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9
- pensions, scholarships, social assistance provided in cash	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1
- cash assistance from relatives, other persons and other cash income	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1
Cost of the consumed products received from personal auxiliary farms	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8
Benefits and subsidies for non-cash payments for housing and communal services, electricity, and fuel	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7
Non-cash benefits to pay for goods and services	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Other receipts	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	4,1

* Based on data from the State Statistics Service of Ukraine without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol)

From the given data it can be stated, that a potential of the circular economy is concentrated alongside with the entrepreneurship sector. There is a constant increase in the aggregate household resources – from 3481 UAH in 2010 up to 6238.8 UAH for one household in 2016. Also, in 2016, the consumer aggregate expenditures amounted to 93.2 % and they tend to increase.

Consumption, in its turn, generates accumulation of waste, which is produced in Ukraine in amount of 11-13 million tons each year, and per year per capita 300 kg of accumulated waste are accounted, they are more prevalent in cities than in rural areas. An increase in the amount of waste affects the increase in the living standards of the population, however, the level of waste processing in Ukraine is 3-8 %, for comparison in the EU countries – 60 %. At the level of households in small cities, according to some expert estimates, it is possible to achieve a recycling level up to 22 % thanks to a separate collection, mixed flow processing. This, in turn, will allow us to partially solve the problem of environmentally safe waste disposal, which are not suitable for processing and reclamation of MSW landfills that have exhausted their resource.

In November 2016, The Paris Climatic Agreement entered into force, which defined a new framework for the world development, and as one of the trends of the world development in 2016, the concept of the circular economy was recognized, which suggests that waste can be recycled again, and rubbish is considered as a resource for some new goods production. The European Parliament proposed to achieve the level of recycled waste utilization up to 70 % and implement the Road Map of resource-saving Europe, there are all grounds for this purpose, i.e. the level of the circular economy in the EU countries is esti-

---

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

---

mated at 570 million euro annually. We believe that the behavior of households in the circular economy should be based on the following principles:

- one-time use should be made multiple-time use;
- not to buy goods, but services for their use;
- waste should become a resource;
- separate collection of rubbish;
- using new ways to generate the revenue;
- economic growth without increasing current consuming.

Main areas in which households can realize themselves from the point of view of the circular economy concept is consumption, production, waste management. However, in order to consume “green” purchases, produce environmentally friendly products and use eco-design, recycle the product, households need to be supported by this development at all levels.

The circular economy develops in unison with the Goals of sustainable development [1], in particular poverty alleviation, which envisages conditions creation for financial capacity growth of households and expansion of their opportunities for the development.

Fighting famine as a goal of sustainable development can be partly achieved by households themselves, which are engaged in self-maintenance, lead a personal subsidiary economy, thereby partially utilizing waste, which will contribute to the ecosystems conservation and land quality improvement through organic cultivation use.

Goal achievement of good health and well-being depends not only on official institutions, but also, of course, on behalf of households through a healthy lifestyle, preventive examinations, sports. Similarly, high-quality education serves the interests and needs of households and allows for the realization of human potential for development.

Achievement of the goal of clean water and proper sanitary conditions providing to a large extent depends on the household subjects. Unfortunately, today households increasingly serve as water contaminants through disposals of household and sewage waste.

Part of households today have become energy producers out of the alternative sources, that is, they are actively involved in achieving the goal of sustainable development - available and clean energy. By creating conditions in the country for the growth of energy production and its reliable supply to the consumers, increasing energy production and use out of the renewable sources and implementing the measures on energy saving and energy efficiency of all sectors of the economy, using “green” tariff, the goal of the circular economy can be as well achieved. That is, in the circular economy, raw materials are recycled on the basis of the energy renewable and alternative sources and do not have a negative impact on the ecosystems.

Everyone wants decent work and economic growth. It is the circular economy that can provide incentives for economic growth without increasing consumption, development of labor-intensive sectors, growth of labor productivity, open creative working places, promote productive employment, provide reliable and safe working conditions.

Achieving the goals concerning industry, innovation and infrastructure development will enable households to become equal participants in the circular economy. Thus, recovery of the banking system should become the main source of the available financial resources, development of modern, reliable and affordable infrastructure is a prerequisite for increasing the efficiency of business and quality of life of the population, and creation of the incentives system to improve the resources use, wider use of clean and environmentally sound technologies will allow for the implementation of the circular economy principles.

Also, the circular economy allows to save the resources and achieve sustainable development goals - reduction of inequality through solving the problems of social dialogue development as a guarantee of justice of the social and labor relations, fundamental changes in income policy, increasing the role of wages and income received by households, programs introduction to create an accessible environment for full-fledged participation of people with special needs in economic and social life.

Households form the foundations of sustainable development of cities and communities, especially in conditions of power decentralization. So today, for many cities, especially the small ones, the problem of solid household waste management is relevant. From year to year, consumption grows and there is uncontrolled increases in waste that can be recycled. Therefore, the main tasks for achieving the goal of community development is the development of settlements and territories solely on the basis of integrated and sustainable planning (based on the masterplan) and management on the principles of sustainable development, while preserving existing and identifying new cultural and natural heritage sites, minimizing negative environmental impact on the life and health of the population.

The 12th goal of sustainable development is noteworthy - responsible consumption and production, for which achievement , measures for use of sustainable development models, consumption and production, the model of the circular economy introduction, first of all, by focusing on energy saving, regenerative environmentally friendly production and consumption, optimization of food production chains to minimize losses at all stages of the life cycle, restrictions on use of the hazardous chemicals both in the business and in the household sectors and their exposure to the environment, application of modern technologies and practices on waste management by production and consumption are envisaged.

Development of the circular economy was a response to the climate change and challenges, development goals are designed to mitigate the effects of the climate change, in particular, through introduction of the educational programs for the population at all levels of the formal and informal education.

Achievement of the objectives of the marine resources conservation and restoration of the land ecosystems is aimed at substantially improving the quality of life of the coastal communities on account of sustainable nature management and minimization of pollution of the environment of the Black and Azov seas, conservation, restoration and sustainable use of the terrestrial and inland freshwater ecosystems, including the steppe and wetlands ones, expansion of the forest areas and sustainable use of the forest resources, protection and sustainable use of land, desertification prevention of the territory of the country, conservation and sustainable use of the mountain ecosystems.

Each household subject focuses on the development fairness with the institutions support. Achieving this goal involves solving the tasks that will have an impact on households concerning social justice, inclusive development, guaranteeing and ensuring the rule of law by everyday activities, social cohesion, development of the institutes of civil society, development of various forms of self-organization.

Sustainable development of households in the circular economy is geared towards partnerships with the purpose of sustainable development. Only through approval of the partnership principles of the public and private sector, the government agencies and a civil society, development of a network society, it is possible to achieve the determined benchmarks for sustainable development and the tasks solution concerning households functioning within the circular economy.

One of the segments of the circular economy, where households are represented, is the sharing economy or distribution economy. In recent years, the sharing economy has shown steady growth, hereby actively influencing the traditional companies, drawing their resources into its business models and developing startup projects. Development of the technology and the IT industry helps to appear the services for renting cars, renting houses, household appliances, etc.

The sharing economy is based on the principles of the circular economy – people do not buy new goods, but they increasingly share things and services with each other. That is, the sharing economy allows to realize the surplus resource by selling, renting or exchanging in order to obtain material or social benefits, while the minimum starting capital, a small number of employees – 1-2 are required, very often, there is an opportunity to work without hiring premises. The sharing economy approach is to win for both sides of the deal through rational purchasing and use of the things to the fullest. A well-known example of the sharing economy is a

service that was started as a resource, which makes travel less costly for the car owners and more accessible to the people who want to travel. The service has gained popularity, and the international company Bla Bla Car interested in it, in a few years this company absorbed it.

Today, the sharing economy is a profitable exchange that is monetized in different ways, and the growth rate of the economy of total consumption is 20 % annually, volumes are estimated in billions of dollars. Thanks to the economy of general consumption, there is an agreement between the households representatives, in which there is a surplus resource and in which it does not exist, this approach involves both joint consumption and joint creation.

Development of the circular economy affects economic well-being and produces a number of positive effects that arise as a result of reducing one-time payments for purchase of the durable goods, less payments for rent and rental of the goods, which allows to receive benefits to the low-income groups of the population, and an increase in the efficiency of the resources use in the final calculation leads to a decrease in the prices for goods and services.

However, considering the benefits of the circular economy, one should focus on the reservations and obstacles to declaring it as a dominant area of development. Thus, I. Zvarych [6], among such challenges and threats, highlights:

- the complexity of the system changes promoting;
- economic challenges (the circular economy can be loss-making in the short term);
- imperfect markets (lack of the necessary products and infrastructure, competition, knowledge and / or incentives in the market);
- imperfect regulation (imperfect legislation and/or implementing);
- social factors (lack of knowledge and skills related to the circular economy);
- insufficient sorting of waste;
- difficulties in obtaining appropriate funding.

We believe that a serious obstacle to the development of the circular economy is the outdated thinking and vision of the role of households both concerning the simple consumer goods and the resource providers. Transition to a circular development model is, first of all, a change in landmarks, thoughts and actions both from the households themselves and other market agents and the civil society.

Conclusions and prepositions. The conducted research allowed to make the following conclusions. To achieve the goals of sustainable development, it is necessary to maintain a balance between the objectives of economic growth, socially responsible business, reducing social inequality and ensuring environmental safety.

Decrease in natural resources, climate change, growing consumption of households – problems that can be solved through the introduction of the principles of the circular economy, which includes as well reduction of waste materials. In practical terms, this can only be realized with involvement of other actors of the economy, namely, the state and the business sector.

One of the positive features of the circular economy is its innovative direction, reduction of environmental threats, opportunities for development of the "startup" projects by households. Due to the circular economy development, the society in future will be able to achieve secondary processing of the resources at a level of 70 %. Introducing within the framework of the circular economy the ideas of "the sharing economy" allows to achieve the economic and socio-environmental effects without incurring some additional costs due to the lower lease and rental payments.

Unfortunately, the circular economy will not solve 100 % of the global problems of mankind, but due to its introduction, consumption of resources will decrease, consumption quality of households will change, negative impact on the ecosystem will be decreased, new economic growth will be achieved.

References

1. *Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017 [Goals of sustainable development: Ukraine. National report 2017]* Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Libanova, E.M., Khvesyuk, M.A. (2017). *Socialno-ekonomichnyj potencial stalogo rozvytku Ukrainy ta yiyi regioniv: vektory realnogo postupu: nacionalna dopovid [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: vectors of real progress: national report]*. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy (in Ukrainian).

3. Derii, Zh.V. (2011). Analiz povedinky domashnix gospodarstv v riznyx typax ekonomichnyx system [Analysis of household behavior in the different types of economic systems]. *Ekonomika domashnix gospodarstv – Household economy*. Kyiv: Korporatsiia, pp. 237–253 (in Ukrainian).

4. Derii, Zh.V., Zosymenko, T.I. (2016). Ekologichna komponenta korporatyvnoyi socialnoyi vidpovidalnosti: svitovij dosvid ta ukrajyns'ki realiyi [Environmental component of corporate social responsibility: world experience and Ukrainian realities]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, no. 11, pp. 278–290 (in Ukrainian).

5. Derii, Z.V., Lysenko, I.V., Lysenko, N.V. (2017). Evoliutsiia naukovoï dumky v upravlinni ekolohichnoiu bezpekoïu [Evolution of the scientific thought for the environmental safety management of the state]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polesie*, no. 3, pp. 38–40 (in English).

6. Zvarych, I. (2016). Globalna cyrkulyarna ekonomika yak zasib pobudovy novogo ekologichno stijkogo suspilstva [The global circular economy is a means of building a new environmentally sustainable society]. *Svit finansiv – World of finance*, no. 4 (49), pp. 148–155 (in Ukrainian).

7. Melnyk, L.G. (2016). «Zelenye» zadachi Tretei promyshlennoi revoliutsii [Green tasks of the third industrial revolution]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, no. 2, pp. 9–24 (in Ukrainian).

8. Orlovska, Yu.V., Yakovyshyna, T.F., Orlovskiy, Ye.S. (2016). Zelene budivnytvo yak skladova polityky YeS shhodo rozvytku cyrkulyarnoyi ekonomiky [Green building as a component of EU policy for the development of the circular economy]. *Skhidna Evropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, no. 5 (05), pp. 365–371 (in Ukrainian).

References (in language original)

1. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.

2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: національна доповідь / за ред. Е. М. Лібанової, М. А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. – 864 с.

3. Аналіз поведінки домашніх господарств в різних типах економічних систем / Ж. В. Дерій // Економіка домашніх господарств : колективна монографія. – К. : Корпорація, 2011. – С. 237–253.

4. Дерій Ж. В. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії / Ж. В. Дерій, Т. І. Зосименко // Актуальні проблеми економіки : науковий журнал. – 2016. – № 11. – С. 278–290.

5. Derii Z. V. Evolution of the scientific thought for the environmental safety management of the state / Z. V. Derii, I. V. Lysenko, N. V. Lysenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 3 (11), ч. 1. – С. 38–40.

6. Зварич І. Глобальна циркулярна економіка як засіб побудови нового екологічно стійкого суспільства / І. Зварич // Світ фінансів. – 2016. – № 4 (49). – С. 148–155.

7. Мельник Л. Г. «Зелёные» задачи Третьей промышленной революции / Л. Г. Мельник // Механізм регулювання економіки. – 2016. – № 2. – С. 9–24.

8. Орловська Ю. В. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки / Ю. В. Орловська, Т. Ф. Яковишина, Є. С. Орловський // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – Вип. 5 (05). – С. 365–371.

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: jannet_d@ukr.net

UDC 338.242

*Alexander Melnikov, Yaroslav Kotliarevskyy, Andrey Shtangret***THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR PROVIDING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION SPHERE IN UKRAINE***Олександр Мельников, Ярослав Котляревський, Андрій Штангрет***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ***Александр Мельников, Ярослав Котляревский, Андрей Штангрет***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ**

Based on the well-known interpretations of the concept of «sustainable development», the main provisions of the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020» and the actual state of the domestic information sphere, theoretical and methodological foundations for ensuring its sustainable development have been formed. The definition of the information sphere is defined, the interests of citizens, society and the state are determined, the tasks of subjects and management objects are clarified, the essence of the institutional mechanism of state regulation of the information sphere is clarified, the set of basic principles and the list of strategic tasks for ensuring sustainable development of the information sphere.

Key words: information sphere; sustainable development; information; principles; information security.

Tabl.: 4. Bibl.: 37.

Спираючись на відомі тлумачення поняття «сталий розвиток», основні положення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» і фактичний стан вітчизняної інформаційної сфери сформовано теоретико-методологічні засади забезпечення її сталого розвитку. Дано визначення інформаційної сфери, окреслено інтереси громадян, суспільства та держави, з'ясовані завдання суб'єктів та об'єктів управління, розкрито суть інституційного механізму державного регулювання інформаційною сферою, обґрунтовано сукупність основних принципів та перелік стратегічних завдань забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери.

Ключові слова: інформаційна сфера; сталий розвиток; інформація; принципи; інформаційна безпека.

Табл.: 4. Бібл.: 37.

Опираясь на известные толкования понятия «устойчивое развитие», основные положения Стратегии устойчивого развития «Украина – 2020» и фактическое состояние отечественной информационной сферы сформированы теоретико-методологические основы обеспечения ее устойчивого развития. Дано определение информационной сферы, определены интересы граждан, общества и государства, выяснены задачи субъектов и объектов управления, раскрыта суть институционального механизма государственного регулирования информационной сферы, обоснована совокупность основных принципов и перечень стратегических задач обеспечения устойчивого развития информационной сферы.

Ключевые слова: информационная сфера; устойчивое развитие; информация; принципы; информационная безопасность.

Табл.: 4. Библ.: 37.

JEL Classification: E270, E690, H110

Formulation of the problem. In most cases, when it comes to sustainable development, it means optimizing the development of society on a global scale, since the concept of sustainable development from the outset has been international in nature because of the systematic nature of deep interconnections both within mankind and the metasystem «society – nature». But this utmost importance, of course, does not exclude the corresponding work in other, no less important spheres of development of human society. The interpretation of information and knowledge as the newest unlimited resources, the growing importance of information for management at all levels and the priority of satisfying the information interests of each citizen forms a new plane of tasks that involves the search for conceptual bases for ensuring the sustainable development of the information sphere (SDIS).

Analysis of recent research and publications. The research of information sphere was carried out by such domestic and foreign scientists as I. Aristova [1; 2], O. Baranov [3], A. Briggs, P. Cobley [35], Y. Burylye [4], V. Horovyuy [5; 6], M. Castells [28], V. Konakh [7], M. McLuhan [31], F. Machlup [30], O. Onyshchenko and other [14–16], E. Semenyuk [21], A. Ursul [24; 25], O. Chubukova [26] and other.

Allocation of previously unresolved parts of a common problem. Focusing on the definition of the essence and content of the information sphere, these scientists only determined the current boundaries and parameters of development, not carefully considering the process of its management and ensuring its sustainable development.

The purpose of this article is to determine the theoretical and methodological foundations of the provision of the SDIS of Ukraine.

Statement of the main provisions. International experience shows that many countries have developed and approved their own concepts of sustainable development, in which the tasks of a global and regional scale are specified in their own way. Ukraine also has the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020» [23], adopted in 2015. The path to its emergence was quite long.

At one time, Ukraine officially joined a number of international decisions on sustainable development [27; 29; 32-34; 36; 37]. Despite this for a long time, the state authorities could not determine the ways of implementing the provisions of international documents and agreements in this area in domestic legislation [10]: since the second half of the 1990s, XX century. in Ukraine, several attempts were made to create and approve the Concept of Sustainable Development of the country: first there were two drafts of the national concept of sustainable development in 1997 and 2000 [8; 9], then several draft laws of Ukraine [18–20] and the National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine (2012) [17].

The signing on March 21, 2014 of the political part of the Association Agreement with the EU [22] was the last impetus to the adoption of the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020» [23]. The Strategy of Sustainable Development «Ukraine 2020» defines the goal, traffic vectors, road map, overriding priorities and indicators of proper defense, socio-economic, organizational, political and legal conditions for the establishment and development of Ukraine [23]. The goal of the Strategy is the introduction of European standards of life in Ukraine and Ukraine's access to the leading positions in the world. For this, the movement forward will be carried out according to the following vectors: development, security, responsibility and pride.

Sustainable development in the Strategy «Ukraine – 2020» is «carrying out structural reforms and, as a result, raising standards of living. Ukraine should become a state with a strong economy and with advanced innovations. For this, first of all, it is necessary to restore macroeconomic stability, ensure sustainable economic growth in an environmentally sustainable manner, create favorable conditions for economic activities and a transparent tax system» [23].

Based on the main positions of the Strategy and in accordance with a specific goal, it is advisable to carefully study and form the theoretical and methodological foundations for the provision of the SDIS in accordance with the content of the concept of sustainable development and the actual state of the information sphere in Ukraine.

It should be noted that the information sphere should be considered as an economic system, which should include such elements (in accordance with the process of production and distribution of information products): the creation of a work (information); information and analytical activity; production (provision of information services) and distribution of information products. This is a branch of national production, in which about 15 thousand enterprises employ about 200 thousand employees (the dynamics of these changes are seen in table 1).

With regard to sustainable development, the stability of the system in engineering is defined as its property of preserving the values of constructive and regime parameters within certain limits despite the impact of the system. Backward communications, inherent in the information sphere as an economic system [11; 12], lead to unevenness, instability of its development, is to slow or accelerate the rate of its development. Sustainable development involves maintaining a balance between the interrelated elements of the system. That is, under sustainable development, one must understand the ability of any system to return to a certain equilibrium state after the termination of the impact of certain perturbing external and internal factors on it.

Table 1

Indicators characterizing trends in the development of the information sphere in Ukraine

Indicators	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
number of enterprises, units	12 935	14 003	15 324	16 862	17 205	18 257	17 456
number of employed workers, thousands of people	297,9	309,8	307,0	333,3	325,8	329,9	313,4
Indicators	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
number of enterprises, units	18458	15081	16142	15119	16863	15129	14270
number of employed workers, thousands of people	282,0	254,5	253,8	243,0	243,8	216,1	185,4

Source: Kotliarevskyy, Y., Melnikov, A., Shtangret, A. et. al (2016). *Kontseptualni zasady zabezpechennya staloho rozvytku informatsiinoi sfery Ukrainy* [Conceptual framework for ensuring sustainable development of the information sphere in Ukraine]. Kyiv: Center for Educational Literature, pp. 148–149.

All systemic formations are developing, but this or that economic system may or may not possess the ability for sustainable development. The capacity for the SDIS determines the inherent economic and scientific and technical potential, the relationship with the external environment. That is, **the sustainable development of the information sphere** is the creation of appropriate conditions for a sustainable growth in the production of information products capable of ensuring the interests of the present and future generations provided that information security is ensured.

By **information security** we mean ensuring the access of a person and citizen at any time to information products necessary for its all-round development (that is, the conditions for completeness, timeliness and availability of information must be fulfilled). Provided information security is achieved, information products are generally available and every citizen needs it, can freely receive it (except in cases stipulated by the current legislation). There are several groups of interests that must be met in the process of ensuring information security (table 2).

Table 2

Groups of interests that need to be met in the process of ensuring information security

Groups of interests	Interests in the information sphere are:
Citizen	realization of its constitutional rights to free access and use of information products for activities not prohibited by law, physical and intellectual development
Societies	ensuring the interests of a person and a citizen in this sphere, continuing democratic development, achieving and maintaining public consent
Nation	creation of conditions for the SDIS, ensuring the constitutional rights and freedoms of citizens to access and use information products to ensure the inviolability of the constitutional order, Ukraine's sovereignty and territorial integrity, political, economic and social stability in the state

Source: Melnikov, A. (2016). *Kontseptualni zasady zabezpechennya staloho rozvytku informatsiinoi sfery Ukrainy* [Conceptual bases of maintenance of a sustainable development of information sphere of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, no. 9 (184), pp. 76–80.

Speaking of the SDIS it is necessary to understand that it consists in promoting the achievement of the planned development parameters at the macro level.

There are two forms of realization of the functions of the state: legal and organizational. The legal form consists in the activities of state bodies related to norm-setting activities, while the organizational form is connected with the implementation of regulatory functions. To ensure the development of the SDIS, it is necessary to establish an appropriate institutional mechanism, as the institutional environment is the basis for sustainable development. The **institutional environment** of the information sphere is understood as the totality of public authorities, directly or indirectly influencing the sustainable development of the national information sphere. That is, the institutional environment covers the aggregate of the relevant state authorities and determines their impact on the implementation of the state information policy.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Under such conditions, the role of regulatory subjects is performed by government bodies, and subjects are business entities and individual citizens.

The aggregate of subjects of state regulation of the development of the information sphere, by its influence on its components is divided into direct and indirect. In the process of ensuring the SDIS, the ability and efficiency of fulfilling duties and tasks by the main subjects of the implementation of the state information policy is determined by the available resources and the regulatory framework.

The complexity of economic relations between subjects and institutions of the institutional environment for the provision of the SDIS and its means of implementation requires a more detailed study of the mechanism of state regulation. Under the term mechanism, as a rule, understand the system, the device, the method that determines the order of a certain type of activity; internal machinery, equipment, etc. – a system of certain links and elements, activates them [13]. Therefore, let's try to reveal the essence of the **institutional mechanism** of state regulation of the information sphere. It can be regarded as a system of economic, managerial and regulatory actions affecting the provision of the SDIS through the improvement of state regulation of this sphere of the national economy. That is, state regulation is the main element of the institutional mechanism of the SDIS.

The purpose of providing the SDIS is to improve the information policy, taking into account national interests, aimed at enhancing international cooperation and integrating the country into the global information space in the conditions of forming a knowledge economy to meet the needs of the individual and citizens.

The strategic objectives of the SDIS are:

- ensuring human and citizen's rights to free access to information products that are necessary for its all-round development, access to them for the poorest groups of the population;
- the growth of the well-being of the population and the support of educational innovations, overcoming the information asymmetry;
- use of economic innovations and new acceptable technologies for the development of information products production;
- environment protection.

State regulation of the SDIS should be based on the following **basic principles**, the content of which is disclosed below (table 3).

Table 3

Principles of state regulation of sustainable development of information sphere

Principles	Their content
Finding the balance of interests of a citizen, society and the state	provides for the participation of public organizations and citizens in monitoring the activities of public authorities in the information sphere, primarily for the implementation of the state's rights and freedoms of citizens with unconditional consideration of the needs of the poorest sections of the population
Complex legal regulation of public relations	the identification of the totality of these relations, the formation and implementation of the state policy of securing the SDIS as an integral part of the state policy of development of Ukraine and harmonization of the mechanisms used for this regulation
Coordination of actions of central and local public authorities	provides for the organization of this activity on the basis of the priority of the competence of central government authorities in the field of information security and the completeness of the power of local authorities in the development and use of regional information and telecommunications systems, communication networks, regional information resources
Development and application of international law	involves active and coordinated activities of central government bodies with their application and participation in the development of international instruments relating to SDIS

Source: Melnikov, A. (2016). Kontseptualni zasady zabezpechennya staloho rozvytku informatsisnoi sfery Ukrainy [Conceptual bases of maintenance of a sustainable development of information sphere of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, no. 9 (184), pp. 76–80.

The components of state policy in the information sphere are seen in table 4.

Table 4

Measures to implement the state policy in the information sphere

Components of state policy	To implement the state policy of these components, it is necessary:
Compliance with constitutional rights and freedoms of a person and citizen	ensure the constitutional rights and freedoms of the individual and citizen freely receive information products by any lawful means
	guarantee freedom of mass information and prohibition of censorship, prevent the circulation of information products promotes the incitement of national, racial or religious hatred and enmity
Components of state policy	To implement the state policy of these components, it is necessary:
Information support for the activities of public authorities	expand the capacity of the state mass media to timely and maximally complete the necessary information to citizens
	ensure the accumulation, preservation and effective use of domestic information resources
Development of modern information technologies	to develop and improve the domestic industry of information services and to increase the efficiency of using state information resources
	to develop production in Ukraine of modern means of informatization, telecommunications and communications, to provide state support to domestic fundamental and applied developments in this field
Protection of information resources from unauthorized access	to increase the security of information systems of public authorities, banking and financial-credit spheres, economic activity
	intensify the development of domestic production of hardware and software information protection tools and methods for monitoring their effectiveness

Source: Melnikov, A. (2016). *Kontseptualni zasady zabezpechennya staloho rozvytku informatsisnoi sfery Ukrainy* [Conceptual bases of maintenance of a sustainable development of information sphere of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, no. 9 (184), pp. 76–80.

Conclusion. The permanence of the information sphere is inextricably linked with the growth of production of information products, the effective use of economic and intellectual resources, the improvement of the well-being and quality of life of the population, and a stable and balanced use of nature. Only for a balanced economic, social and environmental component is it possible to provide the SIR for a long time. The information sphere as an unstable system can not self-development without external influence. The stability of production in the information sphere is determined by the specificity of market relations in information production, does not always fit into the modern model of a market economy and requires in many cases targeted government support. Further research requires the development of a system of indicators for the characterization of development and the SDIS.

References

1. Aristova, I. (2000). *Derzhavna informatsisna polityka: Orhanizatsisno-pravovi aspekty* [State Information Policy: Organizational and Legal Aspects]. Kharkiv: University of Internal Affairs (in Ukrainian).
2. Aristova, I. (2005). *Evoliutsiyni rozvytok poniattia “informatsiyna sfera”* [Evolutionary development of the concept of “information sphere”]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the National University of Internal Affairs*, no. 31, pp. 239–245 (in Ukrainian).
3. Baranov, O. (2014). *Pravove zabezpechennia informatsisnoi sfery: Teoriia, metodolohiia i praktyka* [Legal support of the information sphere: Theory, methodology and practice]. Kyiv: Edelweiss (in Ukrainian).
4. Burylye, Y. (2012). *Informatsiina sfera yak sfera hospodariuvannia: Teoretychno-pravovyi aspekt* [Information sphere as a sphere of management: Theoretical and legal aspect]. *Pravova informatyka – Legal Informatics*, no. 4 (36), pp. 18–28 (in Ukrainian).
5. Horovyi, V. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii* [National information processes in the context of globalization]. Kyiv: National Library of V. Vernadskoho (in Ukrainian).

6. Horovyi, V. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resources]*. Kyiv: National Library of V. Vernadskoho (in Ukrainian).
7. Konakh, V. (2014). *Natsionalnyi informatsiinyi prostir Ukrainy: Problemy formuvannia ta derzhavnoho rehuliuвання [National Information Space of Ukraine: Problems of Formation and State Regulation]*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).
8. Kostenko, Y. & Paton, B. (eds.) (1997). *Kontsepsiia staloho rozvytku Ukrainy [Concept of sustainable development of Ukraine]*. Kyiv: [B/v] (in Ukrainian).
9. Paton, B., Samoilenko, Yu. & Zayets, I. (eds.) (2000). *Kontsepsiia staloho rozvytku Ukrainy: Proekt [Concept of sustainable development of Ukraine: Project]*. Kyiv: [B/v] (in Ukrainian).
10. Martiusheva, O. (2014). *Proekty kontsepsii staloho rozvytku Ukrainy: mozhlyvist yikh vdoskonalennia ta zastosuvannia. Analitychna zapyska [Projects of the concept of sustainable development of Ukraine: the possibility of their improvement and application: Analytical note]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1566>.
11. Melnikov, A. (2013). *Kontsepsiia rozroblennia informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia vydavnycho-polihrafichnoiu haluzziu [Concept of development of information management of publishing and printing industry]*. *Naukovi zapysky [Ukrayinska akademiia drukarstva] – Scientific notes [Ukrainian Academy of Printing]*, vol. 1 (42), pp. 73–77 (in Ukrainian).
12. Melnikov, A., Senkivsky, V. & Shtangret, A. (2013). *Formalizatsiia predmetnoi oblasti upravlinnia vydavnycho-polihrafichnoiu haluzziu na osnovi systemnoho pidkhodu [Formalization of the field of management of the publishing and printing industry on the basis of the system approach]*. *Naukovi zapysky [Ukrayins'ka akademiya drukarstva] – Scientific notes [Ukrainian Academy of Printing]*, vol. 2 (43), pp. 73–78 (in Ukrainian).
13. *Mekhanizm [Mechanism]*. *Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia*, vol. 2. Kyiv: Akademiya, p. 355 (in Ukrainian).
14. Onyshchenko, O., Horovyi, V., Popyk, V. et al. (2014). *Natsionalnyi informatsiinyi kompleks i yoho rol u hlobalnomu informatsiinomu prostori [National Information Complex and its role in the global information space]*. Kyiv: National Library of V. Vernadskoho (in Ukrainian).
15. Onyshchenko, O., Horovyi, V., Popyk, V. et al. (2014). *Natsionalni informatsiini resursy yak intehratyvnyi chynnyk vitchyznianoho sotsiokulturnoho seredovyshcha [National information resources as an integrative factor of the national socio-cultural environment]*. Kyiv: National Library of V. Vernadskoho (in Ukrainian).
16. Onyshchenko, O., Horovyi, V., Popyk, V. et al. (2011). *Natsionalnyi informatsiinyi suverenitet u konteksti rozvytku novitnikh informatsiynykh tekhnolohii [National information sovereignty in the context of the development of the latest information technologies]*. Kyiv: National Library of V. Vernadskoho (in Ukrainian).
17. Paton, B. (eds.) (2012). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]*. Kyiv: Institute of Economics of Natural Resources and Sustainable Development (in Ukrainian).
18. *Proekt Zakonu pro Kontsepsiiu staloho rozvytku Ukrainy [Draft Law on the Concept of Sustainable Development of Ukraine]* dated 25.04.2001 № 3234 (in Ukrainian).
19. *Proekt Zakonu pro Kontsepsiiu perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [Draft Law on the Concept of Ukraine's transition to sustainable development]* dated 19.12.2001 № 3234-1. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11647.
20. *Proekt Postanovy pro Kontsepsiyu perekhodu Ukrayiny do staloho rozvytku [Draft Decision on the Concept of Ukraine's transition to sustainable development]* dated 02.07.2004 № 5749. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5749&skl=5.
21. Semenyuk, E. (2009). *Informatika i sovremennyi mir. Filosofskie aspekty [Informatics and the modern world. Philosophical aspects]*. Lviv: Ukrainian Academy of Printing (in Russian).
22. *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyei storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [Association agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine of the other part]*. Retrieved from <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>.
23. Ukaz Prezydenta Ukrayiny “Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»” [Decree of the President of Ukraine “On the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020»”] dated 12.01.2015 № 5/2015. *Uryadovyi kurier – Government Courier*, no. 6 (January 15) (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

24. Ursul, A. (1990). *Informatizatsiia obshchestva. Vvedenie v socialnuu informatiku [Informatization of society. Introduction to social Informatics]*. Moscow: Academy of Social Sciences (in Russian).
25. Ursul, A. (1971). *Informatsiia. Metodologicheskie aspekty [Information. Methodological aspects]*. Moscow: Science (in Russian).
26. Chubukova, O. (2006). *Ekonomika informatsii [Information economy]*. Kyiv: Nora Print (in Ukrainian).
27. *Agenda 21 / UN* (1992). Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
28. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd.
29. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development / UN* (2002). Retrieved from <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>.
30. Machlup F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. NJ.: Princeton.
31. McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
32. *Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development / UN* (2002). Retrieved from <http://www.un-documents.net/jburgpln.htm>.
33. *Rio Declaration on Environment and Development / UN* (1992). Retrieved from <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>.
34. *The Future We Want / UN* (2012). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement>.
35. Briggs, A. & Cobley, P. (eds.) (2002). *The Media: An Introduction*. Harlow: Pearson Education Ltd.
36. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / UN* (2015). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>.
37. *United Nations Millennium Declaration / UN* (2000). Retrieved from <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>.

Melnikov Alexander – PhD in Technical Sciences, Doctoral of the Research and Financial Institute of the State Educational and Scientific Institution «Academy of Financial Management» (38 Druzhby Narodiv Blvd, 01103 Kyiv, Ukraine).

Мельников Олександр Валерійович – кандидат технічних наук, докторант, Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» (б-р Дружби Народів, 38, м. Київ, 01103, Україна).

Мельников Александр Валериевич – кандидат технических наук, докторант, Научно-исследовательский финансовый институт Государственного учебно-научного учреждения «Академия финансового управления» (б-р Дружбы Народов, 38, г. Киев, 01103, Украина).

E-mail: e_research@ukr.net

Kotliarevskyy Yaroslav – Doctor of Economics, Professor, Deputy Director for Scientific and Organizational Work of the Research and Financial Institute of the State Educational and Scientific Institution «Academy of Financial Management» (38 Druzhby Narodiv Blvd, 01103 Kyiv, Ukraine).

Котляревський Ярослав Вікторович – доктор економічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної роботи науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» (б-р Дружби Народів, 38, м. Київ, 01103, Україна).

Котляревский Ярослав Викторович – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научно-организационной работе, Научно-исследовательский финансовый институт Государственного учебно-научного учреждения «Академия финансового управления» (б-р Дружбы Народов, 38, г. Киев, 01103, Украина).

E-mail: e_research@ukr.net

Shtangret Andrey – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Financial and Economic Security, Accounting and Taxation of the Ukrainian Academy of Printing (17 Pidvalna Str., 79000 Lviv, Ukraine).

Штангрет Андрій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування Української академії друкарства (вул. Підвальна, 17, Львів, 79000, Україна).

Штангрет Андрей Михайлович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансово-экономической безопасности, учета и налогообложения Украинской академии печати (ул. Подвальная, 17, Львов, 79000, Украина).

UDC 311.172

*Nadiia Yushchenko***CHOOSING THE TYPE OF GROWTH CURVE IN FORECASTING ECONOMIC DYNAMICS***Надія Ющенко***ВИБІР ВИДУ КРИВОЇ ЗРОСТАННЯ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ***Надежда Ющенко***ВЫБОР ВИДА КРИВОЙ РОСТА ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИНАМИКИ**

The article summarizes the theoretical and practical aspects of the methods of preliminary selection of growth curves and the quantitative evaluation of their parameters, systematized and analyzed the types of trend models for economic analysis and extrapolation forecasting of dynamics based on time series.

Key words: absolute growth; adequate model; predicted indicator; a number of dynamics; development trend; growth rate.

Fig.: 1. Bibl.: 13.

У статті узагальнено теоретичні та практичні аспекти методів попереднього вибору кривих зростання і кількісного оцінювання їх параметрів, систематизовано та проаналізовано види трендових моделей для економічного аналізу й екстраполяційного прогнозування динаміки на основі часових рядів.

Ключові слова: абсолютний приріст; адекватна модель; прогнозований показник; ряд динаміки; тенденція розвитку; швидкість зростання.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

В статье обобщены теоретические и практические аспекты методов предварительного выбора кривых роста и количественной оценки их параметров, систематизированы и проанализированы виды трендовых моделей для экономического анализа и экстраполяционного прогнозирования динамики на базе временных рядов.

Ключевые слова: абсолютный прирост; адекватная модель; прогнозируемый показатель; ряд динамики; тенденция развития; скорость роста.

Рис.: 1. Библ.: 13.

JEL Classification: C53

Target setting. Globally established Goals of Sustainable Development [1] are a part of the 2030 Development Agenda, adopted by the world leaders at the historically significant UN Summit, in the framework of the 70th Session of UN General Assembly on September 2015 in New York and are aimed at ensuring the integration of efforts for economic growth, striving for social justice and efficient use of natural resources, which requires deep social and economic transformations in Ukraine and new approaches to the possibility of global partnership. The objectives of applying adequate and up-to-date models for economic analysis and forecasting in terms of promoting a development-oriented policy are still relevant.

Actual scientific researches and issues analysis. In the works by V.M. Geits [2], Ye.M. Libanova [3], O.I. Chernyak [4], I.H. Lukyanenko [5], A.V. Matviichuk [6], A.V. Holovach [7], G.L. Gromyko [8], A.M. Yerina [9] and other national and foreign scientists, much attention has been paid to the study of dynamics of economic and social processes.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite the availability of a sufficient number of research works on the question of analysis of development patterns, this issue needs further development in the direction of working out the trend models, which can be most relevant in modern conditions of significant destabilizing impact of constant changes in the environment of functioning economies, as well as recommendations on theoretical and practical aspects of the choice methods, including those methods that take into account specifics of modern Ukrainian economy.

Purpose of the article. The main purpose of this work is to systematize the types of growth curves for modelling and forecasting economic processes and to carry out a comparative analysis of conditions of their use, together with the generalization of theoretical and practical aspects of preliminary choice methods of growth curves and quantitative evaluation of their parameters.

The statement of basic materials. Trend is a stable systematic change that determines the general direction of development, the main tendency of the process for a long time. In this context, the economical and mathematical dynamic model [10], in which development of a simulated economic system is reflected through the trend of its main indicators, is called the trend model. The main purpose of creating the trend models of dynamics is to perform the forecast on their basis, concerning the development of a studied process or phenomenon for the future time period.

Forecasting based on a number of series of dynamics refers to one-dimensional forecasting methods built on extrapolation, that is continuation of the past trend in the future. It is assumed that, firstly, a predicted indicator is formed under the influence of a large number of factors, which are either impossible to identify, or have no related information; accordingly, the change of this indicator is not related to the factors, but is connected with the passage of time, which is manifested in the appearance of one-dimensional dynamics series. Secondly, the series of dynamics really has a prevailing tendency (trend) and, thirdly, the general conditions determining development of an indicator in the past will remain without significant changes during the period of prediction.

In the short-term forecasting, as well as forecasting in the situation of changing external conditions, when the recent implementation of the investigated process is important, adaptive models of forecasting – the models of discounted data, capable of quickly adapting their structure and parameters to the change of conditions, have proved their efficiency in [11]. When setting their parameters, the levels of dynamics series are assigned different weights, depending on how strong their influence is considered on the current level and allowing to take into account any changes in the trend, as well as any fluctuations in which the pattern is followed. All adaptive models are based upon two schemes: the moving average scheme (the SS models, for example, Brown and Holt model) where the current level is the weighted average of all previous levels, with the weight decreasing according to the distance from the last level, and autoregressive scheme (AR models) where evaluation of the current level is a weighted sum of not all but several previous levels, while the weight coefficients are not ranked, that is, the informational value of the levels of dynamics series is determined not by their proximity to the modelled level, but by the tightness of connection between them.

In case of extrapolating forecasting of dynamics, based on the time series using trend models, the following main stages are performed:

- 1) preliminary data analysis;
- 2) forming a set of models, for example, a set of growth curves called as expectant functions;
- 3) quantitative evaluation of the model parameters;
- 4) determining the adequacy of models;
- 5) evaluation of the accuracy of adequate models;
- 6) the choice of the best model;
- 7) obtaining the point and interval forecasts;
- 8) verification of the forecast.

For modelling and forecasting economic processes polynomial, exponential and *S*-shaped growth curves are most often used. Thus, the simplest ones, the polynomial growth curves can be used for approximation and forecasting of the processes, the further development of which does not depend on the achieved level. In general terms:

$\hat{y}_t = b_0 + b_1 \cdot t$ – a polynomial of the first degree,

$\hat{y}_t = b_0 + b_1 \cdot t + b_2 \cdot t^2$ – a polynomial of the second degree,

$\hat{y}_t = b_0 + b_1 \cdot t + b_2 \cdot t^2 + b_3 \cdot t^3$ – a polynomial of the third degree and so on.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

$\hat{y}_t$ – theoretical levels of dynamics series, $t = \overline{1; n}$; n – number of observations (levels of dynamics series); a parameter b_1 is called a linear increment, a parameter b_2 is the growth acceleration, a parameter b_3 is the change of growth acceleration.

A polynomial of the first degree is characterized by a constant law of growth: if the first increments are calculated by the formula $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}, t = \overline{2; n}$, they will have a constant value equal to b_1 .

If the first increments are calculated for a polynomial of the second degree, they will be linearly dependent on time, and a series of the first absolute increments $\Delta y_2, \Delta y_3, \dots, \Delta y_n$ in the graph will be represented by a straight line. The second absolute increments $\Delta y_t^{(2)} = \Delta y_t - \Delta y_{t-1}$ for the polynomial of the second degree will be constant (equal to each other).

For a polynomial of the third degree the first increments will form a polynomial of the second degree, the second increments will form a linear function of time and the third increments will be a constant value.

In contrast to polynomials the use of exponential growth curves suggests that the further development will depend on the achieved level, for example, an increment dependent on the function value $\hat{y}_t$.

A simple exponent can be represented by a function

$$\hat{y}_t = a \cdot b^t,$$

where a, b are positive numbers; thus, when $b > 1$, the function increases over the time t , and when $b < 1$ the function decreases.

An ordinate of the simple exponent changes with the constant growth rate, the ratio of an absolute growth to the ordinate itself $\frac{\Delta y_t}{y_t} = \frac{y_t - y_{t-1}}{y_t} = 1 - \frac{1}{b}$ is a constant value and moreover, the

logarithms of the ordinates ($\log \hat{y}_t = \log a + t \cdot \log b$) are linearly dependent on the time factor t .

One of the options of a modified exponent has the form:

$$\hat{y}_t = k + a \cdot b^t,$$

here a, b are stable: $a < 0, 0 < b < 1$;

k is an asymptote of this function, that is the function values are infinitely approaching (from the bottom) to the magnitude k .

If to find the logarithm of the first absolute increments of the last function, there will be a function that is linearly time dependent. The ratio of the last two increments

$$\frac{\Delta y_t}{\Delta y_{t-1}} = \frac{y_t - y_{t-1}}{y_{t-1} - y_{t-2}} = b \text{ is a constant value.}$$

In economy the fairly common processes are those that are initially slowly developing, then they are accelerating, then slowing down again, approaching a certain limit (for example, a change in demand for goods that have the ability to reach a certain saturation level), which are modelled using the so-called S-shaped curves with the Gompertz curve among them (1) applied, for example, for modelling the mortality rates in demographics or describing the dynamics of living standards, and also the Pearl and Reed curve (a logistic curve) (2) that is an increasing function, the growth rate of which at each moment of time is proportional to the achieved level of function, as well as the difference between the limit values k and achieved level.

$$\hat{y}_t = k \cdot a^{bt}, \quad (1)$$

where a, b are positive parameters, and $b < 1$;
 k is an asymptote of the function.

$$\hat{y}_t = \frac{k}{1 + a \cdot e^{-bt}} \text{ or } \hat{y}_t = \frac{k}{1 + a \cdot b^{-t}}, \text{ or } \hat{y}_t = \frac{k}{1 + 10^{a-bt}}, \quad (2)$$

here a, b are also positive parameters;

k is a limit value of the function together with the infinite time growth.

The Gompertz curve has got four sections: in the first section an increment in the function is insignificant, in the second section this growth increases, in the third section the increment is almost constant and in the fourth section there is a slowdown in the growth rate and the function is continuously approaching the value k . As a result, the curve configuration resembles the Latin *S*.

The logarithm of the function (1) is an exponential curve, the logarithm of the ratio of the first increment to the very ordinate of the function is a linear function of time.

The logarithm of the ratio of the first increment of the function (2) to the square of its value (an ordinate) is a linear function of time. Configuration of logistic curve graph is approximately the same as the Gompertz curve, but has a point of symmetry that coincides with the point of inflection.

In the preliminary choice for a particular series of dynamics $y_1, y_2, \dots, y_n$ of the polynomial curve, when, firstly, the levels of a series consist of only two components: a trend and a random component, and, secondly, when the trend is sufficiently smooth so that it can be approximated by a polynomial of a certain degree, the Tintner method (the finite difference method) has got the largest spread. At the first stage of the implementation of this method the differences (absolute increments) are calculated up to the k -th order inclusive (for approximation of economic processes usually to the fourth order):

$$\begin{aligned} \Delta y_t &= y_t - y_{t-1}, \\ \Delta y_t^{(2)} &= \Delta y_t - \Delta y_{t-1}, \\ \Delta y_t^{(3)} &= \Delta y_t^{(2)} - \Delta y_{t-1}^{(2)}, \\ &\dots \\ \Delta y_t^{(k)} &= \Delta y_t^{(k-1)} - \Delta y_{t-1}^{(k-1)}. \end{aligned}$$

Next, for the initial series of dynamics and for each difference line ($k \in \{1; 2; \dots\}$) dispersions are calculated:

$$\sigma_0^2 = \frac{\sum_{t=1}^n y_t^2 - \frac{1}{n} \cdot \left(\sum_{t=1}^n y_t \right)^2}{n-1} \text{ – for the initial series,}$$

$$\sigma_k^2 = \frac{\sum_{t=k+1}^n (\Delta y_t^{(k)})^2}{(n-k) \cdot C_{2k}^k} \text{ – for the series of differences of } k\text{-th order (} C_{2k}^k \text{ is a binomial coefficient).}$$

The comparison of deviations $|\sigma_k^2 - \sigma_{k-1}^2|$ of each subsequent dispersion from the previous one is carried out and if this value does not exceed a predetermined positive value for a particular k (the dispersion of one order), the degree of an approximating polynomial must be equal to $k-1$.

A more universal approach of preliminary choice of the growth curves from a wide variety of them is the method of growth characteristics, which is based on the use of certain characteristic properties of the above-discussed curves. In applying this method, the initial series of dynamics is pre-smoothed by the simple moving average method. For example, for a smoothing interval $m = 3$ the aligned levels are calculated by the formula

$$\bar{y}_t = \frac{y_{t-1} + y_t + y_{t+1}}{3},$$

besides, in order not to lose the initial and final levels, they are aligned by the formulas

$$\bar{y}_1 = \frac{5 \cdot y_1 + 2 \cdot y_2 - y_3}{6},$$

$$\bar{y}_n = \frac{-y_{n-2} + 2 \cdot y_{n-1} + 5 \cdot y_n}{6}.$$

After that the first average increments are calculated

$$\overline{\Delta y}_t = \frac{\bar{y}_{t+1} - \bar{y}_{t-1}}{2}, t = 2; n-1,$$

then the second average increments

$$\overline{\Delta y}_t^{(2)} = \frac{\overline{\Delta y}_{t+1} - \overline{\Delta y}_{t-1}}{2},$$

and also a number of derivative values connected with the calculated average increments and smoothed levels of the series:

$$\frac{\overline{\Delta y}_t}{\bar{y}_t}; \log \overline{\Delta y}_t; \log \frac{\overline{\Delta y}_t}{\bar{y}_t}; \log \frac{\overline{\Delta y}_t}{\bar{y}_t^2}.$$

In accordance with the nature of change in average increments and derivative characteristics, a type of the growth curve for the initial series of dynamics is determined (Figure).

In practice, as a rule two or three growth curves are selected for the further research and construction of a trend model of the studied series of dynamics.

Parameters of polynomial curves are estimated by the least squares method, which leads to a system of normal equations for determining unknown parameters of selected curves [12, p. 117–118].

Parameters of exponential and S-shaped curves are determined using more sophisticated methods. Thus, for a simple exponent a logarithm of the function is previously taken (by a common logarithm, base logarithm, etc.), resulting in a linear expression:

$$\hat{y}_t = a \cdot b^t \Rightarrow \log \hat{y}_t = \log a + t \cdot \log b,$$

after that, for unknown parameters $\log a$ and $\log b$ a system of normal equations, based on the least squares method, is formed similar to the system for determination of linear parameters. As a result of solving this system, the logarithms of parameters are determined, and then the very parameters of a model a and b are identified.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

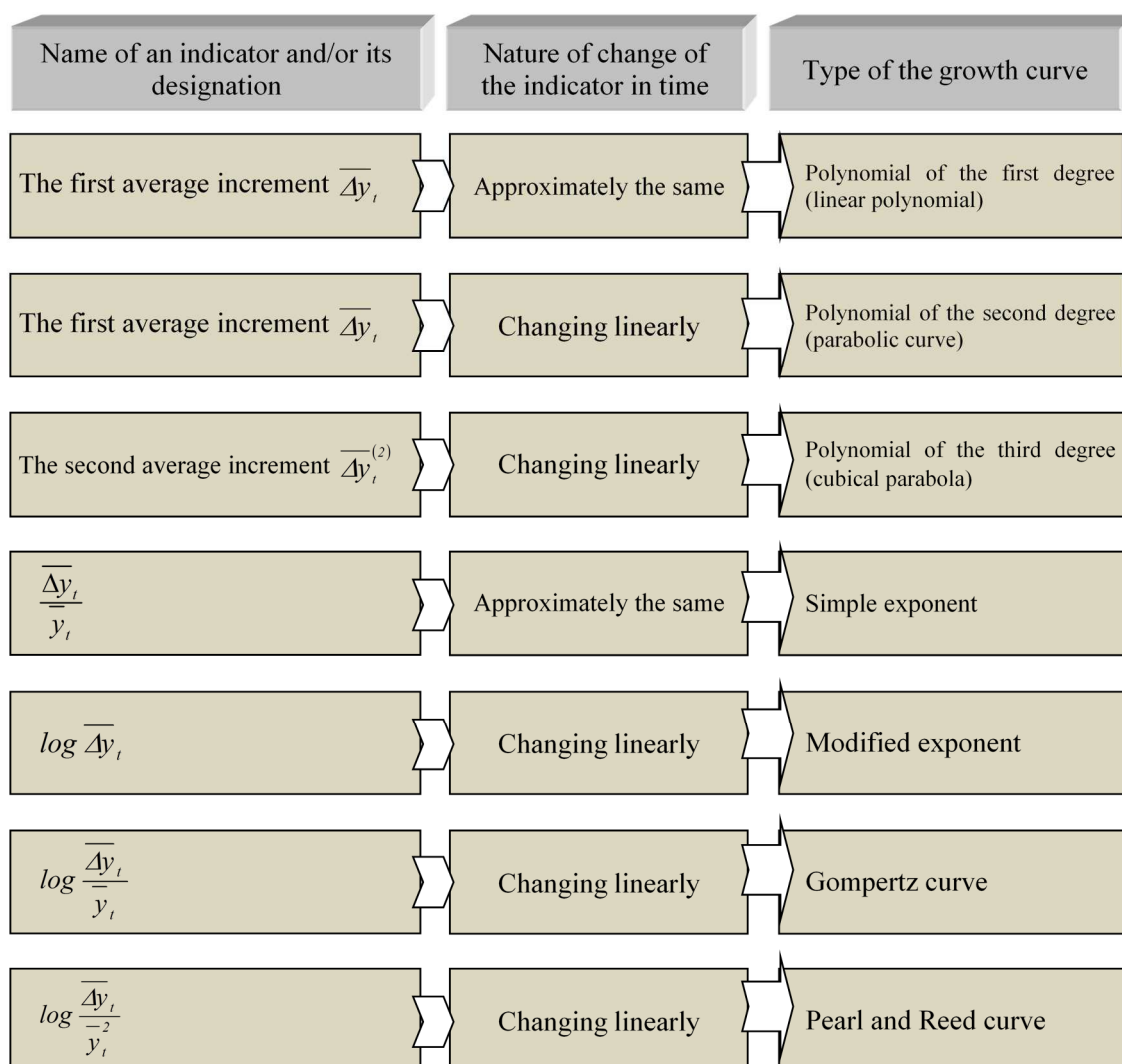

Fig. Data for the preliminary selection of the best growth curve for modelling and forecasting dynamics

In case of determining parameters of the growth curves with asymptotes (a modified exponent, Gompertz curve, logistic curve), two options are distinguished:

1) if the value of the asymptote k is known, the setting of parameters is reduced, by a simple modification of the function with the following logarithm, to the solution of a system of normal equations, the unknown values of which are logarithms of the curve parameters;

2) if the value of the asymptote is not known in advance, approximate methods are used to find the parameters of the growth curves – the three-point method, the method of three sums and others.

To understand how constructed models can correspond to the reality represented by a series of dynamics, how justified is the use of these models for analysis and forecasting of the phenomenon under study, each of them is evaluated as for their adequacy to the real state of things, and after that the most precise model is chosen from the number of adequate models. At present, the only approach to verify the adequacy of models has not been developed yet, though a number of methods proving their efficiency in practice have been determined, one of which involves the consistent verification of four properties of a residual component $\varepsilon_t = y_t - \hat{y}_t$ ($t = \overline{1; n}$): the random nature of fluctuations of the residual sequence levels ε_t , the correspondence of the random component distribution to the normal law, the equality of mathematical expectation of the random component to zero and the independence of the random component levels [13, p. 253–258].

Conclusions and propositions. Up to the present moment, an effective approach to evaluating the forecast quality before its implementation has not been invented. An indicator of the forecast value is not only its reliability, but also its efficiency. Even in cases when the forecast has not been confirmed during the verification, the user can at least partially control the course of events, influence the process and apply the forecast information for the desired course of action. Having received a forecast of events with an unwanted direction of perspective development, the user can take steps to make the forecast ineligible (self-destructive forecasting). If the forecast predicts an acceptable course of events, the user can apply all his capabilities to increase the probability of the expected forecast (self-regulating forecasting). Choosing the model type is an important step in the process of constructing and implementing econometric models, thus undoubtedly affecting the quality of forecasting.

References

1. *Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable Development Objectives 2016-2030]* A/RES/70/1. Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Heiets, V.M., Klebanova, T.S., Cherniak, O.I., Ivanov, V.V., Dubrovina, N.A. & Stavytskyi, A.V. (2005). *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnozuvannia [Models and Methods of Socio-Economic Forecasting]*. Kharkiv: INZHEK (in Ukrainian).
3. Libanova, E.M. (2014). *Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsional'na dopovid' [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report]*. Kyiv : DU SHUPR NAS of Ukraine (in Ukrainian).
4. Cherniak, O.I. & Zakharchenko, P.V. (eds.) (2016). *Aktualni problemy prohnozuvannia povedinky skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Actual problems of predicting the behavior of complex socio-economic systems]*. Berdiansk: Publisher Tkachuk O.V. (in Ukrainian).
5. Lukianenko, I.H. & Krasnikova, L.I. (1998). *Ekonomyka [Econometrics]*. Kyiv: Society „Znannia”, KOO (in Ukrainian).
6. Matviichuk, A.V. (2011). *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechitka lohika [Artificial intelligence in the economy: neural networks, fuzzy logic]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
7. Holovach, A.V., Zakhozhai, V.B. & Holovach, N.A. (2005). *Statystychne zabezpechennia upravlinnia ekonomikoii: prykladna statystyka [Statistical provision of economic management: Applied statistics]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
8. Hromyko, H.L. (1976). *Statystyka [Statistics]*. Moscow: Moscow University Press (in Russian).
9. Yerina, A.M. & Palian, Z.O. (2010). *Statystyka [Statistics]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
10. Yushchenko, N.L. (2016). *Aspekty klasyfikatsii ekonomiko-matematychnykh modelei v upravlinni ta ekonomitsi [Aspects of the classification of economic and mathematical models in management and economy]*. *Visnyk Khmelnytskoho natsional'noho universytetu. Seriya „Ekonomichni nauky” – Visnyk Khmelnytsky national university. Series „Economic Sciences”, no. 5, vol. 1 (240), pp. 213–219 (in Ukrainian).*
11. Fedoseev, V.V. (ed.), Harmash, A.N., Dayytbehov, D.M. et al. (2001). *Ekonomiko-matematicheskie metody i prykladnye modeli [Economic and mathematical methods and applied models]*. Moscow: UNITY (in Russian).
12. Yushchenko, N.L. & Yushchenko, T.L. (2015). *Statystyka [Statistics]*. Chernihiv: Desna Polygraph (in Ukrainian).
13. Yushchenko, N.L. (2016). *Ekonomiko-matematychni modeli v upravlinni ta ekonomitsi [Economics and Mathematical Models in Management and Economics]*. Chernihiv: Chernihiv National University of Technology (in Ukrainian).

References (in language original)

1. *Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] A/RES/70/1. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.*
2. *Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, В. В. Іванов, Н. А. Дубровіна, А. В. Ставицький. – Х. : ІНЖЕК, 2005. – 396 с.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. *Лібанова Е. М.* Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь / Е. М. Лібанова. – К. : ДУ ШУПСР НАН України, 2014. – 776 с.
4. *Актуальні проблеми прогнозування поведінки складних соціально-економічних систем* : монографія / [за ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка]. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – 512 с.
5. *Лук'яненко І. Г.* Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 494 с.
6. *Матвійчук А. В.* Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 439 с.
7. *Головач А. В.* Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : навч. посіб. / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2005. – 333 с.
8. *Громыко Г. Л.* Статистика : учеб. пособие / Г. Л. Громыко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 334 с.
9. *Єріна А. М.* Статистика : підручник / А. М. Єріна, З. О. Пальян. – К. : КНЕУ, 2010. – 351 с.
10. *Ющенко Н. Л.* Аспекти класифікації економіко-математичних моделей в управлінні та економіці / Н. Л. Ющенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки» : науковий журнал. – 2016. – № 5, т. 1 (240). – С. 213–219.
11. *Экономико-математические методы и прикладные модели* : учеб. пособие / [Федосеев В. В., Гармаш А. Н., Дайитбегов Д. М. и др.]; под ред. В. В. Федосеева. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 391 с.
12. *Ющенко Н. Л.* Статистика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Л. Ющенко, Т. Л. Ющенко. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 344 с.
13. *Ющенко Н. Л.* Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Л. Ющенко. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 278 с.

Nadiia Yushchenko – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Ющенко Надія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ющенко Надежда Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: yushchenkonadezhda@gmail.com

УДК 330.111

Наталія Ковшун

**СИСТЕМА СТАЛОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Наталья Ковшун

**СИСТЕМА УСТОЙЧИВОГО ВОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Natalia Kovshun

**SYSTEM OF SUSTAINABLE WATER USE AS A COMPONENT OF NATIONAL
ECONOMY**

У статті обґрунтована необхідність використання інтеграційного підходу до створення і запровадження у практику концепції формування в Україні системи сталого водокористування, яка б передбачала всебічне розширення, поглиблення та інтенсифікацію процесів освоєння водних ресурсів, збалансованості функціонування водогосподарського виробництва та раціоналізацію водокористування. Визначено специфічні особливості водних ресурсів, які мають визначальне значення для розвитку національної економіки. Водне господарство розглядається як відкрита система, що включає такі підсистем: ресурсну, виробничу та споживчу. Для ефективного управління національним господарством пропонується враховувати, що фактична наявність водних ресурсів, можливих для використання в межах соціально-економічної системи України на конкретний момент часу (перша система), визначається в межах другої підсистеми, яка дуже тісно пов'язана з першою та призначена для створення необхідних умов використання водного фонду. Встановлено, що третя підсистема враховує специфіку водокористувачів, а галузева структура водокористування є замикаючою в загальній системі водного господарства та забезпечує раціональне використання й охорону водних ресурсів. У результаті проведеного дослідження визначено місце і роль системи сталого водокористування як складової національної економіки.

Ключові слова: водне господарство; водокористування; національна економіка; ресурсне забезпечення; водні ресурси.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 14.

В статье обоснована необходимость использования интеграционного подхода к созданию и внедрению в практику концепции формирования в Украине системы устойчивого водопользования, предусматривающей всестороннее расширение, углубление и интенсификацию процессов освоения водных ресурсов, сбалансированности функционирования водохозяйственного производства и рационализацию водопользования. Определены специфические особенности водных ресурсов, имеющих определяющее значение для развития национальной экономики. Водное хозяйство рассматривается как открытая система, включающая следующие подсистемы: ресурсную, производственную и потребительскую. Для эффективного управления национальным хозяйством предлагается учитывать, что фактическое наличие водных ресурсов, возможных для использования в рамках социально-экономической системы Украины на конкретный момент времени (первая система), определяется в рамках второй подсистемы, которая очень тесно связана с первой и предназначена для создания необходимых условий использования водного фонда. Установлено, что третья подсистема учитывает специфику водопользователей, а отраслевая структура водопользования является замыкающей в общей системе водного хозяйства и обеспечивает рациональное использование и охрану водных ресурсов. В результате проведенного исследования определено место и роль системы устойчивого водопользования как составляющей национальной экономики.

Ключевые слова: водное хозяйство; водопользования; национальная экономика; ресурсное обеспечение; водные ресурсы.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 14.

The article substantiates the necessity of using the integration approach to the creation and introduction into practice the concept of a system formation of sustainable water use in Ukraine, which would envisage the comprehensive expansion, deepening and intensification of the processes of water resources development, balance of water production functioning and rationalization of water use. Specific features of water resources that are crucial for the development of the national economy are determined. Water management is considered as an open system, which includes the following subsystems: resource, production and consumer. For effective management of the national economy, it is suggested that the actual availability of the water resources that can be used within the socio-economic system of Ukraine at a specific time (the first system) is determined within the second subsystem, which is very closely connected with the first one and is designed to create the necessary conditions for using the water fund. It is established that the third subsystem takes into account the specificity of water users, and the sectoral structure of water use is closing down in the general water management system and ensures rational use and protection of the water resources. As a result of the study, the place and role of the system of sustainable water use as a component of the national economy are determined.

Key words: water management; water use; national economy; resource support; water resources.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 14.

JEL Classification: L59, O10

Постановка проблеми Невід’ємною складовою національного багатства та важливою умовою ефективного суспільного розвитку є водні ресурси. Розвиток промисловості, сільського господарства, прискорені темпи житлово-комунального будівництва у другій половині ХХ століття зумовили підвищення значення водних ресурсів для національної економіки, що і призвело до розбудови галузі водного господарства. Признаємо і те, що водне господарство України є визначальною частиною економіки держави. Воно впливає на розвиток та розміщення продуктивних сил, створення необхідних соціальних і побутових умов життя населення та тісно пов’язане з усіма галузями національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові тенденції розвитку водогосподарського комплексу України викладені в розробках науковців Інституту економіки природокористування та сталого розвитку [1–4], Національного університету водного господарства та природокористування [5–7], окремих дослідників [8–9] та науковців-практиків [10–11]. Загалом вже сформовано основні теоретичні та прикладні положення щодо збереження водних ресурсів держави, досліджено їхні особливості та характеристики, запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування водогосподарського комплексу. Однак, урахувавши важливість вирішення проблеми гарантування розвитку національної економіки, доцільним є розгляд водокористування саме через призму забезпечення сталого розвитку водогосподарських систем.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Основна виробнича діяльність водогосподарського комплексу спрямована на регулювання і територіальний розподіл водних ресурсів з метою забезпечення усіх споживачів народного господарства та населення водою відповідної якості у необхідній кількості. При цьому виконується видобування, обробка, відтворення, регулювання, зберігання, подача води і відведення використаної, а також запобігання шкідливій дії вод на навколишнє природне середовище в межах басейнів річок. Разом із тим для збереження якісного водного середовища основна виробнича діяльність водного господарства повинна бути спрямована на забезпечення раціонального водокористування, виконання комплексу робіт з покращення екологічного стану водних об’єктів і запобігання шкідливій дії вод. Ці різнохарактерні види галузевого виробництва органічно взаємопов’язані, що забезпечує задоволення обґрунтованих потреб у воді на основі комплексного і раціонального використання водних ресурсів. При цьому, як вид економічної діяльності, водогосподарське виробництво тривалий час відносилось до невиробничої діяльності (невиробничої сфери), яка здійснюється не у вигляді виробництва продукції, а у вигляді послуг. Але з 1997 року Україна поступово переходить на світову класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД). І нині відповідно до сучасних уявлень, що спираються на європейський підхід, водне господарство є виробництвом. Однак слід розрізняти матеріальне та нематеріальне виробництво у цій сфері. Виходячи з цього зазначимо, що водне господарство має свою природну сировину (водні ресурси) і власний виробничий процес забору та підготовки води до різних видів використання. Відповідно до сучасної класифікації видів економічної діяльності (КВЕД ДК 009:2010) водне господарство посідає проміжне або стикове положення між матеріальним та нематеріальним виробництвом [9]. Виробничі процеси, притаманні водному господарству, мають риси саме промислового виробництва. Згідно з КВЕД ДК 009:2010 процес промислового виробництва – це процес перероблення (механічного, хімічного, ручного тощо), який використовують для виготовлення нової продукції (споживчих товарів, напівфабрикатів чи засобів виробництва), оброблення товарів, які були у використанні, надання промислових послуг і який класифікують у секціях В «Добувна промисловість та розроблення кар’єрів», С «Переробна промисловість», Д «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», Е «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами» та Ф «Будівництво» [4]. Отже, згідно з положеннями національного законодавства вода стає продукцією, коли вона підготовлена до використання та відпускається або надається водокористувачам у встановленому порядку [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета статті. Таким чином, враховуючи вихідні положення теорій управління водним господарством та національною економікою, вважаємо за доцільне привести детальні пояснення проблеми щодо формування системи сталого водокористування як визначальної складової національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система водного господарства охоплює водні об'єкти (річки, озера, ставки, підземні джерела та інші), регулюючі споруди, водоохоронні та інші водогосподарські споруди на них, а також мережі галузевого водокористування. І тому необхідною умовою органічного функціонування цієї галузі є включення до її складу водних об'єктів (водних ресурсів та земельного водного фонду). Але, на відміну від інших природних ресурсів (земельних, мінеральних, лісових), використання води не вкладається у межі звичайних виробничих процесів. Існують специфічні особливості водних ресурсів, які мають визначальне значення для розвитку національної економіки та переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку (табл.).

Таблиця

Специфічні особливості водних ресурсів у контексті забезпечення сталого розвитку держави та розвитку національної економіки

Соціально-економічні	Технологічні
має життєво важливе значення для людини, тваринного і рослинного світу і першочергове значення в підтриманні рівноваги екологічних систем у питаннях охорони природи;	якість води визначається різноманітними споживчими властивостями в різних сферах матеріального виробництва і суспільного споживання;
має суспільно-політичне і медико-демографічне значення для забезпечення достатнього рівня і якості життя населення України;	більш як 90,0 % використовуваних у галузях економіки водних ресурсів є ресурсами поверхневого стоку річок України і гідравлічно пов'язаними з ними підземних вод;
річкові води є динамічними – переміщуються і концентруються вниз за течією, а транспортування водних ресурсів у бік від водотоку зазвичай пов'язане з великими капіталовкладеннями в канали, водоводи і насосні станції;	існує нерівномірність річкового стоку як протягом року, так і за багаторічний період, що обумовлює необхідність його регулювання та породжує поняття про розрахунковий ступінь водозабезпечення національного господарства;
невідповідність існуючих режимів стоку річок і водоспоживання вимагає спеціальних заходів щодо забезпечення рівномірної подачі води для забезпечення сталого людського розвитку;	більшість гідровузлів з регулюючими водосховищами є комплексними, тобто такими, що забезпечують матеріальний ефект одночасно у декількох галузях економіки (гідроенергетика, водозабезпечення, водний транспорт, рибне господарство, боротьба з паводками та інше);
при достатньо великому зростанні беззворотного водоспоживання виникають незворотні порушення рівноваги екологічних систем у низовинах річок, дельтах, лиманах і прилеглих морських акваторіях, що накладає обмеження на можливе беззворотне вилучення річкового стоку;	відпрацьована у тому чи іншому технологічному процесі вода може частково або повністю повертатися після очистки в ті ж річкові водойми, що позитивно впливає на об'єм води в джерелі та забезпечує можливість повторного її використання у національному господарстві;
економічні оцінки щодо водних ресурсів можуть значно відрізнятись за величиною не тільки для різних річкових басейнів, але і для різних частин одного басейну з власними водогосподарськими балансами та змінюються в часі в міру розвитку водоспоживання і здійснення нових водогосподарських заходів	необхідно здійснювати заходи щодо охорони вододім від забруднення стічними водами, адже якість води залежить від ступеня очищення стічних вод для харчової промисловості чи проведення інших водоохоронних заходів

Джерело: узагальнено автором та систематизовано у табличному вигляді.

Розбудова в Україні адекватної (реальним економічним, технологічним, соціальним, екологічним та іншої природи процесам) системи сталого водокористування і обґрунтування її базових елементів підпорядкована світоглядно-методологічному, теоретичному та науково-практичному осмисленню одночасно декількох сфер суспільного життя (екологічної, економічної, технологічної, технічної, інтелектуальної, демографічної

та соціальної), всебічному вивченню особливостей технології водокористування та її трансформуючого впливу як на розвиток національної економіки, так і її галузеву структуру. Поряд із цим відзначимо, що стале водокористування має визначальний вплив на спрямованість і активність ковергентних і суспільно-політичних та технологічних коеволюційних процесів, які нині мають місце в межах національної економіки.

Слід зазначити, якщо все водне господарство, у широкому розумінні, прийняти за умовну відкриту систему водокористування, то вона може бути представлена у вигляді трьох таких підсистем: ресурсної, виробничої та споживчої (рис. 1).

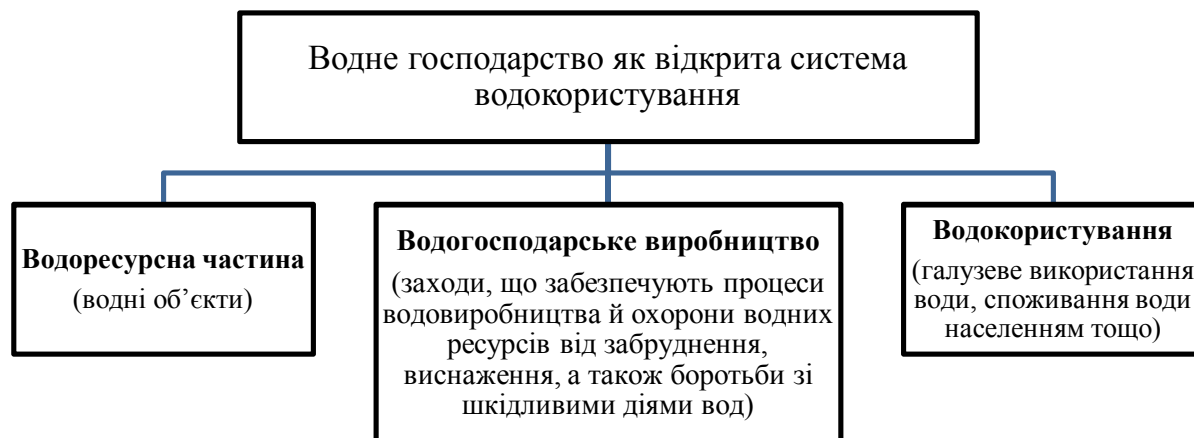

Рис. 1. Базові підсистеми водного господарства у контексті забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку

Джерело: формалізовано автором.

Отже, з огляду на три площини, в межах яких розкриваються цільові функціонали видного господарства, можна репрезентувати місце і роль процесів водокористування для національної економіки (рис. 2).

Перша підсистема (водоресурсна частина) охоплює всі природні водні об'єкти – річки, моря, озера, ставки, підземні води та інше. Друга включає в себе всі засоби і споруди, за допомогою яких створюються умови, необхідні для нормального водокористування (водосховища, канали та інше). Третя підсистема відноситься до галузевого використання, працює в режимі повного і часткового повернення води у водні об'єкти чи повного беззворотного водоспоживання (відносно об'єкта водокористування). При цьому треба зауважити, що водні об'єкти (які відносяться до першої підсистеми) визначають наявність водних ресурсів – водний фонд, який характерний для кожного басейну річки і на підставі якого визначаються потенційні можливості його використання. До складу базових функцій управління цієї підсистеми входять: систематичний облік кількості та якості води у водних об'єктах, встановлення порушень у функціонуванні водних об'єктів (режими, замулення, заростання, деформація природного русла та інше), облік водоспоживання і водовідведення, контроль за охороною водних об'єктів та інше.

Для ефективного управління національним господарством слід враховувати, що фактична наявність водних ресурсів, можливих для використання в межах соціально-економічної системи України на конкретний момент часу, визначається в межах другої підсистеми, яка дуже тісно пов'язана з першою та призначена для створення необхідних умов використання водного фонду.

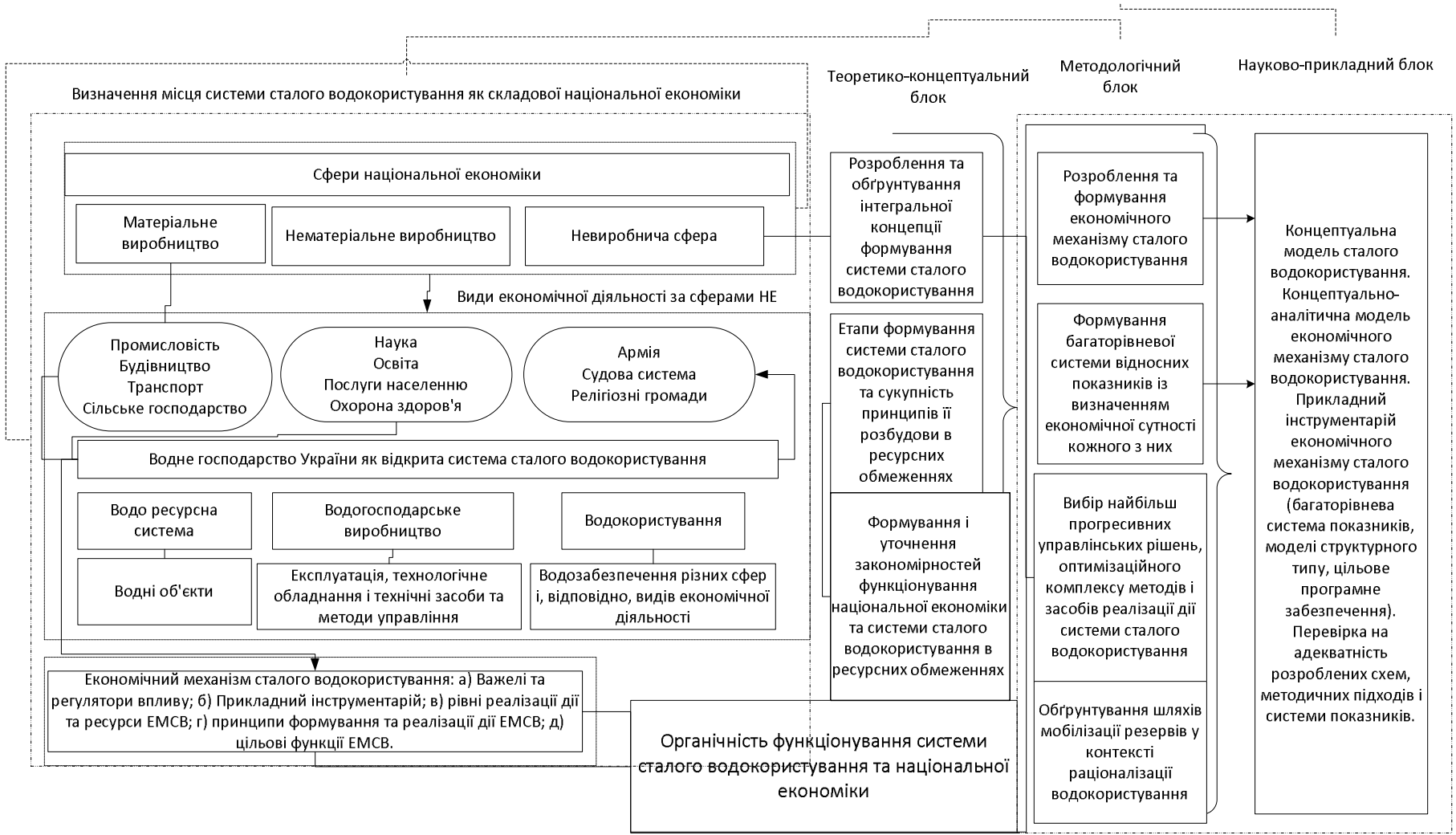

Рис. 2. Місце і роль системи сталого водокористування як складової національної економіки

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Ця система включає такі функції управління: експлуатацію водогосподарських споруд й обладнання цієї підсистеми, облік основних і оборотних фондів та їх стан, водорозподіл на підставі заявок, договорів, угод і водогосподарської ситуації. Аналіз другої підсистеми дає уявлення про можливість фактичного використання водних ресурсів на сучасному етапі.

Перша підсистема визначає об'єкт управління, а друга – технічні засоби, з допомогою яких здійснюється управління об'єктом. Взаємний аналіз першої і другої підсистем показує можливості розвитку водного господарства в певному районі на основі місцевих водних ресурсів і з урахуванням можливості перерозподілу стоку. Розвиток другої підсистеми здійснюється за трьома напрямками: створення умов для використання водних ресурсів; охорона водних об'єктів від забруднення та виснаження; боротьба зі шкідливою дією води. Ці три напрями органічно поєднуються, забезпечуючи в цілому зростання економічного потенціалу і раціональне використання водних ресурсів. Перша і друга підсистеми формують міжгалузеву систему водозабезпечення, завдання якої полягає в забезпеченні водокористувачів водою у встановленому об'ємі та природної якості без порушення екологічної рівноваги і негативних наслідків, що пов'язані зі шкідливою дією води.

І, нарешті, третя підсистема враховує специфіку водокористувачів (водозабезпечення, зрошення, гідроенергетика, рибне господарство, переробна чи добувна галузі та інше). Галузева структура водокористування є замикаючою в загальній системі водного господарства, від її правильної роботи багато у чому залежить раціональне використання й охорона водних ресурсів. Рівень галузевого використання води визначають розвиток продуктивних сил країни і соціальні потреби населення. З урахуванням технологічних досягнень кожна галузь формує відповідні вимоги до забезпечення водними ресурсами. Виходячи з цього управління внутрігалузевим використанням водних ресурсів здійснюється водокористувачами (підприємствами), які мають до постачальника води обґрунтовані вимоги щодо задоволення своїх потреб. Таким чином, система внутрігалузевого управління водним господарством має свою специфіку і пов'язана із зовнішньою системою управління взаємними вимогами.

Висновки і пропозиції На наш погляд, необхідною умовою ефективної реалізації функцій держави в управлінні водокористуванням для забезпечення стійкості та надійності національної економіки є інтеграційний підхід до створення і запровадження у практику концепції формування в Україні системи сталого водокористування, яка б передбачала всебічне розширення, поглиблення та інтенсифікацію процесів освоєння водних ресурсів, збалансованості функціонування водогосподарського виробництва та раціоналізацію водокористування. Тобто синхронність та результативність реалізації дії усіх трьох підсистем є необхідною умовою розвитку національної економіки. Забезпечити таку взаємодію можна шляхом застосування відповідного прикладного інструментарію, введення у практику економічного механізму, формалізованого за адекватним концептуально-аналітичним вирішенням, на що і будуть спрямовані подальші дослідження.

Список використаних джерел

1. Антонова С. Є. Оцінювання ефективності управління розвитком водозабезпечення населення як один із пріоритетних напрямків регіонального розвитку / С. Є. Антонова, А. М. Валюх, А. Ю. Якимчук // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 331–337.
2. *Водне господарство в Україні* / [за ред. А. В. Яцик, В. М. Хорев]. – К. : Генеза, 2000. – 456 с.
3. Голян В. А. Механізми раціонального водокористування в Україні / В. А. Голян // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 39–43.
4. *Класифікація видів економічної діяльності* – На заміну ДК 009:2005. – Чинний від 2012-01-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – IV, 42 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Ковшун Н. Аналіз системи рентних платежів у водогосподарському комплексі України / Н. Ковшун // Економіст. – 2015. – № 11. – С. 36–39.
6. Кодекси України: про надра, водний, лісовий : нормат. док. з урахуванням остан. змін у ред. станом на 02.09.2016 р. – Суми : ВВП НОТІС, 2016. – 136 с.
7. Левковська Л. В. Особливості водозабезпечення аграрного сектору і населення України в контексті продовольчої безпеки та енергоефективності / Л. В. Левковська, А. М. Сундук, Т. І. Добрянська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 1. – С. 12–19.
8. Ліхо О. А. Особливості водозабезпечення населення Поліських районів Рівненської області / О. А. Ліхо, О. І. Гакало // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. : Сільськогосподарські науки. – 2015. – Вип. 1. – С. 122–132.
9. Нефедова Н. Є. Методологічні питання функціонального структурування водогосподарського комплексу регіону / Н. Є. Нефедова // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2004. – Т. 9, вип. 4. – С. 79–89.
10. Попова О. Ю. Особливості державного регулювання процесів водозабезпечення суб'єктів господарювання / О. Ю. Попова, О. Ю. Томашевська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 5 (1). – С. 46–50.
11. Рижова К. І. Актуальні проблеми раціонального використання водогосподарсько-меліоративного комплексу в сучасній економічній системі / К. І. Рижова, Н. Е. Ковшун // Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. пр. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – С. 249–254.
12. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О. М. Алімов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур, І. В. Драган, О. О. Демешок ; НАН України, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку. – К., 2013. – 86 с.
13. Сташук В. Багатство, яким користуються всі / В. Сташук // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 51. – С. 6.
14. Хвесик М. А. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри : [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2005. – 180 с.

References

1. Antonova, S.Ye., Valiukh, A.M., Yakymchuk, A.Yu. (2013). Otsiniuvannya efektyvnosti upravlinnia rozvytkom vodozabezpechennia naseleння yak odyн із prioritytetnykh napriamkiv rehionalnoho rozvytku [Assessing the effectiveness of water management development as one of the priority directions of regional development]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriya : Upravlinnia – Scientific Herald of the Academy of Municipal Management. Series: Management*, issue 1, pp. 331–337 (in Ukrainian).
2. Yatsyk, A.V., Khoriev, V.M. (2000). *Vodne hospodarstvo v Ukraini [Water management in Ukraine]*. Kyiv: Heneza (in Ukrainian).
3. Holian, V.A. (2007). Mekhanizmy ratsionalnoho vodokorystuvannya v Ukraini [Mechanisms of rational water use in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, no. 11, pp. 39–43 (in Ukrainian).
4. *Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti [Classification of types of economic activity]*. Na zaminu DK 009:2005. Chynnyi vid 2012-01-01 (2010). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, p. IV, 42 (in Ukrainian).
5. Kovshun, N. (2015). Analiz systemy rentnykh platezhiv u vodohospodarskomu kompleksi Ukrainy [Analysis of rent payments system in the Ukrainian water sector]. *Ekonomist – Economist*, no. 11, pp. 36–39 (in Ukrainian).
6. *Codeksy Ukrainy: pro nadra, vodnyi, lisovyi : normat. dok. z urakhuvanniam остан. zmin v red. stanom na 02.09.2016 r. [Ukrainian codes: on subsoil, water, forest: normative documents, taking into account the latest changes in the wording as of 02.09.2016]* (2016). Sumy: VVP NOTIS (in Ukrainian).
7. Levkovska, L.V., Sunduk, A.M., Dobrianska, T.I. (2013). Osoblyvosti vodozabezpechennia ahrarnoho sektoru i naseleння Ukrainy v konteksti prodovolchoi bezpeky ta enerhoefektyvnosti [Features of water supply for the agrarian sector and population of Ukraine in the context of food security and energy efficiency]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya – Balanced nature management*, no. 1, pp. 12–19 (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Likho, O.A., Hakalo, O.I. (2015). Osoblyvosti vodozabezpechennia naselennia Poliskykh raioniv Rivnenskoï oblasti [Features of the water supply of the population of the Polissky districts of the Rivne region]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser.: Silskohospodarski nauky – Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Ser.: Agricultural Science*, issue 1, pp. 122–132 (in Ukrainian).

9. Nefedova, N.Ye. (2004). Metodolohichni pytannia funktsionalnoho strukturuvannia vodohospodarskoho kompleksu rehionu [Methodological issues of functional structuring of the water management complex of the region]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Heohrafichni ta heolohichni nauky – Bulletin of Odessa National University. Geographical and geological sciences*, vol. 9, issue 4, pp. 79–89 (in Ukrainian).

10. Popova, O.Yu., Tomashevska, O.Yu. (2016). Osoblyvosti derzhavnogo rehuliuвання protsesiv vodozabezpechennia subiektiv hospodariuvannia [Features of state regulation of processes of water supply of economic entities]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, issue 5 (1), pp. 46–50 (in Ukrainian).

11. Ryzhova, K.I., Kovshun, N.E. (2010). Aktualni problemy ratsionalnoho vykorystannia vodohospodarsko-melioratyvnoho kompleksu v suchasniï ekonomichniï systemi [Actual problems of rational use of water management and reclamation complex in the modern economic system]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Environmental economics and environmental protection*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 249–254 (in Ukrainian).

12. Alymov, O.M., Mykytenko, V.V., Lytsur, I.M., Drahan, I.V., Demeshok, O.O. (2013). *Systemno-kompleksne otsiniuvannia potentsialu staloho rozvytku Ukrainy [System-complex assessment of the potential of sustainable development of Ukraine]*. Kyiv (in Ukrainian).

13. Stashuk, V. (2007). Bahatstvo, yakym korystuiutsia vsi [The wealth that everyone uses]. *Uriadovyi kurier – Government Courier*, no. 51, pp. 6 (in Ukrainian).

14. Khvesyk, M.A., Holian, V.A., Khvesyk, Yu.M. (2005). *Instytutsionalne seredovyshche staloho vodokorystuvannia v umovakh rynkovykh vidnosyn: natsionalni ta rehionalni vymiry [Institutional environment of sustainable water use in conditions of market relations: national and regional dimensions]*. Kyiv: Knyzhkove vydavnytstvo NAU (in Ukrainian).

Ковшун Наталія Едуардівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, Україна).

Ковшун Наталья Эдуардовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятия, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, г. Ровно, 33028, Украина).

Kovshun Natalia – PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Department of Enterprise Economics, National University of Water and Environmental Engineering (11 Soborna Str., 33028 Rivne, Ukraine).

E-mail: n.e.kovshun@nuwm.edu.ua

УДК 338.485:332.145

Анна Романова

**ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ**

Анна Романова

**ОСОБЕННОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ
КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА
УКРАИНЫ**

Anna Romanova

**THE PECULIARITIES OF THE DOMESTIC TOURISM INFRASTRUCTURE
AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE HOSPITALITY
INDUSTRY OF UKRAINE**

Надано визначення поняття «туристична інфраструктура», визначено її основні компоненти, такі як: транспортна, соціальна, екологічна та суто туристична. Обґрунтовано нематеріальну складову туристичної інфраструктури (культурно-духовна, адміністрування та сервіс). Проаналізовано сучасний стан вітчизняної туристичної інфраструктури. Виділено особливості туристичної інфраструктури України, а саме: диспропорція за видами транспортних перевезень; низька якість дорожнього покриття; монополія на ринку авіаперевезень; неефективна логістика залізничних напрямків та застарілий рухомий склад пасажирських потягів; занепад річкового та морського судноплавства; скорочення кількості закладів розміщення; низька кількість категоризованих готелів; несучасний зв'язок; відсутність Національної мережі туристичних шляхів. Надано рекомендації щодо посилення конкурентоспроможності туристичної інфраструктури України.

Ключові слова: туристична інфраструктура, заклади тимчасового розміщення, пасажирські перевезення, національна мережа туристичних маршрутів, туристична індустрія.

Рис.: 5. Бібл.: 12.

Дано определение понятия «туристическая инфраструктура», определены ее основные компоненты, такие как: транспортная, социальная, экологическая и чисто туристическая. Обосновано нематериальную составляющую туристической инфраструктуры (культурно-духовная, администрирования и сервис). Проанализировано современное состояние отечественной туристической инфраструктуры. Выделены особенности туристической инфраструктуры Украины, а именно: диспропорция по видам транспортных перевозок; низкое качество дорожнего покрытия; монополия на рынке авиаперевозок; неэффективная логистика железнодорожных направлений и устаревший подвижной состав пассажирских поездов; упадок речного и морского судоходства; сокращение количества средств размещения; малое количество категоризованных гостиниц; несовременная связь; отсутствие Национальной сети туристических путей. Даны рекомендации по усилению конкурентоспособности туристической инфраструктуры Украины.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, средства временного размещения, пассажирские перевозки, национальная сеть туристических маршрутов, туристическая индустрия.

Рис.: 5. Библ.: 12.

The definition of tourism infrastructure has been formulated, its main components have been defined, such as: transport, social, ecological and tourist. The intangible component of the tourism infrastructure (cultural and spiritual, administration and service) has been substantiated. The current state of the domestic tourism infrastructure has been analyzed. The peculiarities of the tourism infrastructure of Ukraine have been singled out, namely: disproportion by types of transportation; poor quality of road surface; monopoly in the market of air transportation; inefficient logistics of railway lines and obsolete rolling stock of passenger trains; the decline of river and sea navigation; reduction in the number of accommodation facilities; small number of categorized hotels; out-of-date communication; the absence of a national network of tourist routes. Recommendations on strengthening the competitiveness of the tourism infrastructure of Ukraine have been given.

Key words: tourism infrastructure, temporary accommodation facilities, passenger transportation, national network of tourist routes, tourism industry.

Fig.: 5. Bibl.: 12.

JEL Classification: Z310, R410

Постановка проблеми. За умов просторової трансформації економіки однією з необхідних передумов інвестиційної та туристичної привабливості будь-якої країни світу є високий рівень розвитку інфраструктури, оптимальних транспортно-логістичних рішень та комунікацій. За даними наукових досліджень, при істотних недоліках інфраструктури, економіка країни втрачає 1,5–3 % ВВП [5]. Разом з тим, фінансування інфраструктурних проектів в Україні завжди відбувалося за залишковим принципом, поступаючись різноманітним видаткам на соціальні потреби (пенсії, зарплати у бюджетній сфері, до-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

помога по безробіттю тощо). Очевидно, що популістичний принцип прийняття державницьких рішень та стихійний підхід до стратегії економічного розвитку держави потребують перегляду та переходу в бік системності й наукової обґрунтованості.

Таким чином, з метою встановлення соціально-економічних наслідків від розбудови туристичної інфраструктури необхідно насамперед розробити теоретичні та методологічні засади, запропонувати визначення цієї категорії, виокремити її складові та проаналізувати сучасний стан. Проте на сьогодні в Україні не вистачає системного (в ідеалі – поквартального) дослідження складових саме туристичної інфраструктури: все зводиться до розрізнених звітів державних структур за окремими напрямками. Це все ускладнює процес прийняття управлінських рішень та оцінку економічного ефекту від вдосконалення вітчизняної туристичної інфраструктури в цілому.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження туристичної інфраструктури у контексті стану та розвитку транспортно-логістичної системи здійснюють такі українські вчені, як О. Корнієцький, який дослідив міжрегіональну систему взаємодії вітчизняних транспортно-логістичних систем, а також зачну увагу приділив аналітиці річкових та морських перевезень [5]; Є. Петренко, А. Рачинська, які досліджують залізничну інфраструктуру в контексті впливу на економіку країни [9] тощо. Крім того, з'явилися тенденції, коли великі бізнес-компанії (здебільшого аграрного спрямування) роблять ґрунтовне вивчення української матеріальної інфраструктури для оцінки індексу окупності інвестицій. Але дослідження, які робляться на замовлення агрохолдингів, можна використовувати для вивчення туристичної інфраструктури.

Однією з перших українських учених, хто почав розглядати саме туристичну інфраструктуру, стала Д. Корнева [4]. Також особливості функціонування готельної сфери в умовах турбулентності економіки дослідила вчена О. Полепіна [6].

До того ж всесвітньо відомі економічні організації, такі як: Світовий економічний форум (World Economic Forum) та Міжнародний транспортний форум (International Transport Forum), щороку публікують звіти з рейтингом стану розвитку та конкурентоспроможністю інфраструктури різних країн [10; 11; 12]. Ці дані є індикаторами проблем, загроз, але водночас перспектив для розвитку інфраструктури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з цим важливим та актуальним завданням сьогодення є визначення недоліків та проблем функціонування туристичної інфраструктури в Україні, розробка теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії розвитку туристичної інфраструктури, а також розробка конкретних пропозицій щодо її вдосконалення.

Також важливим є винайдення оптимальних механізмів фінансування туристичної інфраструктури країни, формування засад переходу до державно-приватного партнерства, активізація зусиль влади, бізнесу та громади для інфраструктурних зрушень.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження особливостей вітчизняної туристичної інфраструктури, конкретизація поняття «туристична інфраструктура», виділення її компонентів, а також розробка рекомендацій щодо стимулювання розвитку української туристичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. За останнє десятиріччя з'явилася велика кількість визначень туристичної інфраструктури. Зокрема, більшість вітчизняних науковців пов'язують туристичну інфраструктуру саме з матеріальним забезпеченням функціонування туристичної галузі. Але за умов розвитку інформаційного постіндустріального суспільства до традиційних компонентів туристичної інфраструктури додалися ще такі, які пов'язані з нематеріальними активами, а також сервісом, зв'язком, можливістю безперешкодних комунікацій тощо (рис. 1).

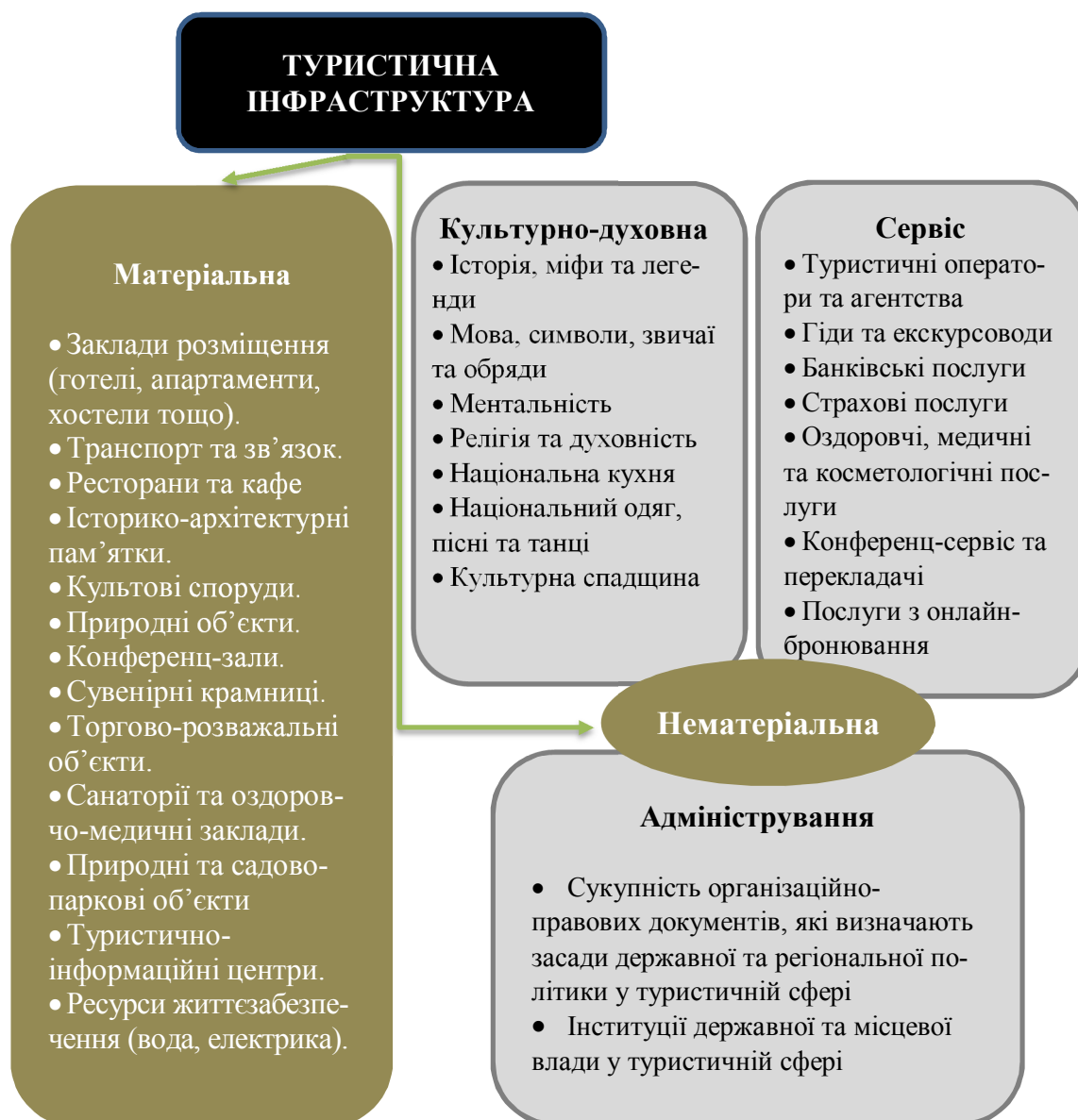

Рис. 1. Складові туристичної інфраструктури

Так, матеріальна інфраструктура включає заклади розміщення, транспорт і зв'язок, ресторани, торгово-розважальні об'єкти тощо. Культурно-духовна складова інфраструктури включає такі нематеріальні активи, як історія, міфи, легенди, національну кухню, національний одяг, традиції, звичаї тощо. Сервіс та адміністрування – елемент нематеріальної інфраструктури, який являє собою сукупність надаваних туристичних послуг та можливість споживачів скористатися ними. Але відмінність поняття туристичної інфраструктури від поняття туристичного ресурсу полягає у тому, що інфраструктура визначає цілеспрямований комплекс заходів і дій задля створення можливості комфортного використання та ознайомлення споживачів з туристичними ресурсами.

Також у науковій літературі виділяють різні компоненти туристичної інфраструктури. Так, за визначенням Туристичного та Транспортного форуму, туристична інфраструктура являє собою ланцюг із транспортного забезпечення, соціальної та екологічної інфраструктури, які поєднуються на регіональному рівні для створення привабливого туристичного напрямку [10].

Отже, сформулюємо визначення кожного з трьох компонентів туристичної інфраструктури.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Транспортна інфраструктура забезпечує доступ туристів з міжнародних та внутрішніх ринків до DESTИНАЦІЇ та включає в себе дороги, аеропорти, залізниці, річкові та морські порти, автозаправні станції, транспортну навігацію тощо.

Соціальна інфраструктура пов'язана з розміщенням та харчуванням туристів, а також включає інші необхідні об'єкти, призначені для різних видів туристичної діяльності та послуг, які приваблюють потенційних туристів. Ця інфраструктура включає готелі, ресторани, конференц-центри, стадіони, галереї, клініки, санаторії, СПА-центри, зоопарки, заповідники, торгово-розважальні центри та інші туристичні об'єкти.

Екологічна інфраструктура є природною цінністю, що включає національні парки та заповідники, мінеральні джерела, морські узбережжя, гірські спуски, а також інші природні об'єкти, до яких відвідувачі можуть здійснити подорож або екскурсію.

У доповнення до цих трьох видів, туристична інфраструктура також включає в себе *суто туристичну інфраструктуру*, утворену з мережі регіональних, державних та національних туристичних організацій на ринку туристичних продуктів.

Визначення туристичної інфраструктури, яке пропонується до нової редакції Закону України «Про туризм», згідно із сучасними маркетинговими тенденціями, включає об'єкти не тільки матеріальні, але й нематеріальні ресурси, а також інформаційні системи [8]: *об'єкти туристичної інфраструктури* – транспортні засоби та транспортні підприємства (перевізники), індивідуальні та колективні засоби розміщення та підприємства харчування, культури, розваг (атракцій) та спорту, медичних та оздоровчих послуг, курортної сфери, торгівлі, інформаційні ресурси та інформаційні системи, засоби забезпечення автоматизованих інформаційних систем та їх технологій, а також інші матеріальні і нематеріальні блага, майно, майнові комплекси (підприємства), результати та продукти інтелектуальної діяльності, що належать суб'єктам туристичної галузі на праві власності, іншій законній підставі (за договором тощо) і використовуються ними для виробництва та надання комплексних та/або окремих туристичних послуг, нетипових туристичних послуг, супутніх послуг, робіт і виробництва та продажу товарів туристичного асортименту та споживання.

Проаналізувавши усі вищеперелічені фактори, можемо визначити *особливості вітчизняної туристичної інфраструктури*:

1. *Диспропорція за видами транспортних перевезень*, зі значним переважанням частки автобусних пасажирських перевезень та майже відсутніми морським та річковим судноплавством. Так, на наземний транспорт припадає більше 99 % перевезень, зокрема автомобільним (автобусним) шляхом відбулося 83,5 % прибуттів у 2016 році, а залізничним – 16 %. Що стосується авіаційного транспорту, то повітряним шляхом відбулося всього 0,33 % пасажирських перевезень 2016 року. Найбільш депресивна ситуація складається з річковим та морським пасажирським транспортом, які перебувають у занедбаному стані та становили відповідно 0 та 0,04 % перевезень у 2016 році (рис. 2).

2. *Низька якість дорожнього покриття (у порівнянні з автодорогами країн ЄС)*. У 2016 році Україна посіла 134-е місце (п'яте з кінця) у рейтингу якості автомобільних доріг. У цьому рейтингу Україну обігнав навіть Мозамбик [11]. Проте ситуація з неякісними дорогами як національного, так і місцевого значення поступово виправляється. За перше півріччя 2017 р. вже відремонтовано 672 км доріг, змінено концептуальні засади проведення ремонтних робіт, які раніше здійснювалися безсистемно, натомість нині виконуються за маршрутним принципом [2].

3. *Монополія на ринку авіаперевезень*. Для авіаційної інфраструктури України характерна неприродна монополія, яка формувалася роками через непрозоре управління на ринку авіаперевезень, створення штучних перепон для конкурентів, корупцію

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

у сфері проведення конкурсних процедур. Через домінування фактично однієї приватної авіакомпанії маємо недостатню кількість компаній лоу-костерів, присутність яких призвела б до здешевлення цін на авіаквитки та зменшила проблеми з сервісом. Разом з тим українська сторона вжила всіх необхідних заходів для підписання Угоди про спільний авіаційний простір з ЄС. З метою посилення взаємодії органів влади України у сфері авіаційного транспорту з відповідними структурами Європейського Союзу (Європейською комісією та Європейським агентством з безпеки польотів) Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з підготовки до запровадження Спільного авіаційного простору України з країнами ЄС [1].

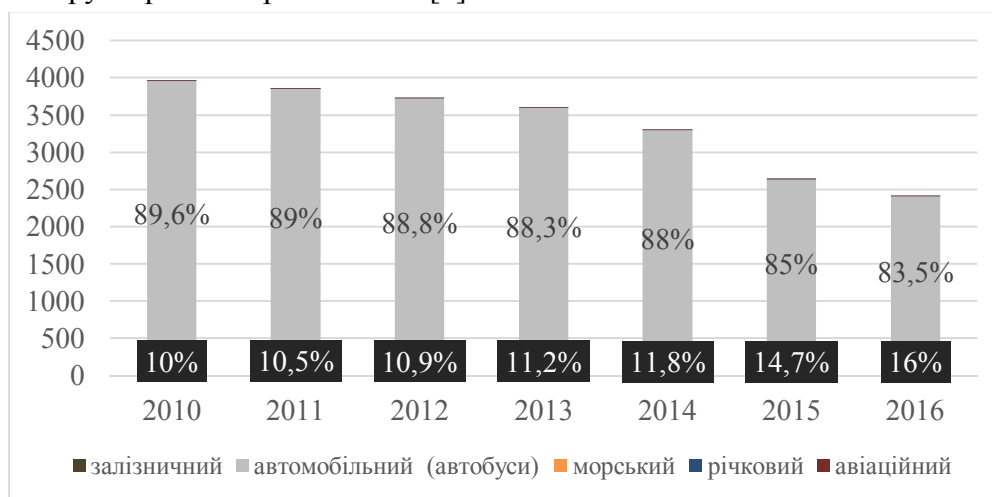

Рис. 2. Розподіл пасажирських потоків за видами транспорту

Джерело: [1].

4. *Неефективна логістика залізничних напрямків та застарілий рухомий склад пасажирських потягів.* Україна має одну з найбільш довгих мереж залізничних шляхів серед країн Європи, а саме 21,7 тис км (для порівняння у Польщі – 19,8 тис км). Така протяжність залізниці містить у собі незадіяний потенціал використання залізничних пасажирських перевезень у туристичній індустрії. Однак, за даними Світового Економічного Форуму, Україна у рейтингу залізничних перевезень посідає 34-е місце та поступається Росії (25-е місце) [11]. Крім того, обсяги пасажиропотоку «Укрзалізниці» останні три роки, навпаки, зменшилися. Зокрема, якщо у 2012 році було здійснено 429,6 млн пасажиро-поїздок, то після подій 2013–2014 рр. (революція, окупація територій, військовий конфлікт на Донбасі) обсяги пасажиропотоку скоротилися майже на 9,5 % та становили 389,1 млн пасажиро-поїздок у 2014 році [3]. Крім того, якщо у розвинених країнах ЄС на залізничний транспорт припадає понад 30 % пасажирських перевезень, то в Україні цей показник залишається на рівні 10–16 %. Водночас слід відзначити деяке зростання питомої ваги залізничних перевезень у загальній структурі пасажирського пасажиропотоку (на 6 % за останні шість років).

Основні причини низької кількості залізничних перевезень у порівнянні з автомобільним транспортом:

- фізична зношеність залізничної інфраструктури понад 80 % [9];
- відсутність колійного розмежування вантажних локомотивів та пасажирських напрямків, що зумовлює повільну швидкість більшості пасажирських поїздів;
- логістика транспортних напрямків залишилася у більшості випадків без змін з часів СРСР. Наприклад, багато обласних центрів з підвищеною туристичною привабливістю не з'єднані між собою залізничними напрямками;
- неефективний менеджмент ПАТ «Укрзалізниця», корупційні скандали на підприємстві, часта зміна керівництва тощо;
- низька якість сервісу, неналежний рівень безпеки, відсутність інтернет-зв'язку тощо.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Фактично європейський рівень залізничних перевезень можуть забезпечити лише швидкісні потяги «Інтерсіті» та «Інтерсіті-плюс», які відправляються зі столиці.

5. *Занепад річкового та морського судноплавства.* Україна має істотний транспортно-логістичний потенціал у вигляді 4000 кілометрів внутрішніх водних шляхів, за якими можна здійснювати перевезення пасажирів та вантажів. При цьому за останні роки перевезення внутрішнім водним транспортом становлять лише 0,2–0,8 % від усіх перевезень. У порівнянні з європейськими країнами – це критично малі обсяги. У Німеччині цей показник становить 12,6 %, в Угорщині – 4,2 %, у Румунії – 20,7 % [5]. Разом з тим перевезення пасажирів та вантажів внутрішнім водним транспортом у світі є одним з найдешевших і найбільш екологічних видів перевезень.

6. *Скорочення кількості закладів розміщення.* Низька кількість категоризованих закладів розміщення.

Якщо проаналізувати динаміку функціонування колективних закладів розміщення, кількість номерів та кількість розміщених осіб маємо значне зменшення відповідних показників, починаючи з 2013 року (рис. 3–5):

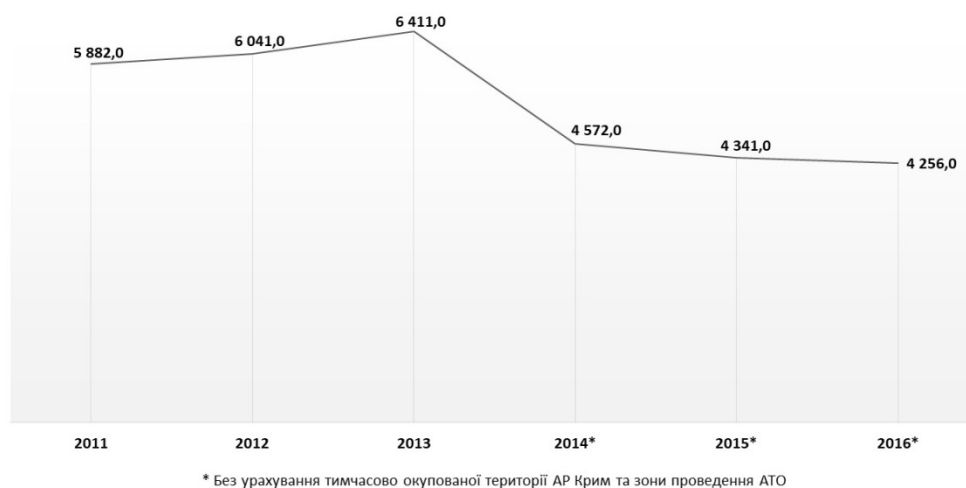

Рис. 3. Кількість колективних засобів розміщення, од.

Джерело: [3].

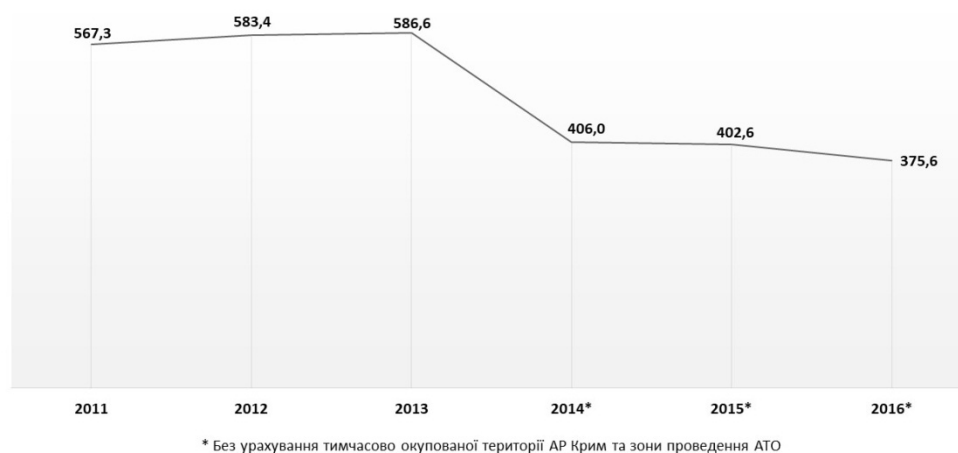
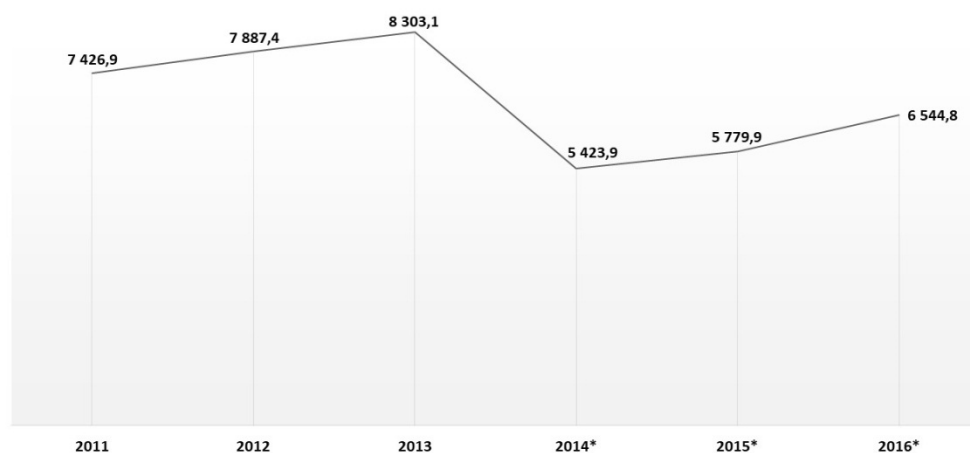

Рис. 4. Кількість місць, тис. од.

Джерело: [3].

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та зони проведення АТО

Рис. 5. Кількість розміщених, тис. осіб

Джерело: [3].

Причинами занепаду готельної інфраструктури стали:

- окупація Криму, на території якого у 2013 р. було розташовано 550 закладів тимчасового розміщення [3];
- зменшення туристичних потоків у зв'язку з революційними подіями 2013–2014 рр. та військовим конфліктом на Донбасі;
- загальне зменшення купівельної спроможності українців, що призвело до зменшення витрат на подорожі та туризм;
- зміни у податковому законодавстві, припинення фінансування профспілкових та державних закладів санаторно-курортного типу з Фонду загального страхування.

Так, лише у 2015 році з усього обсягу капітальних інвестицій, спрямованих на туристичну сферу, на підприємства з тимчасового розміщення та організації харчування надійшло 0,39 %, а на підприємства мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 0,37 %. Для порівняння, у світі на вищезгадані об'єкти припадає в середньому 5 % капітальних інвестицій [3].

7. *Несучасний зв'язок.* У 2015 році після довготривалого відставання від інших країн світу в Україні нарешті запущено 3G-зв'язок. Такий відтермінований запуск стандарту 3G впливав на інвестиційний та туристичний імідж всієї країни, викликаючи асоціації з низьким науково-технічним потенціалом країни, недостатнім рівнем безпеки та застарілим сервісом. Відтепер Україна, нарешті, стала за рівнем зв'язку майже в один ряд з розвиненими країнами. Звичайно, необхідно до 2020 року запровадити телекомунікаційні стандарти 4G та 5G, але початок швидкісних комунікацій покладено.

8. *Відсутність Національної мережі туристичних шляхів,* яка включає туристичні об'єкти, шляхи, які їх з'єднують та облаштовані туристично-інформаційними знаками (навігацією). Процес створення національних мереж туристичних шляхів останнє десятиліття властивий для багатьох країн Європи, його активізація припадає на створення єдиної безмитної Шенгенської зони. Таким чином, національні мережі туристичних шляхів стали складовими європейської мережі туристичних коридорів (*European long-distance tracks*). Концепції транс'європейських туристичних шляхів характеризуються уніфікацією підходів до навігаційної інфраструктури активного туризму. Процес євроінтеграції України та вимоги розділу 16 Угоди про Асоціацію України з ЄС створюють необхідність розроблення та якнайскорішої імплементації національної багаторівневої мережі європейських шляхів, яка б відповідала всім європейським рекомендаціям.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

За даними щорічного звіту Світового економічного форуму Україна посіла 88-е місце за рівнем туристичної конкурентоспроможності у 2016 р. Серед критеріїв, за якими обчислювався загальний бал у рейтингу, у тому числі враховувалися такі показники рівня туристичної інфраструктури: «інфраструктура авіаперевезень», «інфраструктура наземних шляхів та портів», «інфраструктура суто туристичних послуг». Україна отримала низькі бали за всіма трьома критеріями, а саме: 2,4; 3,0 та 4,0 бали відповідно (за 5-бальною шкалою). Разом з низькими показниками рівня безпеки Україна отримала загальний низький бал у рейтингу [12].

Рівень конкурентоспроможності туризму в країнах Східної Європи та пострадянського простору свідчить, що Україну значно випереджають Чехія (39-е місце), Росія (43-е), Болгарія (45-е), Польща (46-е), Угорщина (49-е), Латвія (54-е), Литва (56-е), Грузія (70-е), Азербайджан (71-е) [12]. Зокрема, Азербайджан є єдиною країною серед всіх учасників глобального рейтингу, яка зафіксувала небувалий ріст конкурентоспроможності туристичної галузі у порівнянні з попереднім роком (підняття на 13 пунктів у рейтингу) завдяки реалізації стратегії розбудови туристичної інфраструктури.

На підставі вивчення сили кореляції індексу туристичної конкурентоспроможності та туристичною інфраструктурою, можна зробити висновок, що між цими двома параметрами у зазначеному періоді існує високий рівень відповідності. Виявилось, що найбільший вплив на зростання показника «туристична інфраструктура» чинить компонент – «кількість готельних номерів».

Отже, для ефективного та сталого розвитку вітчизняної туристичної індустрії необхідне більш інтенсивне інвестування в модернізацію інфраструктури. Інвестування може відбуватися як з державного, місцевого бюджетів, так і за рахунок державно-приватного партнерства, проте більша частина фінансування має відбуватися з державного бюджету. Підвищення рівня розвитку туристичної інфраструктури може сприяти збільшенню ефективності виробництва та розподілу туристичних послуг, а в деяких випадках, таких як віддалені пункти призначення, збільшення пропозиції туристичних послуг. Для існування на конкурентному туристичному ринку, який стає дедалі все більш динамічним та вимогливим, питання підвищення конкурентоспроможності стає ключовим. У зв'язку з цим інвестиції у розвиток туристичної інфраструктури стають важливим компонентом конкурентоспроможності туризму.

Висновки і пропозиції. На основі зроблених досліджень особливостей вітчизняної туристичної інфраструктури можна зробити висновки як щодо заходів зі стимулювання інвестування у розвиток інфраструктури, так і щодо конкретних пропозицій поліпшення туристичної матеріальної інфраструктури.

Необхідні заходи для удосконалення туристичної матеріальної інфраструктури:

- розділення господарських функцій і функцій державного управління на залізничному транспорті, впровадження європейської вертикально інтегрованої моделі управління галуззю;
- оновлення дуже зношеного фізично і морально застарілого рухомого складу залізничного транспорту;
- більш повне задоволення попиту населення на послуги з перевезень залізничним транспортом;
- запровадження систем онлайн-бронювання залізничних квитків;
- активізацію роботи із залучення інвестицій у розвиток річкової інфраструктури, будівництва морських та річних вокзалів, запуск регулярних пасажирських суден між туристичними містами України;
- удосконалення системи експлуатації автошляхів за допомогою запровадження довгострокових контрактів на утримання доріг на основі кінцевих результатів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- залучення незалежних іноземних експертів до контролю якості будівництва та ремонту доріг, забезпечення збереження і захисту доріг від передчасного руйнування, зокрема, посилення габаритно-вагового контролю вантажного автотранспорту, який найбільше шкодить дорожньому полотну;
- розвиток річкової інфраструктури для зменшення навантаження автошляхів, відновлення та будівництво річкових портів, зменшення податкового навантаження на водні перевезення;
- збільшення фінансування дорожньої галузі та покращення експлуатаційного стану автодоріг;
- продовження курсу на лібералізацію повітряного сполучення, підписання Угоди про спільний авіаційний простір з ЄС, залучення низькобюджетних авіакомпаній на авіа ринок України, створення прозорої конкуренції в авіаційному просторі, стратегія забезпечення регіональним аеропортом кожену область;
- запровадження нових логістичних рішень для використання транзитного потенціалу транспортної системи України;
- стимулювання розвитку готельної сфери, легалізація казино як чиннику підвищення туристичної конкурентоспроможності, податкові канікули для інвесторів, що інвестують у будівництво закладів розміщення;
- розробка та запровадження Національної мережі туристичних шляхів;
- перехід до 4G та 5G стандартів у телекомунікації;
- запровадження нових платіжних систем, якими користуються іноземні туристи, зокрема Pay Pal та інтеграція China Union Pay (CUP).

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К.: НІСД, 2017. – 928 с.
2. Державне агентство автомобільних доріг України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukravtodor.gov.ua>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Корнева Д. А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д. А. Корнева // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 174–180.
5. Корнієцький О. В. Методичні аспекти розвитку міжрегіональної взаємодії транспортно-логістичних систем в умовах синхронізації / О. В. Корнієцький // Економіка та держава. – 2015. – № 11. – С. 47–50.
6. Подлепіна П. О. Тенденції розвитку готельного господарства в Україні в умовах турбулентності / П. О. Подлепіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2016. – Вип. 5. – С. 154–159.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування [Електронний ресурс] : Закон України від 17 листопада 2016 р. № 1764-VIII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1764-19>.
8. Проект Закону України «Про туризм». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49894.
9. Рачинська А. Оновлення рухомого складу – стратегічне завдання розвитку залізничного транспорту / А. Рачинська // Проблеми інноваційного розвитку. – 2016. – № 8. – С. 41–44.
10. Tourism & Transport Forum (TTF) (2012) Tourism Infrastructure Policy and Priorities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ttf.org.au/wp-content/uploads/2016/06/TTF-Tourism-Infrastructure-Priorities-2012.pdf>.
11. World Economic Forum (2017). The Global Competitiveness Report 2016–2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.

12. World Economic Forum (2017). *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2017: Paving the way for a more sustainable and inclusive future*, Geneva. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf.

References

1. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi» [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017»]* (2017). Kyiv: NISD (in Ukrainian).

2. *Derzhavne ahentstvo avtomobilnykh dorih Ukrainy [State Agency of Motor Roads of Ukraine]*. Retrieved from <http://ukravtodor.gov.ua>.

3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformuvannia systemy upravlinnia avtomobilnyimi dorohamy zahalnoho korystuvannia: Zakon Ukrainy vid 17 lystopada 2016 r. № 1764-VIII [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Reform of the Public Utility Vehicles Management System: The Law of Ukraine from the 17 of November 2016 № 1764-VIII]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1764-19>.

5. Korneva, D.A. (2011). *Osoblyvosti rozvytku turystychnoi infrastruktury v Ukraini [Features of tourism infrastructure development in Ukraine]*. *Visnyk DITB – Bulletin of DITB*, № 15, pp. 174–180 (in Ukrainian).

6. Korniietskyi, O.V. (2015). *Metodychni aspekty rozvytku mizhrehionalnoi vzaïmodii transportno-lohistychnykh system v umovakh synkronizatsii [Methodological aspects of the development of interregional interaction of transport-logistic systems under the synchronization conditions]*. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, №11, pp. 47–50 (in Ukrainian).

7. Podlepina, P.O. (2016). *Tendentsii rozvytku hotelnoho hospodarstva v Ukraini v umovakh turbulentnosti [Trends in the development of hotel industry in Ukraine in conditions of turbulence]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm» – V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin, Series “International Relations, Economics, Area Studies, Tourism”*, issue 5, pp. 154–159 (in Ukrainian).

8. *Proekt Zakonu Ukrainy «Pro turyzm» [Draft Law of Ukraine On Tourism]*. Retrieved from w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49894.

9. Rachynska, A. (2016). *Onovlennia rukhomoho skladu – stratehichne zavdannia rozvytku zaliznychnoho transportu [The renewal of rolling stock is a strategic task of railway transport development]*. *Problemy innovatsiinoho rozvytku – Problems of innovation development*, № 8, pp. 41–44 (in Ukrainian).

10. Tourism & Transport Forum (TTF) (2012). *Tourism Infrastructure Policy and Priorities*. Retrieved from <http://www.ttf.org.au/wp-content/uploads/2016/06/TTF-Tourism-Infrastructure-Priorities-2012.pdf>.

11. World Economic Forum (2017). *The Global Competitiveness Report 2016–2017*. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.

12. World Economic Forum (2017). *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2017: Paving the way for a more sustainable and inclusive future*, Geneva. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf.

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com

УДК 658.013

Олег Нижник

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Олег Нижник

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ФАКТОРЫ И МЕХАНИЗМЫ ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Oleh Nyzhnyk

THE COMPETITIVENESS FORMATION OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES: FACTORS AND MECHANISMS OF ITS SUPPORT

Стаття присвячена дослідженню конкурентоспроможності підприємств машинобудування в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Виявлено основні чинники, що впливають на забезпечення конкурентоспроможності підприємства, а також ті, що стримують її розвиток. Досліджено основні проблеми повільного розвитку машинобудування України та причини незадовільного впровадження технологічних процесів на виробництві. За результатами дослідження сформовано перелік заходів з метою забезпечення стабільного розвитку підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність; машинобудівна галузь; продукція; чинники забезпечення; конкурентні переваги.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 7.

Статья посвящена исследованию конкурентоспособности предприятий машиностроения в условиях динамических изменений внешней среды. Выявлены основные факторы, влияющие на обеспечение конкурентоспособности предприятия, а также те, которые сдерживают ее развитие. Исследованы основные проблемы медленного развития машиностроения Украины и причины неудовлетворительного внедрения технологических процессов на производстве. По результатам исследования сформирован перечень мероприятий с целью обеспечения стабильного развития предприятий и повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность; машиностроительная отрасль; продукция; факторы обеспечения; конкурентные преимущества.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 7.

The article investigates the competitiveness of machine-building enterprises in terms of dynamic environment changes. The basic factors, that influence the competitiveness of enterprises, as well as those, that hinder its development are revealed. The basic problem of a slow development of machine-building in Ukraine and the reasons for a poor implementation processes at work are explored. The study generated a list of measures to ensure the sustainable development of enterprises and improve their competitiveness.

Key words: competitiveness; machine-building industry; products, ensuring factors; competitive advantages.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 7.

JEL Classification: L32, D24, G32

Постановка проблеми. В умовах динамічних змін зовнішнього середовища, економічної нестабільності і технологічного прогресу, а також сучасних ринкових відносин перед промисловими підприємствами постає новий виклик: пошук якісно нових підходів до ефективного управління, спрямованого на підвищення їхнього конкурентного потенціалу. Актуальність цієї проблеми потребує особливої уваги з боку машинобудівних підприємств, які виготовляють високотехнологічну продукцію, в результаті чого тривалість її ринкового циклу залежить від динаміки технологій, які використовуються як самим підприємством, так і його конкурентами. Так, сучасні машинобудівні підприємства, будучи складними системами, потребують аналізу значних масивів даних, вибору найкращих альтернатив, швидкого прийняття рішень, контролю, координації та своєчасного коригування можливих відхилень. Рівень конкурентоспроможності підприємства певною мірою визначається тим, чи знаходиться ринок підприємства у кризі, стагнації, чи він динамічно розвивається, від розвитку інфраструктури, інвестиційного клімату та особливостей конкурентів, постачальників і споживачів на ринку, особливостей виконання своїх функцій місцевими органами влади тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із дослідженням стану, проблем розвитку та забезпечення конкурентоспроможності підприємств машинобудування, досліджували багато учених та науковців, а саме: В. М. Гриньова, В. А. Герцик, Б. М. Данилишин, С. М. Ілляшенко, А. П. Кривак, І. П. Петровська, Р. О. Кушнір, І. Б. Хома, Н. В. Шандова, І. І. Серединська та багато інших. Проте, беручи до уваги сучасний стан підприємств машинобудування, виникають нові проблеми, які безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємств. Тому ці питання залишаються актуальними для опрацювання та потребують подальшого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на безліч теоретичних та прикладних напрацювань щодо забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств у вітчизняній та зарубіжній фаховій літературі, у роботах науковців розкриті окремі проблеми, тенденції та перспективи розвитку машинобудування в Україні. Однак, звертаючи увагу на важливість галузі, актуальними залишаються проблеми постійної діагностики та оцінювання результатів діяльності машинобудівних підприємств і факторів, що їх формують.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження основ формування конкурентоспроможності машинобудівних підприємств із визначенням чинників, що впливають на рівень конкурентоспроможності підприємств та основних проблем забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна галузь машинобудування на сьогодні потерпає від втрати своїх конкурентних позицій на внутрішньому ринку, що пояснюється існуванням затяжної фінансово-економічної кризи, вихід з якої вимагає суттєвого державного втручання не лише завдяки вкладенню фінансових ресурсів, а й формуванню ефективної політики регулювання цих процесів. Для того щоб вітчизняні виробники машинобудівної галузі виготовляли конкурентоспроможну на ринку продукцію, перед державою першочерговим завданням є створення сприятливих умов розвитку на зовнішньому і внутрішньому ринках; гарантування умов результативного інвестування галузі, особливо правовий захист інвесторів, що дозволить збільшити обсяги капіталовкладень у перспективні наукомісткі програми, які у майбутньому здатні гарантувати зростання конкурентоспроможності реалізованих підприємствами виробів.

Прослідкувати тенденції формування конкурентоспроможності на вітчизняних підприємствах машинобудування можливо завдяки аналізу основних показників у промисловості та на машинобудівних підприємствах, зокрема. Таким чином, загальний стан розвитку промислових підприємств та машинобудівних зокрема дає змогу сформулювати індекс промислової продукції, який знижується з кожним роком як для підприємств машинобудування, так і для промисловості в цілому (табл. 1).

Обсяг реалізованої продукції підприємств галузі машинобудування порівняно з показником реалізації всією промисловістю є досить суттєвим. Як видно з табл. 1, найвищими темпи зростання зазначеного показника на промислових підприємствах були у 2015 р., коли обсяг реалізації досяг показника в 1 776 604_млн грн, а найнижчим він був у 2011 р. – лише 1 305 308_млн грн. У свою чергу, зазначений показник на підприємствах машинобудівної галузі характеризується негативною динамікою. Найвищим обсяг реалізованої промислової продукції був у 2012 р. – 140 539,3 млн грн, проте наслідки фінансово-економічних та політичних кризових явищ зумовили падіння зазначеного показника у 2015 р. до 115 261,7 млн грн. Такі зміни пов'язані передусім зі зміною кон'юнктури ринку та інфляцією, які викликали зміни у ціні на продукцію машинобудування та її попит.

Таблиця 1

*Аналіз основних показників конкурентоспроможності промисловості
та підприємств машинобудування*

Показник	Рік					Абсолютний приріст 2015-2011
	2011	2012	2013	2014	2015	
1. Кількість машинобудівних підприємств, одиниць	4791	4546	5103	4460	4483	-308
у % до загальної кількості	10,1	10,5	10,4	10,6	10,5	0,4
2. Індеси промислової продукції, % до попереднього року:						
- у промисловості	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0	-21
- у машинобудуванні	115,4	96,7	86,4	79,4	85,9	-29,5
3. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн грн:						
- у промисловості	1 305 308	1 367 926	1 322 408	1 428 839	1 776 604	471296
- у машинобудуванні	130 848	140 539,3	113 926,6	10 1924,7	115 261,7	-15586,3
4. Середньооблікова чисельність штатних працівників, (тис. осіб):						
- промисловості	10083	10123	9720	8959	8065	-2018
- у машинобудуванні	498,6	519,7	487,7	421,2	369,5	-129,1
5. Середньомісячна заробітна плата, грн:						
- у промисловості	3120	3500	3763	3988	4791	1671
- у машинобудівній галузі	2756	3042	3229	3336	4211	1455
6. Індеси капітальних інвестицій, % до попереднього року:						
- у промисловості	125,5	107,3	109,1	74,3	80,1	-45,4
- у машинобудуванні	125,0	124,0	82,4	72,6	74,1	-50,9

Джерело: сформовано за [1].

Індеси капітальних інвестицій як у промисловості, так і на підприємствах машинобудування з кожним роком характеризувались закономірною негативною динамікою. Разом із тим середньооблікова чисельність штатних працівників як у промисловості України, так і на підприємствах машинобудівної галузі мала тенденцію до зменшення. Це пояснюється ще й тим, що за 2014–2016 рр. державні статистичні організації не враховують дані тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. У промисловості розмір середньомісячної заробітної плати є дещо вищим у порівнянні з іншими секторами економіки.

Серед позитивних тенденцій слід відзначити зростання рівня заробітної плати як у промисловості загалом, так і на підприємствах машинобудівної галузі. Хоча така позитивна динаміка є відносною, оскільки інфляційні процеси супроводжуються безперервним підняттям споживчих цін, а тому розмір заробітної плати працівників промисловості не повною мірою може задовольнити їхні потреби.

Отже, виходячи із проведеного аналізу виділимо найважливіші чинники, що впливають на конкурентоспроможність машинобудівних підприємств, які доцільно поділити на 3 основні групи: чинники появи конкурентоспроможності (внутрішні та зовнішні), чинники збереження набутого рівня конкурентоспроможності, чинники впливу на якісні характеристики продукції (рисунок). Сучасний стан підприємств машинобудування свідчить про те, що обсяги імпорту продукції галузі значно вищі за обсяги експорту, що зумовлено вищою конкурентоспроможністю продукції за кордоном, її технічними характеристиками. Це, у свою чергу, негативно впливає на вітчизняну промисловість. Нагальним для

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

підприємств машинобудування повинно стати виробництво кінцевої продукції з високим рівнем конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Адже довгий час машинобудування України було лише складовою виробничої структури, спрямованої на виробництво не кінцевої продукції, а окремих вузлів та агрегатів [2, с. 25].

Рис. Чинники, що впливають на забезпечення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

При цьому підприємства машинобудівної галузі змогли б стати стимулом швидкого та якісного розвитку економіки країни. Проте серед несприятливих для розвитку конкурентного потенціалу машинобудівних підприємств факторів є такі: технічна зношеність основних засобів, необхідність технічного переоснащення; значна витратомісткість продукції підприємств; невисокий рівень застосування інновацій у машинобудівній галузі; поступова втрата інтелектуально-кадрових ресурсів; орієнтація на ринки країн СНД та країн, які розвиваються, що не створює перспективи майбутнього стабільного розвитку; проблеми з реалізацією продукції машинобудування, що призводить до збільшення виробничих і трансакційних витрат, зростання собівартості продукції, зменшення прибутку та, у кінцевому підсумку, зниження конкурентоспроможності підприємств [3, с. 247].

Для подолання зазначених несприятливих факторів перед машинобудівними підприємствами стоїть нелегке завдання, яке полягає, в першу чергу, у зменшенні витрат; проведенні реорганізації або реструктуризації підприємств, вдосконаленні їх організаційної структури та корпоративного управління, формуванні портфеля технологій виробництва відповідно до умов ринку, коригуванні збутової політики і менеджменту персоналу тощо.

Враховуючи місце виникнення та особливості галузевого розвитку, можна виокремити основні проблеми, які зумовлюють зниження конкурентоспроможності підприємств машинобудування (табл. 2).

Таблиця 2

*Основні проблеми зниження рівня конкурентоспроможності
машинобудівних підприємств*

Локалізація існуючої проблеми	Особливості розвитку підприємств	Причини виникнення проблеми
Виробничі фонди	– низька інноваційна спроможність; – необхідність змін в управлінні оборотними фондами	– відсутність стратегічного підходу до управління підприємством; – несприятливий вплив податкової політики та сучасні умови кредитування;
Виробничо-кваліфікаційний персонал	– високий рівень плинності кадрів; – недостатня кількість кадрів необхідної спеціалізації та рівнем підготовки	– низький рівень оплати праці; – недосконала система внутрішнього контролю; – розрив партнерських відносин між вищими навчальними закладами та підприємствами промислового комплексу
Внутрішній ринок	– велика кількість імпортованої продукції; – недостатній рівень платоспроможності та попиту на вітчизняну продукцію машинобудування	– відсутність тісних взаємовигідних партнерських зв'язків; – відсутність суттєвої підтримки з боку держави; – висока вартість вітчизняної виробничої бази; – значні витрати виробництва
Зовнішній ринок	– низькі обсяги експорту	– низький рівень конкурентоспроможності; – невідповідність продукції міжнародним стандартам

Джерело: розроблено автором на основі [4, с. 124–127; 5, с. 76; 6, с. 132].

Отже, на підприємствах машинобудування існують певні проблеми, які створюють серйозні перешкоди для формування їх конкурентоспроможності. Незважаючи на це, ця галузь має можливості для ефективного формування, використання та підвищення конкурентного потенціалу. Так, використання технологій закордонних підприємств створює можливості для успішної реалізації конкурентної стратегії машинобудівними підприємствами, що полягає у підвищенні ефективності промислового виробництва. Основою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних машинобудівних підприємств має стати інноваційний шлях розвитку та впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, виходячи із проведених досліджень для підприємств машинобудівної галузі заходами, спрямованими на підвищення їх рівня конкурентоспроможності, є такі: зниження собівартості продукції; підвищення якісних характеристик продукції машинобудівної галузі, що експортується до інших країн; зростання рівня уніфікації та стандартизації продукції; застосування у виробництві прогресивних виробничих та інформаційних технологій, що у цілому впливає на зниження виробничих витрат; розвиток системи сервісного обслуговування, оновлення основних фондів; зростання розміру інноваційних впроваджень, зростання якості продукції, розширення її асортименту; формування механізму залучення інновацій із дослідженням інноваційного потенціалу підприємств [6, с. 138; 7, с. 54; 8, с. 102].

У свою чергу, з боку держави повинні бути вжиті заходи активної участі у зростанні конкурентних переваг підприємств машинобудівної галузі, серед яких: стабілізація функціонування кредитно-фінансової системи; стимулювання машинобудівних підприємств за рахунок впровадження виробничих фондів за стандартами Європейського Союзу; активізація процесів залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку та, зокрема, у машинобудівний комплекс країни; збільшення відсотка державного фінансування на впровадження технологічних інновацій, розробок, науково-дослідних робіт у машинобудуванні; сприяння зниженню витрат і збільшенню результатів діяльності; зниження податку на прибуток та спрощення системи оподаткування для інноваційно-активних підприємств цієї галузі; збільшення суми амортизаційних відрахувань для прискорення технологічного переозброєння основних засобів; впровадження програм стратегічного розвитку економіки та промислової політики держави.

Висновки і пропозиції. Аналіз проведених досліджень свідчить, що переважна частина підприємств машинобудівної галузі характеризується зниженням конкурентних позицій на ринку, що пояснюється застарілістю технологій виробництва та технічного складу, нераціональним використанням наявних виробничих потужностей, нестійким фінансовим станом, неефективним впровадженням інновацій, а також недосконалим стратегічним плануванням їх економічного розвитку. Виходячи із наявних ознак розбалансування внутрішнього механізму саморегуляції машинобудівних підприємств, нагальною потребою є їх фінансове оздоровлення. За таких умов найважливішими завданнями для керівників машинобудівних підприємств є зміна стратегії розвитку, запровадження політики диверсифікації продукції та сфер діяльності, розширення асортименту й номенклатури продукції для сталого розвитку на зовнішніх та внутрішніх ринках, що зумовить виведення роботи підприємства на якісно новий рівень та підвищення рівня його конкурентного потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Промисловість України у 2011–2015 роках* : [статистичний збірник / за редакцією І. С. Петренко]. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 382 с.
2. *Герцик В. А.* Стан та актуальні проблеми розвитку машинобудування України / В. А. Герцик // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* – 2008. – № 6, т. 3. – С. 24–27.
3. *Данилишин Б. М.* *Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи* / Б. М. Данилишин. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 308 с.
4. *Воронкова А. Э.* *Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация* : монография / А. Э. Воронкова. – Луганск : Изд-во Восточноукраинский национальный университет, 2000. – 315 с.
5. *Кривак А. П.* *Формування конкурентоспроможності національної економіки в контексті інноваційної діяльності машинобудівного комплексу* / А. П. Кривак // *Формування ринкових відносин в Україні.* – 2008. – № 11 (90). – С. 75–78.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. Петровська І. П. Державні механізми регулювання інноваційними процесами в машинобудівній галузі України / І. П. Петровська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 6 (145). – С. 131–138.

7. Кушнір Р. О. Державне стимулювання інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України / Р. О. Кушнір, І. Б. Хома // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 3, т. 2. – С. 52–54.

8. Шандова Н. В. Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н. В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2 (68). – С. 101–105.

References

1. Petrenko, I.S. (2016). *Promyslovist Ukrainy u 2011–2015 rokakh [Industry of Ukraine in 2011–2015]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).

2. Hertsyk, V.A. (2008). Stan ta aktualni problemy rozvytku mashynobuduvannia Ukrainy [The state and actual problems of the development of machine-building of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, no. 6, pp. 24–27 (in Ukrainian).

3. Danylyshyn, B.M. (2007). *Mashynobuduvannia v Ukraini: tendentsii, problemy, perspektyvy [Machine-building in Ukraine: trends, problems, perspectives]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf (in Ukrainian).

4. Voronkova, A.E. (2000). *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriatiia: diagnostika i organizatsiia [Strategic management of the competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization]*. Lugansk: Izd-vo Vostochnoukrainskii natsionalnyi universitet (in Russian).

5. Kryvak, A.P. (2008). Formuvannia konkurentospromozhnosti natsionalnoyi ekonomiky v konteksti innovatsiyino dialnosti mashynobudivnoho kompleksu [Competitiveness formation of the national economy in the context of the innovation activity of the machine-building complex]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukrayini – Formation of market relations in Ukraine*, no. 11 (90), pp. 75–78 (in Ukrainian).

6. Petrovska, I. P (2013). Derzhavni mekhanizmy rehuliuвання innovatsiinyh protsesamy v mashynobudivnii haluzi Ukrainy [State mechanisms of innovative processes regulation in the machine-building industry of Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Market relations formation in Ukraine*, no. 6 (145), pp. 131–138 (in Ukrainian).

7. Kushnir, R.O., Khoma, I.B. (2008). Derzhavne stymuliuвання innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy [State stimulation of innovation activity of machine-building enterprises of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, no. 3, vol. 2, pp. 52–54 (in Ukrainian).

8. Shandova, N.V. (2007). Rozrobka mekhanizmu upravlinnia stiykym rozvytkom pidpriemstv mashynobuduvannia [Mechanism formation for managing the sustainable development of machine-building enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 2 (68), pp. 101–105 (in Ukrainian).

Нижник Олег Вікторович – аспірант, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна).

Нижник Олег Вікторович – аспірант, Хмельницький національний університет (ул. Інститутская, 11, г. Хмельницкий, 29016, Украина).

Nyzhnyk Oleh – PhD student, Khmelnytskyi National University (11 Instytutska Str., 29016, Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: nyzhnyk@khnu.km.ua

УДК 330.322(083.94):005.61:697.34

*Олександр Никифорович***ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СФЕРІ ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ
БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ***Александр Никифорович***ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В СФЕРЕ
ТЕПЛООБЕСПЕЧЕНИЯ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ
МЕТОДОЛОГИИ МНОГОУРОВНЕВОГО ПОДХОДА***Nykyforovych Oleksandr***ESTIMATION OF INVESTMENT PROJECTS IN THE SPHERE OF HEAT SUPPLY
OF SETTLEMENTS OF UKRAINE ON THE BASIS OF THE METHODOLOGY OF
THE MULTI-LEVEL PERSPECTIVE**

Успішне впровадження інновацій вимагає принципово нових методологій у порівнянні з тими, що нині застосовуються в українській енергетичній політиці. Для цього, крім суто технічних рішень, необхідно забезпечити відповідні зміни у соціумі: соціальні, правові, політичні тощо. Еволюція природи суспільства і технології повинні бути також прийнятні до уваги. Але для вдалого впровадження нових технологій треба ретельно оцінювати інвестиційні проекти, в яких вони використовуються. У статті розглянуто основні показники оцінки інвестиційних проектів, з комплексним урахуванням яких можна оцінити успішність того чи іншого проекту.

Ключові слова: інвестування; інвестиційний проект; інвестиції; енергетична політика; інновації.

Бібл.: 31.

Успешное внедрение инноваций требует принципиально новых методологий по сравнению с теми, что сейчас применяются в украинской энергетической политике. Для этого, помимо чисто технических решений, необходимо обеспечить соответствующие изменения в социуме: социальные, правовые, политические и т.д. Эволюция природы общества и технологии должны быть так же приняты во внимание. Но для удачного внедрения новых технологий надо тщательно оценивать инвестиционные проекты, в которых они используются. В статье рассмотрены основные показатели оценки инвестиционных проектов, с комплексным учетом которых можно оценить успешность того или иного проекта.

Ключевые слова: инвестирование; инвестиционный проект; инвестиции; энергетическая политика; инновации.

Библ.: 31.

Successful introduction of innovations requires fundamentally new methodologies in comparison with those that are now used in Ukrainian energy policy. To do this, in addition to purely technical solutions, it is necessary to ensure appropriate changes in the social environment: social, legal, political, etc. The evolution of the nature of society and technology should also be taken into account. But for successful introduction of new technologies, you must carefully evaluate the investment projects in which they are used. The article examines the main indicators of the evaluation of investment projects with integrated accounting which can assess the success of a particular project.

Key words: investment; investment project; investment; energy policy; innovations.

Bibl.: 31.

JEL Classification: G31;Q49

Постановка проблеми. Необхідність реалізації змін у сфері теплозабезпечення населених пунктів за принципами сталого розвитку є очевидна і беззаперечна. Будівельний сектор є одним з основних чинників негативного впливу на довкілля через значне споживання енергоресурсів. У багатьох випадках впровадження техніко-технологічних інновацій у цьому секторі реалізовується дуже повільно і не забезпечують повною мірою зміни до сталого, збалансованого розвитку. Для цього, крім суто технічних рішень, необхідно забезпечити відповідні зміни у соціумі: соціальні, правові, політичні тощо. Більш широке сприйняття технічної системи, урахування соціальних та інституційних факторів та розуміння того, як соціотехнічні зміни можна реалізувати на практиці, є одним із важливих міждисциплінарних напрямів досліджень сьогодення [1–7].

Одним з найбільш значущих наукових напрямків з дослідження умов, причин, наслідків, способів, механізмів реалізації інновацій розроблений голландською школою (Dutch approach). Методологічна база, що розроблена представниками цієї школи для дослідження та впровадження змін за принципами сталого розвитку, включає в себе: багаторівневий підхід (multi-level perspective), управління змінами (transition management), стратегічне управління наукових ніш (strategic niche management), системи технологічних інновацій (technological innovation systems) [8].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Багаторівневий підхід був спочатку розроблений для розуміння та структуризованого аналізу змін, що відбувалися в тій чи іншій галузі конкретного суспільства [9–14]. Розуміння природи змін стає особливо важливим у світлі необхідності реалізації кардинальних перемін, з якою сьогодні стикнулася спільнота. Це може допомогти у вирішенні проблеми переходу певної галузі, суспільства до більш збалансованого, сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що багаторівневий підхід був успішно використаний у таких дослідженнях: перехід від парусних суден до пароплавів (Geels F.W.) [13]; від кінних перевозок до автомобільних [15]; від гвинтових літаків турбореактивних [16]; аналіз невдалого впровадження інноваційних рішень у Голландії – теплонасосних систем та виробництва біогазу (Rob Raven & Geert Verbong) [17]; еволюція у сфері цифрових технологій (Jan van den Ende, Rene Kemp) [18], аналіз інтеграції у суспільство децентралізованих когенераційних технологій у Німеччині (Viétor B., Hoppe T. and Clancy J.) [19]; зміни в управлінні водним середовищем Голландії (Rutger van der Brugge, Jan Rotmans, Derk Loorbach) [20] тощо. Такі дослідження можуть бути використані як інструмент з вивчення потенційних шляхів переходу, змін у майбутньому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у багатьох наукових роботах які присвячені питанням пізнання особливостей впровадження в Україні проектів у сфері теплозабезпечення населених пунктів, досить незначна увага приділяється обґрунтуванню таких проектів з позиції їх фінансової ефективності. Саме це вимагає проведення як теоретичних, так і методологічних досліджень в окресленій сфері.

Мета статті. Метою статті є оцінка інвестиційних проектів у сфері теплозабезпечення населених пунктів України на основі методології багаторівневого підходу.

Виклад основного матеріалу. Методологія багаторівневого підходу була розроблена на основі теорії еволюції та системного підходу. Згідно з одним із засновників цієї методології, Ф. Джілза (F. Geels), «стабільність встановленої соціотехнічної структури є результатом взаємозв'язків та взаємодії між різнорідними рівнями та елементами» [13]. При цьому пропонується три концептуально різних рівня: макро, мезо та мікро.

На макрорівні відбувається зміна умов, обставин існування суспільства («ландшафтні події»). Сюди можна віднести: зміну цін на енергоносії, міждержавні геополітичні відносини, а також прогноз різних подій (наприклад, договір, конфлікти тощо), політичні й урядові коаліції, культурні цінності та значущі екологічні проблеми. Такі умови («ландшафт») формують зовнішній контекст для подальших дій та взаємодії між суб'єктами суспільства.

Мезорівень (середній рівень) розглядається як «соціотехнічний режим». Ці режими охоплюють соціальні та інституційні правила та норми, що забезпечують діяльність суб'єктів господарювання [13]. Ці правила, норми пов'язані з такими факторами: ринки, переваги користувачів, галузева політика, промисловість, наука, культура, техніка тощо. Як правило, соціотехнічні режими змінюються поступово і характеризуються захисними механізмами щодо їх змін, здебільшого, радикальних та інноваційних, розроблених на мікрорівні в «соціотехнічних нішах».

Мікрорівень є аналітичним рівнем, у якому розвиваються «соціотехнічні ніші». Ніша є одним з центральних понять у методології реалізації змін. Ніші, в яких може розвиватися радикальне нововведення, створюють захисні бар'єри від впливу середнього рівня (існуючих режимів існування суспільства чи технології). Важливим завданням при цьому є подальший розвиток, розширення меж (наприклад, інтегрування інноваційних розробок у суспільстві). А. Сміт (A. Smith) та Р. Равен (R. Raven) [21] розрізняють три функції захисту ніші: влаштування захисних бар'єрів, розвиток та розширення прав і можливостей. Влаштування захисних бар'єрів стримує розповсюдження на ці ніші

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

процесу відбору з боку існуючих у суспільстві процесів. Розвиток передбачає реалізацію таких процесів, як дослідження, вивчення, створення мереж зв'язку та очікування. Розширення прав і можливостей відноситься вже до процесу, який робить інноваційну нішу конкурентоспроможною в дійсних умовах вибору та змінює існуюче середовище до умов, вигідних для ніші. Політичний, адміністративний, управлінський і академічний інтереси в тому, як стимулювати перехід до умов сталого розвитку, привів до розробки методології управління змінами, а саме – до стратегічного управління нішею [11; 22] та управління змінами [23; 24].

Взаємозв'язок між макро-, мезо- і мікрорівнями означає, що режими є складовою ландшафту, а ніші – режимів. Інновації (і, як наслідок, спроба реалізації радикальних змін) створюються нішами в умовах існуючих режимів з їх специфічними проблемами, правилами і можливостями. Таким чином, у процесі змін або переходу, має місце динамічна взаємодія між цими трьома рівнями.

Теоретично динаміка процесів у системі, що призводить до зміни характеризуються типовим сценарієм. На макрорівні мають місце події (наприклад, нова політична ситуація, екологічні проблеми, підвищення цін на паливо), які створюють тиск, напруження в соціотехнічних режимах і призводять до проблем, що не можуть бути вирішені принципами, правилами, умовами існуючого середовища. Вирішення цих проблем, шляхи оптимізації існуючого режиму не є достатнім і створює можливості для впровадження альтернативних інновацій, розроблених у нішах і розповсюджених соціальними мережами, з можливістю радикальних змін існуючого режиму.

Порівняння різних інвестиційних проектів або варіантів проекту на мікроекономічному рівні рекомендується проводити з використанням чотирьох основних загальноприйнятих у світовій економічній практиці показників, до яких відносяться:

- чистий дисконтований дохід (ЧДД) або інтегральний ефект, Net Present Value (NPV);
- індекс прибутковості (Ід), Profitability Index (PI);
- внутрішня норма прибутковості (ВИГЛЯД), Internal Rate Return (IRR);
- термін окупності, Payback Period (PBP).

Чистий дисконтований дохід визначається як перевищення приведених до початкового моменту часу інтегральних результатів над приведеними до того ж моменту часу інтегральними витратами за весь розрахунковий період (термін служби об'єкта).

Дисконтування широко використовується у світовій економічній практиці для наведення різночасових результатів і витрат до єдиного базового моменту часу.

Під дисконтуванням витрат розуміється визначення сучасної вартості потоку майбутніх платежів, тобто визначення суми, яку необхідно мати інвестору в банку перед початком реалізації проекту для того, щоб забезпечити надходження всіх необхідних платежів за встановленим графіком протягом всього розрахункового періоду дії проекту.

Різниця між дисконтованими результатами і витратами служить для оцінки фінансової ефективності проекту і називається чистим дисконтованим доходом.

Індекс прибутковості є відношенням приведених до початкового моменту часу (дисконтованих) інтегральних результатів до дисконтованих капітальних вкладень.

Крім того, чисельне значення індексу прибутковості визначає відносну ефективність інвестицій, показуючи, у скільки разів чистий дисконтований прибуток від реалізації проекту перевищує дисконтовані капітальні вкладення в цей проект. Тому з двох або декількох інвестиційних проектів, що мають однакову позитивну величину чистого дисконтованого доходу, більш ефективним буде той проект, у якого вищий індекс прибутковості.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Термін окупності є часовим інтервалом (від початку здійснення проекту), за межами якого інтегральний ефект стає і надалі залишається позитивним, тобто період, у межах якого первинні вкладення й інші витрати, пов'язані з інвестиційним проектом, покриваються сумарними результатами його здійснення.

Термін окупності інвестиційного проекту не повинен перевищувати деякого встановленого нормативного значення.

Реалізуючи принцип порівняння показників ефективності інвестиційних проектів з відповідними показниками, що склалися під впливом ринку капіталів в альтернативній банківській сфері, як нормативний термін окупності за відсутності яких-небудь спеціальних вимог інвестора можна використовувати термін окупності банківського внеску. Цей термін повинен розраховуватися у порівнюваних умовах, тобто при значенні реальної облікової ставки по внесках, чисельно рівній вибраній нормі дисконту.

Внутрішня норма доходності є такою нормою дисконту, за якої приведені до початкового моменту часу дисконтовані інтегральні результати рівні дисконтованим капітальним вкладенням.

Внутрішня норма прибутковості визначає ефективність капітальних вкладень у цьому конкретному інвестиційному проекті. Вона визначається у процесі розрахунку і порівнюється з нормою доходу на капітал, що вкладається, і вимагається інвестором.

Підводячи підсумок вищевикладеного, можна констатувати, що всі представлені економічні критерії в сукупності з умовами, яким вони повинні задовольняти, утворюють систему для об'єктивної кількісної оцінки економічної доцільності інвестиційних проектів. При цьому жоден з перерахованих критеріїв сам по собі не є достатнім для ухвалення проекту. Об'єктивним критерієм економічної доцільності є лише одночасне виконання всіх умов.

Після багаторазової апробації (наприклад, шляхом організації демонстраційних проектів), інновація дозріває і вже має потенціал бути впровадженою в існуючому соціотехнічному режимі. У разі успіху, він може в кінцевому підсумку замінити існуючий режим, а отже, і соціотехнічну систему. У разі заміни існуючого режиму новим можна говорити про інноваційність системи. Якщо йдеться про радикальні інновації, можна говорити про зміни або перехід (transitional change). Прориви радикальних інновацій залежать від інтерактивних системних процесів усередині і між макро-, мезо- і мікрорівнями [13].

Перехід від планової економіки до ринкової спричинило в кінці ХХ століття значний тиск з боку макrorівня в українському суспільстві. Це стимулювало зміни на середньому рівні (мезорівні). Але загалом соціотехнічні режими у сфері теплозабезпечення залишилися незмінними. При переході на нові економічні умови, через значну соціальну значущість, керівництво держави не могло перевести цю сферу у площину повноцінних ринкових відносин – це спричинило б масове банкрутство підприємств цього сектору і, як наслідок, гостру соціальну напругу [25].

У багатьох випадках керівництву країни не вдавалося виконати відповідні заплановані реформи. Закони носили переважно декларативний та загальний характер. Наприклад, у двох варіантах Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [26] багато уваги приділялось саме технократичному підходу. Деякі закони варто переглянути з погляду їх узгодження між собою.

Незважаючи на те, що теорія переходу до більш сталих та збалансованих систем в окремих випадках піддається критиці за її вузьку спрямованість до умов європейських та інших розвинених країнах, її підходи та методологію, зокрема теорія управління змінами (transition management), стратегічне управління нішами (strategic niche management), використовуються і для умов країн Східної Європи, Азії, Африки та Латинської Америки [27].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Сьогодні ми спостерігаємо розвиток і впровадження нового покоління систем теплозабезпечення населених пунктів [28–31]. Зроблена спроба довести, що методологічною основою розробки критеріїв прийняття рішень при переході на такі системи має бути саме ексергетичний підхід. Впровадження низькоексергетичних систем теплозабезпечення є одним із нових завдань сучасної комунальної енергетики. Але впровадження як нової методології, так і технічних рішень повинно враховувати не тільки суто техніко-технологічні та навіть економічні, але і соціальні аспекти.

Висновки і пропозиції. Висновки про економічну доцільність і оптимальність конкуруючих варіантів можуть бути отримані в результаті перевірки виконання різних незалежних умов. Тому можна констатувати, що з погляду формальної логіки вибір оптимального варіанта і перевірка його економічної доцільності повинні бути двома, не пов'язаними між собою самостійними операціями. З урахуванням всього вищевикладеного можна зробити такі висновки.

1. Економічно доцільним з погляду інвестора можуть вважатися інвестиційні проекти, одночасно задовольняючи трьома умовам економічної доцільності. Перша умова – позитивність чистого дисконтованого доходу. Друга умова – не перевищення встановленого інвестором терміну окупності інвестицій або терміну окупності банківського внеску реалізується виконанням нерівності. Третя умова – перевищення внутрішньої норми прибутковості проекту над необхідною прибутковістю капітальних вкладень, встановленою інвестором, реалізується виконанням нерівності.

2. Оптимальним слід вважати варіант, що забезпечує максимальну величину чистого дисконтованого доходу або мінімальні дисконтовані витрати.

3. Вибір оптимального варіанта і перевірка економічної доцільності повинні виконуватися незалежно один від одного.

4. Найбільша економічна ефективність може бути досягнута тільки при одночасному виконанні умов економічної доцільності й оптимальності.

5. Ексергетичний підхід, як нова методологічна база створення систем теплозабезпечення нового типу в поєднанні із соціотехнічним підходом, на нашу думку, зможе забезпечити та прискорити впровадження інноваційних рішень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Skea, J., Nishioka, S. (2008). Policies and practices for a low-carbon society. *Clim. Pol.* 8, S. 5–16.
2. Edwards, N. (2011). Mitigation: plausible mitigation targets. *Nat. Clim. Chang.* 1, 395–396.
3. Foxon, T.J., Hammond, G.P., Pearson, P.J.G. (2010). Developing transition pathways for a low carbon electricity system in the UK. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1203–1213.
4. Geels, F.W. (2005). *Technological Transitions and System Innovations: A Co-evolutionary and Socio-Technical Analysis*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
5. Ottens, M., Franssen, M., Kroes, P., Van De Poel, I. (2006). Modelling infrastructures as socio-technical systems. *Int. J. Crit. Infrastruct.* 2, 133.
6. Verbong, G.P.J., Geels, F.W. (2010). Exploring sustainability transitions in the electricity sector with socio-technical pathways. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1214–1221.
7. Francis G.N. Li et al. (2015). A review of socio-technical energy transition (STET) models, *Technol. Forecast. Soc. Change*.
8. Markard, J., Raven, R., Truffer, B. (2012). Sustainability transitions: an emerging field of research and its prospects. *Res. Policy* 41, 955–967.
9. Schot J., Hoogma R., Elzen B. Strategies for shifting technological systems. The case of the automobile system. *Futures* 1994;26: 1060–76.
10. Rip A., Kemp R. Technological change. In: Rayner S, Malone EL, editors. *Human choice and climate change*, vol. 2. Columbus, OH: Battelle Press; 1998. p. 327–99.
11. Kemp R., Schot J., Hoogma R. Regime shifts to sustainability through processes of niche formation: the approach of strategic niche management. *Technol Anal Strateg Manage* 1998;10:175–96.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. Kemp R., Rip A., Schot J. Constructing transition paths through the management of niches. In: Garud R, Karnoe P, editors. Path dependence and creation. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers; 2001. p. 269–99.
13. Geels F.W. Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Res Policy* 2002; 31(8/9):1257–74.
14. Geels F.W. Technological transitions and system innovations: a co-evolutionary and socio-technical analysis. Cheltenham, UK: Edward Elgar; 2005.
15. Geels, F.W., 2002. The Dynamics of Transitions in Socio-technical Systems: A Multi-level Analysis of the Transition Pathway from Horse-drawn Carriages to Automobiles (1860–1930). *Technology Analysis & Strategic Management* Vol. 17, No. 4, 445–476, December 2005.
16. Geels, F.W., 2002. Co-evolutionary and multi-level dynamics in transitions: The transformation of aviation systems and the shift from propeller to turbojet (1930–1970). *Technovation* 26 (2006) 999–1016.
17. Rob Raven & Geert Verbong. Ruling out innovations – technological regimes, rules and failures: The cases of heat pump power generation and bio-gas production in The Netherlands. *Innovation: management, policy & practice* (2004) 6: 178–198.
18. Jan van den Ende, Rene' Kemp. Technological transformations in history: how the computer regime grew out of existing computing regimes. *Research Policy* 28 _1999. 833–851.
19. Viétor, B., Hoppe, T. and Clancy, J. Decentralised combined heat and power in the German Ruhr Valley: Assessment of factors blocking uptake and integration, *Energy, Sustainability and Society*, 2015, 5:5 (4 February 2015).
20. Rutger van der Brugge, Jan Rotmans, Derk Loorbach. The transition in Dutch water management. *Reg Environ Change* (2005) 5: 164–176.
21. Smith A., Raven R. (2012). What is protective space? Reconsidering niches in transitions to sustainability. *Res Policy* 41:1025–1036.
22. Raven RPJM (2005). Strategic niche management for biomass: a comparative study on the experimental introduction of bioenergy technologies in the Netherlands and Denmark. PhD thesis, TU/E Eindhoven.
23. Rotmans J., Kemp R., van Asselt M., Geels F., Verbong G., Molendijk K. (2000). *Transities & transitie management. De casus van een emissiearme energievoorziening*, Rotterdam.
24. Loorbach D.A. (2007). *Transition management: new mode of governance for sustainable development*. PhD thesis. Erasmus University, Rotterdam.
25. Волощук В. А. Соціотехнічні аспекти проблеми теплозабезпечення населених пунктів / В. А. Волощук // *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Нетрадиційні і поновлювані джерела енергії як альтернативні первинним джерелам енергії в регіоні» (6-7 квітня 2017, Львів)*. – Львів, 2017. – С. 21–23.
26. Energy Strategy of Ukraine to 2030, Decree No. 145, 15 March 2006, Cabinet of Ministers, Kyiv.
27. Sustainability Transitions Research Network – the international network of scholars interested in the sustainable transformation of socio-technical systems. Retrieved from <http://www.transitionsnetwork.org>.
28. Shukuya, M. (2013). *Exergy-theory and applications in the built environment*. Springer-Verlag London.
29. Li DHW, et al. (2013). Zero energy buildings and sustainable development implications e A review, *Energy*
30. Heier J., Bales C., Martin V. Combining thermal energy storage with buildings – a review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 42 (2015), 1305–1325.
31. Lund H, et al., 4th Generation District Heating (4GDH), *Energy* Volume 68, 15 April 2014, Pp. 1–11.

References

1. Skea, J., Nishioka, S. (2008). Policies and practices for a low-carbon society. *Clim. Pol.* 8, S. 5–16.
2. Edwards, N. (2011). Mitigation: plausible mitigation targets. *Nat. Clim. Chang.* 1, 395–396.
3. Foxon, T.J., Hammond, G.P., Pearson, P.J.G. (2010). Developing transition pathways for a low carbon electricity system in the UK. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1203–1213.

4. Geels, F.W. (2005). *Technological Transitions and System Innovations: A Co-evolutionary and Socio-Technical Analysis*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
5. Ottens, M., Franssen, M., Kroes, P., Van De Poel, I. (2006). Modelling infrastructures as socio-technical systems. *Int. J. Crit. Infrastruct.* 2, 133.
6. Verbong, G.P.J., Geels, F.W. (2010). Exploring sustainability transitions in the electricity sector with socio-technical pathways. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1214–1221.
7. Francis G.N. Li et al. (2015). A review of socio-technical energy transition (STET) models, *Technol. Forecast. Soc. Change*.
8. Markard, J., Raven, R., Truffer, B. (2012). Sustainability transitions: an emerging field of research and its prospects. *Res. Policy* 41, 955–967.
9. Schot J., Hoogma R., Elzen B. Strategies for shifting technological systems. The case of the automobile system. *Futures* 1994;26: 1060–76.
10. Rip A., Kemp R. Technological change. In: Rayner S, Malone EL, editors. *Human choice and climate change*, vol. 2. Columbus, OH: Battelle Press; 1998. p. 327–99.
11. Kemp R., Schot J., Hoogma R. Regime shifts to sustainability through processes of niche formation: the approach of strategic niche management. *Technol Anal Strateg Manage* 1998;10:175–96.
12. Kemp R., Rip A., Schot J. Constructing transition paths through the management of niches. In: Garud R, Karnoe P, editors. *Path dependence and creation*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers; 2001. p. 269–99.
13. Geels F.W. Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Res Policy* 2002; 31(8/9):1257–74.
14. Geels F.W. *Technological transitions and system innovations: a co-evolutionary and socio-technical analysis*. Cheltenham, UK: Edward Elgar; 2005.
15. Geels, F.W., 2002. The Dynamics of Transitions in Socio-technical Systems: A Multi-level Analysis of the Transition Pathway from Horse-drawn Carriages to Automobiles (1860–1930). *Technology Analysis & Strategic Management* Vol. 17, No. 4, 445–476, December 2005.
16. Geels, F.W., 2002. Co-evolutionary and multi-level dynamics in transitions: The transformation of aviation systems and the shift from propeller to turbojet (1930–1970). *Technovation* 26 (2006) 999–1016.
17. Rob Raven & Geert Verbong. Ruling out innovations – technological regimes, rules and failures: The cases of heat pump power generation and bio-gas production in The Netherlands. *Innovation: management, policy & practice* (2004) 6: 178–198.
18. Jan van den Ende, Rene´ Kemp. Technological transformations in history: how the computer regime grew out of existing computing regimes. *Research Policy* 28 _1999. 833–851.
19. Viétor, B., Hoppe, T. and Clancy, J. Decentralised combined heat and power in the German Ruhr Valley: Assessment of factors blocking uptake and integration, *Energy, Sustainability and Society*, 2015, 5:5 (4 February 2015).
20. Rutger van der Brugge, Jan Rotmans, Derk Loorbach. The transition in Dutch water management. *Reg Environ Change* (2005) 5: 164–176.
21. Smith A., Raven R. (2012). What is protective space? Reconsidering niches in transitions to sustainability. *Res Policy* 41:1025–1036.
22. Raven RPJM (2005). Strategic niche management for biomass: a comparative study on the experimental introduction of bioenergy technologies in the Netherlands and Denmark. PhD thesis, TU/E Eindhoven.
23. Rotmans J., Kemp R., van Asselt M., Geels F., Verbong G., Molendijk K. (2000). *Transities & transitie management. De casus van een emissiearme energievoorziening*, Rotterdam.
24. Loorbach D.A. (2007). *Transition management: new mode of governance for sustainable development*. PhD thesis. Erasmus University, Rotterdam.
25. Voloshchuk, V.A. (2017). Sotsiotekhnicni aspekty problemy teplozabezpechennia naselenykh punktiv [Socio-technical aspects of the problem of heat supply of settlements]. Proceeding from IX Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Netradytsiini i ponovliuvani dzherela enerhii yak alternatyvni pervynnym dzherelam enerhii v rehioni» – *The IX International Scientific and Practical Conference “Alternative and Renewable Energy Sources as Alternative to Primary Energy Sources in the Region”* (April 6-7, 2017, Lviv). Lviv, pp. 21–23 (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

---

26. Energy Strategy of Ukraine to 2030, Decree No. 145, 15 March 2006, Cabinet of Ministers, Kyiv.
27. Sustainability Transitions Research Network – the international network of scholars interested in the sustainable transformation of socio-technical systems. Retrieved from <http://www.transitionsnetwork.org>.
28. Shukuya, M. (2013). Exergy-theory and applications in the built environment. Springer-Verlag London.
29. Li DHW, et al. (2013). Zero energy buildings and sustainable development implications e A review, Energy
30. Heier J., Bales C., Martin V. Combining thermal energy storage with buildings – a review. Renewable and Sustainable Energy Reviews 42 (2015), 1305–1325.
31. Lund H, et al., 4th Generation District Heating (4GDH), Energy Volume 68, 15 April 2014, Pp. 1–11.

Никифорович Олександр Євгенійович – аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Никифорович Александр Евгеньевич – аспірант кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Nykyforovych Oleksandr – PhD student in the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nikiforovich@ukr.net

УДК 338.45:664.6

Уляна-Юлія Повержук

**УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ СФЕРИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ РИНКУ**

Уляна-Юлія Повержук

**УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ХЛЕБОПЕКАРНОЙ СФЕРЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ
РЫНКА**

Uliana-Yuliia Poverzhuk

**MANAGEMENT OF BAKERIES ENTERPRISES
UNDER MARKET UNCERTAINTY**

У статті проведено дослідження діяльності хлібопекарських підприємств у сучасних умовах господарювання. Окреслено новоприйняті нормативно-правові акти, якими повинні керуватися підприємства хлібопекарської галузі. Здійснено порівняння проблем, що виникають у процесі виробництва хліба та хлібопекарських продуктів хлібопекарськими підприємствами та приватними пекарнями. Висвітлено економічні, фінансові та операційні (виробничі) ризики, з якими стикаються хлібопекарські підприємства у процесі своєї діяльності. Визначено шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі в умовах невизначеності ринку.

Ключові слова: хлібопекарські підприємства; виробництво хліба; приватні пекарні; ризики; регулювання цін на хліб.

Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статье проведено исследование деятельности хлебопекарных предприятий в современных условиях хозяйствования. Определены законодательные новации, которыми должны руководствоваться предприятия хлебопекарной отрасли. Проведено сравнение возникающих при осуществлении производства хлеба и хлебопекарных продуктов хлебопекарными предприятиями и частными пекарнями. Освещены экономические, финансовые и операционные (производственные) риски, с которыми сталкиваются хлебопекарные предприятия в процессе своей деятельности. Определены перспективы повышения эффективности деятельности предприятий хлебопекарной отрасли в условиях неопределенности рынка.

Ключевые слова: хлебопекарные предприятия; производство хлеба; частные пекарни; риски; регулирование цен на хлеб.

Табл.: 1. Библ.: 8.

The research of activity of bakeries enterprises in modern conditions of management was conducted. The legislative innovations, which should be guided by the enterprises of the baking industry, are outlined. The comparison of problems arising in the production of bread and bakery products by bakery enterprises and private bakeries is carried out. The economic, financial and operational (production) risks faced by baking enterprises in the course of their activity are covered. The prospects of increasing the efficiency of activity of enterprises of the bakery industry in conditions of uncertainty of the market are determined.

Key words: bakeries enterprises; bread production; private bakery; risks; bread price regulation.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: M21

Постановка проблеми. Перед вітчизняними підприємствами у процесі здійснення їх фінансово-господарської діяльності постає необхідність подолання невизначеності, що виникає на ринку хлібопекарських виробів.

Нині в Україні матеріально-технічна база 80 % великих існуючих підприємств майже знищена. Загалом на ринку понад 70 % від загального обсягу випікають великі промислові підприємства, решту (близько 20 %) – приватні пекарні, мережі торгівлі, великі супермаркети та інші виробники під власною торговою маркою.

Враховуючи те, що хлібопекарська галузь є стратегічно важливою для розвитку держави та підлягає всебічному регулюванню з боку державних органів контролю, перед підприємствами хлібопекарської галузі постає значна кількість проблемних питань, які необхідно вирішити з метою нарощення їхнього фінансово-економічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку підприємств хлібопекарської галузі в умовах невизначеності ринку досліджували у своїх працях Н. Костецька, А. Солошонок, О. Полонська, С. Ноженко, Л. Коваленко, Т. Міхєєнко. Однак більша частина окреслених умов діяльності хлібопекарських підприємств у роботах авторів вже вирішена у законодавчому полі. Наразі виникає потреба у дослідженні нових проблем, перед якими постають вітчизняні хлібопекарські підприємства відповідно до тих умов, які виникають у результаті змін, що відбуваються у країні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Скасування державного цінового регулювання на певні товари і послуги дозволило діяти хлібопекарним підприємствам в умовах вільних ринкових відносин. Здійснення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в частині встановлення вимог до безпечності та якості харчових продуктів ставить нові виклики у реалізації фінансово-господарської діяльності хлібопекарських підприємств.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження проблем та ризиків діяльності хлібопекарських підприємств у сучасних умовах невизначеності ринку.

Виклад основного матеріалу. При планово-адміністративній економіці виробництво хліба відносилось до стратегічної галузі економіки держави. Значна кількість людей була задіяна у виробничому процесі, процес виробництва був потоковим, механізованим та розрахованим на безперервний цикл виготовлення обмеженого асортименту продукції. Ціни на хліб встановлювались законодавчо з метою забезпечення доступності продукту для всього населення держави.

Державне регулювання економіки не забезпечувало ефективної діяльності хлібопекарських підприємств. Також на ринку не формувалась очікувана вартість хліба та хлібопекарських продуктів, у зв'язку виходом виготовленої продукції «у тінь».

Аналогічна система діяла в Україні до прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 7 червня 2017 р. № 394 «Про внесення змін у додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» [1], якою передбачено скасування державного цінового регулювання на певні товари і послуги. Прийняття законодавчого акта дало можливість хлібопекарським підприємствам привести ціни до економічно обґрунтованого рівня.

Ринкова економіка відкриває підприємствам нові реалії. Вільний ринок споживчих цін та відсутність дотаційності з боку держави підприємств-монополістів хлібопекарської промисловості дозволяє розвиватись малим пекарням та приватним підприємцям. Малі підприємства сплачують державі тільки єдиний податок та єдиний соціальний внесок. Тоді як на великі підприємства лягає значне податкове навантаження. Внаслідок конкуренції на ринку великі підприємства працюють не на повну потужність, скорочують витрати виробництва. Досягнення оптимального рівня виробництва можливе після аналізу ринку та оцінки динаміки очікування споживачів.

Рівень оподаткування реального сектору економіки в Україні залишається надто обтяжливим. Часто вітчизняні підприємства за існуючої системи оподаткування змушені штучно нарощувати власну витратну частину та мінімізувати власний прибуток. Вказане дозволяє підприємствам зберегти отримані доходи, однак змушує вести «подвійну бухгалтерію».

Ступінь прибутковості малих хлібопекарських підприємств не дозволяє їм взяти на себе фіскальне навантаження загальної системи оподаткування. Тому все більше підприємств змушені діяти відповідно до вимог, якими законодавчо керується малий бізнес.

Вітчизняний ринок хлібобулочних виробів вже обслуговується великою кількістю як великих хлібо заводів, так і малих приватних підприємств. Зростання в галузі обмежується готовністю споживачів платити більше за спеціальні сорти хліба та кондитерські вироби, що залежить від платоспроможного попиту населення. Більшість хлібопекарських підприємств можуть отримати додаткові джерела доходу лише за рахунок викупу частки ринку їхніх конкурентів. Маленькі пекарні часто мають перевагу в цій ситуації, тому що вони можуть більш легко адаптуватися до місцевих смаків.

Виробництво хлібобулочних виробів є матеріаломістким і значну частку у структурі собівартості продукції займають витрати на сировину. Результати діяльності хлібопекар-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ських підприємств значною мірою залежать від закупівельних цін на борошно, частка якого у собівартості готової хлібопекарської продукції становить близько 50 % залежно від виду продукції [2, с. 30].

Позитивним для розвитку хлібопекарської галузі стало зростання активності Аграрного фонду. До 2015 року реалізація борошна для випічки хліба «соціальних сортів» відбувалась за заниженими цінами. З 2015 року ПАТ «Аграрний фонд» діє в ринкових умовах і стало рентабельним підприємством [3].

Значно зросли обсяги постачання борошна вітчизняним підприємствам, у тому числі хлібопекарським. Відповідно до фінансового плану ПАТ «Аграрний фонд» на 2017 рік, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 425-р [4], реалізація продукції очікується на рівні 1,8 млн тонн, у тому числі 481 тис. тонн борошна.

Ціни на продукцію Аграрного фонду є привабливими на ринку зерна, однак недоліком залишається великий шлях доставки, тому логістичні витрати можуть іноді нівелювати вигоду від низьких цін. Також недоліком співпраці хлібопекарських підприємств з Аграрним фондом залишається необхідність передоплати, тоді як приватні постачальники борошна, навпаки, можуть надати розстрочку платежів.

Проблемою вітчизняних хлібопекарських підприємств залишається необхідність дотримання державних законодавчих норм щодо якості харчових продуктів. З метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС у сфері безпечності та якості харчових продуктів Верховною Радою України ухвалено євроінтеграційний Закон України № 4179а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», що набув чинності 20 вересня 2015 року. Закон запровадив в Україні моделі європейської системи безпечності та якості харчових продуктів, яка побудована на принципі «від лану до столу», а також на процедурах НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point). НАССР – система аналізу небезпек і критичних точок контролю, прийнята міжнародними організаціями. Реалізація вимоги щодо впровадження НАССР та внесення відповідних змін до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [5] створила нові виклики для хлібопекарських підприємств, зокрема з боку технічного розвитку, оскільки потребує додаткових вкладень з боку підприємств.

З 1 січня 2016 року набула чинності Угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС. Європейський Союз остаточно закріпився як головний торговельний партнер України. Незважаючи на те, що привести продукцію до відповідних вимог, що діють у країнах ЄС, під силу не всім підприємствам, для хлібопекарської промисловості наразі квот на експорт продукції не виділено. Відповідно до узагальненого переліку тарифних квот [6], що викладено у доповненні до додатку І-А до Угоди про асоціацію, з перероблених зернових продуктів допускається ввіз тапіоки та її замінників, приготовлених з крохмалю, у формі пластівців, гранул, кульок, крупинок, горошин і в інших аналогічних формах та пшениці *Vulgar*. Тобто за тарифними квотами ввіз хліба та з хлібопекарських продуктів з України до країн ЄС не допускається. Натомість Рада Європейського Союзу 17 липня 2017 року затвердила збільшення обсягів тимчасових додаткових торгових преференцій для імпорту української аграрної та харчової продукції, серед яких квоти на пшеницю підвищено на 65 тис. тонн, злакові крупи та гранули – на 7,8 тис. тонн. Негативним явищем для української економіки є те, що тарифні квоти ЄС встановлюються переважно на сировину, а не на готову продукцію з більшою доданою вартістю.

Проведемо SWOT-аналіз для хлібопекарських підприємств України (таблиця).

Таблиця

Діагностика діяльності хлібопекарських підприємств України за допомогою SWOT-аналізу

Можливості	Загрози
1) відміна адміністративного стримування цін на хліб; 2) розробка нових технологій; 3) поява нових ринків для збуту продукції хлібопекарської промисловості; 4) використання засобів інтернет-маркетингу (офіційний сайт, соціальні мережі); 5) здача в оренду вільних приміщень	1) зниження рівнів доходів населення; 2) зростання собівартості хліба (подорожчання борошна, енергоносіїв та комунальних послуг, паливно-мастильних матеріалів, зростання мінімальної заробітної плати); 3) вихід на ринок значної кількості малих товаровиробників (міні-пекарні та супермаркети); 4) експорт сировини (зерна), а не готової продукції (хліба)
Сильні сторони	Слабкі сторони
1) можливість зміни асортименту продукції; 2) наявність кваліфікованого персоналу, що має досвід роботи в даній області; 3) накопичений багаторічний досвід роботи на ринку; 4) сформований імідж підприємства у споживачів продукції; 5) стабільний попит на продукцію	1) низька якість виготовленого хліба; 2) наявність старого, зношеного устаткування на підприємстві; 3) неактивна маркетингова політика; 4) підприємство працює не в максимальну потужність; 5) нестабільна політична та економічна ситуація у країні; 6) затримка росту інвестиційної активності

Джерело: розроблено автором.

У практичній діяльності підприємствам дуже часто доводиться приймати господарські рішення в умовах невизначеності, тобто коли необхідно обирати напрямок дій з різних можливих варіантів, здійснення яких складно розрахувати. У таких випадках навіть найкращі прогнози нездатні повністю виключити невизначеність ринку, що спричиняє виникнення ризику [7, с. 254].

Основними ризиками діяльності хлібопекарських підприємств є:

1. Економічні:

- зростання цін на сировину (зерно та інші складові);
- зростаюча кількість конкурентів на ринку;
- зміна смаків і вподобань споживачів щодо асортименту хлібопекарських виробів;
- неможливість транспортувати хлібопекарську продукцію на великі відстані;
- неможливість експорту до Європейського Союзу вітчизняного хліба та хлібопекарських виробів у зв'язку з відсутністю тарифних квот ЄС;
- необхідність широкої мережі збуту та наближеність до споживачів.

2. Фінансові:

- нестабільність валютного курсу;
- низька інвестиційна активність у галузі;
- залежність від платоспроможного попиту населення;
- невідгідні вимоги кредитування вітчизняних банків;
- більше податкове навантаження на промислові підприємства, ніж на приватні міні-пекарні.

3. Операційні (виробничі):

- недозавантаження потужностей хлібокомбінатів;
- високі вимоги щодо якості готової продукції;
- низька вмотивованість персоналу, оскільки заробітна плата працівників галузі нижча за середню по Україні [8];
- швидка втрата споживчих властивостей хлібопекарської продукції.

Економічні, фінансові та операційні (виробничі) ризики хлібопекарських підприємств пов'язані між собою. Особливо чітко така пов'язаність ризиків спостерігається в сучасній кризовій ситуації, коли фінансові ризики спричинили багато операційних ризиків.

Висновки і пропозиції. Характерною рисою ринку хлібобулочних виробів України є практично повне забезпечення місткості ринку продукцію, виготовленою вітчизняними виробниками. Це пов'язано з тим, що хліб та хлібобулочні вироби мають короткий

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

термін зберігання і повинні бути реалізовані протягом одного-двох днів. Особливість випічки швидко втрачати свої споживчі властивості та неможливість транспортувати її на великі відстані захищає внутрішній ринок від імпорту та конкуренції з іноземними виробниками. Одночасно вказана особливість продукції галузі одночасно змушує працювати в умовах «виробництво = споживання». Така ситуація змушує підприємців постійно проводити моніторинг смаків та очікувань споживачів продукції з метою задоволення їх у повному обсязі з метою нарощення прибутковості підприємства.

Враховуючи те, що основною причиною низької рентабельності підприємств хлібопекарської сфери економічної діяльності є великі витрати, кроком до вирішення вказаної проблеми постає технічне переоснащення виробничих потужностей, оскільки наявне обладнання є застарілим та морально зношеним. Раціональні технології дозволять не тільки зменшити затрати сировини на всіх стадіях технологічного процесу, економію енергоресурсів, а також забезпечити високу якість продукції.

Водночас з метою забезпечення необхідних обсягом сировини вітчизняні хлібопекарські підприємства, в умовах залежності галузі від розвитку ринку зерна, державі необхідно забезпечити ефективність взаємозв'язків між сільськогосподарською та промисловою сферами, а також контроль за ефективною діяльністю Аграрного фонду шляхом перевірки відповідності якості борошна вимогам хлібопекарського виробництва.

В умовах недозавантаження виробничих потужностей, хлібопекарські підприємства мають змогу мобілізувати фінансові ресурси за рахунок продажу відокремлених підрозділів або здачі в оренду вільних площ. Отримані кошти внаслідок мобілізації надходжень від оренди підприємства мають змогу використати на модернізацію виробничого процесу, удосконалення технологій, підвищення якості продукції тощо.

Одним з засобів виграшу великих підприємств в конкурентній боротьбі з приватними пекарнями є розробка та активне використання засобів інтернет-маркетингу (офіційний сайт, соціальні мережі). Популяризація і просування власної торгової марки дозволять наростити кількість потенційних споживачів. Також підприємствам варто розміщати новини діяльності підприємства, інформацію про асортимент хліба та хлібопекарських виробів та інше.

Також важливим кроком для удосконалення маркетингової політики підприємств хлібопекарської галузі є зміцнення власної торгівельної мережі. Чим більша кількість у підприємства роздрібних точок збуту, тим вища вірогідність привернути увагу споживача до продукції відповідного підприємства та відповідно більший обсяг прибутковості його очікує.

Як наслідок, варто зазначити, що шляхи подолання проблем та загроз, що виникають перед хлібопекарськими підприємствами в умовах невизначеності ринку, є досить різноманітними. Ефективність прийнятих господарських рішень залежить від узгодженої та взаємодоповнюючої роботи всіх служб підприємства у процесі розробки та впровадження відповідних заходів.

Список використаних джерел

1. *Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 394. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250050387>.*
2. *Костецька Н. І. Ринок хліба і хлібобулочних виробів України: стан і перспективи розвитку / Наталія Костецька // Галицький економічний вісник. – 2015. – Т. 48, № 1. – С. 26–31.*
3. *Результати роботи ПАТ «Аграрний фонд» за 2015 рік та пріоритети діяльності товариства [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ПАТ «Аграрний фонд». – Режим доступу : <http://agrofond.gov.ua/uploads/public/14689204074488.pdf>.*
4. *Про затвердження фінансового плану публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» на 2017 рік [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 425-р. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250093908>.*

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. *Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів* [Електронний ресурс] : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.

6. *Переліки тарифних квот, а також ставок увізного мита в межах квот та поза межами квот* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d186a359-3cd3-4865-8537-568e8aedcaed&title=PerelikiTarifnikhKvot-ATakozhStavokUviznogoMitaVMezhakhKvotTaPozaMezhamiKvot>.

7. *Ноженко С. В.* Врахування економічних ризиків у сценаріях розвитку підприємств харчової промисловості / С. В. Ноженко // *Економічні інновації* : зб. наук. пр. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2015. – Вип. 59. – С. 253–258.

8. *Офіційний сайт Державного комітету статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. *Pro vnesennia zmin u dodatok do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 hrudnia 1996 r. № 1548 ta vuznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2017 roku № 394* [About Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 25, 1996 no. 1548 and the repeal of certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from June 7, 2017 № 394]. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250050387>.

2. Kostetska, N.I. (2015). Rynok khliba i khlibobulochnykh vyrobiv Ukrainy: stan i perspektyvy rozvytku [The bread and bakery market in Ukraine: the state and prospects of development]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk — Galician economic bulletin*, vol. 48, no. 1, pp. 26–31 (in Ukrainian).

3. *Rezultaty roboty PAT «Ahrarnyi fond» za 2015 rik ta priorityety diialnosti tovarystva* [Results of PJSC «Agrarian Fund» for 2015 and priorities of the company's activity]. *Ofitsiyni sait PAT «Ahrarnyi fond»* [Site of PJSC «Agrarian fund”]. <http://agrofond.gov.ua>. Retrieved from <http://agrofond.gov.ua/uploads/public/14689204074488.pdf>.

4. *Pro zatverdzhennia finansovoho planu publicnogo aktsionernoho tovarystva «Ahrarnyi fond» na 2017 rik: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 chervnia 2017 roku № 425-r.* [About Approval of the Financial Plan of the PJSC «Agrarian Fund» for 2017: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from June 21, 2017, no. 425-r]. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250093908>.

5. *Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 № 771/97-VR* [About the basic principles and requirements for the safety and quality of food products : Law of Ukraine from 23.12.1997 № 771/97-VR]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.

6. *Pereliky taryfnykh kvot, a takozh stavok uviznogo myta v mezhakh kvot ta poza mezhamy kvot* [Lists of tariff quotas, as well as rates of import duty within quotas and outside the quota]. *Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torhivli Ukrainy* [Site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d186a359-3cd3-4865-8537-568e8aedcaed&title=PerelikiTarifnikhKvot-ATakozhStavokUviznogoMitaVMezhakhKvotTaPozaMezhamiKvot>.

7. *Nozhenko, S.V.* (2015) *Vrakhuvannia ekonomichnykh ryzykiv u stsenariiakh rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti* [Accounting for economic risks in scenarios for the development of food industry enterprises]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovations*, issue 59, pp. 253–258 (in Ukrainian).

8. *Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Повержук Ульяна-Юлія Миколаївна – аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Повержук Ульяна-Юлія Николаевна – аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ул. Коцюбинського, 2, г. Чернівці, 58012, Україна).

Poverzhuk Uliana-Yuliia Mykolaivna – PhD student of the Department of Business, Trade and Exchange Activity, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsyubinskogo Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: poverzhuk@ukr.net

UDC 330.3

*Volodymyr Savchenko, Mykhailo Dolhopolov***STIMULATION OF SMALL BUSINESS AND WAYS TO STRENGTHENING***Володимир Савченко, Михайло Долгополов***СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОСИЛЕННЯ***Владимир Савченко, Михаил Долгополов***СТИМУЛИРОВАНИЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ПУТИ ЕГО УСИЛЕНИЯ**

The modern Ukrainian policy of state support of small business, its influence on qualitative and quantitative indicators of entrepreneurs' activity is estimated. Deficiencies of some elements of the incentive mechanism are determined, and proposals for its improvement are presented. The mechanism for evaluating state programs has been analyzed and additional indicators of its effectiveness have been proposed.

Key words: *The effectiveness of government programs; government support; market infrastructure; small business; small business.*

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

Оцінена сучасна українська політика державної підтримки малого бізнесу, її вплив на якісні та кількісні показники діяльності підприємців. Визначено недоліки деяких елементів механізму стимулювання, надано пропозиції щодо його вдосконалення. Проаналізовано механізм оцінки державних програм та запропоновано додаткові індикатори його ефективності.

Ключові слова: *ефективність державних програм; державна підтримка; ринкова інфраструктура; мале підприємництво; малий бізнес.*

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Оценена современная украинская политика государственной поддержки малого бизнеса, ее влияние на качественные и количественные показатели деятельности предпринимателей. Определены недостатки некоторых элементов механизма стимулирования, представлены предложения по его совершенствованию. Проанализирован механизм оценки государственных программ и предложены дополнительные индикаторы его эффективности.

Ключевые слова: *эффективность государственных программ; государственная поддержка; рыночная инфраструктура; малое предпринимательство; малый бизнес.*

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 10.

JEL Classification: E60

Problem setting. Without developed sector of small business, economic growth of small business of any country becomes considerably complicated, however, without support from the state it can hardly function. That's why in the developed countries of the world, significant attention is paid to the policy of stimulating of entrepreneurship development. In Ukraine, quality mechanism of support has not been formed yet, current policy does not provide achieving the set goals. It should be noted, that our state is in difficult political-economic state that stipulates financial resources limitation. In this situation, the issue of efficient use of available funds becomes more acute.

Analysis of recent researches and publications. To the issue of state stimulating of small entrepreneurship stimulating, significant attention was paid in the works of such domestics and foreign scientists-economists: A.S. Donskykh, V.I. Tymoshenko, K. Arrow, L.S. Vasylieva, L.T. Shevchuk, M.G. Pyvovarov, M.A. Kozlov, R. Coase, O. Williams, O.V. Popelo and others.

Defining of not solved before parts of general problem. Notwithstanding considerable amount of scientific works devoted to the development of small entrepreneurship, issue of increasing its efficiency is left to be urgent, especially in the conditions of budget deficit.

Objective of the article. Objective of the article is analysis of the state policy of small business, submitting offers concerning increasing its efficiency, as well creating control indicators.

Statement of main material. World experience states about feasibility of performing the policy of entrepreneurship development. It is proved from different points of view, including economic, since having support from the state, significant number of economic objects is formed and developed. Its economic sense lies in that fact that on account of tax revenues from newly created business to State budget, there will be repaid many times more as previ-

ously involved funds. Policy of favoring small entrepreneurship development should be considered as separate single system of state regulation, because it influences considerable amount and specific by its nature sector of economy – small business.

Depending on the development level of this or that country, two types of policy of business development can be determined. The first one is characteristic for poorly developed countries or those that are in the process of development. It is characteristic by predominance of administrative tools, for example limiting of definite products import, or, what is more popular, using additional taxes. Disadvantage of this type is that by creating barriers, the importers as a feedback create analog barriers for entrepreneurs-residents that complicates their foreign economic activity.

The other type is grounded on the market principles and takes place on account of creating auxiliary infrastructure and programs of state financing. The components are informational-consultative establishments, scientific-technological centers, business-incubators and other institutions, the main aim of the activity of which is supporting development of small business. Among the mentioned objects, we should define business-incubators that received recommendation as one of the most efficient mechanisms of support. Due to that, by elaborating the state programs of business development, the developed countries put stress namely on them [9, p. 123].

Concerning financial support, than it takes place on account of preferential lending, partial compensating of banking interests and part of leasing and factoring payments. As well, the state can guarantee loans payback that allows to decrease creditor's risks, and so the funds amount. In some countries, this method of financing as a system of state grants acts actively, but that concerns business that works in priority or perspective branches of economy.

The Ukrainian businessmen point out availability of significant problems and barriers that prevent them from working and developing normally. The main of them are: inefficient regulating of business environment; inefficient level of the right for intellectual property protection; weak level of auxiliary infrastructure development; inappropriate financing the entrepreneurship programs; excessive bureaucracy, etc.

These are only the most acute problems, however, even considering them, we can state about the existing necessity to support by the state and local authorities [10, p. 169–170].

Current support of small business in Ukraine is mostly performed on account of various information-consultative establishments functioning. There, one can get information concerning various aspects of business conducting. However, it is mostly general and does not give businessmen the opportunity to find out definite priorities and obstacles at once.

One more out of actively used tools of support are organizing topic meetings and fairs that give the opportunity to present own products and find new clients. Meetings with other entrepreneurs allow to get partners and in cooperation to accelerate business development, innovations introducing, etc. It should be noted, that insufficient level of information spreading concerning these events conducting does not allow to take part in them for all who wishes [5].

Notwithstanding the popularity and justification of business-incubators activity, in our state, they are not actively used. Though, if to consider official data, we have 79 registered incubators, but mostly “work” only on paper. Actually functioning can be called only a dozen and a half of them. Insufficient development of these institutions is connected with the following legal and economic factors: lack of legal legislation of activity, stimulating their origin; deficit of own financial resources; unstable state policy in attracting investments into development; underdevelopment of venture financing systems; lack of workability of efficient mechanisms of innovations transfer into industry.

Deficit of funds significantly narrow opportunities of financial support of the entrepreneurs. Mostly, it means loans submitting on concessional terms. International organizations that conduct own programs and open credit lines in domestic banks somewhat improve the

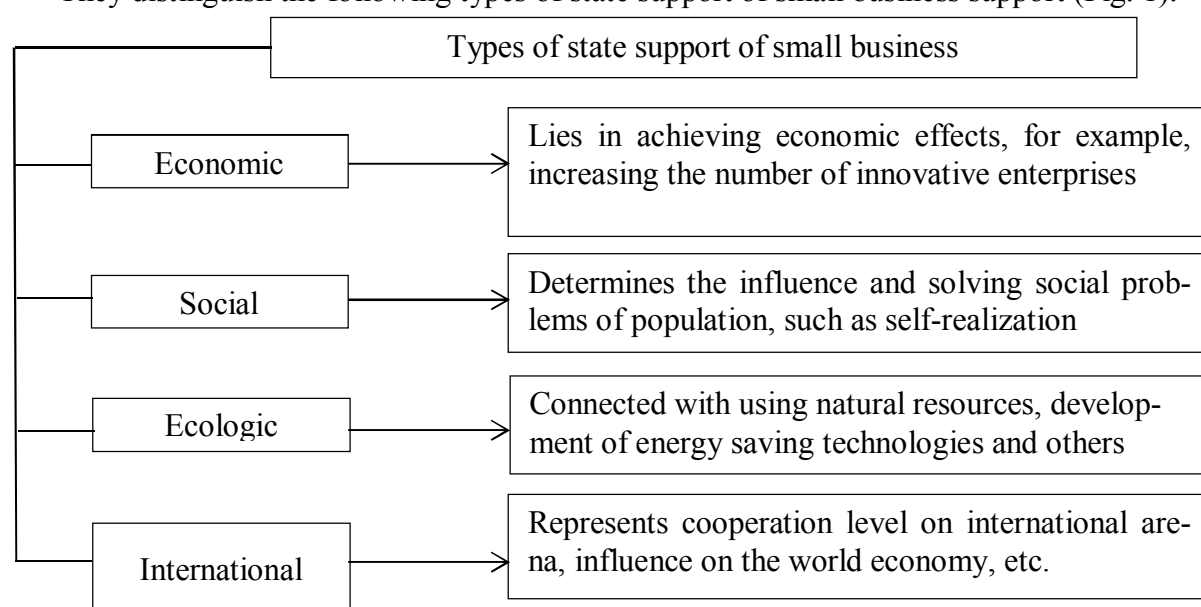
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

situation on small business crediting. First of all, it is the European Bank for Reconstruction and Development, the World Bank, German-Ukrainian Foundation and others. Herewith, it is necessary to consider that these organizations set requirements which the recipient should correspond to. For example, in a joint program of the Ukrainian government and the European Bank for Reconstruction and Development. It is defined that the borrower should successfully operate for more than 2 years [2].

We can state that one of the most important problem by forming the domestic policy of small entrepreneurship development are quite narrowed financial opportunities of the budget. In these conditions, there arise understanding of the necessity of their rational use. That's the issue of budget programs including programs on supporting small business development.

Efficiency of state support is an achievement of planned purposes by minimal involving of material and non material resources and receiving maximal effect from using allocated by state funds [4].

They distinguish the following types of state support of small business support (Fig. 1).

Fig. 1. Types of state support of small business

Source: compiled by the author on the grounds [6].

Thus, efficiency of budget policy of small business support is not only limited to evaluation of economic indexes, it has wider essence and covers practically all spheres of life of population.

Under the domestic legislation is defined that the main controller for target use of budget funds is State Audit Service of Ukraine [1]. But it should be noted that target use of the resources does not always provide efficiency of the state programs and achieving of the determined purposes, since there exists considerable opportunity of the legal use of the funds without influencing the sector development.

Efficiency evaluations is complicated by lack of single and generally accepted criteria. Under these conditions, accordingly to methodological recommendations concerning audit of the budget programs efficiency, the controlling body together with main routine define the most important to their point of view indexes that can characterize level of the set purpose achieving of the budget program. Then, the controllers out of various spheres are able to estimate different parameters, that deforms general presentation of the budget programs efficiency in the country in the whole. After all, by the same achievements, one regions shall report about high-quality work and the others – no. That's why, it is necessary to form clear for all indicators that shall define all types of the state program efficiency [4].

According to the Order of the Ministry of Finances of Ukraine about resultative indexes of the budget program [9], only general criteria of evaluation are submitted, such as: cost indicators; product indicators; efficiency indicators; quality indicators.

First group of indicators characterizes the amount of involved for performing resources program. Expenditures are distributed for the elements and create the structure of expenditures and give the opportunity to analyze profoundly the managers' work. For the budget programs on supporting small business, this structure is formed out of the expenditures for preferential loans, partial reimbursement of leasing payments and bank interests, expenditures for organization and performing of various events.

Product indicators represent results of the main manager activity and show the amount of submitted services to the users, for example number of issued target loans, conducted educational events, consultations, etc. In case of business-incubators, this indicator can become number of entrepreneurs that have passed incubation.

One of the most important indicators of the budget programs implementing are efficiency indicators. They estimate rationality of the budget funds use, right choice of one or the other tool, measures diversification, etc. We can relate to them correlation of expenditures for administrative apparatus maintenance up to general financing amount. As well, it feasible to compare average amount of target loan and partial reimbursement of banking interests, since in case of one prevailing, it more rational to increase the amount of target crediting that shall allow to save budget funds.

The last but not least important group of the indicators – quality indicators. They estimate the process of the goal achieving and performing the tasks of the budget program, compliance of the submitted services to the set standards, show qualitative changes in economy and in social life, etc. It is feasible to relate to them the following indicators: number of the newly created enterprises with the help of the state program; change of the produced goods amount and services submitting to small business subjects; structural shifts in sphere of the enterprises activity; decreasing of unemployment level on account of population employment on the enterprises that took part in the state program; influence on the part of small enterprises in forming of the added value; level of tax revenues increasing to the budgets of all levels from small entrepreneurship, etc. [8].

It should be stressed that by analysis of the budget program efficiency of small business development, it is necessary to take into consideration other factors as well that influence on its activity. We can relate to them information processes in economy, development of new technologies and methods of labor cooperation etc. As well, various international organizations constantly work in Ukraine that support small and medium business. It is feasible to note their important role in entrepreneurship development in our state.

In conditions of the limited access to the data about the expenditures amount for conducting programs on entrepreneurship development, they can be analyzed with difficulty. We can conduct the estimation of the programs with the help of quality indicators. However, the issue of information openness should be immediately solved not only that the controlling authorities have opportunity to analyze the budget programs but as well other persons, including scientists economists. That shall give the opportunity for the scientists to conduct own researches and on the base of them to form propositions concerning policy of support improvement. Due to that, the state authorities receive expert evaluations and, introducing available recommendations, shall increase the efficiency of the state resources use, that shall accelerate small business development and economic growth of the country in general.

In table, dynamics of the representatives number of small business and number of employed in it population is presented.

Table 1

Dynamics of the indicators of small business state

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Number of the economic subjects, thousands pcs	2162	1679,1	1521,3	1646,9	1869,4	1958,4
Number of the employed workers, thousands pcs	4958,6	4442	4285,2	4291,2	4115,2	3838,7
Share of the employed workers in the small business sector, % from the total amount	46,03	43,7	43,03	44,12	46,78	46,93

Source: compiled by the authors on the data base [7].

According to the data of the table, number of small entrepreneurs in 2015 in comparison with 2010 decreased nearly for 204 thousand. That was influenced by significant shortening of their number in 2011 and 2012, however already in 2013, the number nearly came back to the level of two thousand eleven and further the increase was going on. The number of the employed persons in this sector also decreased, but their share in general amount of the workers for the recent 5 years somewhat increased. That situation was due on account of general decreasing of the employees number at the enterprises of all levels.

By implementing the policy of stimulating business development, it is necessary to consider the priority branches for Ukraine, as well the tendencies on the world market. It is necessary that the domestic enterprises could produce competitive products and sale it not only on the domestic market, but on the foreign one as well. Taking into consideration that fact that nowadays in domestic export raw and products of low level of processing prevail, it is necessary to focus efforts on assistance for the entrepreneurs that sale goods with high level of added value. Table 2 comprises the data concerning transformation system of the sold by small business goods.

Having analyzed the Table 2, we can make the conclusion about definite improvement of the indexes. Share of agriculture, forestry and fish farming increased nearly 3 times, that is especially positive, taking into consideration that agriculture is included in the priority branches of development. Taking into consideration high level of added value, the goods produced by industrial sector, increasing of its share for 2.5 % positively influences on our sector structure and economic state in general.

Geographic position of Ukraine was composed in such a way that it connects Asia and Europe, and that's why has good opportunities for logistic services development. Though its share increased to 5.13 %, the potential is not fully used. One of the braking factor of the representatives of small business participating in the branch development is a necessity of significant investments. However, considering quite wide set of the services that are comprised in logistics, as use of geographical advantages of the country can become finding the narrow niche and development inside it.

In the world economy, IT-industry becomes more and more significant. Domestic IT-engineers have already become the recognized specialists, and share of their services export in general amount becomes more significant. But, considering increase of the share nearly twice, the above mentioned factor requires additional support from the government, since IT-industry is one of the most perspective and its development shall allow Ukraine to strengthen its positions on the international arena.

In general, amount of the sold by the subjects of small business products continuously grows and at the end of 2015 it made UAH 1 318 974,1. However, this is a general tendency of growing, and its share in goods selling is left unchangeable and comparing with 2010, it increased only for one percent – to 23.04 %.

Table 2

Dynamics of the sold goods structure (services providing) by the subjects of small business, %

Type of the economic activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015
In total	100	100	100	100	100	100
including						
agriculture, forestry and fish farming	3,37	4,82	5,87	5,75	7,26	9,67
industry	8,67	9,30	9,64	10,22	10,34	11,05
construction*	5,37	5,64	6,61	5,98	4,92	5,38
wholesale and retail trade; repair of auto transport means and motorbikes	62,11	59,85	55,53	54,27	53,65	49,39
transport, warehousing, postal and courier activity	3,98	4,40	4,82	4,90	4,87	5,13
temporary allocation and organizing feeding	1,10	1,15	1,34	1,47	1,28	1,21
information and telecommunication	2,63	2,91	3,02	3,30	4,12	5,06
financial and insurance activity*	1,71	1,50	1,14	0,99	0,88	1,06
real estate transactions	3,41	3,19	4,07	4,35	4,35	4,09
professional, scientific and technical activity	4,11	3,67	4,30	4,42	4,19	4,44
activity in sphere of administrative and auxiliary servicing	2,01	1,99	2,02	2,05	1,94	2,02
education	0,13	0,14	0,17	0,19	0,17	0,17
health protection and social assistance provision	0,35	0,39	0,41	0,45	0,42	0,41
art, sports, entertainment and recreation*	0,17	0,21	0,23	0,13	0,11	0,27
provision of other types of services*	0,88	0,84	0,83	0,19	0,16	0,67

* data for 2013 and 2014 were given without considering the results of individuals-entrepreneurs activity

Source: calculated by the authors on the data base [3].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Thus, it can be argued that support for the development of small business in our country yields certain results, but it has some disadvantages that hinder the achievement of the goals. The main problem is the lack of funding, and therefore it is necessary to increase the efficiency of the available funds use.

It is possible to improve the management of the allocated resources due to their directing into the well-grounded projects. One of the areas is business incubators, but the criterion for their quality is not the number of establishments, but the number of the entrepreneurs who successfully passed the incubation process and continued to grow beyond their borders. A preferential loan or a partial reimbursement of bank interest may be the development of leasing, which ensures the targeted use of funds and reduces the risk of fraud by service users.

Information and consulting services can be provided remotely via the Internet. It is advisable to involve senior students in counseling, which will enable them to acquire practical skills and improve their position in the labor market. One of the problems with the low activity of the meetings and the business fair is the lack of awareness of these events. Taking into account that a powerful entrepreneurial initiative is formed in youth, it is expedient to place information in places of its concentration, as well as in social networks, which does not require significant financial expenses.

Since one of the most important issues at the beginning of any business activity is the choice of the sphere of the activity, it is expedient to carry out market research of the market and inform about their results of entrepreneurs. In our opinion, this measure will significantly reduce the number of bankruptcies among young businessmen and will allow the development of really necessary and promising sectors of the economy.

Conclusions. Small business is an important element of the economy of any country in the world. A large part of the population is occupied in this sector, and in some countries it produces most of its GDP. Small entrepreneurship plays not only a significant role in the economy, but also in social life of the country, because it reduces social tension, allowing each citizen to self-realize. At the same time, it is one of the most vulnerable business entities, and because of that as nobody else needs support from the government.

There are problems in the state development of entrepreneurship, the most important of which is the lack of financing. Therefore, the question of the effectiveness of the available funds use is acute. However, in assessing the activities of the key managers on the part of the controlling bodies, there are significant disadvantages. So, in the absence of the well-established assessment indicators, it is difficult to investigate the rationality of the funds use, and therefore it is urgent to form a list of the indicators on the basis of which the development program will be analyzed. It should be noted that they should be substantiated and cover all aspects of the policy of stimulating small business. This will provide high-quality assistance and accelerate business development and the country as a whole.

References

1. *Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku № 2456-VI [Budget Code of Ukraine on July 8, 2010 № 2456-VI]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1475687763407159>.
2. Donskykh, A. S. (2012). Derzhavna pidtrymka – skladova efektyvnoi polityky rozvytku maloho biznesu [State support is part of an effective policy for small business development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, № 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1500>.
3. *Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva [Activities of subjects of large, medium, small and microenterprises]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_dsm2015_p.zip.
4. Berezhnytska, U. (2010). Efektyvnist biudzhetnykh prohram finansovo-kredytnoi pidtrymky maloho pidpriemnytstva [Efficiency of budget programs for credit financial support of small business]. *Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE*, no. 1, pp. 44–58. Retrieved from <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2010/01/6.pdf>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. *Kontseptsiia derzhavnoi ekonomichnoi prohramy rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva na period do 2020 roku [The Concept of the State Economic Program for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship for the period up to 2020]*. Retrieved from http://lis.gov.ua/attachments/Proiekt_Koncepcii_2020_roku.doc.

6. *Povyshenie effektivnosti gosudarstvennoi podderzhki malogo i srednego biznesa v agropromyshlennom komplekse [Increasing the effectiveness of state support for small and medium-sized businesses in the agro-industrial complex]*. Retrieved from nsau.edu.ru/file/133_011.

7. *Pokaznyky strukturnoi statystyky po subiektakh hospodariuvannia z rozpodilom za yikh rozmiramy [Indicators of structural statistics by economic entities with distribution by size]*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.

8. Popelo, O.V. (2014). Male pidpriemnytstvo yak dzherelo ekonomichnoho rozvytku u vysokorozvynenykh krainakh [Small business as the source of economic development in highly developed countries]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seria "Ekonomichni nauky" – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economics”*, № 3 (75), pp. 122-134 (in Ukrainian).

9. *Pro rezultatyvni pokaznyky biudzhetnoi prohramy: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 10.12.2010 № 1536 [About effective indicators of the budget program: Order of Ministry of Finance of Ukraine on December 10, 2010 № 1536]*. Retrieved from Rezhym dostupu <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10#n15>.

10. Savchenko, V.F. (2012). Derzhavne rehuliuвання pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh nestabilnoi transformatsiinoi ekonomiky [State regulation of entrepreneurship in Ukraine in an unstable transformational economy]. *Naukovyi visnyk ChDIEU. Seria 1: Ekonomika – Scientific herald CHDIEU. Series 1: Economics*, № 3 (15), pp. 167–172 (in Ukrainian).

References (in language original)

1. *Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1475687763407159>*.

2. *Донських А. С. Державна підтримка – складова ефективної політики розвитку малого бізнесу [Електронний ресурс] / А. С. Донських // Ефективна економіка. – 2012. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1500>*.

3. *Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_dsm2015_p.zip*.

4. *Бережницька У. Ефективність бюджетних програм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва [Електронний ресурс] / У. Бережницька // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – С. 44–58. – Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2010/01/6.pdf>*.

5. *Концепція державної економічної програми розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Лисичанська міська рада. – Режим доступу : http://lis.gov.ua/attachments/Proekt_Koncepcii_2020_roku.doc*.

6. *Повышение эффективности государственной поддержки малого и среднего бизнеса в агропромышленном комплексе [Электронный ресурс] / Новосибирский государственный аграрный университет. – Режим доступа : nsau.edu.ru/file/133_011*.

7. *Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm*.

8. *Попело О. В. Мале підприємництво як джерело економічного розвитку у високорозвинутих країнах / О. В. Попело // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : наук. зб. – 2014. – № 3 (75). – С. 122–134.*

9. *Про результативні показники бюджетної програми [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 № 1536. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10#n15>*.

10. *Савченко В. Ф. Державне регулювання підприємництва в Україні в умовах нестабільної трансформаційної економіки / В. Ф. Савченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1: Економіка. – 2012. – № 3 (15). – С. 167–172.*

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor of Economic Theory, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, професор кафедри економічної теорії, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Савченко Владимир Фёдорович – доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры экономической теории, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dolhopolov Mykhailo – student of financial and economic department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Долгополов Михайло Григорович – студент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Долгополов Михаил Григорьевич – студент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: dmihailg@ukr.net

УДК 336.77:334.012.6(477)

Алла Абрамова

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ**

Алла Абрамова

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ МОДЕЛЕЙ ФИНАНСОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА**

Alla Abramova

**METHODICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF A MODEL FOR
FINANCIAL SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS**

Запропоновано механізм економічного обґрунтування доцільності використання фінансових ресурсів банківських установ та держави, який передбачає визначення потреб у фінансуванні суб'єктів малого та середнього бізнесу (МСБ), здійснення пошуку шляхів фінансування МСБ, встановлення пріоритетних сегментів МСБ, на користь яких необхідно та економічно вигідно спрямовувати фінансове забезпечення, обґрунтування необхідності дослідження умов гарантування повернення кредитних коштів суб'єктами МСБ фактичним позичальникам, необхідність моніторингу ефективності фінансового забезпечення МСБ.

Ключові слова: фінансові ресурси; МСБ; банк; фінансове забезпечення; гарантування кредиту.

Рис.: 1. Бібл.: 4.

Предложен механизм экономического обоснования целесообразности использования финансовых ресурсов банковских учреждений и государства, предусматривающий определение потребностей в финансировании субъектов малого и среднего бизнеса (МСБ), осуществление поиска путей финансирования МСБ, установление приоритетных сегментов МСБ, в пользу которых необходимо и экономически выгодно направлять финансовое обеспечение, обоснование необходимости исследования условий обеспечения возврата кредитных средств субъектами МСБ фактическим одолжителям, необходимость мониторинга эффективности финансового обеспечения МСБ.

Ключевые слова: финансовые ресурсы; МСБ; банк; финансовое обеспечение; обеспечения кредита.

Рис.: 1. Библ.: 4.

The mechanism of economic substantiation of the feasibility of using financial resources of banking institutions and the state is proposed, which provides for the definition of financing needs of SME entities, the search for ways to finance SMEs, the establishment of priority segments of SMEs, in the interest of which it is necessary and economically beneficial to direct financial support, justification of the need to study conditions guaranteeing the repayment of credit funds by the entities of the SME to the actual borrowers, the need to monitor the effectiveness of finance providing SMEs.

Key words: financial resources; SMEs; bank; financial security; loan guarantee.

Fig.: 1. Bibl.: 4.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Кардинально змінити середовище бізнесу в Україні можна лише на основі ефективного фінансового забезпечення малого та середнього бізнесу (МСБ). В ідеалі фінансове забезпечення МСБ передбачає надання позичкових коштів усіма способами: не лише у формі банківського кредитування, бюджетних кредитів і позик з фондів підтримки підприємництва, а і позик кредитних спілок, ломбардів та інших фінансово-кредитних установ. Практика переконує, що цього недостатньо. У разі неможливості отримувати кредити офіційно МСБ користуються послугами «чорного» ринку кредитів, які можуть призвести до банкрутства суб'єктів МСБ.

Фінансове забезпечення МСБ необхідно здійснювати на основі інформаційної бази, яка дозволяє всебічно оцінити сучасний стан, встановити фактори впливу, виявити проблеми і визначити перспективи розвитку бізнесу. Тому для адекватної оцінки стану фінансового забезпечення МСБ доцільно використовувати систему показників, за допомогою яких визначається рівень фінансового забезпечення МСБ та рівень доступності фінансово-кредитного середовища для нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблем фінансового забезпечення МСБ проявили такі науковці і практики: Н. Блащук-Дев'яткіна, П. Буряк, З. Варналій, В. Геєць, О. Дзюблюк, О. Кужель, М. Савлук та інші.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В опублікованих працях фінансово-кредитні відносини між МСБ і банками досліджена недостатньо, а питання ефективності банківського фінансового забезпечення, комплексний аналіз досвіду та результатів роботи банків з МСБ, неадаптоване інституційне середовище, інструментарій банківського кредитування МСБ залишаються малорозробленими.

Метою статті є розробка науково-практичних рекомендацій щодо активізації фінансового забезпечення банківськими установами МСБ через механізм економічного обґрунтування доцільності використання фінансових ресурсів банків і держави.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання стану фінансового забезпечення МСБ доцільно здійснювати за використанням системи показників банківських звітів та підсумків Регіональних фінансових програм підтримки (далі – РФПП) МСБ. Зокрема, рівень підтримки МСБ державними органами влади в області доцільно встановити на базі розрахунку комплексу індексів та зведеного індексу з використанням формули середньої геометричної. Так, індекс рівня фінансової підтримки МСБ органами державної влади ($I_{дп}$) розраховується за формулою (1).

$$I_{дп} = \sqrt[4]{\frac{1}{i_1} \cdot \frac{1}{i_2} \cdot i_3 \cdot i_4}, \quad (1)$$

де i_1 – індекс зміни податкового навантаження на МСБ, які застосовують спеціальні режими оподаткування;

i_2 – індекс зміни середнього обсягу надходжень єдиного податку, що сплачується у зв'язку із застосуванням спрощеної системи оподаткування в розрахунку на одного суб'єкта МСБ;

i_3 – індекс зміни віддачі державних інвестицій у розвиток МСБ;

i_4 – індекс зміни частки МСБ, які отримали підтримку в межах заходів підтримки, затверджених на регіональному рівні [3, с. 5].

Індекси i_1 - i_4 розраховуються як відношення показників стану державної підтримки МСБ у звітному періоді до показників базового періоду. А використання середньої геометричної для цілей аналізу рядів динаміки обумовлено складністю визначення ваги конкретних показників стану, можливістю привести до єдиного знаменника показники, вимірювані в різних одиницях.

Для характеристики підтримки МСБ органами державної влади використовується поняття податкового навантаження та обсягу надходжень податків від МСБ. За своєю суттю поняття підтримки є зворотним вказаним показниками, тому при розрахунку індексу рівня підтримки МСБ органами державної влади використовуються показники обернено пропорційні показникам навантаження: податкове навантаження, середній обсяг надходжень єдиного податку, що сплачується у зв'язку з застосуванням спрощеної системи оподаткування МСБ, віддача державних інвестицій у розвиток МСБ, частка МСБ, які отримали державну підтримку, інтегральний індекс рівня підтримки МСБ органами державної влади [3, с. 3].

Рівень доступності фінансово-кредитного середовища для МСБ оцінюється шляхом обрахунку індексу доступності фінансового середовища для МСБ ($I_{фс}$), який розраховується за такою формулою (2).

$$I_{фс} = \sqrt{i_1 \cdot i_2}, \quad (2)$$

де i_1 – індекс зміни середнього розміру кредиту, виданого МСБ;

i_2 – індекс зміни частки кредитування МСБ в обсязі кредитування [2, с. 39].

Вважаємо, що серед факторів, які можуть негативно вплинути на стан доступу до фінансово-кредитних ресурсів МСБ, належать: скорочення обсягів ресурсів і можливостей інвестування, криза ліквідності банків, зниження показників поповнення оборотних коштів МСБ, а також можливість інвестування в основний капітал.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За таких умов пропонуємо власний методичний підхід до розробки програм фінансового забезпечення МСБ. На нашу думку, необхідно провести економічне обґрунтування доцільності використання обмежених фінансових ресурсів, спрямованих на фінансове забезпечення бізнесу. Тому таке економічне обґрунтування доцільності використання фінансових ресурсів як банківських установ, так і держави необхідно здійснювати за такими послідовними етапами (рис.).

Рис. Механізм економічного обґрунтування доцільності використання фінансових ресурсів банківських установ і держави

Джерело: складено автором.

Лише за умови поетапного дотримання вказаних кроків можливо констатувати факт ефективного фінансового забезпечення МСБ.

Детальніше охарактеризуємо зміст кожного етапу.

1. Визначення реальної потреби у фінансуванні МСБ. У сучасних економічних умовах кожен суб'єкт МСБ відчуває нестачу фінансово-кредитних ресурсів, необхідних для нормального господарювання. В основі дослідження необхідно визначити еталонний коефіцієнт (K_e), який передбачає зіставлення фактичних обсягів фінансування й обсягів реалізації виробленої продукції суб'єктами МСБ. Показник розраховується за формулою (3).

$$K_e = \frac{O_\phi}{O_p} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де O_ϕ – обсяг фінансування МСБ;

O_p – обсяг реалізації виробленої суб'єктами МСБ продукції.

Розрахунок показника створить можливості визначення існуючих фінансових розривів, а також необхідного обсягу фінансових ресурсів, потрібних для задоволення попиту. При цьому показник обсягів фінансування включає такі складові: видані банківські кредити, державне фінансування через РФПП, небанківське фінансування. Однак на сьогодні механізм фінансового забезпечення МСБ передбачає лише залучення банківських кредитів та державного фінансування через РФПП.

2. Здійснення пошуку шляхів фінансування суб'єктів МСБ повинно передбачати співпрацю держави та банків, які мають досвід, бажання та можливості фінансування. Зокрема, необхідно акцентувати увагу та ті банківські установи, мережа відділень яких наявна в кожному населеному пункті, особливо в сільській місцевості.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Вибір пріоритетних сегментів МСБ, на користь яких буде здійснено фінансове забезпечення. У процесі дослідження ролі банківських установ у фінансовому забезпеченні МСБ та результатів впровадження державних програм їх підтримки необхідно враховувати, що оскільки головною метою їх діяльності є надання послуг, задоволення їх потреб і отримання максимального прибутку, то і в оцінці ефективності їх діяльності головним критерієм повинно бути успіх у вирішенні поставлених завдань – зростання показників ефективності діяльності сектору МСБ та зростання економіки країни загалом. Саме тому в нинішніх економіко-політичних умовах необхідно змінити ставлення до МСБ, а головне – до тих, чия діяльність призводить до зростання ВВП регіону та держави в цілому.

Дослідження ефективності діяльності суб'єктів МСБ необхідно здійснювати на базі оцінки показника фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування, оскільки цей показник фактично не залежить від факторів впливу (виду економічної діяльності, географічної належності чи організаційно-правової форми господарювання). Акцент базується на тому, що рівень прибутковості підприємства залежить від обсягу виробленої продукції, доходів та понесених витрат діяльності.

На нашу думку, ефективність діяльності суб'єктів МСБ можливо визначити шляхом встановлення співвідношення та взаємозв'язку фінансового результату й обсягів виробництва МСБ. Таким чином, показник фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності свідчить, що цей показник залежить як від зовнішніх і внутрішніх, так і від кількісних і якісних факторів, які визначаються видом економічної діяльності, а саме: співвідношення доходів і витрат, особливостей кон'юнктури ринку та попиту, рівня державного фінансового забезпечення, сезонності господарювання, технологічних особливостей виробництва та, зокрема, ефективністю внутрішнього менеджменту МСБ тощо.

Отже, визначити пріоритетні галузі МСБ для фінансового забезпечення можливо за умови економічно обґрунтованого підходу до їх кредитування, що базується на виявленні пріоритетних сегментів МСБ, які в результаті продуктивного використання залучених фінансово-кредитних ресурсів забезпечать економічне зростання.

Нині процес кредитування банками та державними програмами підтримки МСБ здійснюється за умови досягнення економічних ефектів. Тому, враховуючи різний економічний потенціал МСБ, у тому числі його кредитну ємність, видається доцільним застосовувати диференційований підхід при виборі цільових клієнтських груп МСБ залежно від стратегічних завдань банку. Для реалізації такої політики корисним видається використання кредитних рейтингів перспективних сегментів МСБ за видами діяльності, складених із застосуванням показника кредитної ємності сегментів МСБ, адже наявність такої інформації дозволить банкам та державним програмам їх підтримки більш виважено й адресно спрямовувати фінансові ресурси.

При цьому базовою є методика, яка дозволить поглибити аналіз та виявити перспективи банківського кредитування МСБ, використання яких забезпечить розробку результативної кредитної та регіональної політики банків у секторі МСБ. Вказана методика передбачає сегментування за обраними характеристиками МСБ та їх аналіз у розрізі обраних показників діяльності з метою визначення кредитної ємності та можливості складання «кредитних карт» сегментів бізнесу.

Порівняльний аналіз сегментів МСБ здійснюється за використанням показників кількості суб'єктів МСБ, виторг від реалізації товарів (робіт, послуг), величини основних фондів та обсягу інвестицій в основний капітал. Далі проводиться сегментація за організаційно-правовою формою їхньої діяльності та за видами економічної діяльності згідно з УКТ ЗЕД. За основу ранжирування сегментів МСБ для оцінки перспективності кредитування необхідно використовувати показник кредитної ємності ($P_{ке}$) (4), який

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

являє собою потенційно можливий обсяг кредитування в сегменті ринку протягом заданого періоду, обмежений кредитоспроможним попитом МСБ і пропозицією кредитних ресурсів зі сторони банків при певній їх вартості [1, с. 7]:

$$\Pi_{\text{ке}} = 0,4 \cdot \text{Ч}_в + 0,25 \cdot \text{Ч}_{\text{оф}} + 0,2 \cdot \text{Ч}_{\text{св}} + 0,15 \cdot \text{Ч}_i, \quad (4)$$

де $\text{Ч}_в$ – частка виручки сегмента в сукупній виручці сегментів;

$\text{Ч}_{\text{оф}}$ – частка вартості основних фондів сегмента в сукупній вартості основних фондів сегментів;

$\text{Ч}_{\text{св}}$ – частка середньої виручки підприємства в межах сегмента в сумі середніх виручок підприємств всіх сегментів;

Ч_i – частка інвестицій в основний капітал сегмента в загальній сумі інвестицій в основний капітал всіх сегментів.

Вважаємо, що представлена методика дослідження є ефективною, оскільки вибір складових показника і їх вага визначається за ступенем впливу показників діяльності МСБ на величину кредитної ємності сегментів. Зокрема, одним з основних джерел погашення позичкової заборгованості є грошовий потік, головною складовою якого є виручка за реалізовану продукцію (роботи, послуги). Одночасно виручка служить характеристикою розміру бізнесу і визначає потенційну потребу в кредиті. Вартість основних фондів є мірою оцінки майна, здатного виступати заставою. Середня виручка підприємства впливає на грошовий потік і характеризує масштаб діяльності компанії. Також вона дозволяє врахувати ефективність кредитування для банку, тому що видача більшого кредиту при постійній величині витрат на розгляд кредитної заявки забезпечує більшу віддачу від вкладених коштів. Інвестиції в основний капітал відображають потребу в ресурсах для розвитку бізнесу, а позикові кошти можуть виступати їх альтернативним джерелом.

Оцінка факторів, що впливають на кредитну ємність сегментів МСБ, дозволяє визначити перспективні МСБ та здійснити висновки, які необхідно взяти до уваги як банківським установам, так і розробникам державних програм підтримки та розвитку МСБ для забезпечення дієвості та ефективності їх підтримки.

Вважаємо, що у межах диференційованого підходу фінансового забезпечення МСБ виникає можливість розробити спеціальну кредитну технологію для кожної з цільових груп МСБ. Відповідно до цього кожна технологія фінансового забезпечення повинна передбачати індивідуальну методику кредитного аналізу, заставного майна, адміністрування кредиту, притаманну кожній окремій сфері діяльності. У свою чергу, саме вид економічної діяльності, як визначальний фактор впливу на ефективність функціонування МСБ, створить умови підвищення ефективності їх фінансового забезпечення шляхом виявлення перспективних та збиткових МСБ, а також запровадження диференціації програм фінансового забезпечення та стандартизації кредиту в їх межах, що допоможе зменшити витрати на їх провадження, мінімізацію кредитних ризиків. Такий підхід створить умови впровадження та реалізації різноманіття інструментів та методів фінансового забезпечення кожної сфери бізнесу. Крім того, критерій виду діяльності повинен ретельніше досліджуватися в динаміці.

4. Вважаємо, що у процесі звернення до процедури гарантування кредитів важливо віддавати перевагу саме тим суб'єктам МСБ, які обмежені у доступі до фінансування. У зв'язку з цими обставинами для суб'єктів необхідно розробити чіткі умови використання гарантійних схем. При цьому, досліджуючи умови кредитування та розглядаючи можливості гарантування повернення кредитних коштів суб'єктами МСБ фактичним позичальникам, необхідно враховувати «ефект примноження», який надає можливість з'ясувати, чи можливо за умови надання гарантійних кредитних коштів досягнути примноження результатів діяльності суб'єкта МСБ (фінансовий результат, обсяги виробництва та реалізації продукції), що в цілому впливає на зростання макроекономічних показників держави.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Моніторинг ефективності фінансового забезпечення МСБ необхідно здійснювати з позиції задоволення потреб МСБ у кредитних коштах, змін ринкових умов їх господарювання і, як наслідок, прирості макроекономічних показників, оцінювання яких необхідно здійснювати на основі показника економічної ефективності фінансового забезпечення МСБ (Ееф).

Вважаємо, що дотримуючись вказаних пропозицій та рекомендацій в Україні можливо створити належне середовище фінансового забезпечення МСБ.

Висновки і пропозиції. Запропонований механізм економічного обґрунтування доцільності використання фінансових ресурсів у межах фінансового забезпечення МСБ має цінність застосування, адже забезпечує визначення фактичної потреби МСБ у кредитних коштах, групує суб'єктів за потенціалом зростання, мінімізує кредитні ризики шляхом дослідження умов гарантування наданих кредитів. Загалом, банківські установи, використовуючи таку схему відбору МСБ у процесі кредитування, підвищують ефективність діяльності, а також активізують фінансове забезпечення суб'єктів бізнесу.

Список використаних джерел

1. Антончиков С. «Карты» сегментов малого и среднего бизнеса РФ. Рейтинги перспективности кредитования сегментов МСБ [Электронный ресурс] / С. Антончиков. – Режим доступа : <http://www.banki.ru/news/research/?id=4508503>.

2. Мацелюх Н. П. Розвиток форм і методів кредитування малого та середнього бізнесу / Н. П. Мацелюх, О. М. Унинець // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 9-10 (1). – С. 38–41.

3. Мироненко О. В. Разработка методических подходов к оценке развития малого бизнеса в регионе [Электронный ресурс] / О. В. Мироненко, А. А. Крюкова. – Режим доступа : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_PqA3PFbHDAJ:vestnik.kstu.edu.ru/Images/ArticleFile/2010-2-15.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera.

4. Яковенко С. Н. Теоретические аспекты финансирования малого и среднего бизнеса коммерческими банками / С. Н. Яковенко, А. А. Лондарь // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – № 91 (07). – С. 1–10.

References

1. Antonchikov, S. «Karty» segmentov maloho y sredneho byznesa RF. Reitynhy perspektyvnosti kredytovaniya segmentov MSB [“Maps” segments of small and medium-sized businesses in Russia. Rating of credit prospectivity for SME segments]. Retrieved from <http://www.banki.ru/news/research/?id=4508503>.

2. Matseliukh, N.P., Unynets, O.M. (2013). Rozvytok form i metodiv kredytuvannia maloho ta serednoho biznesu [Forms and methods of small and medium business financing development]. *Ekonomichnyi chasopys – XXI – Economic Annals-XXI*, № 9-10 (1), pp. 38–41 (in Ukrainian).

3. Myronenko, O.V., Kriukova, A.A. *Razrobotka metodycheskykh podkhodov k otsenke razvytyia maloho byznesa v rehyone [Development of methodological approaches to assessing the development of small business in the region]*. Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_PqA3PFbHDAJ:vestnik.kstu.edu.ru/Images/ArticleFile/2010-2-15.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera.

4. Iakovenko, S.N., Londar, A.A. (2013). Teoreticheskie aspekty finansirovaniia malogo i sredneho biznesa kommercheskimi bankami [Theoretical aspects of the financing of small and medium businesses by commercial banks]. *Nauchnyi zhurnal KubHAU – Scientific Journal of KubSAU*, № 91 (07), pp. 1–10 (in Russian).

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Абрамова Алла Сергеевна – кандидат економічних наук, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Abramova Alla – PhD in Economics, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubynskiy Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

УДК 336.76:338.46:366.626

Максим Дубина

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСНОВНИХ ТИПІВ ФІНАНСОВОЇ ДОВІРИ
У МЕЖАХ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

Максим Дубина

**ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОСНОВНЫХ ТИПОВ ФИНАНСОВОГО
ДОВЕРИЯ В РАМКАХ РЫНКА ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ**

Maksym Dubyna

**FORMATION OF THE SYSTEM OF BASIC TYPES OF FINANCIAL TRUST
IN THE FRAMEWORK OF THE FINANCIAL SERVICES MARKET**

У статті досліджено особливості формування та функціонування фінансової довіри у межах ринку фінансових послуг. Також розглянуто типи цього явища, що на сьогодні вже функціонують у середовищі фінансових відносин між різними економічними суб'єктами. Загалом всі види фінансової довіри були систематизовані та класифіковані, а в їх системі виділено такі класифікуючі ознаки: залежно від центру продукування довірчих відносин; залежно від типу споживача фінансової послуги; залежно від типу виробника фінансової послуги; залежно від природи фінансової послуги; залежно від типу фінансового посередника, на який направлено довірчі відносини; залежно від масштабу об'єкта, на який спрямована довіра; залежно від масштабу об'єктів, між якими виникають довірчі відносини; залежно від виду валюти фінансової послуги. Обґрунтована доцільність виділення окреслених ознак, описані відповідні їм типи фінансової довіри.

Ключові слова: довіра; фінансові відносини; фінансова система; фінансова довіра; ринок фінансових послуг.

Рис.: 2. Бібл.: 8.

В статье исследованы особенности формирования и функционирования финансового доверия в пределах рынка финансовых услуг. Также рассмотрены типы данного явления, что сегодня уже функционируют в среде финансовых отношений между различными экономическими субъектами. В общем все виды финансового доверия были систематизированы и классифицированы, а в их системе выделены следующие признаки: в зависимости от центра возникновения доверительных отношений; в зависимости от типа потребителя финансовой услуги; в зависимости от типа производителя финансовой услуги; в зависимости от природы финансовой услуги; в зависимости от типа финансового посредника, на который направлены доверительные отношения; в зависимости от масштаба объекта, на который направлено доверие; в зависимости от масштаба объектов, между которыми возникают доверительные отношения; в зависимости от вида валюты финансовой услуги. Обоснована целесообразность выделения указанных признаков, приведено описание соответствующих им типов финансового доверия.

Ключевые слова: доверие; финансовые отношения; финансовая система; финансовое доверие; рынок финансовых услуг.

Рис.: 2. Библ.: 8.

The article deals with the peculiarities of the formation and functioning of a financial trust within the financial services market. Also, the types of this phenomenon are already operating in the environment of financial relations between different economic entities have been considered. In general, all types of the financial trust have been systematized and classified, and their system includes the following classification criteria: depending on the center of the origin of the relationship of trust; depending on the type of the consumer of financial service; depending on the type of the provider of financial service; depending on the nature of financial service; depending on the type of the financial intermediary to which the relationship of trust is directed; depending on the scale of the object to which trust is directed; depending on the scale of the objects between which there is the relationship of trust; depending on the type of currency of financial service. The expediency of allocation of these criteria has been substantiated; the corresponding types of the financial trust have been described.

Key words: trust; financial relations; financial system; financial trust; financial services market.

Fig.: 2. Bibl.: 8.

JEL Classification: D83

Постановка проблеми. Довіра є важливим чинником існування суспільних відносин та сприяє їх зміцненню у різних сферах людської життєдіяльності. Важливу роль це явище відіграє особливо у межах економічних відносин, де впевненість у партнері, фінансовій організації дає підстави користуватися їхніми послугами, що у підсумку дозволяє працювати фінансовому механізму держави. Довіра є ключовим елементом успішної роботи ринку фінансових послуг, де фінансові ресурси перетікають з одних сфер до інших, від їх власників до фінансових установ, від останніх до нових економічних суб'єктів. У фінансовій сфері всі відносини пронизані довірою, яка становить їх базу. Без довіри жодна людина чи власник підприємства не передасть власні кошти у розпорядження іншим суб'єктам, не заплатить аванс за поставлену продукцію, не існувало б і ринку цінних паперів і т. ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вказане дає підстави стверджувати, що довіра є базовою основою розбудови фінансових відносин у країні. Проте, враховуючи всепроникність зазначеного явища у людські відносини, з метою концентрації уваги на пізнанні лише окремих аспектів зародження та розвитку довіри, у її межах, на наш погляд, доцільно виділяти окремі типи. Така позиція дозволяє детальніше проводити аналіз особливостей формування цього явища у межах конкретного економічного явища, що підвищує рівень наукової обґрунтованості його вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання довіри на сьогодні вже знайшли свої відображення у багатьох наукових роботах, зокрема таких авторів, як Р. І. Андрущенко, О. О. Бонецький, Р. М. Гоч, О. Є. Кузьмін, І. Й. Малий, В. П. Мельник, В. Паніотто, В. В. Терпан, М. Савлук, Т. П. Скрипкіна, Ю. С. Фіщук, Ф. Фукуяма, П. Штомпка та ін.

Окремі аспекти пізнання сутності фінансової довіри, обґрунтування системи її видів та їх характеристики можна зустріти у наукових працях таких науковців: М. М. Галугова, С. Б. Єгоричева, Л. О. Примостка, С. К. Реверчук, В. Ф. Рибальченко, М. І. Савлук та ін.

Виділення не досліджених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні напрацювання у сфері пізнання впливу довіри на господарські процеси на всіх рівнях розвитку економічних систем, досить мало наукових робіт присвячено розгляду окремих видів довіри, не лише економічної, політичної, психологічної, але й окремим її підвидам. Складність довіри як універсального об'єктивно існуючого у суспільстві явища зумовлює поліваріантність різних за змістом та природою рівнів і типів довіри, до яких варто віднести і фінансову довіру. Теоретичні засади пізнання вказаного типу довіри на сьогодні розроблені не достатньо, а види фінансової довіри ідентифіковані не повною мірою.

Мета статті. Метою статті є формування системи основних типів фінансової довіри у межах ринку фінансових послуг, їх дослідження та опис.

Виклад основного матеріалу. У межах цієї статті фінансову довіру будемо розглядати як явище, що виникає у процесі формування економічних відносин, які пов'язані зі створенням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування окремих суб'єктів, і у результаті чого виникають такі відносини, які можна охарактеризувати, як надійні, впевнені, добросовісні, порядні, що дає можливість прогнозувати подальші дії учасників таких відносин, забезпечує впевненість у їх майбутніх діях.

Розглянемо фінансову довіру як складну систему, у межах якої існує значна кількість різних типів фінансової довіри, які можна ідентифікувати через використання специфічних ознак. Проведемо такий аналіз систематизації видів зазначеного типу довіри та розкриємо їхню сутність. Також виділимо ті типи фінансової довіри, які найчастіше зустрічаються у межах саме ринку фінансових послуг, де рівень довіри особливо є важливим та об'єктивно необхідним для існування такого ринку.

На рис. 1 наведено концепцію класифікації видів фінансової довіри. Розглянемо їх більш детально.

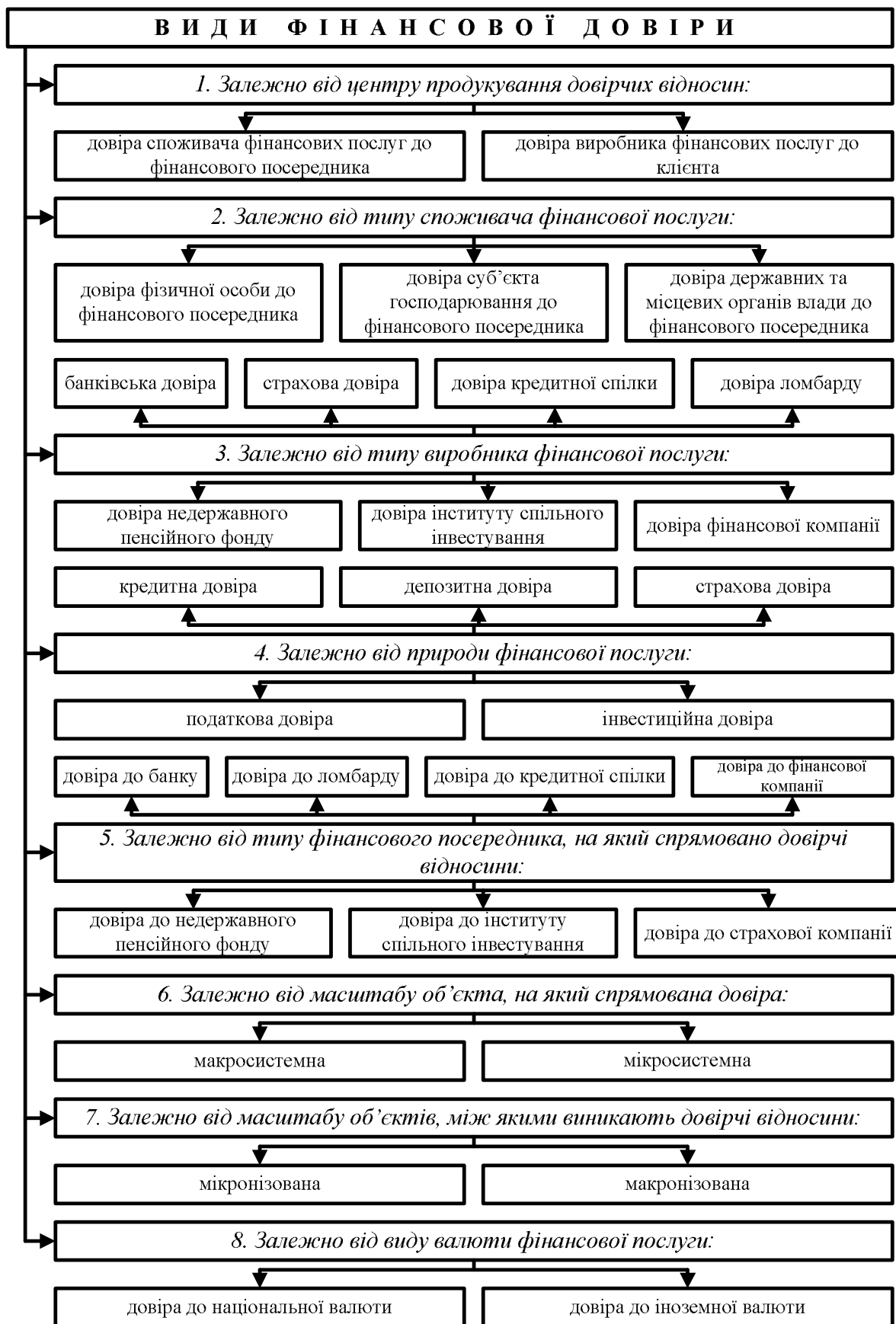

Рис. 1. Класифікація видів фінансової довіри

Джерело: складено автором з урахуванням [2–3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

1. *Залежно від центру продукування довірчих відносин* розрізняють довіру споживача фінансових послуг до фінансового посередника та довіра виробника фінансових послуг до клієнта.

У переважній більшості наукових робіт, у межах яких досліджуються питання довіри між фінансовими посередниками та їхніми клієнтами, насамперед акцент робиться на підвищенні довіри споживачів до фінансових установ. Проте важливу роль для розвитку ринку фінансових послуг відіграє також і зворотна фінансова довіра, яка дозволяє підвищити доступність кредитних та інвестиційних ресурсів, знизити їхню вартість та частково мінімізувати витрати, що пов'язані з цими процесами. Переважено в аспекті стабілізації банківської системи розглядається лише один бік відносин довіри – довіра клієнтів, насамперед населення, до банків, що сприяє залученню ресурсів і може бути охарактеризована як довіра у вузькому сенсі. Разом з тим виконання банківськими установами своєї базової функції перерозподілу фінансових ресурсів у економіці вимагає і наявності довіри банків до позичальників. Варто згадати, що слово «кредит» походить від латинського *credere*, що означає вірити, довіряти [4, с. 45].

Фактично довіра може продукуватися фізичними особами, керівниками підприємств та організацій, що у сукупності буде становити знеособлену довіру, керівниками державних установ, організацій. Носіями фінансової довіри і взагалі довірчих відносин завжди є фізичні особи, однак у межах організацій вона перетворюється на кумулятивну та знеособлену, оскільки вся діяльність завжди ведеться від імені підприємства або організацій загалом.

Варто пам'ятати, як зазначає М. М. Галутова, що довіра до фінансового ринку в цілому формується з довіри до його окремих інституційних сегментів. При цьому загальний рівень довіри не може розглядати як механічну суму довіри до відповідних сегментів. Зв'язок між загальною та «частковою» довірою є більш складним та суперечливим. Зниження довіри до одних фінансових посередників може сприяти підвищенню її рівня до інших. Так, скандали середини 90-х рр. ХХ сторіччя, пов'язані з фінансовими аферами українських довірчих товариств та інших подібних структур, підірвали довіру до інституту довірчого управління як такого, але підняли довіру до банківської системи, яка змогла їх уникнути [1, с. 112].

2. *Залежно від типу споживача фінансової послуги*: довіра фізичної особи до фінансового посередника; довіра суб'єкта господарювання до фінансового посередника; довіра державних та місцевих органів влади до фінансового посередника. У цьому випадку фінансова довіра розглядається з позиції виявлення довірчого ставлення конкретного споживача до різних видів фінансових посередників. Також може розглядатися група споживачів та її ставлення до різних фінансових установ. Такий підхід дозволяє проводити аналітичні дослідження ранжування довірчого ставлення між різними споживачами до різних зазначених установ. Наприклад, доцільно провести оцінювання ставлення громадян певного віку до діяльності конкретних декількох типів фінансових посередників, що функціонують на ринку фінансових послуг.

3. *Залежно від типу виробника фінансової послуги*: банківська довіра; довіра страхової компанії; довіра кредитної спілки; довіра недержавного пенсійного фонду; довіра інституту спільного інвестування; довіра ломбарду; довіра фінансової компанії (кредитної компанії, лізингової компанії, факторингової компанії тощо). Довіра розглядається як рівень довірчого ставлення конкретного фінансового посередника до своїх споживачів, або групи споживачів. У цьому випадку набувають конкретизації питання зворотної фінансової довіри фінансових установ до їх клієнтів. У межах цієї класифікаційної ознаки можна проводити дослідження як мікроекономічного характеру, коли вивчається рівень довіри конкретної установи до різних типів її клієнтів, так і макроекономічного рівня, коли обирається сукупність фінансових посередників конкретного типу і вивчається рівень їх довіри до однієї групи споживачів, або до всієї їх сукупності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З іншого боку, існує інший підхід до розгляду, наприклад, банківської довіри. Зокрема, С. К. Реверчук зауважує, що банківська довіра – це сукупність оцінювальних суджень з боку учасників ринку та стейкхолдерів (цільових аудиторій) про банківську діяльність, в основі яких лежать такі підприємницькі якості, як чесність, турбота, авторитет, послідовність, своєчасність тощо, що формують прив'язаність і прихильність суб'єктів ринку до банків [6]. Однак, на наш погляд, окреслений вид довіри варто визначати як довіру до банків (банку), оскільки існує також й інший вид зворотної фінансової довіри до клієнтів від банківської установи. У цьому випадку доцільно говорити вже про банківську довіру.

Л. О. Примостка застосовує інший підхід до ідентифікації видів банківської довіри, зокрема, зауважує: довіра до банків формується на трьох рівнях: на рівні організації – до окремої банківської установи, на рівні ринку – до банківських груп, холдингів, державних банків, банків з іноземним капіталом тощо, на рівні суспільства – до банківської системи в цілому. На цих рівнях довіра базується на надійності, передбачуваності, точності, професійності, компетентності, ефективності виконання зобов'язань агентами відносин. Важливо, щоб довіра була взаємною, коли обидва суб'єкти економічних відносин несуть спільну відповідальність за надійність та чесність у взаємодіях [5].

4. *Залежно від природи фінансової послуги:* кредитна довіра; депозитна довіра; інвестиційна довіра; податкова довіра; страхова довіра. Цей критерій дозволяє у просторі існування фінансової довіри виокремити узагальнені її типи, що існують у межах ринку фінансових послуг. Фактично в основу цієї класифікаційної ознаки покладено принцип сегментної структури досліджуваного ринку. У межах підвидів, що виділені за класифікаційною ознакою, прийнято розглядати кумулятивний рівень довіри, що відбувається у двовекторній площині її формування між окремими суб'єктами. Наприклад, кредитна довіра являє собою узагальнене значення довіри клієнтів до всіх кредитних установ та довіри кредитних посередників до своїх клієнтів. Такий підхід до класифікації видів фінансової довіри дозволяє розширити простір її вивчення новими теоретичними та методологічними дослідженнями, акцентуючи увагу на пізнанні конкретного виду фінансової довіри.

5. *Залежно від типу фінансового посередника, на який спрямовані довірчі відносини:* довіра до банку; довіра до страхової компанії; довіра до кредитної спілки; довіра до недержавного пенсійного фонду; довіра до інституту спільного інвестування; довіра до ломбарду; довіра до фінансової компанії. У межах цієї класифікаційної ознаки виділяють рівень фінансової довіри до конкретної установи, що продукується її різними клієнтами. Такий мікроекономічний характер дозволяє провести аналіз функціонування конкретного фінансового посередника та виявити тенденції формування довірчого ставлення до нього різними економічними суб'єктами. Цей підхід дозволяє виявити проблеми у створенні сприятливих умов нарощення довіри між досліджуваним об'єктом та його окремими групами клієнтів.

Досить влучно розкриває сутність довіри до банку В. Ф. Рибальченко, який зазначає, що довіра/недовіра може носити особистісний, а може й соціальний, зокрема політичний чи фінансовий, характер. Наприклад, при всій складності взаємодії дорослої людини – клієнта з банком, в основі її персональної довіри до цього банку є не тільки об'єктивні фінансові показники його діяльності, не тільки репутація, але й тип відносин банку з клієнтом, де він або відчує, або не відчує систему турботи про його персональні потреби, інтереси, готовність чи неготовність банку негайно заспокоїти його тривогу серією опікунських, турботливих дій [7].

6. *Залежно від масштабу об'єкта, на який спрямована довіра:* макросистемна (довіра до певної, конкретної макроекономічної системи); мікросистемна (довіра до конкретної економічної установи). У межах цієї класифікаційної ознаки фінансову довіру можна систематизувати на дві групи залежно від природи прояву такої довіри та вектора

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

її спрямованості. Розподіл довіри на дві групи є досить спрощеним варіантом її класифікації, але у певних дослідженнях може бути досить зручним для обґрунтування та конкретизації самого об'єкта пізнання у просторі функціонування фінансової довіри.

7. *Залежно від масштабу об'єктів, між якими виникають довірчі відносини:* мікронізована – між двома конкретними суб'єктами (фізичними особами або суб'єктами господарювання); макронізована – між двома великими групами суб'єктів (населенням та сукупністю банків). Така класифікаційна ознака дозволяє розглядати довіру з позиції природи тих суб'єктів, що беруть участь у довірчих відносинах. Якщо дослідження конкретизується на пізнанні відносин між групою громадян та конкретним суб'єктом господарювання, то її варто називати мікронізованою, якщо ж увага концентрується на вивченні закономірностей формування фінансової довіри між двома макросистемами (сукупностями об'єктів), то довіра тоді є макронізованою і вимагає для її дослідження застосування іншого методичного апарату.

М. І. Савлук зауважує, що мікронізована довіра між двома контрагентами базується на безпосередності, адресності і високому рівні конкретності їх відносин, що дає можливість кожному з них своєчасно визначити наявність реальних підстав для довіри (чи недовіри) і змінити партнера на більш надійного, тобто ґрунтується на принципі вибору. Тому така довіра може бути формалізованою підписанням договору, контракту, що робить її більш реалістичною, менш сліпою і ризиковою, тобто краще керованою (за умови достатності рівня менеджменту). Макронізована довіра до грошей базується на інших засадах. Гроші тут не є самостійним суб'єктом довіри, а лише пасивним посередником, можна сказати рефлектором, барометром довіри між двома глобальними суб'єктами – всіма економічними агентами (фізичними і юридичними особами), з одного боку, і державою як виразником інтересів усього суспільства, що монополізувала емісію грошей, – з другого [8].

8. *Залежно від виду валюти фінансової послуги:* довіра до національної валюти; довіра до іноземної валюти. Ця класифікаційна ознака притаманна всім фінансовим ринкам і є досить вагомим чинником формування стабільного розвитку фінансової системи країни. У межах цієї ознаки довіра розглядається стосовно грошових ресурсів різних економічних суб'єктів, що обґрунтовує її кумулятивний характер.

Зауважимо, що всі класифікаційні ознаки та відповідні їм типи фінансової довіри тісно взаємопов'язані між собою, оскільки існують у цілісній та єдиній площині функціонування фінансової довіри як окремої економічної категорії. Проте проведення систематизації типів цього виду довіри дозволяє конкретизувати об'єкт наукового дослідження, оскільки пізнати всі аспекти прояву фінансової довіри у межах однієї роботи не можливо. Це підтверджує лише глибину теоретичного та методологічного потенціалу щодо пізнання досліджуваного виду довіри та необхідність проведення додаткових досліджень щодо розуміння її природи.

Проведена класифікація видів фінансової довіри лише підтверджує той факт, що широта можливих досліджень у цій сфері є досить значною, що вимагає постійної корекції того кола питань, що пізнає дослідник у межах власного дослідження. У цій статті основна увага сконцентрована на формуванні довіри на ринку фінансових послуг. Саме тому, на наше переконання, важливим стає питання конкретизації тих специфічних видів фінансової довіри, які проявляються на ринку фінансових послуг, та їх узагальнення у межах окресленої економічної системи.

Враховуючи, що ринок фінансових послуг за своєю природою є складно структурованою системою, яка функціонує у межах певного економічного простору, то прояв фінансової довіри у межах такої системи є різнобічним і може бути охарактеризований різними класифікаційними ознаками. Втім, для пізнання особливостей прояву довіри

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

у межах цього ринку, на нашу думку, варто зосередити увагу на конкретних його сегментах, що дозволить систематизувати як сам процес пізнання досліджуваного виду довіри, так і його результати.

З усіх видів ринків фінансових послуг ми обрали 4 види ринків цих послуг: ринок кредитних послуг, ринок депозитних послуг, ринок страхових послуг та ринок інвестиційних послуг. Такий підхід обумовлений тим, що саме на цих ринках відбувається перехід права власності на грошові кошти між різними учасниками такого ринку, а не відбувається просто надання послуг розрахунково-касового обслуговування, які також є частиною ринку фінансових послуг. Логічно припустити, що і ці послуги надаються частково на принципах довіри між клієнтом та фінансовим посередником (рис. 2).

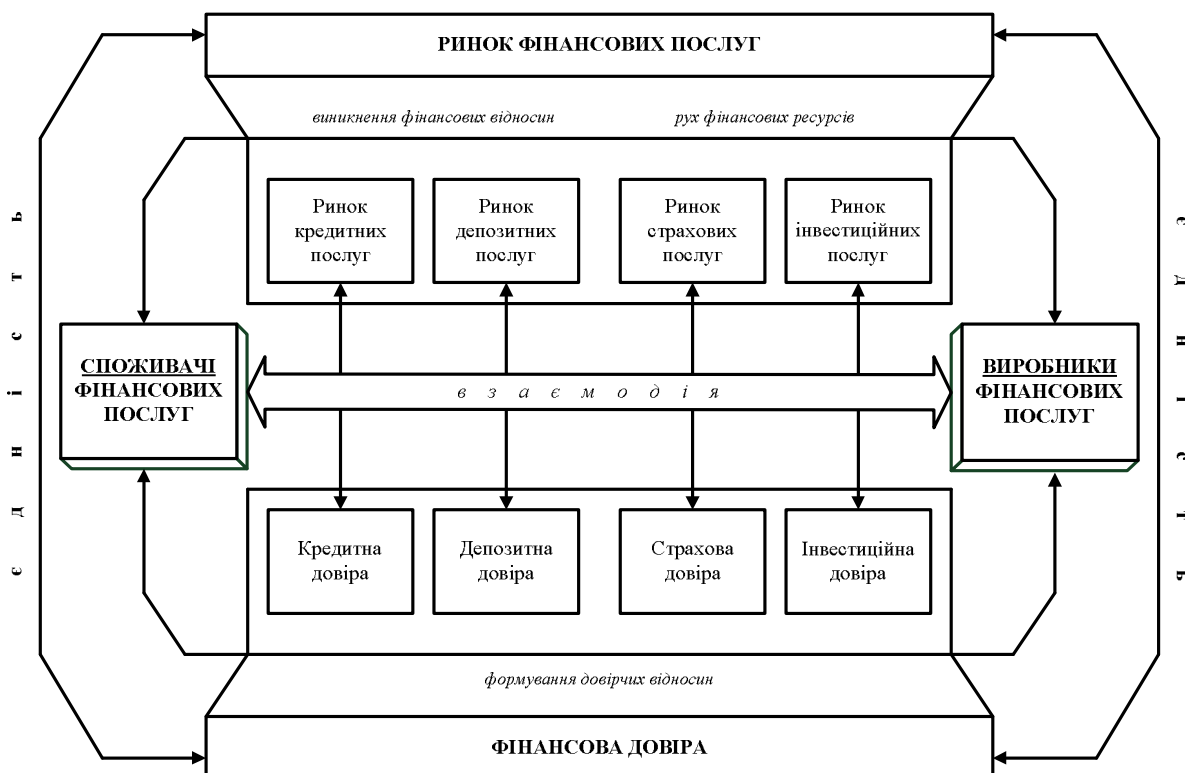

Рис. 2. Окремі види фінансової довіри у просторі функціонування ринку фінансових послуг
Джерело: складено автором.

Податкова довіра за своїм змістом також відрізняється від зазначених вище видів фінансової довіри і має іншу природу її формування та зміцнення. Така довіра пов'язана зі встановленням відносин між платниками податків та державними органами влади, що здійснюють адміністрування податків та зборів, у двовекторній площині. Проте за своєю сутністю окреслений вид довіри значно відрізняється від тих її типів, що виникають та розвиваються у межах ринку фінансових послуг. Розглянемо більш детально такі види фінансової довіри: кредитну довіру, депозитну довіру, страхову довіру та інвестиційну довіру. Вказані типи фінансової довіри були ідентифіковані за сутністю фінансових послуг, у межах яких виникають довірчі відносини.

1. *Кредитна довіра* – тип фінансової довіри, відносини, які виникають з приводу передачі частини коштів у тимчасове користування іншому економічному суб'єкту на принципах строковості, платності, поверненості, забезпеченості та цільового використання. Цей тип довіри виникає між позичальником та позикодавцем у процесі виникнення та розвитку кредитних відносин, тобто кредитна довіра функціонує у межах ринку кредитних послуг.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *Депозитна довіра* – тип фінансової довіри, який виникає у процесі передачі частини тимчасово вільних фінансових ресурсів одними економічними суб'єктами у розпорядження іншим з метою отримання додаткового доходу в майбутньому. Логічно припустити, що депозитна довіра зароджується у межах ринку депозитних послуг. Вона за природою передуює процесу підписання депозитної угоди, оскільки здебільшого вкладники довіряють свої кошти тим фінансовим посередникам, у яких вони впевнені. Процес нарощення такої довіри може відбуватися досить тривалий час.

3. *Страхова довіра* – тип фінансової довіри, що супроводжує формування та розвиток страхових відносин, які відбуваються між страховиками та їх клієнтами з приводу передачі частини ризиків останніми страховим компаніям за певну плату. Зазвичай страхова довіра є ключовою передумовою розвитку ринку страхових послуг, у межах якого вона зароджується та зміцнюється, якщо створюються сприятливі умови. Вся система страхових відносин не можлива без існування довірчих відносин між страховиком та страхувальником. Страховій довірі притаманні значні специфічні риси та певна сукупність різних її типів, що обумовлюється наявністю специфічних страхових послуг та їх багатоманітністю. Однак наявність страхової довіри у країні, яка супроводжується зростанням вкладів клієнтів до страхових компаній, підвищує не лише рівень соціального забезпечення громадян, але також сприяє нарощенню обсягів інвестиційних ресурсів страховиків та зростанню масштабів інвестування у країні.

4. *Інвестиційна довіра* – тип фінансової довіри, яка супроводжує процес вкладання коштів у різні фінансові активи з метою отримання доходу та підвищення їхньої реальної ринкової вартості. В цілому інвестиційна довіра є досить складною системою довірчих відносин, що формуються на різних рівнях економічної системи, оскільки до інвестиційних суб'єктів, якими переважно виступають вітчизняні фізичні та юридичні особи, приєднуються закордонні інвестори, міжнародні фінансові компанії тощо. Наявність інвестиційної довіри є запорукою розвитку фінансового ринку в країні та зростання обсягів інвестиційних ресурсів, що сприяє економічному розвитку країни. Переважно інвестиційна довіра формується у межах ринку інвестиційних послуг. Проте її зародження здебільшого відбувається до підписання будь-яких реальних контрактів, що варто усвідомлювати, розробляючи заходи активізації інвестиційної діяльності в державі.

Окреслені чотири головні, на наш погляд, складові системи фінансової довіри є найбільш важливими чинниками розбудови вітчизняного ринку фінансових послуг і вимагають реалізації відповідних заходів щодо підвищення їх рівня. Зауважимо, що кожний із зазначених видів фінансової довіри за своєю природою є унікальним та складним явищем, яке вимагає проведення окремого дослідження. Складність фінансових відносин та багатоваріантність взаємодій між різними економічними суб'єктами, що визначається їхніми специфічними рисами функціонування, призводить до існування значної кількості моделей створення фінансової довіри у межах як ринку фінансових послуг загалом, так і окремих його компонентів.

Особливої уваги заслуговують питання пізнання наукових засад дослідження процесів формування та нарощення рівня інституту фінансової довіри в державі. Зокрема, актуальними стають питання аналізу специфічних рис зміцнення довіри у межах окремих компонентів ринку фінансових послуг: кредитного, депозитного, страхового, інвестиційного. Зазначене вимагає реалізації нових наукових досліджень з метою створення методологічної платформи пізнання закономірностей підвищення рівня довіри у межах ринку фінансових послуг.

Висновки. У статті досліджено особливості формування та функціонування фінансової довіри у суспільстві. Також розглянуто типи цього явища, що на сьогодні вже функціонують у середовищі фінансових відносин між різними економічними суб'єктами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Загалом всі види фінансової довіри були класифіковані, а в їх системі виділено такі класифікуючі ознаки: залежно від центру продукування довірчих відносин; залежно від типу споживача фінансової послуги; залежно від типу виробника фінансової послуги; залежно від природи фінансової послуги; залежно від типу фінансового посередника, на який направлено довірчі відносини; залежно від масштабу об'єкта, на який спрямована довіра; залежно від масштабу об'єктів, між якими виникають довірчі відносини; залежно від виду валюти фінансової послуги. Обґрунтована доцільність виділення окреслених ознак, описані відповідні їм типи фінансової довіри.

Список використаних джерел

1. *Галутова М. М.* Інституційне середовище фінансового ринку трансформаційної економіки та чинники його розвитку / М. М. Галутова // Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 25. – С. 106–115.
2. *Дубина М. В.* Міждисциплінарний підхід до визначення змісту категорії «довіра» / М. В. Дубина // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 1044–1047.
3. *Дубина М. В.* Місце економічної довіри у системі класифікації видів довіри / М. В. Дубина // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – К. : ДЕТУТ, 2015. – Вип. 31. – С. 204–214.
4. *Єгоричева С. Б.* Роль інституту довіри у стабілізації банківської системи України [Електронний ресурс] / С. Б. Єгоричева // Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації». – 2015. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4322/1/Egoricheva.pdf>.
5. *Примостка Л. О.* Довіра до банківської системи: засоби формування та шляхи відновлення [Електронний ресурс] / Л. О. Примостка, В. К. Хлівний // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Творення простору суспільної довіри в Україні XXI сторіччя» (Львів, 17-19 лютого 2016 року). – Львів : Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.
6. *Реверчук С. К.* Довіра як базове поняття банківського бізнесу [Електронний ресурс] / С. К. Реверчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Творення простору суспільної довіри в Україні XXI сторіччя» (Львів, 17-19 лютого 2016 року). – Львів : Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.
7. *Рибальченко В. Ф.* Суспільна довіра: політико-психологічні аспекти [Електронний ресурс] / В. Ф. Рибальченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Творення простору суспільної довіри в Україні XXI сторіччя» (Львів, 17-19 лютого 2016 року). – Львів : Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.
8. *Савлук М. І.* Довіра як чинник формування попиту на гроші [Електронний ресурс] / М. І. Савлук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Творення простору суспільної довіри в Україні XXI сторіччя» (Львів, 17-19 лютого 2016 року). – Львів : Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

References

1. Halutova, M.M. (2011). Instytutsiine seredovyshche finansovoho rynku transformatsiinoi ekonomiky ta chynnyky yoho rozvytku [The institutional environment of the financial market of the transformational economy and the factors of its development]. *Visnyk NTU „KhPY”: Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva – Bulletin of NTU, KhPI: Technical progress and production efficiency*, no. 25, pp. 106–115 (in Ukrainian).
2. Dubyna, M.V. (2015). Mizhdystyplinaryni pidkhid do vyznachennia zmistu katehorii «dovira» [Interdisciplinary approach to determination of the content of the category “trust”]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, no. 2 (17), pp. 1044–1047 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Dubyna, M.V. (2015). Mistse ekonomichnoi doviry u systemi klasyfikatsii vydiv doviry [The place of economic trust in the classification system of types of trust]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tehnolohichnoho universytetu transportu: Seriiia «Ekonomika i upravlinnia» – Proceedings of the State Economic and Technological University of Transport: Series “Economics and Management”*, issue 31, pp. 204–214 (in Ukrainian).

4. Yehorycheva, S.B. (2015). Rol instytutu doviry u stabilizatsii bankivskoi systemy Ukrainy [The role of the institute of trust in the stabilization of the banking system in Ukraine]. *Materialy VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. „Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii” – Materials of the 6th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. “Socio-economic transformations in the era of globalization”*. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4322/1/Egoriheva.pdf>.

5. Prymostka, L.O., Khlivnyi, V.K. (2016). Dovira do bankivskoi systemy: zasoby formuvannia ta shliakhy vidnovlennia [Trust in the banking system: means of formation and ways of restoration]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia „Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini KhKhI storichchia” – The International Scientific and Practical Conference “Creating an Area of Public Confidence in Ukraine in the 21st Century”* (Lviv, February 17-19, 2016). Lviv: Lvivskyi instytut DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv. Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

6. Reverchuk, S.K. (2016). Dovira yak bazove poniattia bankivskoho biznesu [Trust as a basic concept of banking business]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia „Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini KhKhI storichchia” – The International Scientific and Practical Conference “Creating an Area of Public Confidence in Ukraine in the 21st Century”* (Lviv, February 17-19, 2016). Lviv: Lvivskyi instytut DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv. Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

7. Rybalchenko, V.F. (2016). Suspilna dovira: polityko-psykholohichni aspekty [Public trust: political and psychological aspects]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia „Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini KhKhI storichchia” – The International Scientific and Practical Conference “Creating an Area of Public Confidence in Ukraine in the 21st Century”* (Lviv, February 17-19, 2016). Lviv: Lvivskyi instytut DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv. Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

8. Savluk, M.I. (2016). Dovira yak chynnyk formuvannia popytu na hroshi [Trust as a factor in the formation of demand for money]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia „Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini KhKhI storichchia” – The International Scientific and Practical Conference “Creating an Area of Public Confidence in Ukraine in the 21st Century”* (Lviv, February 17-19, 2016). Lviv: Lvivskyi instytut DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv. Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

УДК 336.71

*Ядвіга Жарій, Юлія Краснянська***ТРАНСФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ПРОЄКТІВ***Ядвіга Жарий, Юлия Краснянская***ТРАНСФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ***Yadviga Zharii, Yuliia Krasnianska***TRANSFORMATION INVESTMENT BANKING SYSTEM OF UKRAINE FOR REALIZATION OF STRATEGIC PROJECTS**

У статті виконано комплексне дослідження структури активних операцій банківських установ України та здійснено аналіз кредитування як напрямку інвестиційної діяльності банків. Розглянуто обсяги кредитування закордонними банківськими системами нефінансових корпорацій та виявлено базисні аспекти соціально-економічного розвитку країн ЄС. Досліджено структуру корпоративного кредитного портфеля банківської системи України та виявлено, що банки іноземних банківських груп відіграють провідну роль у кредитуванні підприємств України. Проаналізовано активи банків з державною часткою, які перевищують активи банків іноземних банківських груп та здебільшого мають активи, що не сприяють розвитку реальних секторів економіки країни. Запропоновано шляхи трансформування банківської системи України на прикладах інших країн світу.

Ключові слова: інвестиційна діяльність банківської системи; корпоративний кредитний портфель; трансформування банківської системи.

Рис.: 6. Бібл.: 21.

В статье выполнено комплексное исследование структуры активных операций банковских учреждений Украины и проведен анализ кредитования как направления инвестиционной деятельности банков. Рассмотрены объемы кредитования зарубежными банковскими системами нефинансовых корпораций и определены базисные аспекты социально-экономического развития стран ЕС. Исследовано структуру корпоративного кредитного портфеля банковской системы Украины и определено, что банки иностранных банковских групп играют ведущую роль в кредитовании предприятий Украины. Проанализированы активы банков с государственным участием, которые превышают активы банков иностранных банковских групп, однако в основном имеют активы, не способствующие развитию реальных секторов экономики страны. Предложены пути трансформирования банковской системы Украины на примерах других стран мира.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность банковской системы; корпоративный кредитный портфель; трансформирование банковской системы.

Рис.: 6. Библ.: 21.

The article completed a comprehensive study of the structure of the active operations of banking institutions of Ukraine and the analysis of lending as in investment banks. Considered the volumes of crediting of foreign banking systems of non-financial corporations and reference aspects of socio-economic development of the EU. Investigated the structure of the corporate loan portfolio of the banking system of Ukraine and found that banks, foreign banking groups play a key role in lending to enterprises of Ukraine. Analyzed the assets of banks with the State share of the banks assets that exceed the foreign banking groups, and for the most part have assets that do not contribute to the development of the real sector of the economy of the country. Suggested ways of transforming the banking system of Ukraine on the examples of other countries.

Key words: investment activity of the banking system; corporate credit portfolio; transformation of the banking system.

*Fig.: 6. Bibl.: 21.***JEL Classification:** G29

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн світу демонструє, що банківська система завдяки інвестиційному кредитуванню стратегічних для економіки проєктів здатна активізувати розвиток усього господарства держави. Однак достатня кількість фінансових ресурсів банківської системи, особливо депозитних, створює передумови для перспективного розвитку економіки загалом лише за ефективного використання ресурсів та цілеспрямованої участі банківських установ у реалізації стратегічних проєктів. Тому в економіці України пошук можливих шляхів модернізації банківської системи щодо вибору пріоритетних проєктів та напрямків кредитної діяльності є нині дуже актуальним для держави. За умови вибору ефективних напрямків інвестування банківська система країни стане більш стійкою та здатною стимулювати формування конкурентоспроможної економіки держави на світовому рівні.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тому доцільним є діагностування сучасної структури кредитних операцій банків України в розрізі суб'єктів та видів економічної діяльності, проведення дослідження банків іноземних банківських груп, що функціонують у нашій державі.

З метою пошуку можливих напрямків трансформування інвестиційної діяльності банківської системи України актуальним є вивчення досвіду передових країн світу, які за рахунок ефективного кредитування банками стратегічних проектів дали поштовх для відновлення економіки, створивши базис для формування конкурентоспроможного господарства. Проведені дослідження дозволять виявити основні недоліки кредитної та інвестиційної діяльності банківських установ України, усунення яких на основі досвіду високорозвинених країн дозволить закласти підґрунтя успішного розвитку економіки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабні дослідження з метою пошуку ефективних шляхів використання ресурсів банківською системою і визначення пріоритетних напрямків її інвестиційної діяльності проводили вітчизняні та іноземні науковці. Проблеми кредитної діяльності банківських установ України та її взаємозв'язок з реальним сектором економіки вивчали В. В. Коваленко, Ю. І. Онищенко [1], Л. О. Вдовенко [2], В. Ф. Колесніченко [3], В. В. Пап [4], С. В. Васильчак [5] тощо. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності банківського сектору України висвітлено у працях Б. І. Пшик [6], О. Д. Вовчак [7], І. С. Зайцевої [8] та інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених пошуку вирішення проблем кредитної та інвестиційної діяльності банківської системи України, багато питань залишаються актуальними та потребують подальших досліджень. Зокрема, доцільним є аналіз кредитної діяльності банків іноземних банківських груп в Україні та порівняння отриманих результатів з показниками українських банківських установ, вивчення та систематизація досвіду провідних держав світу, які здійснили успішне реформування банківської системи щодо інвестиційних процесів, що сприяло зміцненню банківських установ, стабілізувало їх функціонування та допомогло вивести національну економіку на якісно новий рівень розвитку. Недостатнє висвітлення цих питань зумовлює актуальність аналізу в цих напрямках з метою розроблення практичних рекомендацій трансформування банківської кредитно-інвестиційної діяльності в Україні, посилення взаємозв'язку банківського сектору економіки з реальним.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження структури кредитних операцій банківських установ України, аналіз кредитування як напрямку інвестиційної діяльності банків, детальне діагностування кредитних процесів банків іноземних банківських груп на території України, вивчення досвіду передових держав світу щодо модернізації банківської системи в напрямку вибору пріоритетних сфер інвестиційної діяльності та посилення зв'язків з виробничо-обслуговуючим сектором з метою пошуку шляхів вирішення інвестиційних проблем у нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Направлення кредитних ресурсів банківської системи в реальний сектор економіки сприяє оновленню виробничих фондів, розвитку виробництва, підвищенню конкурентоспроможності країни на світовому рівні. Активність цих процесів залежить від багатьох факторів: вартості позичкового капіталу, тісноти взаємозв'язку фінансової й виробничо-обслуговуючих сфер, рівня розвитку ринку кредитних послуг та їх асортименту, фінансово-економічних ризиків для суб'єктів господарювання та банківських установ. Незначні обсяги інвестиційного кредитування економіки держави гальмують її розвиток загалом. Тому за аналізом обсягів та структури кредитних операцій у розрізі окремих напрямків можна зробити висновок про нагальні проблеми господарської системи держави.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Чітка тенденція до збільшення загального обсягу кредитів, наданих банківською системою України, прослідковувалася до 2008 року, що пояснювалось стабілізацією фінансової системи, поживаленням економічного розвитку держави. Поглиблення кризових явищ у країні протягом 2008–2009 років призвели до скорочення наданих кредитів у 2009 році на 5,67 % порівняно з попереднім періодом. Протягом останніх трьох років також спостерігається зростання загального обсягу кредитування, хоча і незначними темпами (рис. 1).

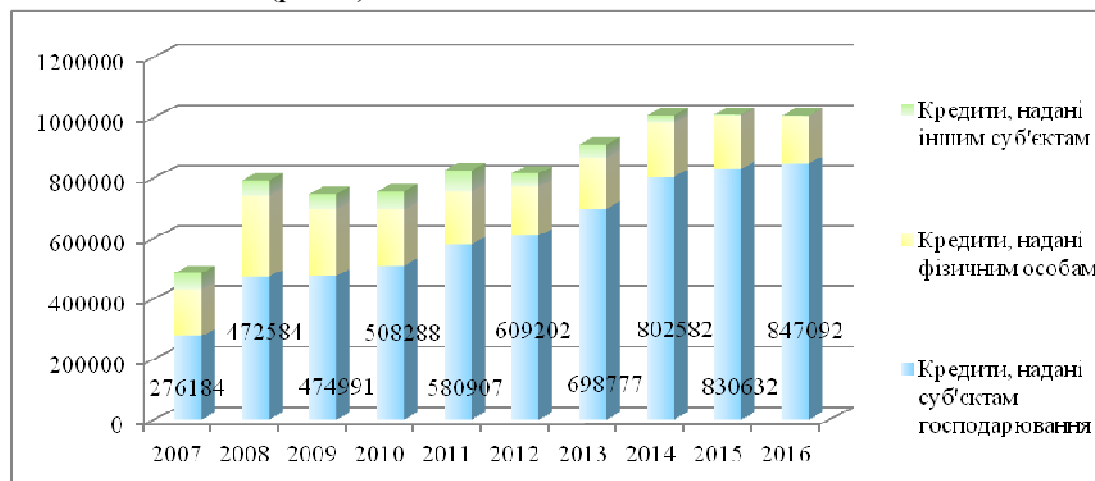

Рис. 1. Динаміка наданих банківською системою України кредитів у розрізі позичальників, млн грн
Джерело: складено на основі [9; 10].

Протягом наведеного періоду обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання, щорічно зростав зі збільшенням їхньої частки в загальному обсязі кредитного портфеля (за підсумками 2016 року – 84,21 %). Тобто банківська система України розвиває взаємодію з реальним сектором економіки, однак для розвитку країни надані підприємствам кредити мають бути більш значними за обсягами і термінами надання та більш динамічними за темпами нарощення банками інноваційно-інвестиційної діяльності.

Для порівняння слід розглянути стан кредитування у провідних країнах ЄС, де значна частка кредитів надається суб'єктам господарювання, при цьому кредити є довгостроковими – терміном більше 5 років (рис. 2).

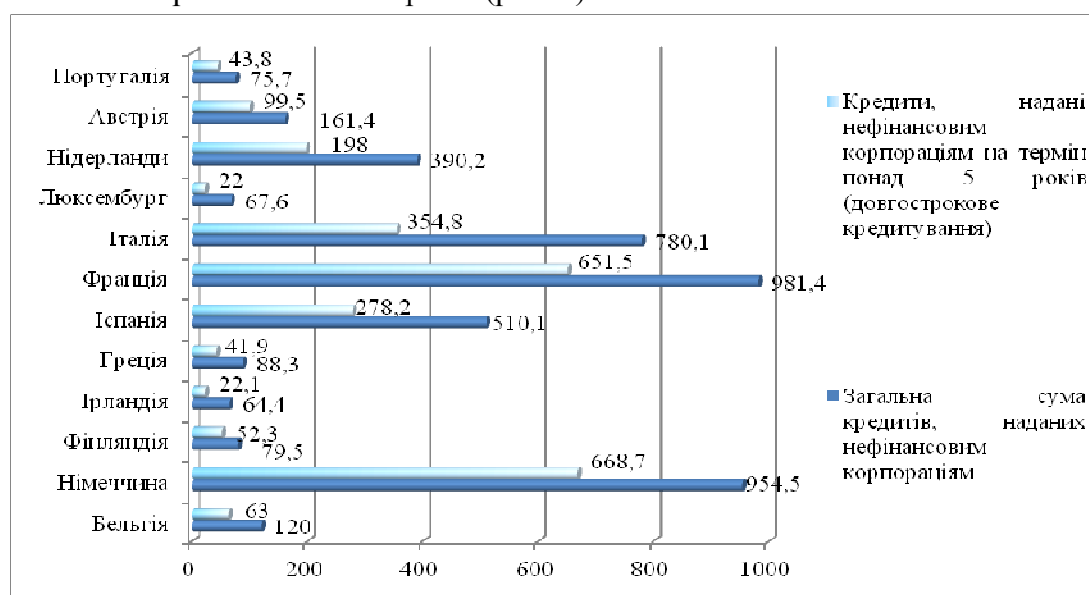

Рис. 2. Обсяги кредитування нефінансових корпорацій банківською системою ЄС у розрізі окремих держав, млрд євро

Джерело: складено на основі [11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В Україні, незважаючи на тенденцію до зростання обсягів кредитування підприємств, грошове вираження наданих кредитів є значно меншим, порівняно з показниками країн ЄС. Станом на квітень 2017 року обсяг кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, становив 828,824 млрд грн, що з урахуванням офіційного курсу гривні до євро на цей період (28,8906 грн/євро [12]) становить лише 28,69 млрд євро. При цьому кредитування підприємств України має в основному коротко- та середньостроковий характер, що не дозволяє реалізовувати стратегічно важливі інвестиційні проекти для розвитку конкурентоспроможної національної економіки.

За цільовим спрямуванням більша половина кредитів використовується на поточну діяльність підприємств, на відміну від провідних держав світу, де запозичені банківські ресурси спрямовуються на інноваційний розвиток виробництва [13]. Крім того, станом на квітень 2017 року 41,08 % кредитів надані нефінансовим корпораціям у доларах США, що свідчить про високий рівень доларизації економіки України, про залежність вітчизняного господарства та ринкових цінових умов від іноземної валюти [14].

Найбільша питома вага у структурі корпоративного кредитного портфеля банківської системи України належить «Переробній промисловості» та «Оптовій та роздрібній торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів», найменша – «Добувній промисловості, розробленню кар'єрів» (рис. 3).

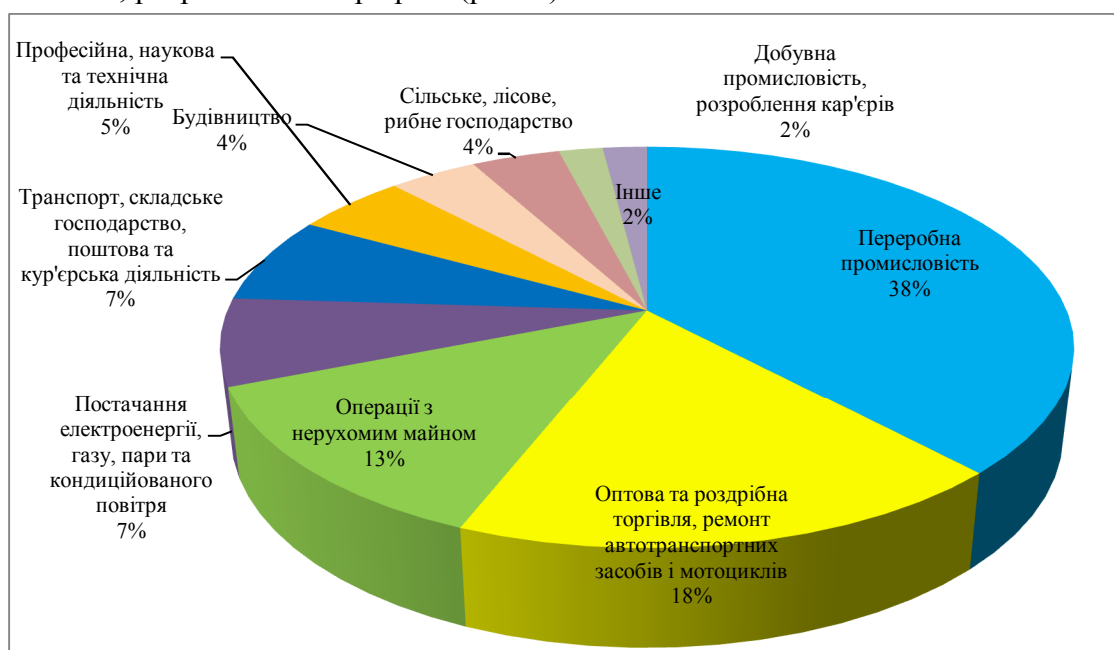

Рис. 3. Структура корпоративного кредитного портфеля банківської системи України за підсумками 2016 року

Джерело: складено на основі [15].

Низька частка кредитування напряму «Професійна, наукова та технічна діяльність», що вважається однією з пріоритетних сфер у високорозвинених державах світу. Так, у структурі кредитного портфеля фінансових інститутів Європейського Союзу цей напрям за підсумками IV кварталу 2016 року, разом з кредитуванням «Операцій з нерухомим майном» та «Адміністративної і допоміжної діяльності», становив 34,4 %, що значно більше, ніж в Україні.

На «Обробну промисловість» припадало 14,4 % кредитів фінансових інститутів ЄС, наданих нефінансовим корпораціям, оскільки великі капітальні вкладення за умови виробництва високотехнологічної продукції здійснюються саме на підготовчих етапах розроблення та реалізації проектів. Кредитування «Добувної промисловості та розроб-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

лення кар'єрів» фінансовими установами ЄС становило всього 0,6 %, що свідчить про якісно високий рівень економічного розвитку, про можливість придбання сировини (а не видобування) та наявність комплексу її переробки.

Негативним аспектом у структурі наданих банківською системою України кредитів суб'єктам господарювання є мала частка кредитування будівництва, що у провідних країнах світу вважається одним із базисів соціально-економічного розвитку держави. Так, на цю сферу припадало 9,2 % кредитів фінансових інститутів ЄС, наданих нефінансовим корпораціям [16].

Дослідження структури активів за фінансовою звітністю банків за 2016 рік свідчить, що основну частку сукупного кредитного портфеля банківської системи України становили кредити банків іноземних банківських груп – 45,87 %. Питома вага кредитів банків з державною часткою – 37,06 %, банків з приватним капіталом – 17,07 %. При цьому провідну роль у кредитуванні суб'єктів господарювання України відігравали банки іноземних банківських груп (рис. 4).

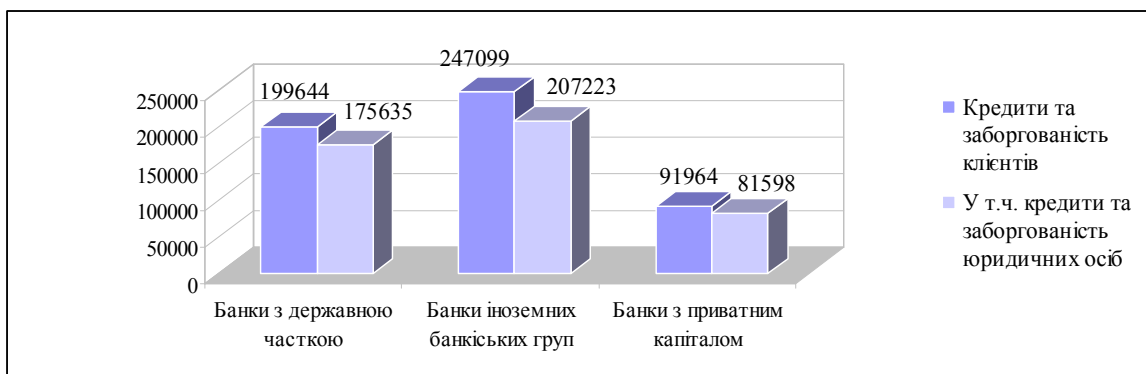

Рис. 4. Обсяги кредитування клієнтів у розрізі окремих груп банків за 2016 рік, млн грн
Джерело: складено на основі [17].

З метою виявлення недоліків у кредитній та інвестиційній діяльності банківської системи України доцільним є аналіз структури активів з погляду напрямків вкладення наявних ресурсів у розрізі окремих груп банківських установ (рис. 5).

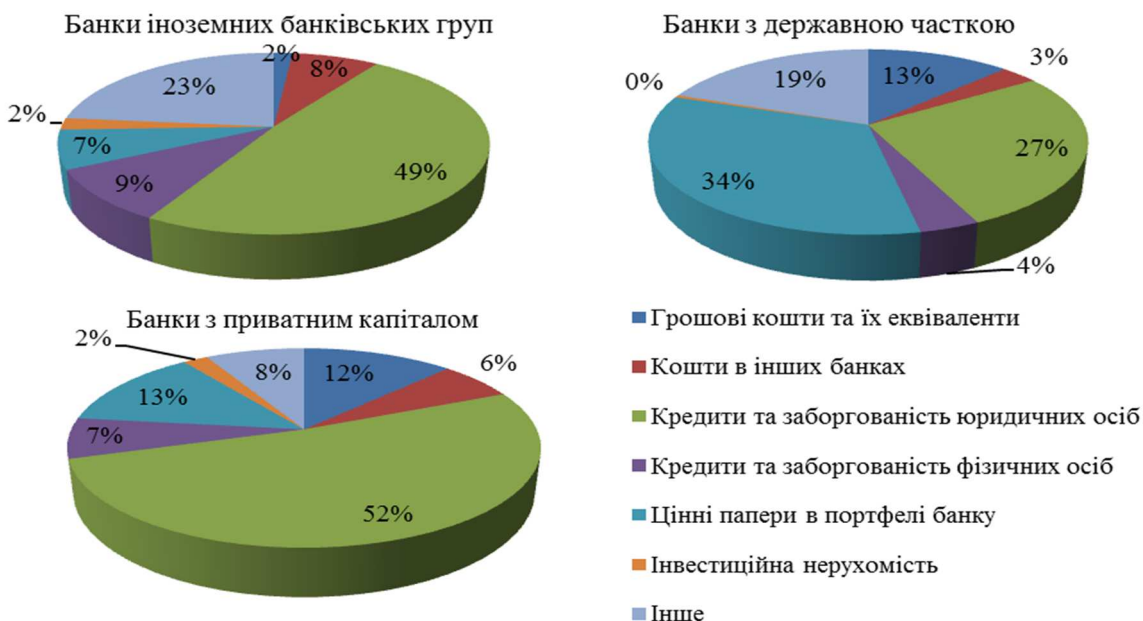

Рис. 5. Структура активів банківських установ в Україні в розрізі окремих груп
Джерело: складено на основі [17].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для банків іноземних банківських груп найбільшу питому вагу в активах займають кредити та заборгованість юридичних осіб (49 %), що свідчить про тісний взаємозв'язок цих фінансових установ з реальним сектором економіки – необхідну умову для розвитку конкурентоспроможного на світовому рівні господарства.

Найбільші обсяги даного кредитування за підсумками 2016 року мали ПАТ «Сбербанк» (38 637 млн грн), АТ «Райффайзен Банк Аваль» (25 552 млн грн), ПАТ «Альфа-Банк» (20 791 млн грн), ПАТ «Промінвестбанк» (19 804 млн грн), АТ «УкрСиббанк» (15 144 млн грн), ПАТ «Креді Агріколь Банк» (13 610 млн грн), ПАТ «ВТБ Банк» (10 677 млн грн) [17]. Кредити та заборгованість юридичних осіб інших банків цієї групи становлять менше 10 млрд грн. Значна частка кредитів фізичних осіб (9 %) є інструментом підтримання платоспроможного попиту населення та безперебійності товарообороту. Банки іноземних банківських груп інвестують кошти й у цінні папери (7 %), що за умови ефективного управління ними дає можливість отримати додаткові доходи.

Активи банків з державною часткою станом на 01.01.2017 року більш ніж у 1,5 рази перевищують активи банків іноземних банківських груп, однак найбільшу питому вагу в їх структурі займають цінні папери (майже 34 %). Це створює доходи державним банківським установам, але не сприяє розвитку реального сектору економіки країни. Кредити суб'єктів господарювання в активах банків з державною часткою становлять лише 27 %, частка обсягів кредитування фізичних осіб є також низькою (близько 4 %).

Кредити, надані нефінансовим корпораціям банками з приватним капіталом, у структурі активів цієї групи банків займають досить значну частку (52 %), однак за обсягом кредитування у країні є невагомими. Станом на 01.01.2017 року найбільші обсяги кредитування мали ПАТ «ПУМБ» (21 324 млн грн.), АБ «Південний» (13 331 млн грн), ПАТ «Мегабанк» (7173 млн грн), АТ «ТАСкомбанк» (5220 млн грн). Обсяги кредитування юридичних осіб в активах інших банків цієї групи становлять менше 5 млрд грн.

Аналізуючи можливості інвестиційної діяльності банківської системи України, необхідно розглянути не лише обсяги кредитних портфелів банків (з іноземним капіталом тощо), але і їхню якість з стосовно ризиків. Банківська діяльність є досить складним та ризикованим бізнесом навіть у розвинених країнах, які мають більш стабільний економічний стан, напрацьований ринковий досвід, сучасні фінансові інструменти та інформаційні технології [18].

За останні роки ситуація в банківській системі України загострилась, що призвело до значного зменшення кількості платоспроможних установ (зі 180 банків на початок 2014 року до 88 банків станом на 01.07.2017 р.). Причини «великого банківського очищення» різні, однак за даними НБУ більшість проблемних банків «не розкривали реальних власників, а їх звітність не відображала реального стану справ. Навіть аудиторські висновки не гарантували об'єктивної оцінки» [19].

Очевидно, що на ринку існували та працювали банки, які фактично вже були банкрутами, однак підтримувались власниками, персоналом та аудитором банків. Це схоже на прояв ризиків морального характеру, які є важливою складовою всіх ризиків і пов'язані з порядністю та чесністю власників, відповідальністю працівників та клієнтів банку. Їх вплив на стан діяльності кожного банку є дуже вагомим, оскільки банківський бізнес є багатовимірним і кожна установа функціонує не відособлено, а зобов'язана сприяти розвитку економіки країни й узгоджувати дії з інтересами власників, клієнтів, держави, інвесторів, конкурентів тощо. Тому НБУ посилив вимоги до банків щодо управління ризиками, вдосконалення систем внутрішнього контролю й аудиту для забезпечення їхньої діяльності без порушень правил банківського бізнесу [18; 19].

Трансформація банківських установ необхідна для України не лише для стабільного розвитку банківської системи. Такі кроки посприяють успішній реалізації інвестиційних проектів з оновленням виробничих фондів суб'єктів господарювання, збільшенням

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

обсягів виробництва і підвищенням конкурентоспроможності виробників. Такі зміни в реальному секторі економіки стимулюватимуть появу нових робочих місць, підвищення заробітних плат і платоспроможний попит населення, що посприє соціально-економічному розвитку держави.

Приклади інших держав світу свідчать про можливість успішної реалізації реформування банківської системи України (рис. 6).

Рис. 6. Приклади реформування банківської системи держав світу, які сприяли розвитку національної економіки в цілому

Джерело: складено на основі [20; 21].

Таким чином, розвиток реального сектору економіки за рахунок збільшення обсягів кредитування суб'єктів господарювання є нагальною проблемою для банківської системи України, особливо для банків з державною часткою та з приватним капіталом, незважаючи на значну питому вагу проблемних кредитів у структурі активів.

Висновки і пропозиції. Досвід передових країн світу свідчить, що банківська система здатна активізувати розвиток усього господарства завдяки інвестиційному кредитуванню стратегічних проектів держави.

Аналіз кредитно-інвестиційної діяльності банківської системи України демонструє наявність великої кількості проблем у цій сфері:

- надані суб'єктам господарювання обсяги кредитів у порівнянні з провідними країнами світу є незначними;
- частка довгострокових кредитів юридичним особам є низькою, що унеможлиблює реалізацію стратегічно важливих для держави інвестиційних проектів;
- неоптимальною є структура кредитів суб'єктам господарювання в розрізі окремих видів економічної діяльності;
- позичені кошти використовуються переважно на поточну діяльність підприємств, а не модернізацію господарства;
- нарощування наданих юридичним особам кредитів досить повільне, що пов'язане з проблемністю позик та їх неповерненням до банків;
- відсутність тісного взаємозв'язку фінансового й реального секторів економіки, що підтверджено структурою активів вітчизняних банків, на відміну від банків іноземних банківських груп.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вирішення цих проблем є необхідністю для України, оскільки реалізувати стратегічні проекти національної економіки можливо лише за умови успішного реформування банківської системи, вдосконалення її кредитно-інвестиційної діяльності та посилення взаємозв'язків з виробничими й обслуговуючими сферами.

Список використаних джерел

1. *Кредитна* діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / за ред. В. В. Коваленко. – Одеса : Атлант, 2015. – 217 с.
2. *Вдовенко Л. О.* Роль комерційних банків у розвитку економіки України [Електронний ресурс] / Л. О. Вдовенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 65–70. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_1_3_10.
3. *Колесниченко В. Ф.* Тенденції розвитку кредитного ринку України [Електронний ресурс] / В. Ф. Колесниченко, А. И. Заднепровская // Бізнес Інформ. – 2011. – № 2 (1). – С. 41–44. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2011_2%281%29__16.
4. *Папп В. В.* Аналіз кредитних операцій комерційних банків в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Папп, І. Шепетько. – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7537/1/Аналіз%20кредитних%20операцій%20комерційних%20банків%20в%20Україні.pdf>.
5. *Васильчак С. В.* Кредитна діяльність банків та її вплив на економічну безпеку держави / С. В. Васильчак, М. В. Бегей // Наукові записки (Економічна безпека підприємства). – 2014. – № 4 (49). – С. 114–121.
6. *Пшик Б. І.* Актуальні проблеми розвитку банківської інвестиційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / Б. І. Пшик, О. О. Печенко. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_2_5.
7. *Вовчак О. Д.* Особливості інвестиційної діяльності банків як фінансових посередників в Україні / О. Д. Вовчак, Л. М. Надієвець // Інвестиційні процеси. – 2014. – № 11. – С. 94–101.
8. *Зайцева І. С.* Банки як основні суб'єкти інвестиційної діяльності / І. С. Зайцева, О. В. Коцюба // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 55–59.
9. *Основні* показники діяльності банків України на 1 січня 2015 року // Вісник НБУ. – 2015. – № 2. – С. 59.
10. *Основні* показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
11. *Loans to households and non-financial corporations* [Електронний ресурс] / ЕСВ. – Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003347>.
12. *Показники* валютного ринку [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.
13. *Аналітичний* огляд банківської системи України за I квартал 2016 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2016.pdf.
14. *Грошово-кредитна* та фінансова статистика 2017 (квітень) [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49614967>.
15. *Аналітичний* огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.
16. *Estimated MFI loans to non-financial corporations, broken down by economic activity* [Електронний ресурс] / ЕСВ. – Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003598>.
17. *Показники* фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
18. *Жарій Я. В.* Вплив інформаційної безпеки на фінансову стійкість банківської системи України / Я. В. Жарій, А. В. Тарасенко // Розвиток фінансових посередників у турбулентних умовах функціонування національної економіки : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 90–102.
19. *Причини і результати «великого банківського очищення»* [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : <http://badbanks.bank.gov.ua/>.

20. *China model* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/overview/179>.

21. Щеглюк М. С. Антикризисні заходи центральних банків провідних країн світу / М. С. Щеглюк // Економічний аналіз. – 2014. – № 16 (1). – С. 285–292.

References

1. Kovalenko, V.V. (ed.) (2015). *Kredytna diialnist bankiv Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku [Credit activity of banks of Ukraine: problems and perspectives of development]*. Odesa: Atlant (in Ukrainian).

2. Vdovenko, L.O. (2013). Rol komertsiiynykh bankiv u rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of commercial banks in the development of economy of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Collection of scientific papers of Tavria State Agro Technological University (economic science)*, no. 1(3), pp. 65–70. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_1_3_10.

3. Kolesnychenko, V.F. & Zadneprovskaya, A.Y. (2011). Tendentsii razvitiia kreditnogo rynku Ukrainy [Trends of development of the credit market of the Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 2 (1), pp. 41–44. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2011_2%281%29__16.

4. Papp, V.V. & Shepetko, I. (2010). *Analiz kredytnykh operatsii komertsiiynykh bankiv v Ukraini [Analysis of the credit operations of commercial banks in Ukraine]*. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7537>.

5. Vasylychak, S.V. & Behei, M.V. (2014). Kredytna diialnist bankiv ta yii vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Credit activity of banks and its impact on the economic security of the State]. *Naukovi zapysky (Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva) – Scientific notes (Economic security of enterprises)*, no. 4 (49), pp. 114–121 (in Ukrainian).

6. Pshyk, B.I. & Pechenko, O.O. (2014). *Aktualni problemy rozvytku bankivskoi investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Actual problems of development of the bank investment activity in Ukraine]*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_2_5.

7. Vovchak, O.D. & Nadiievets, L.M. (2014). Osoblyvosti investytsiinoi diialnosti bankiv yak finansovykh poserednykiv v Ukraini [Features of the investment activities of banks as financial intermediaries in Ukraine]. *Investytsiyni protsesy – Investment processes*, no. 11, pp. 94–101 (in Ukrainian).

8. Zaytseva, I.S. & Kotsiuba, O.V. (2013). Banky yak osnovni subiekty investytsiinoi diialnosti [Banks as the main subjects of investment activity]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 10, pp. 55–59 (in Ukrainian).

9. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy na 1 sichnia (2015). [Main indicators of activity of banks of Ukraine on 1 January 2015 year]. *Visnyk NBU – Bulletin Of The NBU*, no. 2, p. 59 (in Ukrainian).

10. *Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Main indicators of activity of banks of Ukraine]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.

11. *Loans to households and non-financial corporations*. Retrieved from <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003347>.

12. *Pokaznyky valiutnoho rynku [Indicators Forex market]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

13. Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za I kvartal 2016 roku [Analytical review of the banking system of Ukraine for the first quarter of the year 2016]. *Natsionalne reitynhove ahentstvo «Riurik» – National rating agency «Riurik»*. Retrieved from http://riurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2016.pdf.

14. *Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka 2017 (kviten) [Monetary and financial statistics]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49614967>.

15. Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za rezultatamy 2016 roku [Analytical review of the banking system of Ukraine according to the results of the year 2016]. *Natsionalne reitynhove ahentstvo «Riurik» – National rating agency «Riurik»*. Retrieved from http://riurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.

16. *Estimated MFI loans to non-financial corporations, broken down by economic activity*. Retrieved from <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003598>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

17. *Pokaznyky finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy [Indicators of financial statements of banks of Ukraine]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

18. Zhariy Ya.V. & Tarasenko A.V. (2017). Vplyv informatsiinoi bezpeky na finansovu stiiikist bankivskoi systemy Ukrainy [The impact of information security to the financial stability of the banking system of Ukraine]. Ilchuk V.P. (ed.). *Rozvytok finansovykh poserednykh u turbulentnykh umovakh funktsionuvannia natsionalnoi ekonomiky – Development of financial intermediaries in the turbulent conditions of the functioning of the national economy*. Chernihiv: ChNTU, pp. 90–102 (in Ukrainian).

19. *Prychyny i rezultaty «velykoho bankivskoho ochyshchennia» [Causes and results of the «big bank cleaning»]*. Retrieved from <http://badbanks.bank.gov.ua/>.

20. *China model*. Retrieved from <http://www.economist.com/debate/overview/179>.

21. Shchelyuk, M.S. (2014). Antykryzovi zakhody tsentralnykh bankiv providnykh kraiin svitu [Anti-crisis measures of central banks of the leading countries of the world]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, no. 16 (1), pp. 285–292 (in Ukrainian).

Жарій Ядвіга Вікентіївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Жарий Ядвига Викентьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zharii Yadviga – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: yavizhar@gmail.com

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Krasnyanska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

УДК 336.717:339.178.3

Артем Тарасенко, Світлана Литвин, Петро Дубина

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАКТОРИНГУ

Артем Тарасенко, Светлана Литвин, Петр Дубина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ФАКТОРИНГА**

Artem Tarasenko, Svitlana Lytvyn, Petro Dubyna

**THEORETICAL ASPECTS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT
OF FACTORING**

У статті досліджено теоретичні аспекти функціонування та розвитку факторингу як окремої фінансової послуги, розглянуто питання історичного його зародження. Також було ідентифіковано та деталізовано передумови становлення факторингу, визначено його сутність, що було реалізовано через пізнання наявних підходів до визначення природи цієї послуги, які були розподілені на дві групи. У роботі систематизовано завдання факторингу та проаналізовано існуючі наукові концепції до розуміння його функцій, сформульовано авторську позицію щодо їх ідентифікації, розкрито сутність таких функцій.

Ключові слова: кредит; факторинг; фінансова послуга; фактор; дебіторська заборгованість; ринок фінансових послуг.

Табл.: 1. Бібл.: 21.

В статье исследованы теоретические аспекты функционирования и развития факторинга как отдельной финансовой услуги, рассмотрены вопросы исторического его зарождения. Также было идентифицировано и детализировано предпосылки становления факторинга, определена его сущность, что было реализовано через познание имеющихся подходов к определению природы этой услуги, которые были разделены на две группы. В работе систематизированы задачи факторинга и проанализированы существующие научные концепции к пониманию его функций, сформулирована авторская позиция по их идентификации, раскрыта сущность таких функций.

Ключевые слова: кредит; факторинг; финансовая услуга; фактор, дебиторская задолженность; рынок финансовых услуг.

Табл.: 1. Библ.: 21.

Theoretical aspects of factoring functioning and development as a separate financial service are investigated in the article, issues of its historical origin are considered. Also, the preconditions for factoring formation were identified and detailed, its essence was determined, which was realized through the knowledge of the available approaches to determining the nature of this service, which were divided into two groups. In the paper, the tasks of factoring are systematized and the existing scientific concepts are analyzed to understand its functions, the author's position on their identification is formulated, the essence of such functions is disclosed.

Key words: credit; factoring; financial service; factor; receivables; financial services market.

Табл.: 1. Bibl.: 21.

JEL Classification: G29

Постановка проблеми. Факторинг є однією з послуг, що на сьогодні активно розвиваються у межах ринку фінансових послуг, задовольняючи потреби юридичних осіб у додаткових фінансових ресурсах. Окреслена фінансова послуга пройшла тривалий історичний період власного розвитку, що підтверджує важливість, актуальність та доцільність її застосування у фінансовій діяльності багатьох підприємств.

Як і ринок фінансових послуг загалом, розвиток якого в цілому завжди відповідає тенденціям функціонування національної економіки, факторинг як один з видів таких послуг досить тісно пов'язаний з іншими фінансовими послугами, а рівень його розвитку відповідає поточному стану загального функціонування фінансових посередників у країні. У державах, де фінансовий ринок розвивається швидкими темпами, факторинг також посів своє важливе місце у розвитку економіки. Проте в Україні на сьогодні ця послуга у порівнянні з іншими традиційними фінансовими послугами перебуває на початкових етапах власного зародження і не набула широкого розповсюдження. Це дає підстави стверджувати про наявність потенціалу до активізації використання факторингу підприємствами у країні, що обумовлює також необхідність проведення нових теоретичних досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню факторингу, враховуючи його вже тривалу історію розвитку, присвячена на сьогодні значна кількість наукових робіт, у межах яких науковці пізнають окремі аспекти досліджуваної фінансової послуги.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До вчених, які вивчали особливості цієї послуги, варто віднести таких: І. Є. Бучко, О. В. Добровольська, Т. М. Завора, М. О. Козакова, С. О. Колодізева, О. Б. Конарівська, І. П. Лопушинський, Л. В. Момот, О. І. Пальчук, Н. Б. Радух, О. В. Тригуб.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність значного обсягу наукових робіт у сфері пізнання сутності факторингу, дослідження окремих аспектів пропозиції цієї послуги, сама природа та складність його вимагає проведення додаткового вивчення ґрунтовних теоретичних і методологічних засад функціонування та розвитку цієї послуги.

Мета статті. Метою статті є визначення сутності факторингу, поглиблення теоретичних засад його функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Отже, дослідження варто розпочати з визначення історичних засад зародження факторингу як окремого типу фінансової послуги. Фінансові послуги, що за своїм змістом нагадують факторингові, відомі людству здавна. Проте спеціалізовані установи, які б надавали ці послуги на комерційній основі, виникли лише в період пізнього середньовіччя в Європі.

Першою компанією, що почала здійснювати факторингові операції, вважається «Дім факторів», що була заснована в Англії у XVII ст. [6]. Головною причиною створення компанії була необхідність збуту товарів, що були вироблені у Великобританії, в її колоніях. Тобто в тій ситуації, коли виробник і споживач були відокремленими великою відстанню, виробник повинен був самостійно вирішувати питання транспортування товару, його зберігання, пошуку покупців, збирання виторг тощо. Натомість ці питання почали вирішувати факторингові компанії, що дало змогу виробникам сконцентрувати увагу лише на процесі виробництва і не перейматися таким проблемами, як платоспроможність покупців, політична ситуація у країнах споживачів і т. ін. До того ж ці установи почали надавати додаткові послуги виробникам товарів: ведення розрахунків з покупцями, надання кредитів, вчасна оплата відвантажених товарів [11, с. 54–55].

Пізніше факторингові операції стрімко почали розвиватися у США, насамперед, при наданні відповідних послуг у текстильній промисловості, а дещо пізніше – у меблевій та паперовій промисловостях. З часом фінансові установи, що надавали факторингові послуги, почали виникати в європейських країнах. Банківські установи також стали надавати ці послуги своїм клієнтам та розширювати спектр різних видів фінансових послуг, які вони надавали.

Сучасні види факторингу вперше надав у 1947 р. американський банк «The First National Bank of Boston». Однак офіційно факторингові послуги в США було визнано в 1963 р., коли урядова організація – Контролер грошового обігу – прийняла рішення про законність надання банками такої послуги. У Великій Британії факторингову компанію було відкрито в 1960 р., у Німеччині – в 1963 р. [13, с. 133].

Отже, серед основних передумов становлення та розвитку факторингу, насамперед, варто виділити такі:

1) розвиток економічних відносин та поглиблення спеціалізації у сфері фінансового обслуговування реального сектору економіки, що призвело до виділення факторингу як окремої послуги серед сукупності інших фінансових послуг;

2) поглиблення спеціалізації у процесі виробництва товарів різного призначення, за якої виробник вже не був зацікавлений у контролі всього процесу виробництва та суміжних з ним операцій, починаючи від закупівлі необхідної сировини, організації самого процесу виготовлення продукції, її збуту, контролі за надходженням фінансових ресурсів, частину цих функцій доречно було передавати іншим компаніям, які спеціалізувалися на наданні відповідних послуг;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) зростання обсягів виготовлення товарів, які вже продавалися не лише в Європі, але і на інших континентах, що призводило до збільшення кількості контрагентів, субпідрядників, які залучалися для організації самого процесу виробництва та продажу товарів; це вимагало організації відповідної роботи з такими суб'єктами;

4) активний розвиток торгівлі та існування необхідності отримання оплати за відвантажені товари для прискорення виробничого процесу, що обумовлювалося тривалим процесом доставки продукції покупцю (особливо на інші континенти) та довгостроковим періодом отримання фінансових ресурсів за виготовлені товари;

5) наявність системи стабільно функціонуючих фінансових установ з достатніми обсягами капіталу, які здатні були надавати позики на довгострокових умовах їх повернення.

На сьогодні передумовою виникнення факторингу є посилення конкуренції між постачальниками продукції, гостра потреба покупця в отриманні товарного кредиту, дефіцит обігових коштів. Широко розповсюджена схема товарного кредитування має певні негативні ефекти для постачальника, адже надаючи товарний кредит, постачальник не лише стикається з дефіцитом обігових коштів, що призводить до касових розривів, а й із затримкою платежів, що пов'язано з додатковими витратами та ризиками [14, с. 8].

Розглянемо сутність факторингу. На сьогодні вже існують підходи до трактування сутності цієї послуги в українському законодавстві. Зокрема, Цивільний кодекс України визначає, що за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [19]. У Господарському кодексі України у межах регулювання відносин, які пов'язані з наданням банківських операцій, зазначається, що фінансове посередництво здійснюється банками у формі банківських операцій. Основними видами банківських операцій є депозитні, розрахункові, кредитні, факторингові та лізингові операції. Банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи [3]. У Законі України «Про банки і банківську діяльність» у частині розгляду кредитних операцій банківських установ, факторинг було віднесено до цієї групи послуг і його сутність визначається таким чином: факторинг – придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів [16].

Також у наукових дослідженнях вже сформовано значну кількість різних підходів до визначення природи факторингу. У таблиці систематизовано деякі з окреслених концепцій.

Таблиця

Наукові підходи до трактування сутності факторингу

Сутність трактування	Автор, джерело
1	2
Факторинг – фінансова комісійна операція, за якою клієнт поступається дебіторською заборгованістю факторинговій компанії з метою негайного одержання більшої частини платежу та гарантії повного погашення заборгованості й зниження витрат на ведення рахунків [18, с. 410]	Фінансова енциклопедія / [Орлюк О. П., Воронова Л. К., Заверуха І. Б. та ін.]; за заг. ред. О. П. Орлюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
Факторинг – процес перевідступлення банку або факторинговій компанії неоплачених боргових зобов'язань, які виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів і послуг на умовах комерційного кредиту та супроводжуються елементами юридичного, страхового, інформаційного та бухгалтерського обслуговування постачальника [15, с. 170]	Пальчук О. І. Факторинг як специфічна фінансова послуга / О. І. Пальчук // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку». – 2010. – № 682. – С. 168–173

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл.

1	2
Факторинг – це банківська операція чи комплекс послуг, наданих клієнту спеціалізованою компанією (фактором) в обмін на передачу дебіторської заборгованості (обов'язковим є перехід права власності на дебіторську заборгованість) [12, с. 101–102]	Момот Л. В. Розвиток факторингу в Україні / Л. В. Момот // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 100–107
Факторинг – це комплекс фінансових послуг, що полягають у передачі права вимоги коштів (дебіторської заборгованості) за поставлену продукцію або надані послуги банку (фактора) і одержання постачальником негайної оплати [4, с. 166]	Добровольська О. В. Ринок факторингових послуг: проблеми розвитку та перспективи / О. В. Добровольська // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2015. – № 1 (31). – С. 166–169
Факторинг – діяльність, пов'язана з кредитуванням підприємств шляхом викупу їх дебіторської заборгованості фінансовим посередником – фактором (банком, страховою компанією, спеціалізованою фірмою), що супроводжується елементами інформаційного, страхового, юридичного та бухгалтерського обслуговування [10]	Лопушинський І. П. Механізм удосконалення регулювання факторингових послуг в Україні / І. П. Лопушинський, А. А. Савченко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2013. – № 2.
Факторинг – це унікальний фінансовий інструмент, який може ефективно вирішувати велику кількість завдань та проблем, що стоять перед підприємством: економічні, фінансові, продажу та маркетингові [8, с. 56]	Козакова М. О. Факторингові послуги на ринку короткострокового кредитування України / М. О. Козакова // Магістеріум. – 2014. – Вип. 56. Економічні студії. – С. 55–58
Факторинг – надання фактором грошових коштів клієнту як оплати за відступлення останнім своєї дебіторської заборгованості, тобто своїх вимог до дебіторів [9, с. 183]	Конарівська О. Б. Особливості розвитку факторингу на ринку фінансових послуг в Україні / О. Б. Конарівська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 1 (65). – С. 182–188
Факторинг – це різновидність торговельно-комісійної операції, пов'язаної з кредитуванням оборотних коштів, що полягає в інкасуванні дебіторської заборгованості покупця і є специфічною різновидністю короткострокового кредитування та посередницької діяльності [5, с. 96]	Еш С. М. Фінансовий ринок: навч. посіб. / С. М. Еш. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
Факторинг – придбання посередником у підприємця (продавця-постачальника і кредитора) права вимоги у грошовій формі на дебіторську заборгованість інших підприємців (покупців, боржників) за продані товари (виконані роботи, послуги) з прийняттям на себе виконання такої вимоги і за комісійну винагороду [2, с. 74]	Глуценко С. В. кредитний ринок: інститути та інструменти / С. В. Глуценко. – К.: Києво-Могилянська академія, 2010. – 153 с.
Факторинг – процес переуступки факторинговій компанії неоплачених боргових вимог (рахунків-фактур) у поєднанні з елементами фінансового, бухгалтерського, інформаційного, збутового, страхового, юридичного та іншого обслуговування постачальника [13, с. 132]	Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.
Факторинг – різновид торгово-комісійної операції, що включає у себе інкасування дебіторської заборгованості, кредитування оборотного капіталу, гарантії кредитних і валютних ризиків, а також інформаційний, страховий, обліковий, консалтинговий та юридичний супровід постачальника [7, с. 44]	Інструменти та установи фінансового ринку. Енциклопедичний довідник / за ред. В. В. Феценка. – К.: Українське агентство фінансового розвитку, 2007. – 504 с.
Факторинг – фінансова, комісійна операція, за якої клієнт переуступає дебіторську заборгованість факторинговій компанії [20, с. 524].	Шишкіна О. В. Гроші та кредит: навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернівці: Видавець Брагинець О. В., 2016. – 692 с.

Джерело: складено авторами.

Аналіз окреслених трактувань сутності факторингу дає підстави зробити такі висновки. Насамперед, варто виокремити два підходи до розуміння його сутності. Зокрема, В. П. Орлюк, Л. В. Момот, О. І. Пальчук, І. П. Лопушинський акцентують увагу виключно

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

на одній послугі факторингових компаній, яку вони пропонують своїм клієнтам – викупу дебіторської заборгованості та супутніх операціях. З іншого боку, М. О. Козакова, наприклад, розглядає сутність факторингу в більш широкому значенні – як послугу, яка полягає не лише у викупі заборгованості та наданні супутніх операцій, а як послугу, що супроводжується пропозицією широкого кола фінансових послуг, природа яких не завжди пов'язана з викупом боргів фізичних та юридичних осіб.

Отже, у межах цієї статті, враховуючи різні концепції визначення сутності факторингу, його будемо розглядати таким чином: *факторинг – фінансова послуга, яка складається із сукупності різних послуг відповідного характеру, основну роль серед яких відіграє послуга з викупу заборгованості, що знаходиться у власності фізичних і юридичних осіб, з одночасним отриманням ними більшої частини суми такого боргу та гарантій повного його погашення від фактора (фінансова установа), який одержує права власності на таку заборгованість і у майбутньому стягує її з боржника.*

Враховуючи сутність факторингу, визначимо основні його завдання, які ця фінансова послуга повинна виконувати у межах свого існування. Загалом, Н. В. Радух всі завдання факторингу пропонує поділяти на чотири основні групи: фінансові, економічні, продажу та маркетингові, у межах кожної з яких виділяє конкретні завдання [17, с. 126]. На наше переконання, основні завдання факторингу необхідно розглянути у двовекторній площині, розподіляючи їх на такі групи: завдання, які ця послуга виконує для виробника, і завдання, які послуга реалізовує для її споживача.

Завданнями *факторингу для виробника* цієї послуги є такі:

- 1) зростання доходу від надання додаткового виду факторингової послуги;
- 2) диверсифікація шляхів надання активних послуг клієнтам та розширення способів формування доходу;
- 3) підвищення конкурентоспроможності фінансової установи шляхом надання додаткових фінансових послуг клієнтам, задоволення їх потреб у цій послугі.

Завданнями *факторингу для споживача* цієї послуги є:

- 1) підвищення ліквідності підприємства шляхом зростання рівня сплати дебіторської заборгованості;
- 2) зниження кредитного ризику неповернення платежів за товари;
- 3) підвищення якості управління портфелем дебіторської заборгованості;
- 4) зростання обсягів виробництва через наявність фінансових ресурсів;
- 5) підвищення концентрації уваги виробника на процесі виготовлення продукції;
- 6) прискорення товарообігу в межах підприємства, що позитивно впливає на економічні показники його розвитку.

Враховуючи наведені дані щодо природи факторингу як однієї з фінансових послуг, поглибимо теоретичні засади пізнання її сутності через ідентифікацію та опис функцій окресленої послуги. Зауважимо, що Л. В. Момот пропонує визначати такі функції факторингу: фінансування поставок товарів (послуг); управління дебіторською заборгованістю; покриття фінансових ризиків; оцінювання платоспроможності покупця [12, с. 102]. Аналогічний підхід пропонує також асоціація учасників фінансового ринку «Укрфактор». Проте за такого підходу функції являють собою швидше перелік фінансових послуг та операцій, що у сукупності становлять факторингову послугу як окрему, цілісну послугу. О. Б. Конарівська зауважує, що факторинг може виконувати також й інші функції: покриття ризиків, пов'язаних із своєчасним отриманням оплати, управління дебіторською заборгованістю клієнта, надання консалтингових послуг фактором власнику дебіторської заборгованості [9, с. 183]. У свою чергу, Н. І. Версаль та Т. В. Дорош, розглядаючи функції факторингу, поділяють їх на три групи: функція фінансування, делькредерна функція, функція надання послуг [1, с. 370]. Зауважимо, що розгляд функцій факторингу

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ускладнюється тим, що в цілому функція – це робота, яку виконує досліджуваний об'єкт. У випадку вивчення факторингу варто відзначити його здатність впливати не лише на споживачів цієї послуги, але і на її виробників, загалом економіку країни. Саме тому, на наш погляд, при ідентифікації та конкретизації функцій факторингу варто дотримуватися більш ширшого підходу до їх розгляду і серед таких функцій необхідно виділити такі.

1. *Функція мінімізації ризику* – сутність цієї функції полягає у тому, що факторинг сприяє зменшенню кредитного ризику на підприємствах, оскільки дебіторська заборгованість переходить до факторингової компанії. Тобто для виробників товарів факторинг стає одним із способів уникнення від несплати їх контрагентів за поставлену продукцію. У цьому випадку зазвичай клієнти втрачають частину власного доходу, проте натомість одержують гарантії отримання решти суми оплати і вчасно. Для підприємств, які не є фінансово стійкими, це є одним з найкращих способів забезпечення впевненості у вчасному надходженні коштів на рахунки підприємства.

2. *Функція зростання платіжної дисципліни* – ця функція полягає в тому, що факторингова компанія, мета функціонування якої у переважній більшості випадків це робота з дебіторською заборгованістю та надання супутніх послуг, надаючи фінансову послугу, перевіряє кредитоспроможність клієнта, боржника, чітко фіксує необхідність повернення коштів, володіє більшим досвідом повернення боргів, оскільки це є її спеціалізацією. У цьому випадку факторинг сприяє забезпеченню платіжної дисципліни не лише у межах одного підприємства, але також дозволяє підвищити відповідальність щодо вчасної сплати боргів в цілому й у межах економіки країни.

3. *Функція підвищення фінансової стійкості підприємства* – ця функція факторингу дозволяє власникам через налагодження процесу вчасного повернення коштів за поставлену продукцію здійснювати планування власної діяльності, прогнозувати рівень фінансового ризику, визначати настання інших несприятливих для бізнесу подій та здійснювати заходи їх попередження. Безумовно, вчасне надходження оплати дозволяє підприємству розраховуватися за власними зобов'язаннями також в обумовлений термін, що не дозволяє наращувати борги та знижувати рівень фінансової стійкості підприємства.

4. *Функція диверсифікації активів* – ця функція факторингу вже стосується не клієнтів, які користуються послугами факторингу, а їх виробників – фінансових установ. У цьому випадку, надаючи факторингові послуги, такі компанії мають змогу диверсифікувати власний портфель активних операцій, що дозволяє мінімізувати подальше функціонування від розвитку конкретного ринку таких послуг. При цьому факторинг виступає інструментом залучення нових клієнтів, розширення переліку послуг, що підвищує роль фінансових установ загалом на ринку фінансових послуг.

5. *Функція формування альтернативних джерел отримання доходів* – ця функція полягає в тому, що факторинг дозволяє не лише залучати нових клієнтів фінансовим установам, але і формувати новий канал отримання доходу від надання факторингових послуг клієнтам банків, які вже користуються іншими його продуктами. Така ситуація сприяє нарощенню обсягів доходів фінансової установи, дозволяє підвищити її конкурентоспроможність, мінімізувати втрати від недоотримання коштів за іншими напрямками діяльності.

6. *Функція підвищення конкурентоспроможності підприємств* – ця функція факторингу дозволяє, як зазначалося вище, сприяти нарощенню конкурентоспроможності всіх учасників процесу надання факторингових послуг. Підприємства – виробники продукції отримують можливість передати управління дебіторською заборгованістю іншій організації за певну плату, що сприяє зростанню рівня їх фінансової стабільності. Також взагалі змінюється сам процес роботи з боргами клієнтів. Факторингова компанія може допомогти з розчищенням балансу від вже накопичених боргів і при цьому власник передає їх фактору у власність, що у багатьох випадках є важливим

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

елементом подальшого функціонування компанії. У свою чергу, також підвищується конкурентоспроможність фінансових установ, оскільки вони диверсифікують власну діяльність, формують нові інструменти нарощення обсягів доходів, впроваджують механізми надання нових послуг, що у підсумку також сприяє їх розвитку, виходу на нові ринки і може призвести до зростання рівня капіталізації таких компаній.

7. *Функція розбудови ринку фінансових послуг* – у такому випадку факторинг сприяє також не лише покращенню діяльності окремих суб'єктів господарювання, але і створює передумови для активізації розвитку всього ринку фінансових послуг. Насамперед, це відбувається через зростання обсягів таких послуг, створення окремих фінансових установ, що спеціалізуються на наданні факторингових послуг. Також відбувається процес залучення нових клієнтів, формування конкуренції між різними факторинговими компаніями і створюється новий сегмент ринку фінансових послуг у країні.

8. *Функція економічного розвитку* – ця функція факторингу полягає в тому, що ця фінансова послуга при її поступовому розвитку в межах ринку фінансових послуг, активізації попиту на такі послуги, має здатність позитивно впливати і на економічний розвиток всієї країни. Розчищення балансів підприємств, підвищення платіжної дисципліни, зростання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання – все це позитивно впливає на розбудову національної економіки загалом.

Проте позитивний вплив факторингу як окремої фінансової послуги на розвиток підприємств – клієнтів факторингових послуг та їх виробників можливий у разі дотримання правил надання фінансових послуг, наявності поваги та довіри між споживачами цих послуг та факторинговими компаніями. Також цій послугі притаманний власний спектр різних ризиків, які потребують значної уваги з боку всіх учасників, що користуються цією послугою.

Висновки. Отже, у роботі досліджено теоретичні аспекти функціонування та розвитку факторингу як окремої фінансової послуги. Зокрема, частково були розглянуті питання історичного його зародження. Це дало змогу визначити, що ця послуга активно почала надаватися різними фінансовими установами після Другої світової війни. Однак подібні до факторингових послуг операції вже надавалися клієнтам починаючи з XVII ст.

У межах статті було ідентифіковано та деталізовано передумови становлення факторингу, до числа яких віднесено такі: розвиток економічних відносин та поглиблення спеціалізації у сфері фінансового обслуговування, поглиблення спеціалізації у процесі виробництва товарів, зростання обсягів виготовлення товарів, які вже продавалися не лише в Європі, активний розвиток торгівлі та необхідність швидкого отримання оплати за відвантажені товари, наявність системи стабільно функціонуючих фінансових установ з достатніми обсягами капіталу.

У роботі з'ясовано сутність факторингу, що було реалізовано через пізнання наявних підходів до визначення природи цієї послуги. Проаналізовано концепції трактування факторингу, що на сьогодні існують у законодавчій базі України, зокрема у Цивільному та Господарському кодексах України, Законі України «Про банки і банківську діяльність». Виконаний також аналіз сформованих у наукових роботах концепцій пізнання сутності факторингу, що дозволило виділити два підходи до розуміння його сутності. Зокрема, одна група вчених акцентують увагу виключно на одній послугі факторингових компаній, яку вони пропонують своїм клієнтам, – викупу дебіторської заборгованості та супутніх операціях. З іншого боку, інші науковці розглядають сутність факторингу у більш широкому значенні як послугу, яка полягає не лише у викупі заборгованості та наданні супутніх операцій, а як послугу, що супроводжується пропозицією широкого кола фінансових послуг, природа яких не завжди пов'язана з викупом боргів фізичних та юридичних осіб. Таким чином, у підсумку проведеного дослідження факторинг запропоновано

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

розглядати як фінансову послугу, яка складається із сукупності різних послуг відповідного характеру, основну роль серед яких відіграє послуга з викупу заборгованості, що знаходиться у власності фізичних і юридичних осіб, з одночасним отриманням ними більшої частини суми такого боргу та гарантій повного його погашення від фактору (фінансова установа), який одержує права власності на таку заборгованість і у майбутньому стягує її з боржника.

У роботі визначено завдання факторингу, які були розподілені на дві групи: завданнями факторингу для виробника цієї послуги та завданнями факторингу для її споживача. Також проаналізовані наукові підходи до розуміння функцій факторингу, що дозволило автору визначити наступні з них: функція мінімізації ризику, функція зростання платіжної дисципліни, функція підвищення фінансової стійкості підприємства, функція диверсифікації активів, функція формування альтернативних джерел отримання доходів, функція підвищення конкурентоспроможності підприємств, функція розбудови ринку фінансових послуг, описаний їх зміст.

Список використаних джерел

1. *Версаль Н. І.* Теорія кредиту : навч. посіб. / Н. І. Версаль. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 483 с.
2. *Глуценко С. В.* Кредитний ринок: інститути та інструменти / С. В. Глуценко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 153 с.
3. *Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1481374840853094>.
4. *Добровольська О. В.* Ринок факторингових послуг: проблеми розвитку та перспективи / О. В. Добровольська // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2015. – № 1 (31). – С. 166–169.
5. *Еш С. М.* Фінансовий ринок: навч. посіб. / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
6. *История развития и современная практика факторинга* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gaexpert.ru/researches/factoring/factoring/part2>.
7. *Інструменти та установи фінансового ринку.* Енциклопедичний довідник / за ред. В. В. Феценка. – К. : Українське агентство фінансового розвитку, 2007. – 504 с.
8. *Козакова М. О.* Факторингові послуги на ринку короткострокового кредитування України / М. О. Козакова // Магістреріум. – 2014. – Вип. 56. Економічні студії. – С. 55–58.
9. *Конарівська О. Б.* Особливості розвитку факторингу на ринку фінансових послуг в Україні / О. Б. Конарівська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 1 (65). – С. 182–188.
10. *Лопушинський І. П.* Механізм удосконалення регулювання факторингових послуг в Україні [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський, А. А. Савченко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2013. – № 2. – Режим доступу : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Тtpdu_2013_2_8.
11. *Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України : монографія* / С. М. Шкарлет, О. І. Гонта, В. Г. Маргасова, М. В. Дубина. – Чернігів : ЧНТУ, 2014. – 272 с.
12. *Момот Л. В.* Розвиток факторингу в Україні / Л. В. Момот // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 100–107.
13. *Науменкова С. В.* Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
14. *Пальчук О. І.* Факторинг на ринку фінансових послуг / О. І. Пальчук. – К., 2011. – 164 с.
15. *Пальчук О. І.* Факторинг як специфічна фінансова послуга / О. І. Пальчук // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку». – 2010. – № 682. – С. 168–173.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

16. *Про банки і банківську діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1476201952673317>.

17. Радух Н. Б. Роль факторингових операцій у сучасних фінансових розрахунках / Н. Б. Радух // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. – 2016. – Т. 18, № 2 (69). – С. 123–126.

18. *Фінансова енциклопедія* / [Орлюк О. П., Воронова Л. К., Заверуха І. Б. та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

19. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1476201952673317>.

20. Шишкіна О. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагінець О. В., 2016. – 692 с.

21. Шишкіна О. В. Теоретико-прикладні засади активізації функціонування і розвитку фінансових компаній / О. В. Шишкіна, І. В. Садчикова // Розвиток фінансових посередників у турбулентних умовах функціонування національної економіки : колективна монографія. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 135–157.

References

1. Versal, N.I. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia (in Ukrainian).

2. Hlushchenko, S.V. (2010). *Kredytnyi rynek: instituty ta instrumenty [Credit market: institutions and instruments]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia (in Ukrainian).

3. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 № 436-IV [The Commercial Code of Ukraine on January 16, 2003 № 436-IV]*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1481374840853094>.

4. Dobrovolska, O.V. (2015). Rynok faktorynhovykh posluh: problemy rozvytku ta perspektyvy [Market of factoring services: problems of development and prospects]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo ahrarnoho universytetu – Bulletin of the Dnipropetrovsk State Agrarian University*, no. 1 (31), pp. 166–169 (in Ukrainian).

5. Esh, S.M. (2009). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).

6. *Istoriia razvitiia i sovremennaia praktika faktoringa [History of development and modern world practice of factoring]*. Retrieved from <http://www.raexpert.ru/researches/factoring/factoring/part2>.

7. Feshchenko, V.V. (ed.) (2007). *Instrumenty ta ustanovy finansovoho rynku. Entsyklopedychnyi dovidnyk [Instruments and institutions of the financial market. Encyclopedic Directory]*. Kyiv: Ukrainske ahentstvo finansovoho rozvytku (in Ukrainian).

8. Kozakova, M.O. (2014). Faktorynhovi posluhy na rynku korotkostrokovoho kredytuvannia Ukrainy [Factoring services in the market of short-term lending in Ukraine]. *Mahistrerium – Magisterium*, issue 56. *Ekonomichni studii*, pp. 55–58 (in Ukrainian).

9. Konarivska, O.V. (2014). Osoblyvosti rozvytku faktorynhu na rynku finansovykh posluh v Ukraini [Features of factoring development in the financial services market in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu vodnogo hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Seriiia "Ekonomika" – Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Economics series*, issue 1 (65), pp. 182–188 (in Ukrainian).

10. Lopushynskiy, I.P., Savchenko, A.A. (2013). Mekhanizm udoskonalennia rehuliuвання faktorynhovykh posluh v Ukraini [Mechanism for improving the regulation of factoring services in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia – Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government*, no. 2. Retrieved from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Ttpdu_2013_2_8.

11. Shkarlet, S.M., Honta, O.I., Marhasova, V.H., Dubyna, M.V. (2014). *Mekhanizm formuvannia systemy parabankivskykh poserednykiv na finansovomu rynku v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The mechanism of forming a system of parabank intermediaries in the financial market in the context of ensuring economic security of Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Momot, L.V. (2015). Rozvytok faktorynhu v Ukraini [Development of factoring in Ukraine]. *Naukovi pratsi NUKhT – Scientific works of the National University of Food Technologies*, vol. 21, no. 2, pp. 100–107 (in Ukrainian).
13. Naumenkova, S.V., Mishchenko, S.V. (2010). *Rynok finansovykh posluh [Financial services market]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
14. Palchuk, O.I. (2011). *Faktorynh na rynku finansovykh posluh [Factoring in the financial services market]*. Kyiv (in Ukrainian).
15. Palchuk, O.I. (2010). Faktorynh yak spetsyfichna finansova posluha [Factoring as a specific financial service]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska Politehnika”*. Seriya “Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku” – *Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”*. Series “Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues”, no. 682, pp. 168–173 (in Ukrainian).
16. *Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III [On Banks and Banking: Law of Ukraine on December 7, 2000 № 2121-III]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1476201952673317>.
17. Radukh, N.B. (2016). Rol faktorynhovykh operatsii u suchasnykh finansovykh rozrakhunkakh [The role of factoring operations in modern financial calculations]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Hzhyskoho – Scientific herald of LNUVMBT named after S.Z. Gzhysky*, vol. 18, no. 2 (69), pp. 123–126 (in Ukrainian).
18. Orliuk, O.P. (ed.), Voronova, L.K., Zaverukha, I.B. et al. (2008). *Finansova entsyklopediia [Financial Encyclopedia]*. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukrainian).
19. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [The Civil Code of Ukraine on January 16, 2003 № 435-IV]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1476201952673317>.
20. Shyshkina, O.V., Dubyna, M.V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O.V. (in Ukrainian).
21. Shyshkina, O.V., Sadchykova, I.V. (2017). Teoretyko-prykladni zasady aktyvizatsii funktsionuvannia i rozvytku finansovykh kompanii [Theoretical and applied principles of activating the functioning and development of financial companies]. *Rozvytok finansovykh poserednykiv u turbulentsnykh umovakh funktsionuvannia natsionalnoi ekonomiky – Development of financial intermediaries in the turbulent conditions of the functioning of the national economy*. Chernihiv: ChNTU, pp. 135–157 (in Ukrainian).

Тарасенко Артем Валерійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Тарасенко Артем Валерьевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Tarasenko Artem – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Financial and Economic Security, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

Литвин Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов професійного спрямування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Литвин Светлана Владимировна – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранных языков профессионального направления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Lytvyn Svitlana – PhD in Pedagogical science, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Хpower777@gmail.com

Дубина Петро Вікторович – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Петр Викторович – магистр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Petro – master, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mvdubyna@gmail.com

УДК 336.221.225

Вікторія Ополінська

РОЛЬ ПРОБЛЕМ ОПОДАТКУВАННЯ У РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Викторія Ополинская

РОЛЬ ПРОБЛЕМ НАЛОГООБЛОЖЕННЯ В РАЗВИТИИ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ

Viktoriia Opolinska

THE ROLE OF TAXATION PROBLEMS ON THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN UKRAINE

Торгівля в мережі Інтернет позиціонується не як окрема галузь, а як сукупність взаємодіючих факторів, що утворюють цілий комерційний комплекс. Електронна торгівля активно проникла в економіку всіх країн розвинуеного сектору і сектору, що розвивається. У статті визначено характерні особливості, переваги та недоліки функціонування, а також питання проблем оподаткування електронної торгівлі в Україні.

Ключові слова: електронна торгівля; інтернет-економіка; інтернет-магазин; проблеми оподаткування.

Бібл.: 10.

Торговля в сети Интернет обосновалась не как отдельная отрасль, а как совокупность взаимодействующих факторов, образующих целый коммерческий комплекс. Электронная торговля активно проникла в экономику всех стран развитого и развивающегося сектора. В статье определены характерные особенности, преимущества и недостатки функционирования, а также вопросы налогообложения электронной торговли в Украине.

Ключевые слова: электронная торговля; интернет-экономика; интернет-магазин; проблемы налогообложения.

Библ.: 10.

Internet commerce is not a separate industry, but a combination of interacting factors that form the entire business. E-commerce has been actively penetrated into the economy of all developed and developing countries. In the article the characteristics, advantages and disadvantages of the operation, as well as the problems of taxation of electronic commerce in Ukraine.

Key words: E-commerce, Internet economy, online store, taxation problems.

Bibl.: 10.

JEL Classification: H20; H21; H25

Постановка проблеми. Сьогодні електронна торгівля стала важливою частиною нашого повсякденного життя. Наслідки глобалізації і нові технології підвищують рівень електронної торгівлі. Електронна торгівля надає підприємствам можливість продавати свої товари і послуги альтернативним способом по всьому світу, щоб споживачі легко отримували доступ до товарів і послуг. Оподаткування електронної торгівлі є важливим питанням для країн, підприємств і споживачів, які хочуть стати учасником інтернет-бізнесу.

Разом з тим дослідження цієї теми є актуальним тому, що такий вид купівлі-продажу товару та послуг є досить специфічним у сфері підприємницької діяльності. Адже цифровий рух грошових коштів досить складно відслідкувати і виникають труднощі щодо контролю за сплатою податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Разом із розвитком інтернет-технологій все більше українських і зарубіжних учених присвячують свої наукові праці електронній торгівлі. Але поки що у більшості досліджень розкрито особливості створення та функціонування інтернет-магазинів, їх розвитку; розглянуто теоретичні основи та принципи електронної торгівлі. До науковців, які поглиблено досліджують проблеми обліку, законодавчого регулювання та оподаткування підприємств електронної торгівлі, можна віднести: Т. Затонацьку, Н. Борейко, В. Коротуна, С. Познякова, В. Плескач та ін.

Постановка завдання. На основі наукових праць визначити характерні риси електронної торгівлі; розглянути її ключові переваги та недоліки для суб'єктів економічної діяльності; дослідити специфіку проблем оподаткування цієї сфери бізнесу у світі; проаналізувати стан, основні тенденції розвитку та питання оподаткування електронної торгівлі в Україні.

Виклад основного матеріалу. За невеликий проміжок часу електронна торгівля стала одним із сегментів світової економіки, який найбільш динамічно розвивається. Не залишаються осторонь і українські інтернет-підприємства, оскільки електронна торгівля є перспективним видом діяльності, який не потребує значних витрат, порівняно з традиційними видами господарської діяльності. Крім того, існує можливість ведення бізнесу в країнах із найбільш сприятливим податковим кліматом [8].

Серед вітчизняних учених панують визначення електронної торгівлі як виду бізнес-активності, в якій комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу здійснюється за допомогою глобальної комп'ютерної мережі Інтернет (інтернет-бізнес). На нашу думку, не обов'язково розглядати електронну торгівлю тільки як торгівлю за допомогою комп'ютера, а вважати електронну торгівлю як торгівлю, яка здійснюється через мережу Інтернет за допомогою різних пристроїв, зокрема мобільних.

Найпоширенішою формою інтернет-бізнесу є підприємства електронної торгівлі (інтернет-магазини) – місце в Інтернеті, де відбувається прямий продаж товарів споживачеві (юридичній або фізичній особі). При цьому розміщення споживчої інформації, замовлення товару й угода відбуваються всередині мережі (на сайті інтернет-магазину) [9].

У цьому дослідженні розглянуто розвиток електронної торгівлі та фактори, що впливають на її зростання. Податкові проблеми торгівлі в мережі Інтернет мають важливе значення для урядів різних країн, бізнесу та споживачів. Купівля та продаж через Інтернет без будь-яких кордонів призводить до проблем з оподаткуванням. Труднощі у визначенні того, яка країна або держава мають податкову силу, звільнення від оподаткування через фізичну неприсутність, різноманітно оцінюючи товари та послуги країнами, застосовуючи різноманітну податкову політику та ставки податку, ризик подвійного оподаткування – це лише частина проблем оподаткування. Щоб заблокувати небажані факти, такі як податкові втрати та ухилення від сплати податків, країни ще не знайшли універсального рішення [5].

Як і для будь-якого бізнесу, для початку торгівлі через Інтернет необхідно зареєструватися як суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа, або створити юридичну особу та стати на облік в органах Державної фіскальної служби України [4]. Варто зазначити, що до оподаткування інтернет-магазинів не застосовується якийсь індивідуальний підхід. Як і для інших компаній, Державна фіскальна служба України користується двома системами оподаткування: загальною та спрощеною. В результаті, окремі суб'єкти економічної діяльності знаходять різні шляхи ухилення від сплати податків, зокрема, вони уникають державної реєстрації підприємницької діяльності та не вносять доходи, отримані від ведення інтернет-бізнесу, у податкові декларації.

Окремі науковці вважають, що серед сфер, в яких була виявлена необхідність регулювання проблемних питань, пов'язаних з електронною торгівлею, можна виділити такі: оподаткування, митні правила, захист права інтелектуальної власності, проблема назв доменів, відповідальність провайдерів послуг Інтернету, протиправний і шкідливий зміст контенту, система електронних платежів і захист прав споживачів [5].

Також, враховуючи, що визначення місця розташування продавця та споживача при здійсненні транзакції в Інтернеті є складним, тому існує ймовірність втрати податкових надходжень, адже електронна торгівля дозволяє підприємствам отримувати дохід без будь-якої фізичної присутності [1]. У цьому контексті податки мають виконувати, перш за все, регулюючу функцію, яка врахує не тільки збалансування податкового навантаження, а й перспективність розвитку інтернет-бізнесу в Україні.

Український ринок електронної торгівлі демонструє стрімке зростання, про що свідчать результати дослідження, оприлюднені Асоціацією електронної комерції (E-commerce Europe) в Європі. У цілому, за прогнозами, оприлюдненими європейською

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

структурою, загальні обсяги онлайн-продажів товарів і послуг у Європі на кінець 2016 року сягнули 530,5 млрд євро. У 2015 році цей показник становив 459,6 млрд євро, тож зростання становить 15,43 %.

За прогнозами, в 2017 році обсяги продаж в Інтернеті в європейських країнах становитимуть 602 млрд євро, в 2018 році – 660 млрд євро [7].

Попри позитивну статистику й оптимістичні прогнози, експерти Асоціації електронної комерції загалом не задоволені станом галузі і головні завдання, які наразі стоять перед торговцями, вбачають у розширенні їхнього бізнесу в інших країнах. Слід зосередитися на фрагментації, питаннях оподаткування (ПДВ) й логістиці.

Населення України становить 42,4 мільйона людей, з яких 58 % використовують Інтернет. 3,7 мільйона цих інтернет-користувачів є клієнтами підприємств електронної торгівлі. Ці покупці в середньому витрачають 286 євро на рік. Але, незважаючи на це, Україна увійшла в п'ятірку з найменшим показником інтернет-доступу населення [6].

Електронна торгівля дозволяє покупцям купувати швидше, робити покупки цілодобово, охоплюючи більше товарів і послуг без кордонів. Також забезпечує швидший продаж, досягнення більшої кількості клієнтів, менші адміністративні витрати, торгівля без фізичної присутності, легкість запуску та управління компанією з погляду бізнесу. Недоліки електронної торгівлі – це недобросовісні власники інтернет-магазинів, несертифікована продукція, ошукані споживачі та проблеми безпеки. Більшість країн намагаються зробити електронну торгівлю більш надійною та вирішити ці проблеми за допомогою необхідних правових норм.

За відсутності державного регулювання та за активної діяльності компаній на міжнародному ринку в Україні вже сформувалася певна практика взаємодії між користувачами та постачальниками послуг, однак уся ця галузь перебуває на початкових стадіях розвитку, а тому в подальшому існує можливість вносити концептуальні зміни в розвиток галузі електронної торгівлі.

Також зазначимо, що національна система оподаткування має враховувати певну специфіку електронної економічної діяльності, зокрема:

- питання врегулювання відповідальності та захисту прав споживачів і, звісно, визначення органу, який буде опікуватися цими питаннями. Хоча на сьогодні існує Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, проте вона не має достатніх функцій для моніторингу та вжиття необхідних заходів для дієвого захисту споживачів у мережі Інтернет;
- питання про податковий і митний режими для постачальників і користувачів послуг і товарів, що придбаваються та надаються в мережі або через мережу Інтернет;
- не менш важливими є питання умов доступу до мережі Інтернет і можливих варіантів моніторингу користувачів, адже користувачами послуг мережі є зовсім різні категорії людей, а тому їх дії через мережу Інтернет можуть нести різні правові наслідки;
- питання податкового електронного документообігу, обліку та звітності, аудиту, ревізії та контролю; надання юридичної сили електронним документам у фінансово-господарських операціях;
- формування електронних баз даних про суб'єктів електронної економічної діяльності в Україні.

Також слід звернути увагу на захист інтелектуальної власності, питання конфіденційності, правового регулювання електронних платежів, питання відповідальних за розвиток інфраструктури і юрисдикції. З урахуванням того, що в перспективі неминуче підсилиться роль транскордонного надання послуг через Інтернет, слід, очевидно, дуже ретельно і зважаючи на всі наслідки враховувати можливі ризики за цим способом пос-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тавки послуг у тих секторах, де він відіграватиме зростаючу роль (фінансові, освітні, медичні, туристичні та багато інших професійних послуг).

Усе вищевикладене дає чітке уявлення, який значний обсяг роботи належить виконати законодавцям, урядовим і приватним структурам, пов'язаним з цією перспективною галуззю, щоб дати потужний імпульс розвитку електронної торгівлі, а також скеровувати процес її подальшого розвитку в необхідне русло з урахуванням міжнародних норм і вимог.

Висновки і пропозиція. Оскільки технологічний прогрес буде зростати, результати електронної торгівлі ставатимуть все більш складними, що створюватиме додаткові перешкоди для податкових органів.

Таким чином, для стимулювання ефективного розвитку підприємств, що здійснюють електронну торгівлю, а також своєчасної та в повному обсязі сплати податків необхідно застосовувати диференційований підхід до оподаткування суб'єктів господарювання у сфері електронної торгівлі: враховувати величину підприємства, обсяги прибутку та чисельність персоналу. Також необхідно уважно аналізувати результати досліджень міжнародних організацій, які вивчають зазначені проблеми, оскільки електронна торгівля має транскордонний характер і потребує узгодженого підходу всіх держав світу для визначення найбільш оптимальних напрямів оподаткування електронної торгівлі. Податкові відносини повинні бути гармонізовані, податкові процедури – спрощені. Ці заходи будуть сприяти ефективному розвитку електронної торгівлі в Україні. У цьому вбачаємо перспективи подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Борейко Н. М.* Оподаткування електронної комерції: досвід іноземних країн [Електронний ресурс] / Н. М. Борейко // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. – 2009. – № 1. – С. 143–147. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2009_1_22.
2. *Коваленко Ю. М.* Мінімізація податкових зобов'язань при здійсненні операцій у сфері електронної комерції / Ю. М. Коваленко, Н. М. Борейко // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право) : зб. наук. пр. – Ірпінь, 2010. – № 3. – С. 70–73.
3. *Про електронну комерцію* : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 45. – Ст. 410.
4. *Податковий кодекс України* від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. *Arthur J. Cockfield.* The rise of the OECD as informal 'World Tax Organization' through national response to E-commerce Tax Challenges / Arthur J. Cockfield // *Yale Journal of Law and Technology*. – 2006. – Vol. 8. – Pp. 136–187.
6. *E-commerce Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ecommerce-europe.eu/research-figure/ukraine>.
7. *European E-commerce Report (2017)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ecommerce-europe.eu/research/ecommerce-europe-reports>.
8. *John D. McKinnon.* Tax Proposals Would Move U.S. Closer to Global Norm (March 29, 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wsj.com/articles/tax-proposals-would-move-u-s-closer-to-global-norm-1427659773>.
9. *Organization for Economic Cooperation and Development, Model Tax Convention on Income and on Capital (Paris, OECD, 2000)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/ctp/treaties/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-2015-full-version-9789264239081-en.htm>.
10. *The Global Information Technology Report (2016)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/networked-readiness-index>.

References

1. Boreiko N.M. (2009). Opodatkuvannia elektronnoi komertsii: dosvid inozemnykh krain [E-Commerce Taxation: Experience of Foreign Countries]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Ekonomika – Bulletin of the Academy of Customs of Ukraine. Ser.: Economics*, № 1, pp. 143–147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2009_1_22.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Kovalenko, Yu.M., Boreiko, N.M. (2010). Minimizatsiia podatkovykh zoboviazan pry zdiisnenni operatsii u sferi elektronnoi komertsii [Minimization of tax obligations in the course of transactions in the field of e-commerce]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Herald of the National University of State Tax Service of Ukraine (economics, law)*, № 3, pp. 70–73 (in Ukrainian).

3. Pro elektronnu komertsiiu: Zakon Ukrainy vid 3 veresnia 2015 roku № 675-VIII [About Ecommerce: Law of Ukraine on September 3, 2015 № 675-VIII] (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 45, article 410 (in Ukrainian).

4. *Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI* [Tax Code of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian).

5. Arthur J. Cockfield (2006). The rise of the OECD as informal ‘World Tax Organization’ through national response to E-commerce Tax Challenges. *Yale Journal of Law and Technology*, vol. 8, p. 136–187.

6. *E-commerce Europe* (2016). Retrieved from <https://www.ecommerce-europe.eu/research-figure/ukraine>.

7. *European E-commerce Report* (2017). Retrieved from <https://www.ecommerce-europe.eu/research/ecommerce-europe-reports>.

8. John D. McKinnon (2015). Tax Proposals Would Move U.S. Closer to Global Norm (March 29, 2015). Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/tax-proposals-would-move-u-s-closer-toglobalnorm-1427659773>.

9. *Organization for Economic Cooperation and Development, Model Tax Convention on Income and on Capital* (2000, Paris, OECD). Retrieved from <http://www.oecd.org/ctp/treaties/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-2015-full-version-9789264239081-en.htm>.

10. *The Global Information Technology Report* (2016). Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/networked-readiness-index>.

Ополінська Вікторія Валентинівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Ополинская Виктория Валентиновна – аспірант кафедри бухгалтерського учета, Університет державної фіскальної служби України (ул. Університетська, 31, г. Ірпінь, 08201, Україна).

Opolinska Viktoriia – PhD student of the Department of Accounting, University of State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., Irpin, 08201, Ukraine).

E-mail: kovalv25@gmail.com

УДК 336.717.3:330.567.28

Олена Тарасенко

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУТНОСТІ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ДОМОГОСПОДАРСТВ**

Елена Тарасенко

**ИДЕНТИФИКАЦИЯ СУЩНОСТИ ДЕПОЗИТНОГО ПОВЕДЕНИЯ
ДОМОХОЗЯЙСТВ**

Olena Tarasenko

IDENTIFICATION OF ESSENCE THE DEPOSIT CONDUCT OF HOUSEHOLD

У статті проведено наукове дослідження з метою ідентифікації сутності категорії «депозитна поведінка домогосподарства». Зокрема пізнання цієї категорії реалізовано через синтез наукових концепцій тлумачення таких дефініцій, як «депозит» та «поведінка». Для цього було проаналізовано інші трактування цих категорій та обґрунтовано авторське бачення щодо визначення їх природи.

Ключові слова: депозит; депозитна операція; депозитна установа; поведінка; економічний суб'єкт; депозитна поведінка; домогосподарство; депозитна поведінка домогосподарства.

Табл.: 2. Бібл.: 25.

В статье проведено научное исследование с целью идентификации сущности категории «депозитное поведение домохозяйства». В частности познание этой категории реализовано через синтез научных концепций толкования таких дефиниций, как «депозит» и «поведение». Для этого были проанализированы другие трактовки этих категорий и обосновано авторское определение их природы.

Ключевые слова: депозит; депозитная операция; депозитное учреждение; поведение; экономический субъект; депозитное поведение; домохозяйство; депозитное поведение домохозяйства.

Табл.: 2. Библ.: 25.

In this article, a scientific study was carried out to identify the essence of the category, the “depository behavior of the household”. In particular, the cognition of this category is realized through the synthesis of scientific concepts of the interpretation of such definitions, “deposit” and “behavior”. For this, other interpretations of these categories were analyzed and justified Author's definition of their nature.

Key words: deposit; deposit operation; depository institution; behavior; economic entity; depository behavior; household; depository behavior of the household.

Табл.: 2. Bibl.: 25.

JEL Classification: D19, G21

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки важко уявити без ефективного функціонування ринку фінансових послуг та, зокрема, його окремого компонента – депозитного ринку. Саме у межах останнього різні за своєю природою економічні суб'єкти мають можливість отримувати додатковий дохід від тимчасово вільних власних фінансових ресурсів. Функціонування депозитного ринку є дуже важливим у будь-якій країні з позиції забезпечення загалом стабільного та ефективно діючого фінансового ринку, оскільки у межах саме такого ринку формуються обсяги фінансових ресурсів, які згодом через систему фінансового посередництва перетворюються на кредитні та інвестиційні ресурси.

Важко уявити у сучасних економічних реаліях функціонування національного господарства без існування депозитного ринку. У таких умовах всі економічні суб'єкти зобов'язані надавати свої кошти виключно кінцевим їх отримувачам на різні потреби, не використовуючи послуги фінансових установ. Історичний шлях зародження та розвитку фінансових відносин та, зокрема, фінансових посередників, лише підтверджує той факт, що така ситуація може існувати, але в суспільствах, яким не притаманний високий рівень розвитку та освіченості. У більшості випадків така ситуація існувала лише у первіснообщинному суспільстві. Навіть у державах Стародавнього Сходу та Античної Греції і Риму вже існували прообрази сучасних фінансових установ, які надавали депозитні послуги клієнтам. Саме тому питання розвитку депозитного ринку у країні є дуже важливими, оскільки безпосередньо впливають на створення фінансової бази функціонування економічних відносин, їх активізації, що у підсумку і сприяє соціально-економічному розвитку суспільства. Існування депозитного ринку є об'єктивним

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

явищем, що лише підкреслює важливість формування у державі таких умов його розвитку, які б дозволяли залучати якомога більші обсяги фінансових ресурсів різних економічних суб'єктів та перетворювати їх на стабільний ресурс розвитку.

Депозитний ринок як окремих об'єкт дослідження є за своєю природою макроекономічної системою, у межах якої взаємодіють економічні суб'єкти, що є носіями різних інтересів, які вони намагаються задовольнити на цьому ринку. Саме тому питання пізнання особливостей функціонування окремих суб'єктів на цьому ринку є також цікавими та важливим з позиції пізнання окресленого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку депозитного ринку на сьогодні досліджувалися у роботах багатьох учених, до числа яких вато віднести таких: О. В. Абакуменко, О. І. Антонюк, М. М. Буднік, Т. А. Васильєва, К. О. Дмитрусенко, С. М. Еш, Ю. М. Коваленко, О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, В. С. Лук'янов, В. В. Михальський, О. К. Никитенко, І. Химич, І. О. Школьник та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні напрацювання вчених у сфері пізнання закономірностей функціонування та передумов розвитку депозитного ринку, досить фрагментарними є дослідження сутності депозитної поведінки, опис її видів та особливостей формування і функціонування у межах системи економічних відносин. Саме це обумовлює необхідність проведення додаткових наукових досліджень у цій сфері.

Мета статті. Метою статті є визначення сутності депозитної поведінки домогосподарств.

Виклад основного матеріалу. Отже, важливість вивчення особливостей розвитку депозитного ринку не викликає жодних сумнівів, що обумовлює необхідність пізнання окремих аспектів вивчення цього ринку. До таких складових частин процесу дослідження зазначеного ринку можна віднести аналіз специфічних рис діяльності окремих економічних суб'єктів у межах депозитного ринку. Основними суб'єктами у переважній більшості випадків виступають домогосподарства, суб'єкти господарювання, у т. ч. різні фінансові установи, державні органи влади.

Особливу увагу привертають питання пізнання особливостей функціонування домогосподарств на депозитному ринку, тобто вивчення їх поведінки з метою розробки заходів її корекції для максимального залучення цих суб'єктів до процесів обігу фінансових ресурсів у межах економічної системи. Домогосподарства на сьогодні є одними з основних джерел формування тимчасово вільних фінансових ресурсів взагалі на фінансовому ринку держави. Саме тому в більшості розвинутих країн питанням належного регулювання взаємодії фінансових посередників та домогосподарств відводиться важлива увага. Здатність фізичних осіб до панічних вчинків та одночасному вилученню грошових коштів з рахунків фінансових установ є значною загрозою функціонуванню не лише депозитного ринку, але і всієї фінансової системи країни. Зазначене обумовлює доцільність дослідження сутності депозитної поведінки домогосподарств з метою наукового обґрунтування її природи та закономірностей зародження і розвитку.

Вивчати сутність депозитної поведінки, на наше переконання, варто з дослідження окремих економічних категорій, до складу яких варто віднести такі: «депозит», «поведінка» та «домогосподарство», що у підсумку дозволить сформулювати авторський підхід до трактування зазначеної категорії.

Отже, спочатку розглянемо сутність депозиту як фінансової та економічної категорії. Зауважимо, що існування депозиту та відповідно депозитних відносин обумовлюється у переважній більшості випадків двома об'єктивними обставинами: для власників коштів – це бажання отримати додатковий дохід за рахунок надання власних ресурсів у користування іншим економічним суб'єктам (у деяких випадках власники

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

також надають кошти у користування для забезпечення їх збереження і т. ін.); для позичальників коштів – бажання отримати додатковий дохід на різниці між вартістю залучення коштів та їх вартістю, яка формувалася у результаті подальшого використання таких коштів. Фактично окреслені передумови є об'єктивними і постійно виконують роль стимулюючих чинників формування та розвитку депозитних операцій [20, с. 12].

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» зазначається вичерпно, що депозит – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [18]. Проте вже у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» надається таке визначення: вклад – кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти [19], що значно розширює вже межі депозиту як економічної категорії за рахунок включення до його змісту та сутності також депозитних та ощадних сертифікатів.

У табл. 1 наведено наукові підходи до тлумачення сутності категорії «депозит».

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення дефініції «депозит»

Сутність дефініції	Автор, джерело
1	2
Депозит (вклад) - кошти, які надаються фізичними чи юридичними особами в управління резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно із законодавством України, або нерезиденту на строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого строку [14]	Податковий кодекс України
Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору [9]	Господарський кодекс України
Депозит (вклад) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [18]	Закон України «Про банки і банківську діяльність»
Вклад - кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти [19]	Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»
Вклад (депозит) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [16]	Положення Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами
Внесок (вклад) на депозитний рахунок - грошові кошти в готівковій або в безготівковій формі, внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах, на визначений строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого строку [17]	Правила здійснення депозитних операцій для кредитних спілок
Депозити – 1) грошові суми, внесені на зберігання у кредитні установи, за якими вкладникам виплачується певний процент. 2) цінні папери, внесені на зберігання у кредитні установи [8]	С. М. Гончаров, Н. Б. Кушнір

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Депозити – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно з укладеною угодою і банківським законодавством [13]	А. М. Герасимович, Т. В. Кривов'яз, О. А. Мазур
Депозиты - суммы денежных средств, которые субъекты депозитных операций вносят в банк и которые на определенное время оседают на счетах в банке в силу действующего порядка осуществления банковских операций [2]	И. Т. Балабанов
Вклад – це грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті, що передані банку їх власникам, або третьою особою за дорученням та за рахунок власника для зберігання на певних умовах [21]	Р. І. Тиркало
Депозит (вклад) – це кошти внесені в комерційний банк клієнтами – фізичними чи юридичними особами, які зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно до режиму рахунку і банківського законодавства [12]	В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева

Джерело: систематизовано автором.

Таким чином, враховуючи сутність наведених наукових підходів до трактування депозиту, пропонуємо цю категорію розглядати як *обсяг грошових ресурсів, що перебувають у готівковій або безготівковій формі, у національній або в іноземній валюті, знаходяться у власності одного економічного суб'єкта, що передає ці кошти у тимчасове користування депозитній установі, яка має право приймати ці ресурси на зберігання, використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строковості, платності та своєчасності*.

Розглянемо сутність дефініції «поведінка». Зауважимо, що окреслений термін ввійшов у загальне використання економістів відносно нещодавно, оскільки поведінка як універсальна категорія завжди більше знаходилася у фокусі дослідження соціологів, психологів та політологів, а поведінкові аспекти функціонування економічних явищ досліджувалися виключно у межах економічної соціології. Однак останніми роками зростає кількість напрацювань учених-економістів у пізнанні особливостей поведінки різних економічних суб'єктів, що, крім соціологічної складової, у переважній більшості таких досліджень містить економічну компоненту, яка виражається у вивченні базових економічних явищ та впливу зміни окресленої поведінки на їх майбутній стан та розвиток.

У табл. 2 наведено наукові концепції трактування категорії «поведінка».

Таблиця 2

Наукові підходи до трактування сутності категорії «поведінка»

Визначення дефініції	Автори
Поведінка – це форма зв'язку, взаємодія організму з оточуючими умовами (і тварин, і людини з середовищем) [4, с. 35]	Є. В. Шорохова, М. І. Бобнева
Поведінка – термін, що охоплює дії, діяльність, реакції, руху, процеси, операції і т.д., тобто будь-яка реакція організму, що вимірюється [6, с. 195]	Н. В. Виничук
Поведінка - це процес взаємодії особистості із середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями і внутрішньою активністю особистості, що має форму переважно зовнішніх дій і вчинків [5, с. 218]	О. М. Веретко
Поведінка – це сукупність актів дій та бездіяльності, що здійснюються людиною [10, с. 4]	К. Крилов
Поведінка – це окремі системи реакцій, які виробляє індивідуум щодо свого середовища [22, с. 271]	Джон Б. Уотсон
Поведінка – це дії людини, що оцінюються з погляду їх значущості [1, с. 16]	С. Ф. Анісімов
Поведінка – це вчинки, які можна спостерігати, дії індивідів, їхня певна послідовність, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, груп, усього суспільства [11, с. 24]	А. В. Лякішева
Поведінка – це спроба з боку індивіда домогтися деякого стану справ – або здійснити перехід від одного стану справ в інший, або для підтримання існуючого стану в даний час [24, с. 148]	Реймонд М. Бергнер
Поведінка – це те, що людина робить, що можна спостерігати, виміряти, і повторити [25, с. 3]	С. Бікард, Д. Бікард
Поведінка – це сукупність дій, вчинків, скоєних індивідом в його взаємодії з навколишнім середовищем, опосередкованих зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю [3, с. 247]	В. М. Блейхер, І. В. Крук

Джерело: систематизовано автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, враховуючи наведені визначення сутності дефініції «поведінка» вважаємо за доцільне розглянути її природи у межах двох аспектів:

1) *статичного підходу* – за якого поведінку варто розглядати як зафіксовану у часі сукупність станів (результат множини дій) суб'єкта, реалізація яких була пов'язана з впливом ендогенних та екзогенних чинників різної природи на такий суб'єкт;

2) *динамічного підходу* – за якого поведінку варто розглядати як процес взаємодії суб'єкта з оточуючим його світом, результатом чого стає сукупність різних дій, вчинків такого суб'єкта, що реалізуються під впливом ендогенних та екзогенних чинників різної природи.

У першому випадку поведінка розглядається як вже сформований факт і може бути вичерпно описана за допомогою методів спостереження, вимірювання та порівняння. У цьому випадку суб'єкт характеризується загальними рисами, які були притаманні йому як окремій істоті у минулому, що привело до виникнення певних стійких трендів у діях такого суб'єкта. У другому випадку поведінка розглядається як певний процес, що триває у момент його опису і скоріше буде відбуватися у майбутньому при забезпеченні тих сталих умов, що існували раніше. У межах нашої статті поведінку пропонуємо розглядати, використовуючи динамічний підхід до її розгляду.

Таким чином, нами було досліджено сутність таких економічних категорій, як «депозит» та «поведінка», що дозволяє сформулювати авторську концепцію трактування депозитної поведінки: *депозитна поведінка – процес взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем з приводу розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими він володіє, що передбачає передання цих коштів у тимчасово користування депозитній установі, яка має право приймати ці ресурси на зберігання, використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строковості, платності та своєчасності.*

Використовуючи наведене визначення, зауважимо, що депозитна поведінка суб'єкта починається не тоді, коли він прийшов до банку укласти депозитний договір, а тоді, коли він вирішив обдумати ідею передачі власних ресурсів банківській установі і починає реалізовувати значну кількість дій щодо вибору депозитної компанії, умов депозиту і т. ін.

Депозитні операції на сьогодні надаються всім основним економічним суб'єктам різними фінансовими установами, саме тому логічно припустити, що і моделі депозитної поведінки між ними будуть відрізнятися. Це обумовлює виокремлення окремих типів депозитної поведінки, що притаманна конкретним видам економічних суб'єктів: домогосподарствам, суб'єктам господарювання, державним органам влади. Зауважимо, що у межах всіх наведених суб'єктів рішення завжди приймається конкретною людиною або колективом осіб. Однак мотивація їх є різною, відмінними залишаються також і їхні цілі, які вони намагаються досягнути при прийнятті рішення про відкриття депозитного рахунку. Така ситуація обумовлена звичайно специфікою функціонування економічних суб'єктів у просторі економічної системи.

Розглянемо сутність категорії «домогосподарство». Така дефініція є класичною категорією, яка досить часто зустрічається у науковій літературі та активно використовується вченими-економістами. Здебільшого, якщо не поглиблюючись у дослідження природи домогосподарства як економічного об'єкта, цю категорію розуміють як окрему сім'ю, базову одиницю, елемент економічної системи. Тобто домогосподарство розглядається як фізична особа або сукупність фізичних осіб, що активно функціонують у загальній макроекономічній системі. Наприклад, В. О. Гнеушева зауважує, що домогосподарство є унікальним соціально-економічним утворенням, основою життєдіяльності будь-якого суспільства. У ньому концентруються всі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, економічні; а особливо завжди було, є та залишається сім'я – засноване на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаєм-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ною відповідальністю [7, с. 266–267]. Федоренко В.Г. зазначає, що під домашнім господарством мають на увазі економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет [15, с. 159]. Домогосподарство – це господарюючий суб'єкт, мета діяльності якого – забезпечення своїм членам певного рівня добробуту через формування та використання загального бюджету для виконання своєї основної функції: виробництва, реалізації й збереження людського капіталу [23]. У межах цієї статті *домогосподарство буде розглядатися як сукупність індивідів, осіб, що разом складають єдиний економічний суб'єкт та реалізують спільну господарську діяльність і мають спільний бюджет.*

Таким чином, депозитна поведінка домогосподарства – *процес взаємодії навколишнього середовища з економічним суб'єктом, який являє собою сукупність індивідів, які реалізують спільну господарську діяльність і мають спільний бюджет, з приводу розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими він володіє, що передбачає передання цих коштів у тимчасово користування депозитній установі, яка має право приймати ці ресурси на зберігання, використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строковості, платності та своєчасності.*

Висновок. Таким чином, у статті проаналізовано сутність депозитної поведінки домогосподарств, що було реалізовано за допомогою дослідження природи таких економічних категорій, як «депозит» та «поведінка». У підсумку через синтез зазначених категорій ідентифіковано зміст окресленої вище категорії і запропоновано депозитну поведінку домогосподарств розглядати таким чином: процес взаємодії навколишнього середовища з економічним суб'єктом, який являє собою сукупність індивідів, які реалізують спільну господарську діяльність і мають спільний бюджет, з приводу розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими він володіє, що передбачає передання цих коштів у тимчасово користування депозитній установі, яка має право приймати ці ресурси на зберігання, використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строковості, платності та своєчасності. Наявність авторського підходу до вивчення окресленої категорії дозволяє у майбутніх наукових роботах поглибити її дослідження як окремого об'єкта пізнання з ідентифікацією особливостей формування та розвитку і визначенням факторів, що реалізують вплив на неї.

Список використаних джерел

1. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение / С. Ф. Анисимов. – М. : Наука, 1985. – 285 с.
2. Банки и банковское дело / под ред. И. Т. Балабанова. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
3. Блейхер В. М. Толковый словарь психиатрических терминов / В. М. Блейхер, И. В. Крук. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. – 397 с.
4. Бобнев М. И. Психологические механизмы регуляции социального поведения / М. И. Бобнев. – М. : Наука, 1979. – 335 с.
5. Веретко Е. Н. Отклоняющееся поведение как предмет психолого-педагогических исследований / Е. Н. Веретко // Вестник Тамбовского государственного технического университета. – 2008. – № 1, т. 1. – С. 217–220.
6. Виничук Н. В. Психология аномального поведения : учебное пособие / Н. В. Виничук. – Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2004. – 198 с.
7. Гнеушева В. О. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин / В. О. Гнеушева // Наука та прогрес транспорту. – 2010. – № 34. – С. 266–269.
8. Гончаров С. М. Тлумачний словник економіста / С. М. Гончаров, Н. Б. Кушнір. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 264 с.
9. *Господарський кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
10. Крылов К. Поведение / К. Крылов. – М. : Педагогический поиск, 1997. – 176 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки / А. В. Лякішева // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки». – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 2. – С. 23–26.
12. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. – К. : Знання, 2007. – 796 с.
13. Облік та аудит у комерційних банках / А. М. Герасимович, Т. В. Кривов'яз, О. А. Мазур та ін. – Львів : Фенікс, 1999. – 512 с.
14. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
15. Політична економія : підручник / В. Г. Федоренко, О. М. Діденко, М. М. Руженський, О. Ф. Іткін. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
16. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [Електронний ресурс] : затверджено Постановою Правління Національного банку України від 03.12.2003 № 516. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.
17. Правила здійснення депозитних операцій для кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0211-12>.
18. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
19. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
20. Тарасенко О. О. Теоретичні засади функціонування депозитного ринку та його вплив на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів / О. О. Тарасенко, М. В. Дубина // Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – С. 8–24.
21. Туркало Р. І. Банківська справа : навчальний посібник / Р. І. Туркало. – Тернопіль : Карт-бланш, 2001. – 314 с.
22. Уотсон Джон Б. Психология как наука о поведении / Уотсон Джон Б. – М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 704 с.
23. Шибасев Н. В. Структура економічної поведінки домогосподарств [Електронний ресурс] / Н. В. Шибасев, Л. А. Батюк. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf.
24. Bergner Raymond M. What is behavior? And so what? / Raymond M. Bergner // *New Ideas in Psychology*. – 2011. – № 29. – Pp. 147–155.
25. Bicard Sara C. Defining behavior [Electronic resource] / Bicard Sara C., Bicard David F. – Access mode : <http://iris.peabody.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/2013/05/ICS-015.pdf>.

References

1. Anisimov, S.F. (1985). *Moral i povedenie [Morality and behavior]*. Moscow: Nauka (in Russian).
2. Balabanov, I.T. (ed.) (2003). *Banki i bankovskoe delo [Banks and banking]*. Saint-Petersburg: Piter (in Russian).
3. Bleikher, V.M., Kruk, I.V. (1995). *Tolkovyi slovar psikhiatricheskikh terminov [Explanatory dictionary of psychiatric terms]*. Voronezh: NPO «МОДЭК» (in Russian).
4. Bobnev, M.I. (1979). *Psikhologicheskie mekhanizmy reguliatsii sotsialnogo povedeniia [Psychological mechanisms of regulation of social behavior]*. Moscow: Nauka (in Russian).
5. Veretko, E.N. (2008). Otkloniaushcheesia povedeniye kak predmet psikhologohopedahohycheskykh yssledovanyi [Deviant behavior as a subject of psychological and pedagogical research]. *Vestnyk Tambovskoho hosudarstvennoho tekhnicheskoho unyversyteta – Bulletin of Tambov State Technical University*, no. 1, vol. 1, pp. 217–220 (in Russian).
6. Vynychuk, N.V. (2004). *Psikhologhia anomalnogo povedeniia [Psychology of abnormal behavior]*. Vladivostok: TYDOT DVHU (in Russian).
7. Hneusheva, V.O. (2010). Domohospodarstvo yak subiekt finansovykh vidnosyn [Household as a subject of financial relations]. *Nauka ta prohres transportu – Science and progress of transport*, no. 34, pp. 266–269 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Honcharov, S.M., Kushnir, N.B. (2009). *Tlumachnyi slovnyk ekonomista [Dictionary of economics]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian).
9. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
10. Krylov, K. (1997). *Povedenye [Behavior]*. Moscow: Pedagogicheskii poisk (in Russian).
11. Liakisheva, A.V. (2012). *Sotsialna povedinka: sutnist, typolohichni ta vydovi oznaky [Social behavior: essence, typological and species characteristics]*. *Naukovi zapysky. Seriya «Psykhologo-pedahohichni nauky» – Proceedings. Series “Psychological and Pedagogical Sciences”*, no. 2, pp. 23–26 (in Ukrainian).
12. Mishchenko, V.I., Slavianska, N.H., Korenieva, O.H. (2007). *Bankivski operatsii [Banking operations]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
13. Herasymovych, A.M., Kryvoviaz, T.V., Mazur, O.A. et al. (1999). *Oblik ta audyt u komertsiiynykh bankakh [Accounting and auditing in commercial banks]*. Lviv: Feniks (in Ukrainian).
14. *Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
15. Fedorenko, V.H., Didenko, O.M., Ruzhenskyi, M.M., Itkin, O.F. (2008). *Politychna ekonomiiia [Political Economy]*. Kyiv: Alerta (in Ukrainian).
16. *Polozhennia pro poriadok zdiisnennia bankamy Ukrainy vkladnykh (depozytnykh) operatsii z yurydychnymy i fizychnymy osobamy: zatverdzheno Postanovoiu Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 03.12.2003 № 516 [On Approval of the Regulation on the Procedure for the Execution of Deposit (Depositary) Transactions with Legal Entities and Individuals by Ukrainian Banks: approved by the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 03.12.2003 No. 516]*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.
17. *Pravyla zdiisnennia depozytnykh operatsii dlia kredytnykh spilok [Rules for depositing operations for credit unions]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0211-12>.
18. *Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2000 roku № 2121-III [On Banks and Banking: Law of Ukraine on 07.12.2000 № 2121-III]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
19. *Pro systemu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2012 roku № 4452-VI [On the System of Guaranteeing Natural Person Deposits: Law of Ukraine on 23.02.2012 № 4452-VI]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
20. Tarasenko, O.O., Dubyna, M.V. (2016). *Teoretychni zasady funktsionuvannia depozytnoho rynku ta yoho vplyv na rozvytok innovatsiino-investytsiynykh protsesiv [Theoretical principles of the functioning of the deposit market and its influence on the development of innovation and investment processes]*. Ilchuk, V.P. (ed.). *Innovatsiino-investytsiini zasady stiikoho rozvytku bazovykh haluzei natsionalnoho hospodarstva [Innovative-investment fundamentals of sustainable development of basic branches of national economy]*. Chernihiv: ChNTU, pp. 8–24 (in Ukrainian).
21. Tyrkalo, R.I. (2001). *Bankivska sprava [Banking]*. Ternopil : Kart-blansh (in Ukrainian).
22. Uotson Dzhon B. (1998). *Psikhologiiia kak nauka o povedenii [Psychology as a science of behavior]*. Moscow: ООО «Izdatelstvo AST-LTD» (in Russian).
23. Shybaiev, N.V., Batiuk, L.A. *Struktura ekonomichnoi povedinky domohospodarstv [Structure of economic behavior of households]*. Retrieved from http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf.
24. Bergner Raymond M. (2011). What is behavior? And so what? *New Ideas in Psychology*, № 29, pp. 147–155.
25. Bicard Sara C., Bicard David F. (2013). *Defining behavior*. Retrieved from <http://iris.peabody.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/2013/05/ICS-015.pdf>.

Тарасенко Олена Олександрівна – аспірант, асистент кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Тарасенко Елена Александровна – аспірант, асистент кафедри фінансов и фінансово-економической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Tarasenko Olena – PhD student, assistant of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

УДК 336.71

Артур Жаворонок

ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ НЕТРАДИЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Артур Жаворонок

ОБОСНОВАНИЕ СУЩНОСТИ НЕТРАДИЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Artur Zhavoronok

INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF NON-TRADITIONAL BANKING SERVICES

У статті досліджено основні наукові підходи до трактування дефініцій «послуга», «банківська послуга», «нетрадиційна банківська послуга», оскільки в українському законодавстві термін «банківські послуги» взагалі не використовується, а спостерігається підміна поняття «банківська послуга» поняттям «банківська операція», що поглиблює складність розуміння їх сутності. Запропоновано авторське визначення сутності зазначених термінів, з'ясовано характерні ознаки нетрадиційної банківської послуги через ідентифікацію класичних послуг та віднесення всіх інших до нетрадиційних. Також визначено найбільш поширені нетрадиційні банківські послуги та обґрунтовано переваги їхнього використання.

Ключові слова: операція; послуга; банк; банківська операція; банківський продукт; банківська послуга; нетрадиційна банківська послуга.

Табл.: 2. Бібл.: 28.

В статье исследованы основные научные подходы к трактовке дефиниций «услуга», «банковская услуга», «нетрадиционная банковская услуга», поскольку в украинском законодательстве термин «банковские услуги» вообще не используется, а наблюдается подмена понятия «банковская услуга» понятием «банковская операция», что углубляет сложность понимания их сущности. Предложено авторское определение сущности указанных сроков, выяснено характерные признаки нетрадиционной банковской услуги через идентификацию классических услуг отнесения всех других к нетрадиционным. Также определены наиболее распространенные нетрадиционные банковские услуги и обоснованно преимущества их использования.

Ключевые слова: операция; услуга; банк; банковская операция; банковский продукт; банковская услуга; нетрадиционная банковская услуга.

Табл.: 2. Библ.: 28.

In the article the basic scientific approaches to interpretation of definitions «service», «banking service», «non-traditional banking service», since in Ukrainian legislation the term «banking services» is not used at all, and there is a substitution of the notion «banking service» by the term «banking operation», which deepens the complexity of understanding their essence. The author's definition of the essence of the indicated terms is offered, the characteristic features of unconventional banking services are identified through the identification of classical services and the classification of all other non-traditional ones, the reasons for the emergence and further development are determined, the most common non-traditional banking services and the advantages of their use.

Key words: transaction; service; bank; banking transaction; banking product; banking service; non-traditional banking service.

Табл.: 2. Bibl.: 28.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються у сфері господарських зв'язків нашої держави, необхідною умовою сталого економічного розвитку є підвищення конкурентоспроможності банківської системи. Зважаючи на те, що нестача обігових коштів у реальному секторі економіки істотно гальмує розвиток господарських відносин, то відбуваються процеси підвищення рівня боротьби між фінансовими установами за ресурси їхніх клієнтів. Складовою такої боротьби є підвищення якості надання банківських послуг та розширення спектра їх видів для максимального задоволення потреб юридичних та фізичних осіб.

Однією із складових реалізації окресленого підходу є розвиток у межах окремих банківських установ додаткових банківських послуг нетрадиційного характеру, які за своєю сутністю значно відрізняються від традиційних, проте дозволяють фінансовій установі збільшити надходження доходів. Проте з науковою поглядом на сьогодні в Україні не сформована теоретична та методична база пізнання сутності та особливостей реалізації нетрадиційних банківських послуг клієнтам цих установ. Саме така позиція призводить до нерозуміння природи окреслених послуг, їх видів та механізмів надання. Складним питанням залишається ідентифікація видів нетрадиційних банківських послуг у межах загальної системи послуг цих фінансових установ. Саме окреслене і визначає актуальність цієї статті.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання визначення сутності банківської послуги, її типів та особливостей надання у межах діяльності фінансових установ розглядаються в роботах Г. Азаренкової, М. Алексеєнка, С. Аржевітіна, О. Барановського, О. Береславської, Т. Васильєвої, О. Воробйової, І. Гуцала, О. Дзюблюка, І. Івасіва, Г. Карчевої, В. Корнеєва, О. Колодізева, М. Крупки, Л. Конопатської, С. Леонова, Б. Луціва, І. Лютого, В. Міщенко, С. Науменкової, Л. Примостки, М. Савлука, О. Тридіда, В. Унінець-Ходаківської, С. Хоружого, О. Чуб і зарубіжних – Ж. Голодової, Р. Коуза, Х. Мінські, О. Лаврушина, Л. фон Мізеса, П. Роуза, Дж. Сінкі, Х. У. де Сото, Дж. Стіглера, Р. Хоутрі та інших. У контексті розгляду досліджуваних послуг автори фрагментарно також розглядають і природу нетрадиційних банківських послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у багатьох наукових робітах, у межах яких автори пізнають різні аспекти існування банківських послуг та механізми їх надання, досить незначна увага приділяється визначенню природи саме нетрадиційних банківських послуг, особливостей їх виділення серед всієї сукупності послуг банків, ідентифікації саме тих ознак, що відрізняють такі послуги від традиційних. Таким чином, обрана тема є актуальною, а вказані проблеми у теоретичному просторі пізнання природи банківської послуги та їх видів, потребують поглиблення.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування сутності «нетрадиційної банківської послуги» як фінансової категорії для реалізації подальших досліджень у межах дослідження особливостей надання таких послуг банківськими установами.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою умовою розвитку економіки та банківської системи України є закріплення тих позитивних тенденцій, які неухильно посилюються в передових країнах світу. Серед них особливе місце належить активному розвитку сфери послуг як характерної риси постіндустріального суспільства, яка активно розвивається у сучасних умовах функціонування національної економіки і за своєю структурою є складною макросистемою.

Серед багатьох послуг, створених суб'єктами національного господарства, особливе значення мають банківські послуги. Виступаючи найважливішою складовою сучасної ринкової економіки, банки висувають свої вимоги до всіх її учасників. Банківські установи виконують специфічні операції, беруть участь у русі позикового капіталу, перетворенні короткострокових вкладів у середньострокові або довгострокові кредити, надають клієнтам значний спектр фінансових послуг. З переходом до ринкових відносин принципово змінилася сутність діяльності банків, які поступово посіли вагоме місце у процесах розрахунково-касового обслуговування клієнтів.

Таким чином, для поглиблення розуміння сутності нетрадиційних банківських послуг зупинимося на розгляді змісту дефініції «банківська послуга», проте також визначимо природу категорії «послуга», яка є ключовою в обґрунтуванні змісту нетрадиційної послуги. Варто зауважити, що у науковій літературі можна зустріти значну кількість різнобічних трактувань зазначеної дефініції. Наведемо декілька з них:

1) послуга – це дії, результат яких споживається в процесі їх надання. Вони становлять собою діяльність індивіда на користь іншої особи. «Цілеспрямована діяльність, результати якої мають прояв у корисному ефекті» [9];

2) послуга – це вид економічної діяльності, яка створює цінність і забезпечує визначення переваг для споживача в конкретний час і в конкретному місці в результаті відчутних або невідчутних дій, спрямованих на отримання послуги чи товару [16];

3) послуга – це різнорідна економічна діяльність, що здійснюється виробником, задовольняє купівельний попит і потреби (особисті, колективні, суспільні), споживається у момент її постачання і має фактичний відчутний результат [14, с. 44];

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4) послуга – специфічний товар інфраструктурного характеру, який виражається в діяльності, пов'язаній із забезпеченням нормального або більш ефективного функціонування учасників ринку [23, с. 242];

5) послуга – це явище у вигляді діяльності, природного блага, процесу невідчутних дій, що спрямовані на задоволення потреб та бажань людини, що набувають як матеріальної так і не матеріальної форми та мають споживчу вартість [27, с. 48];

6) послуга – це користь, запропонована клієнту організацією сфери послуг [28];

7) послуги – види діяльності, робіт, у процесі виконання яких не створюється новий, раніше не існуючий матеріально-речовий продукт, але змінюється якість вже існуючого, створеного продукту. Це блага, що надаються не у вигляді речей, а у формі діяльності [7].

Отже, враховуючи зазначені вище трактування дефініції «послуга», у статті під цим поняттям будемо розглядати нематеріальної/матеріальної форми результат діяльності, сутність якого полягає у здійсненні сукупності практичних дій, спрямованих на задоволення потреб споживачів послуги на платній або безоплатній основі, якому притаманна споживча вартість.

Визначивши сутність терміна «послуга» розглянемо більш ґрунтовно природу дефініції «банківська послуга» та з'ясуємо її зміст. У табл. 1 наведено різні трактування зазначеної категорії.

Таблиця 1

Трактування дефініції «банківська послуга»

Трактування 1	Автор, джерело 2
Банківська послуга – це професійний інтелектуальний продукт, створений на основі маркетингових досліджень ринкових потреб з метою реалізації його на ринку та отримання прибутку, зазначаючи, що банківські послуги є послугами з суттєвим фактором особистої персоніфікації при їх реалізації	Егоров Е. В. Маркетинг банковских услуг : [учеб. пособие] / Е. В. Егоров, А. В. Романов, В. А. Романова. – М. : ТЕИС, 1999. – 102 с. [12]
Банківська послуга – це коло банківських операцій з визначеними функціональними ознаками, за допомогою яких забезпечується обслуговування клієнтів з метою отримання прибутку	Лютий І. О. Банківський маркетинг / І. О. Лютий, О. О. Солодка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с. [17, с. 241]
Банківські послуги – це упорядкований набір дій банку, пов'язаних з обслуговуванням клієнтів, в процесі яких створюється додана вартість працівниками банку без додаткового відчуження накопиченої вартості, без посилення ризику втрати активів	Белякова В. П. Теоретичні засади продуктової політики банку [Електронний ресурс] / В. П. Белякова. – Режим доступу: http://victoriabeliakova.com/theoretical-basis-of-bank-product-policy-general-description-of-product-policy-of-the-bank-and-itsorganizational-aspects [6]
Банковская услуга – это конечный результат деятельности банка относительно обслуживания клиента. Удовлетворение потребностей клиента осуществляется комплексно через осуществление банковских операций и получение банковского продукта с предоставлением обслуживания определенного уровня	Веселова М. Ю. Современные подходы к трактовке понятия «банковская услуга» / М. Ю. Веселова // Молодой ученый. – 2013. – № 12. – С. 268–271 [8, с. 270]
Банковская услуга – целенаправленная трудовая деятельность сотрудников банка, совершающих совокупность взаимосвязанных действий, целью которых является удовлетворение заявленной клиентом потребности в сфере денежного обращения и кредита	Абаева Н. П. Конкурентоспособность банковских услуг / Абаева Н. П., Хасанова Л. Т. – Ульяновск: Улиту, 2012. – 118 с. [1, с. 36]
Сутність банківської послуги визначається набором певних операцій, які здійснюють банківські службовці	Романенко Л. Ф. Банківський маркетинг [Електронний ресурс] : підручник / Л. Ф. Романенко. – К. : ЦНЛ, 2004. – 344 с. [24]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Банківські послуги – це дії банку, спрямовані на зростання його прибутковості, або це надані клієнтам різноманітні види банківської діяльності, які супроводжують і оптимізують банківські операції. Банківську послугу ще можна розглядати як переміщення банківської інформації	Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа: Підручник / О. Д. Вовчак, Н. А. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с. [10, с. 219]
У широкому розумінні надання банківських послуг – це професійна діяльність банківської установи, що спрямована на задоволення потреб споживачів з метою отримання прибутку. У вузькому розумінні банківська послуга - це комплекс правомірних дій банку з фінансовими активами, в процесі здійснення яких задовольняються вимоги споживача	Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія / І. А. Безклубий. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 378 с. [5, с. 42]
Банківська послуга – це результат проведення банківської операції, направлений на задоволення потреб споживачів-клієнтів банківської установи	Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. – К. : Знання, 2007. – 796 с. [19, с. 42]
Банківська послуга – форма задоволення потреб (у позиції, розрахунково-касовому обслуговуванні, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти тощо) споживачів – клієнтів банку	Рябініна Л. М. Банківські операції : навч. посіб. / Рябініна Л. М., Нянчук Н. Ю., Ухлічева Л. І. – Одеса : ОДЕУ, 2011. – 536 с. [25, с. 22]
Банківська послуга – різновид банківського продукту, який задовольняє конкретну потребу клієнта	Єгоричева С. Б. організація діяльності банків у зарубіжних країнах : навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с. [13, с. 174]

Джерело: доповнено автором на основі використання [11].

Досліджуючи підходи науковців до визначення змісту зазначеного терміна, варто відзначити, що більшість учених розглядають банківську послугу як процес задоволення потреб клієнтів. Отже, у межах статті банківську послугу пропонуємо розглядати таким чином: банківська послуга – нематеріальної форми кінцевий результат діяльності банку відносно обслуговування клієнтів, сутність якого полягає у реалізації сукупності практичних дій операційної діяльності, спрямованих на задоволення потреб споживачів банківської послуги з метою отримання прибутку.

Комерційні банки нині надають широке коло послуг, що дозволяє диверсифікувати ризики та підвищити фінансову стійкість цих установ. Саме багатоваріантність типів банківських послуг формує можливість для цих установ бути більш гнучкими у межах банківської системи та використовувати таку ситуацію для отримання максимально можливого доходу в різних економічних умовах функціонування національного господарства. Вагому роль у таких процесах відіграють нетрадиційні банківські послуги, які дозволяють розширити класичний перелік послуг банківських установ та дозволяють збільшувати їх доходи.

В Україні нетрадиційні банківські послуги не надто є розвинутими у порівнянні з традиційними активними та пасивними операціями банків, проте досвід їх реалізації у країнах з більш потужним фінансовим ринком свідчить, що такі операції відіграють більш вагому роль у функціонуванні банківських установ і мають здатність впливати на рівень ефективності їхньої діяльності.

Загалом, виникнення та подальший розвиток нетрадиційних банківських послуг зумовлені багатьма причинами, до яких варто віднести такі:

- зниження рівня дохідності традиційних банківських операцій та послуг;
- збільшення конкуренції між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами, а також між самими комерційними банками;
- залучення нових клієнтів з метою розширення та вдосконалення структури ресурсної бази комерційних банків;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- необхідність підвищення якості обслуговування своїх клієнтів комерційними банками;
- пошук нових клієнтів та відновлення довіри населення до банківської системи в цілому, як одна із проблем подолання складних наслідків економічної кризи;
- диверсифікація банківських доходів, зокрема шляхом збільшення в них частки не-процентних доходів, включаючи комісійні доходи;
- необхідність підвищення платоспроможності та ліквідності банку [4].

Фактична відсутність наукових концепцій обґрунтування сутності нетрадиційних банківських послуг та їх типів ускладнює процес розуміння їх природи та ролі у функціонуванні банківської установи. Це обумовлює розробку авторської позиції щодо змісту окреслених послуг з метою формування теоретичної платформи їх подальшого вивчення. Проведений контент аналіз наукових підходів до розуміння сутності нетрадиційної банківської послуги дозволив систематизувати основні концепції трактування цієї дефініції, що представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Трактування сутності «нетрадиційна банківська послуга»

Тлумачення	Автор, джерело
1	2
Нетрадиційні банківські послуги – це в першу чергу банківські послуги, серед яких головне місце займають трастові, гарантійні, консультативні тощо, що здійснюються банком за дорученням клієнта, за його рахунок та, як правило, від його імені. Банк за їх виконання отримує комісійну винагороду	Нетрадиційні банківські послуги [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762946 [20]
Нетрадиційними послугами комерційних банків називають послуги, які можуть надавати і інші небанківські установи. До них відносяться: лізингові послуги, факторингові послуги, форфейтинг, трастові послуги, поручительства і гарантії комерційних банків, операції з дорогоцінними металами і інші види послуг	Аналіз нетрадиційних послуг банку [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://refoteka.ru/r-203674.html [2]
До нетрадиційних для банків України операцій та послуг можна віднести: лізинг; факторинг; довірчі (трастові) послуги; операції з дорогоцінними металами; гарантійні, посередницькі, консультативні та інформаційні послуги; фінансовий інжиніринг	Череп А. В. Банківські операції : навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2007. – 410 с. [26, с. 335–336]
До складу нетрадиційних банківських послуг входять всі інші послуги. Їх досить багато, у тому числі: посередницькі послуги; послуги, спрямовані на розвиток підприємства (упровадження на біржу, розміщенні акцій, юридична допомога, інформаційні послуги та інше); надання гарантій і поручительств; довірчі операції (включаючи консультації і допомогу в кредитуванні власністю з доручення клієнта); бухгалтерська допомога підприємствам; представлення клієнтських інтересів у судових органах послуги з надання сейфів (депозитарні) та інше	Банківські операції : навч. посіб. / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, І. С. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 46–47 [3, с. 46]
Нетрадиційні банківські операції – це операції з надання в користування сейфів, консалтингових послуг, довірчих (трастових) операцій тощо. Нетрадиційними послугами комерційних банків називають послуги, які можуть виконати і інші небанківські установи. Оскільки нетрадиційні послуги комерційного банку пов'язані і з розвитком міжнародних, експортно-імпортних відносин, підвищується роль цих операцій для розвитку держави в цілому	Нетрадиційні банківські послуги: характеристика та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113 [21]
Крім традиційних комерційні банки можуть використовувати і нетрадиційні послуги, що дає змогу розширити клієнтуру, збільшити обсяг прибутку і диверсифікувати ризики. Розвитку нетрадиційних банківських послуг сприяють висока кваліфікація банківських працівників, спорідненість процедур обслуговування, спеціальна оснащеність банківських приміщень та ряд інших умов. До цього виду послуг: посередницькі, консультативні, інформаційні, гарантійні, трастові, лізингові послуги, послуги поручительства, факторингу, форфейтингу, зберігання цінностей, представлення клієнтських інтересів у судових ор-	Косова Т. Д. Банківські операції : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с. [15, с. 228]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ганах, послуги інтернет-банкінгу тощо	
Закінчення табл. 2	
1	2
Нетрадиційні банківські операції та послуги є одним із різновидів банківських операцій та послуг, в основу яких покладено їх інноваційний характер та у більшості випадків нові технології процедури здійснення	Михайлюк Г. О. Цивільно-правове регулювання нетрадиційних банківських операцій та послуг : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г. О. Михайлюк ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – 20 с. [18, с. 6]
К нетрадиционным банковским операциям и услугам необходимо отнести все услуги банков помимо традиционных услуг. Существует достаточно большое количество таких операций. Итак, нетрадиционные банковские операции, которые могут осуществлять современные банки: услуги посредничества; нацеленные на развитие предприятия услуги (это может быть выход на биржу, размещение акций, информационная и юридическая помощь); выдача банковских поручительств и гарантий; банковские операции доверительного управления, в состав которых входит также консультация и оказание помощи в управлении частной собственностью по доверенности клиента; услуги бухгалтерской помощи предприятиям; представление интересов клиента в суде; предоставление сейфов и сейфовых помещений; прочие услуги современных коммерческих банков	Нетрадиционные банковские операции и услуги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bpf.ru/bankovskie_operatsii/netradicionnye-bankovskie.html [22]

Джерело: складено автором.

Враховуючи наявні у табл. 2 трактування категорії «нетрадиційна банківська послуга», пропонуємо використовувати таке авторське визначення цієї дефініції: *нетрадиційна банківська послуга – це кінцевий результат обслуговування клієнтів банківською установою, сутність якого полягає у реалізації сукупності практичних дій операційної діяльності, спрямованих на задоволення потреб споживачів та отримання прибутку, в основу якого покладено інноваційний характер та нові технології процедури здійснення.*

Проте, враховуючи, що кількість нетрадиційних банківських послуг постійно розширюється, то простіше визначити їх сукупність через ідентифікацію класичних послуг та віднесення всіх інших до нетрадиційних. Класичні – активні, пасивні та комісійно-посередницькі. У активних банк ризикує власними ресурсами, у пасивних – залучає ресурси інших суб'єктів, а розрахунково-касові – обслуговують активні та пасивні операції. Решта послуг, що не пов'язані з рухом фінансових ресурсів на тимчасовій основі і не покликані обслуговувати реалізацію такого руху, можна віднести до нетрадиційних. Також, з іншого боку, до цих послуг можна частково віднести ті, що можуть надаватися іншими фінансовими установами, але не відносяться до класичних (лізинг, факторинг). Поділ досить умовний, але серед найбільш поширених нетрадиційних послуг можна виділити такі: лізинг, факторинг, гарантії та поручительства, трастові послуги, дистанційне обслуговування, інформаційні послуги та консультаційні послуги. Перевагами їх використання є зменшення часу обслуговування клієнтів, можливість клієнтів управляти своїми операціями, полегшення роботи працівників комерційного банку, розширення кола клієнтів, підвищення дохідності, забезпечення переваг над конкурентами та інші.

Висновки. Отже, у результаті проведеного наукового дослідження сутності дефініцій «послуга», «банківська послуга» та «нетрадиційна банківська послуга» визначено їх зміст та з'ясовано зв'язки між ними. Зокрема, під терміном «послуга» запропоновано розглядати нематеріальної/матеріальної форми результат діяльності, сутність якого полягає у здійсненні сукупності практичних дій, спрямованих на задоволення потреб споживачів послуги на платній або безоплатній основі, якому притаманна споживча вар-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тість. Банківська послуга – нематеріальної форми кінцевий результат діяльності банку відносно обслуговування клієнтів, сутність якого полягає у здійсненні сукупності практичних дій операційної діяльності, спрямованих на задоволення потреб споживачів банківської послуги та отримання прибутку. Нетрадиційна банківська послуга – це кінцевий результат діяльності банку відносно обслуговування клієнтів, сутність якого полягає у здійсненні сукупності практичних дій операційної діяльності, спрямованих на задоволення потреб споживачів банківської послуги та отримання прибутку, в основу якого покладено інноваційний характер та нові технології процедури здійснення. Також зазначається, що серед найбільш поширених нетрадиційних послуг можна виділити такі: лізинг, факторинг, гарантії та поручительства, трастові послуги, дистанційне обслуговування, інформаційні та консультаційні послуги, перевагами використання яких є зменшення часу обслуговування клієнтів, можливість клієнтів управляти своїми операціями, спрощення роботи працівників комерційного банку, розширення кола клієнтів, підвищення дохідності, забезпечення переваг над конкурентами та інші.

Список використаних джерел

1. *Абаева Н. П.* Конкурентоспособность банковских услуг / Н. П. Абаева, Л. Т. Хасанова. – Ульяновск : Улиту, 2012. – 118 с.
2. *Аналіз нетрадиційних послуг банку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refoteka.gu/r-203674.html>.
3. *Банківські операції : навч. посіб.* / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, І. С. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
4. *Банковский менеджмент : учебник* / под ред. О. И. Лаврушина. – 2-е. изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2009. – 560 с.
5. *Безклубий І. А.* Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія / І. А. Безклубий. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 378 с.
6. *Белякова В. П.* Теоретичні засади продуктової політики банку [Електронний ресурс] / В. П. Белякова. – Режим доступу : <http://victoriabeliakova.com/theoretical-basis-of-bank-product-policy-general-description-of-product-policy-of-the-bank-and-itsorganizational-aspects>.
7. *Борисов А. Б.* Большой экономический словарь [Электронный ресурс] / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с. – Режим доступа : <http://www.bank24.ru/info/glossary/?srch=%EE%EF%E5%F0%E0%F6%E8%FF>.
8. *Веселова М. Ю.* Современные подходы к трактовке понятия «банковская услуга» / М. Ю. Веселова // Молодой ученый. – 2013. – № 12. – С. 268–271.
9. *Вікіпедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>.
10. *Вовчак О. Д.* Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак, Н. А. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.
11. *Дубина М. В.* Поліваріантність трактувань змісту дефініцій «банківська операція», «банківська послуга», «банківський продукт» / М. В. Дубина // Наукові основи економічного розвитку України та світу : кол. моногр. / за заг. ред. О. В. Царенко, С. В. Коляденко, В. П. Ільчука. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014. – С. 235–267.
12. *Егоров Е. В.* Маркетинг банковских услуг : [учеб. пособие] / Е. В. Егоров, А. В. Романов, В. А. Романова – М. : ТЕИС, 1999. – 102 с.
13. *Єгоричева С. Б.* Організація діяльності банків у зарубіжних країнах : навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
14. *Коваленко Ю.* Теоретичні аспекти сутності послуги та її види / Ю. Коваленко // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 44.
15. *Косова Т. Д.* Банківські операції : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.
16. *Лавлок К.* Маркетинг услуг: персонал, технологии, стратегии. – М. : Вильямс, 2005. – 396 с.
17. *Лютый І. О.* Банківський маркетинг / І. О. Лютый, О. О. Солодка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

18. Михайлюк Г. О. Цивільно-правове регулювання нетрадиційних банківських операцій та послуг : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г. О. Михайлюк ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – 20 с.
19. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. – К. : Знання, 2007. – 796 с.
20. Нетрадиційні банківські послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762-946>.
21. Нетрадиційні банківські послуги: характеристика та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113>.
22. Нетрадиционные банковские операции и услуги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bpf.ru/bankovskie-operatsii/netradicionnye-bankovskie.html>.
23. Плакида С. І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти / С. І. Плакида // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 241–243.
24. Романенко Л. Ф. Банківський маркетинг [Електронний ресурс] : підручник / Л. Ф. Романенко. – К. : ЦНЛ, 2004. – 344с. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/231-31-bankvskiy-produkt-yogo-formuvannya-rozvitok.html>.
25. Рябініна Л. М. Банківські операції : навчальний посібник / Л. М. Рябініна, Н. Ю. Няньчук, Л. І. Ухлічева. – Одеса : ОДЕУ, 2011. – 536 с.
26. Череп А. В. Банківські операції : навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2007. – 410 с.
27. Ячменьова В. М. Економічна сутність та класифікація послуг, що направлені на задоволення потреб та бажань людини / В. М. Ячменьова, Л. А. Кальченко // Економіка и управление. – 2011. – № 5. – С. 44–51.
28. Norman Ed. R. Service management. Strategy and leadership in Service Business / Ed. R. Norman. – N.Y., 2000.

References

1. Abaeva, N.P. & Khasanova, L.T. (2012). *Konkurentosposobnost bankovskikh uslug [Competitiveness of banking services]*. Ulianovsk: Ulitu (in Russian).
2. *Analiz netraditsiinykh posluh banku [An analysis of non-traditional banking services]*. Retrieved from <http://refoteka.ru/r-203674.html>.
3. Kapran, V.I., Kryvchenko, M.S., Kovalenko, O.K., Omelchenko, I.S. (2006). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian).
4. Lavrushin, O.I. (ed.) (2009). *Bankovskiy menedzhment [Banking Management]* (2nd ed., rev.). Moscow: KNORUS (in Russian).
5. Bezklubiy, I.A. (2005). *Bankivski pravochyny: tsyvilno-pravovi problemy [Banking transactions: civil law issues]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr „Kyivskiy universytet” (in Ukrainian).
6. Belyakova, V.P. *Teoretychni zasady produktovoi polityky banku [The theoretical basis of the bank's food policy]*. Retrieved from <http://victoriabeliakova.com/theoretical-basis-of-bank-product-policy-general-description-of-product-policy-of-the-bank-and-its-organizational-aspects>.
7. Borisov, A.B. (2003). *Bolshoy ekonomicheskiy slovar [The Big Economic Dictionary]*. Moscow: Knizhnyi mir. Retrieved from: <http://www.bank24.ru/info/glossary/?srch=%EE%EF%E5%F0%E0%F6%E8%FF>.
8. Veselova, M.Yu. (2013). *Sovremennye podkhody k traktovke ponyatiya «bankovskaya ushuga» [Modern approaches to the interpretation of the concept of "banking service"]*. *Molodoy uchenyi – Young Scientist*, no. 12, pp. 268–271 (in Russian).
9. *Wikipedia*. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org>.
10. Vovchak, O.D., Rushchyshyn, N.A., Andreikiv, T.Ia. (2008). *Kredyt i bankivska sprava [Credit and banking]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
11. Dubyna, M.V. (2014). *Polivariantnist traktuvan zmistu defynitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Polyvariance of the interpretation of the definition of the terms "banking", "banking service", "banking product"]*. Proceeding from *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu [Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world]* (Tsarenko, O.V., Koliadenko, S.V., Ilchuk, V.P. (eds.)). Dnipropetrovsk: NHU, pp. 235–267 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Egorov, E.V., Romanov, A.V., Romanova, V.A. (1999). *Marketing bankovskikh uslug [Marketing of banking services]*. Moscow: TEIS (in Russian).
13. Yehorycheva, S.B. (2007). *Orhanizatsiia diialnosti bankiv u zarubizhnykh krainakh [Organization of banks activity in foreign countries]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
14. Kovalenko, Yu. (2012). *Teoretychni aspekty sutnosti posluhy ta yii vydy [Theoretical aspects of the essence of the service and its types]*. *Visnyk KNTEU – Visnyk KNTEU*, no. 2, pp. 44 (in Ukrainian).
15. Kosova, T.D. & Tsyhanov, O.R. (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
16. Lavlok, K. (2005). *Marketinh uslug: personal, tekhnologii, strategii [Marketing services: personnel, technology, strategies]*. Moscow: Viliams (in Russian).
17. Liutyi, I.O. & Solodka, O.O. (2010). *Bankivskiyi marketynh [Bank Marketing]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
18. Mykhailiuk, H.O. (2012). Tsyvilno-pravove rehuliuвання netradytsiinykh bankivskykh operatsii ta posluh [Civil regulation of non-traditional banking operations and services]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odessa Law Academy (in Ukrainian).
19. Mishchenko, V.I., Slavianska N.H. & Koreneva, O.H. (2007). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. K.: Znannia (in Ukrainian).
20. *Netradytsiini bankivski posluhy [Unconventional banking services]*. Retrieved from <http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762946>.
21. *Netradytsiini bankivski posluhy: kharakterystyka ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Unconventional banking services: characteristics and prospects of development in Ukraine]*. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113>.
22. *Netraditsionnye bankovskiyе operatsii i uslugi [Non-traditional banking operations and services]*. Retrieved from <http://www.bpf.ru/bankovskie-operatsii/netradicionnye-bankovskie.html>.
23. Plakyda, S.I. (2013). Sutnist poniattia „posluha”: teoretychni aspekty [The essence of the concept of “service”: theoretical aspects]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 6. pp. 241–243 (in Ukrainian).
24. Romanenko, L.F. (2004). *Bankivskiyi marketynh [Bank Marketing]*. Kyiv: TsNL. Retrieved from <http://westudents.com.ua/glavy/231-31-bankivskiy-produkt-yogo-formuvannya-rozvitok.html> (in Ukrainian).
25. Riabinina, L.M., Nianchuk, N.I. & Ukhlicheva, L.I. (2011). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Odesa: ODEU (in Ukrainian).
26. Cherep, A.V. & Androsova, O.F. (2007). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).
27. Yachmenova, V.M. & Kalchenko, L.A. (2011). Ekonomichna sutnist ta klasyfikatsiia posluh, shcho napravleni na zadovolennia potreb ta bazhan liudyny [The economic essence and classification of services aimed at satisfying the needs and desires of a person]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, no. 5, pp. 44–51 (in Ukrainian).
28. Norman, Ed.R. (2000). *Service management. Strategy and leadership in Service Business*. N.Y. (in English).

Жаворонок Артур Віталійович – асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Садова, 5, Чернівці, 58000, Україна).

Жаворонок Артур Витальевич – асистент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Садовая, 5, Черновцы, 58000, Украина).

Artur Zhavoronok – Assistant Professor at the Department of Public, Corporate Finances and Financial Mediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Sadova Str., 5, Chernivtsi, 58000, Ukraine).

E-mail: artur_zhavoronok@bk.ru

UDC 336.1:352

*Olena Rohova***THE SPECIFICS OF IMPLEMENTATION OF FISCAL DECENTRALIZATION
IN THE CONTEXT OF PROVIDING THE LOCAL BUDGETS' INDEPENDENCE***Olena Rogova***ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ***Елена Роговая***ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ
В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ**

The content of the concepts of "decentralization" and "fiscal decentralization" has been explored. The dynamics of indicators of local budgets and their share in the structure of the consolidated budget has been analyzed. The effect of fiscal decentralization has been substantiated. A number of additional components have been identified, which determine the absolute increase of local budgets' own resources. The existence of inconsistent and ambiguous government's decisions in the context of the implementation of fiscal decentralization has been spotted.

Key words: decentralization; fiscal decentralization; reform; local self-government; territorial organization of power; amalgamated hromadas; own revenues.

Fig.: 3. Bibl.: 7.

Досліджено зміст понять «децентралізація» та «фінансова децентралізація». Проаналізовано динаміку показників місцевих бюджетів та їх частки у структурі зведеного бюджету. Обґрунтовано вплив власне фінансової децентралізації. Визначено додаткові компоненти, що обумовлюють абсолютне збільшення обсягів власних ресурсів місцевих бюджетів. Встановлено наявність непослідовних та неоднозначних рішень з боку уряду в контексті виконання фінансової децентралізації.

Ключові слова: децентралізація; фінансова децентралізація; реформа, місцеве самоврядування; територіальна організація влади; об'єднані територіальні громади; власні надходження.

Рис.: 3. Бібл.: 7.

Исследовано содержание понятий «децентрализация» и «финансовая децентрализация». Проанализирована динамика показателей местных бюджетов и их доли в структуре сводного бюджета. Обосновано влияние собственно финансовой децентрализации. Определен ряд дополнительных компонентов, обуславливающих абсолютное увеличение объемов собственных ресурсов местных бюджетов. Установлено наличие непоследовательных и неоднозначных решений со стороны правительства в контексте выполнения финансовой децентрализации

Ключевые слова: децентрализация; финансовая децентрализация; реформа, местное самоуправление; территориальная организация власти; объединенные территориальные общины; собственные поступления.

Рис.: 3. Библ.: 7.

JEL Classification: H72

Target setting. In today's conditions of the economic crisis and internal instability, dependence on external partners, the implementation of the reform of local self-government and territorial organization of power in our country is considered to be a key to political stability and economic growth. Undoubtedly, decentralization of power is the main reform at present in Ukraine and the effectiveness of reforms in other sectors depends on the success of its implementation. The first stage of the reform was the implementation of fiscal decentralization, the essence of which was the transfer of additional expenditure powers and stable sources of revenue for their realization to amalgamated hromadas. Accordingly, the study of the process of financial decentralization and the assessment of the results of government activities becomes extremely relevant.

Actual scientific researches and issues analysis. During the period of the ongoing reform of local self-government and territorial organization of power, the attention of a sufficient number of experts and analysts is devoted to the issue of ideology, content and efficiency of decentralization. Among them are: A. Tkachuk, S. Zakirova, Y. Kazyuk, Y. Vdovenko, A. Gerus, O. Sas, O. Khoruzhenko and others.

Defining the uninvestigated parts of general matters. Given the importance and significance of the issue, the issue of implementing local self-government reform and assessing the changes in the resource base of local budgets requires further scientific research.

The research objective. The main purpose of this article is to study the impact of fiscal decentralization on the amount of own revenues of the amalgamated hromadas budgets.

The statement of basic materials. Recently, in the scientific and journalistic publications, monologues of politicians and officials of various ranks, official documents and everyday communication, the term "decentralization" has become firmly established as an objective, and, in the opinion of some, as a fairly fictitious phenomenon of the modern social life of the Ukrainian state. The content of this concept, as stated on the official website, which highlights the reform of government in Ukraine, is "the transfer of significant authority and budgets from state authorities to local self-government authorities" [1]. The main task of the local self-government reform, which began in April 2014, was "to achieve an optimal division of authority between local governments and executive authorities at different levels of the administrative and territorial system based on the principles of subsidiarity and decentralization" [2]. Building a system of government based on the above mentioned is, in our opinion, quite logical and, moreover, under the current conditions of crisis and uncertainty in many areas (substantiated in [3; 4], necessary and fully compliant with the best world standards, in particular the European Charter of Local Self-Government.

Fiscal decentralization is one of the most important aspects and a prerequisite for the decentralization of power in any country. A complete renovation of the budget system and the provision of amalgamated hromadas with sufficient resources to face the urgent issues and to provide their full-scale development are highlighted by the fourth of five necessary steps for implementation of the decentralization of power reform [1]. It is clear that without proper financial support of rights and powers, transferred to the level of amalgamated hromadas, any real independence of lower and basic level of local self-government is not possible in principle. That is why the obvious consequence of the proclaimed course of decentralization of power in Ukraine was the introduction of amendments to the Budget and Tax Codes aimed at the creation of financially-based foundations at the disposal of the amalgamated hromadas that are adequate to the tactical and strategic tasks set for them.

It should be noted that the public is being regularly informed about the successes of domestic authorities, as well as the leaders of the first wave of amalgamated hromadas concerning the fiscal decentralization and the transfer of additional stable sources of income to local governments to implement their expenditure powers and, as a consequence, "an annual growth of volumes of local budgets own resources, their shares in the structure of the consolidated budget of Ukraine, and the possibilities of local self-government to direct funds for development expenditures, implementation of infrastructure projects, etc." [2].

As the first stage in the achievements of fiscal decentralization in 2014–2016, the Cabinet of Ministers and the Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services of Ukraine state:

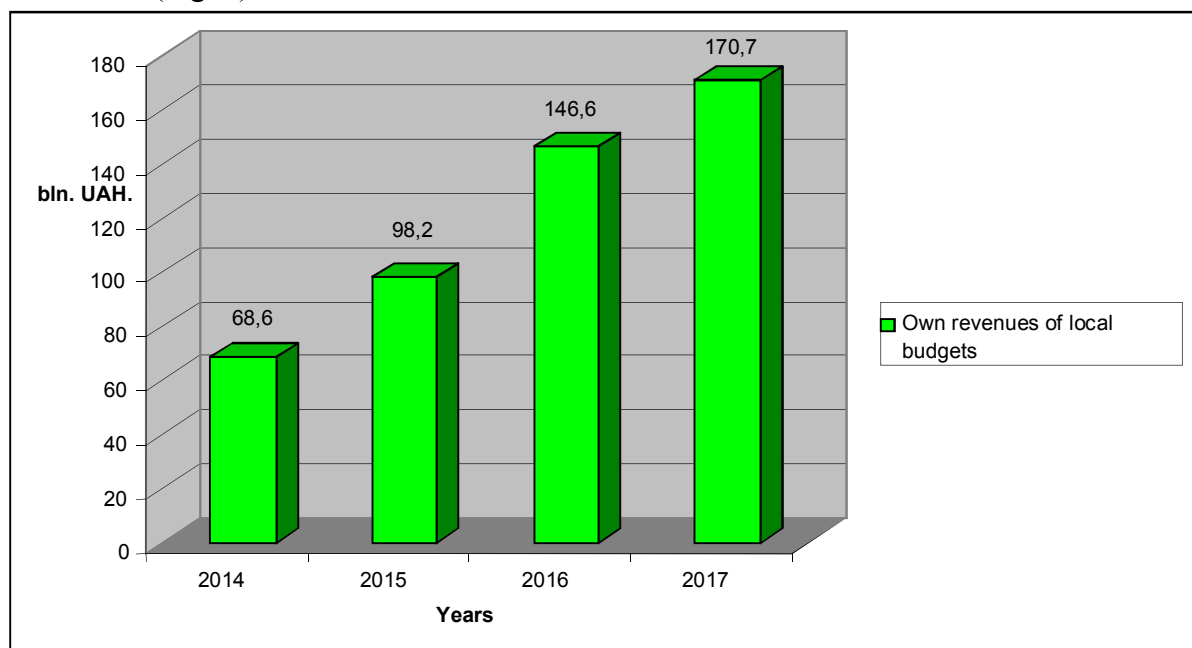
- expansion of the principle of autonomy of local budgets - a clear definition of deadlines for approval of local budgets, irrespective of the approval of the state budget;
- local budgets were assigned about 50 sources of revenues and promotion of taxpaying capacity of hromadas was initiated;
- balancing system was replaced with fiscal equalization system, which implies horizontal equalization of taxpaying capacity of territories depending on the level of revenues from personal income tax (and income tax for regional budgets) per capita;
- line ministries were empowered to allocate funds of Education and Healthcare subsidies and provide transfers to local self-government bodies with the purpose of fulfillment of their powers;
- expenditure powers of state authorities and local self-government bodies were redistributed according to the principle of subsidiarity;
- hromadas were encouraged to amalgamate and shift to direct inter-budget relations with the state budget with appropriate resources, the same as for towns of regional significance [5].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

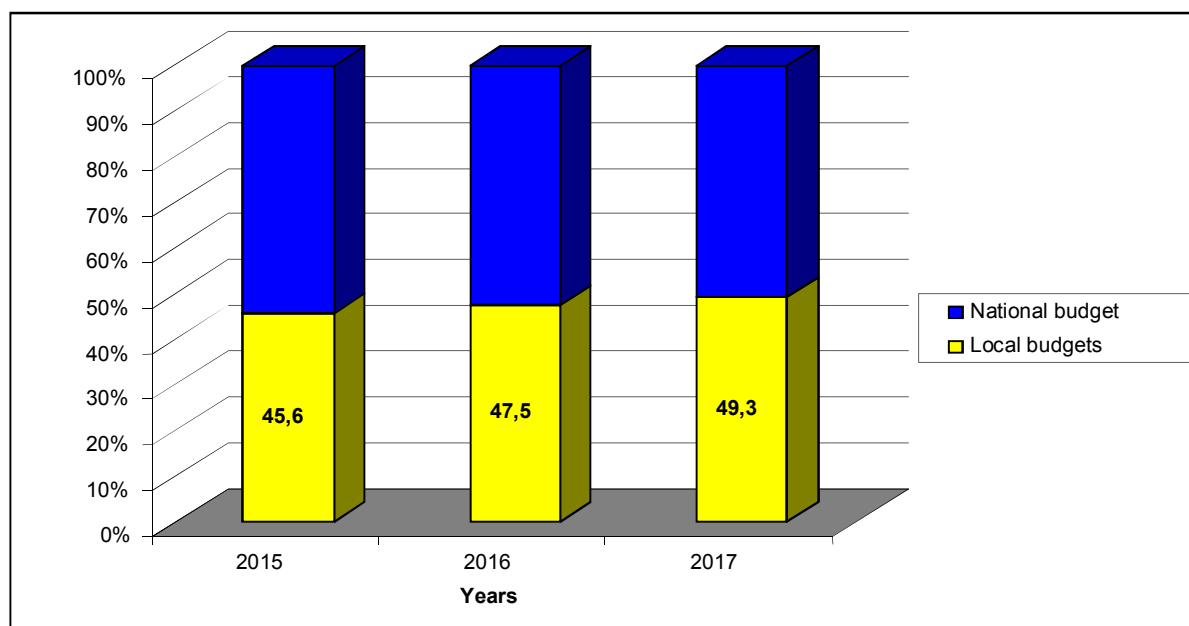
Consequently, as a result, a significant strengthening of the resource base of local budgets and the formation of prerequisites for acceleration of the process of hromadas' voluntary amalgamation is expected.

The statistics provided by the national statistical sources and various financial and analytical materials clearly confirms the given above conclusions. Thus, over the period from 2015 to 2017, the volume of own revenues of local budgets of Ukraine increased by 2.49 times (Fig. 1), while the share of the latter in the consolidated budget of Ukraine has increased to almost half (Fig. 2).

Fig. 1. Dynamics of own revenues of local budgets in Ukraine in 2014–2017

Source: arranged by the author according to the data [2].

Fig. 2. Share of local budgets (with transfers) in the consolidated budget of Ukraine in 2015–2017

Source: arranged by the author according to the data [2].

However, in our opinion, it is fundamentally wrong to consider the indicated dynamics of statistical indicators as a result of purely decentralizing processes, that is, the transfer of authority from higher hierarchical levels of government (primarily state) to lower (first of all, amalgamated hromadas).

Immediately we should note that we do not doubt the existence of significant achievements on the way of real implementation of fiscal decentralization in Ukraine. In this regard it is sufficient to mention at least the appearance of additional rather powerful incentives for the newly elected leaders of the amalgamated hromadas to develop the financial and tax base in the respective territories. We will not deny the statement on increasing the degree of independence of local budgets from the state one, creating opportunities for planning the development of territories, the implementation of real projects, etc. (this list can be significantly expanded).

However, it is not superfluous to ensure maximum objectivity in covering issues of reforming state management in Ukraine with the allocation and taking into account (if possible) all the components that determine one or another, albeit rather attractive, dynamics of indicators of financial security of local self-government activity.

Separating the contribution of actual fiscal decentralization to the dynamics of budget indicators will allow to more objectively consider the situation with the most reasoned and rational planning of further steps towards the construction of a domestic system of local self-government that is compliant with the European principles. The fact is, that statements, for example, concerning the increase by 3 times of the own revenues of the amalgamated hromadas' budgets in 2016 compared to 2015 due to the fiscal decentralization without further explanation raise some questions [5].

In this regard, let's take a look at some of the following points.

1. The standard list of budget indicators of official reporting consists, as a rule, of indicators of nominal nature. Consequently, the inflationary factor, of course, among other factors, performs a significant influence on their dynamics. Taking into account the inflation rates in Ukraine in recent years, one can not be completely abstracted from its impact on budget indicators.

2. In many cases, the revenues of local budgets are viewed taking into account the inter-budgetary transfers, and, therefore, only indirectly allow to assess the parameters of local self-government own financial base. With all the attractiveness of this source of income as a means of financing the maintenance of, first of all, vital for every amalgamated hromada institutions of social infrastructure, and from the recent past the formation of infrastructure, we should note that its consideration as a stable source of financial provision of the amalgamated hromadas in the long run is, in our opinion, debatable. As a confirmation we will make the assumption that the first such amalgamated hromadas can always safely rely on additional financial support from the state budget because of reasons, obvious for all.

3. Funds directly transferred from the state budget to local ones are only part of the overall increase in their financial resources. For example, in 2015, it was 7.5 billion UAH out from 24.7 [5].

4. Expansion of the tax base due to traditional local taxes and fees can be considered as fiscal decentralization, in our opinion, only with a number of the proviso.

5. The amalgamated hromadas, except the villages, settlements, towns of district significance, received in their budgets the revenues, previously allocated to the budgets of administrative districts. We believe that under the present conditions it is more correct to speak not about decentralization, but about the replacement of one local self-government bodies by the others.

6. When highlighting the changes introduced into the system of inter-budgetary relations in our country, the attention is usually drawn only to those that take place in favor of local budgets, primarily the budgets of the amalgamated hromadas. At the same time, sometimes other important transformations of budget legislation take place without unnecessary advertising.

The most striking example of the selective approach to informing the public about decentralization is rather “advertised” in the media transfer to local (regional) budgets of 10 % of corporate income tax (starting from budget year 2015) with a parallel “compensatory” withdrawal to the state budget of 25 % of personal income tax. The latter, with some non-decisive exceptions, since the adoption of the first edition of the Budget Code of Ukraine, as a national tax, was fully transferred towards local budgets, while being a relatively reliable and stable source of revenue and making a lion's share of these budgets own revenues. Without going into discussions about the reasonableness of introducing such amendments to the Budget Code, let's just mention that, for example, as a result, in 2016, the loss of local budgets could have been estimated at UAH 34695.5 million (in reality, somewhat lower, as it is the specified percentage out of the total collected personal income tax). This would have amounted up to 23.7 % of all own local budget resources of the specified period. Instead, 10 % of corporate income tax in the same year is only UAH 6022.3 million, and in reality, due to the set by the Budget Code features of the inter-budgetary delineation of the results of the taxation of enterprises profits of various forms of ownership, local budgets received only UAH 5879 million of this tax (Fig. 3) [6].

Let's add that in conditions of constant financial complications of the Ukrainian state connected with, for example, the necessity to carry out large-scale payments related to the state debt in the near future, transfers seem to be considerably more risky source of formation of the income base of local budgets than the personal income tax.

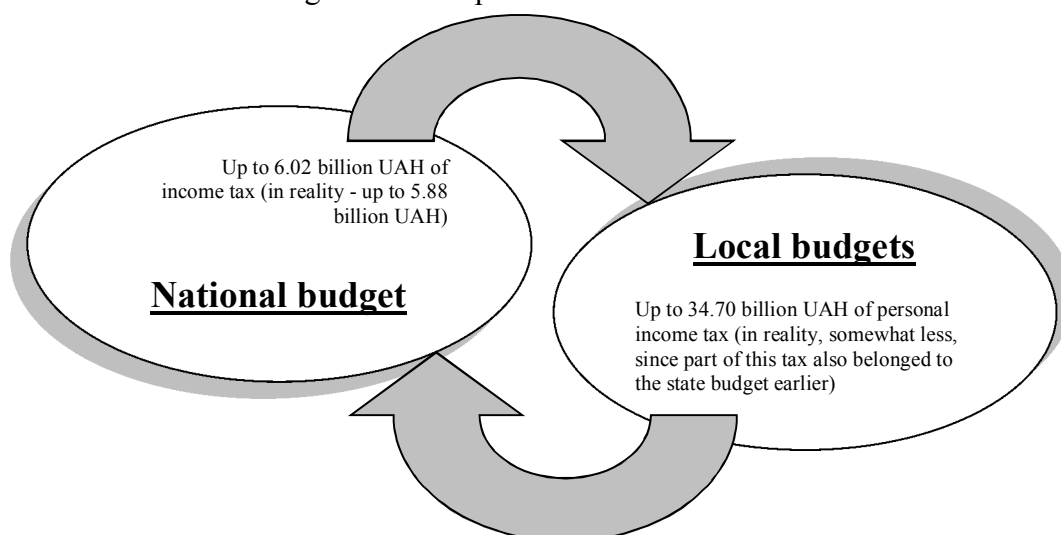

Fig. 3. The approximate results of the inter-budgetary “change” of the income tax with the personal income tax in the year 2016

Source: arranged by the author according to the data [6; 7].

Conclusions and suggestions. As a result, there are grounds to note that the proclaimed course on decentralization in our country is not always marked by one-sided direction, at least, in the budgetary sphere. As far as decentralization, including fiscal, is, in our opinion, not only desirable but also non-alternative (if, of course, the significant increase in the efficiency of public administration in Ukraine is considered as a valid, but not a declarative goal of perspective public reforms) in the current national realities activity, the complex of measures implemented within it should, among other things, be consistent and comprehensible to the general public. According to the principles of the availability of information and the openness of budget reporting as key principles of the transparency of the budget sphere, in accordance with the International Standard of Requirements to it, any interested citizen has the right to receive comprehensive and presented in a clear form information on all key budget issues, including real transformations of the model of domestic budgetary federalism in the context of decentralization. In our opinion, ensuring public confidence in the information pro-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

vided, as a key precondition for the perception and adoption of the reforms, is far more important than providing an attractive look to some budgetary indicators and tendencies, taking into consideration the situational political and managing condition.

References

1. *5 neobkhidnykh krokiv dlia provedennia reformy [5 Steps to Reform]*. Retrieved from http://decentralization.gov.ua/5_steps.
2. *Finansova detsentralizatsiya i byudzhety pershykh 159 obiednanykh hromad v detaliakh [Financial decentralization and the budgets of the first 159 united communities in detail]*. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5244>.
3. Rohova, O.V. (2016). Ukraine's monetary policy efficiency estimate. *Scientific bulletin of polissia. Scientific journal on Economics*, Part 2, № 4 (8), pp. 310–316 (in Ukrainian).
4. Zelenska, O.O., Zelenskyi, S.M., Alyeshuhina, N.O. (2014). Evolyutsiia teorii biudzhethnoho rehuliuвання ekonomiky [Evolution of theories of budgetary regulation of the economy]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Mekhanizmy, stratehiyi, modeli ta tekhnolohiyi upravlinnya ekonomichnyimi systemamy za umov intehtratsiynnykh protsesiv: teoriya, metodolohiya, praktyka" – The International Scientific and Practical Conference "Mechanisms, Strategies, Models and Technologies of Management of Economic Systems under Integration Processes: Theory, Methodology, Practice"*. Khmelnytskyi: KhmTSNP, pp. 97–98 (in Ukrainian).
5. *Finansova detsentralizatsiya v Ukraini. Pershiy etap uspikhiv [Financial decentralization in Ukraine. The first stage of success]*. Retrieved from [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf).
6. Tsina derzhavy. Biudzheth Ukrainy. Dokhody [Price of the state. Budget of Ukraine. Income]. Retrieved from <http://www.cost.ua/budget/revenue>.
7. Richnyy zvit pro vykonannya Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2016 rik [Annual report on implementation of the State Budget of Ukraine for 2016]. <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>. Retrieved from http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21.

References (in language original)

1. *5 neobkhidnykh krokiv dlia provedennia reformy [Elektronnyi resurs]*. – Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/5_steps.
2. *Фінансова децентралізація і бюджети перших 159 об'єднаних громад в деталях [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5244>.
3. *Rohova O. V. Ukraine's monetary policy efficiency estimate / O. V. Rohova // Scientific bulletin of polissia. Scientific journal on Economics. Part 2. – Chernihiv, 2016. – № 4 (8). – Pp. 310–316.*
4. *Зеленська О. О. Еволюція теорій бюджетного регулювання економіки / О. О. Зеленська, С. М. Зеленський, Н. О. Алешугіна // Міжнародна науково-практична конференція «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика». – Хмельницький : ХмЦНП, 2014. – С. 97–98.*
5. *Фінансова децентралізація в Україні. Першій етап успіхів [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf).
6. *Ціна держави. Бюджет України. Доходи [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.cost.ua/budget/revenue>.
7. *Державна казначейська служба України. Офіційний веб-сайт. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016 рік [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21.

Rohova Olena – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Рогова Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування; Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна)

Rogova Elena Vladimirovna – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: rogovaolena@gmail.com

UDC 336:338.412:334.72

*Iryna Sadchykova, Olena Shyshkina***CONCEPTUAL FRAMEWORK THE FINANCIAL SUPPORT OF THE SUBJECTS OF ENTREPRENEURSHIP OF THE REAL SECTOR OF ECONOMICS***Ірина Садчикова, Олена Шишкіна***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ***Ірина Садчикова, Елена Шишкіна***КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ**

Complex theoretical-methodological research of conceptual principles of financial support of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economy was conducted. Essence of the term "financial support" was researched, and the author's definition was presented. System of the principles of financial support was revealed which enabled to define essence and content of the mechanisms of financial support which is presented as a complex of methods, means, tools and levers. List of the methods of financial support of innovative activity of the enterprises was determined, which can be applied taking into consideration their peculiarities for providing successful development of the enterprises.

Key words: real sector of economy; financial support; system of financial support; mechanism of financial support; elements of the mechanism of financial support; methods of financial support.

Fig.: 4. Bibl.: 19.

Проведено комплексне теоретико-методологічне дослідження концептуальних основ фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва реального сектору економіки. Досліджено сутність поняття «фінансове забезпечення» та подано авторське визначення. Розкрито систему принципів системи фінансового забезпечення, що дозволило визначити сутність та зміст механізму фінансового забезпечення, який представлено як сукупність методів, прийомів, інструментів та важелів. Визначено перелік методів фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства, які можна застосовувати з урахуванням їх особливостей для забезпечення успішного розвитку підприємства.

Ключові слова: реальний сектор економіки; фінансове забезпечення; система фінансового забезпечення; механізм фінансового забезпечення; складові механізму фінансового забезпечення; методи фінансового забезпечення.

Рис.: 4. Бібл.: 19.

Проведено комплексное теоретико-методологическое исследование концептуальных основ финансового обеспечения субъектов предпринимательства реального сектора экономики. Исследована сущность понятия «финансовое обеспечение» и представлено авторское определение. Раскрыто систему принципов системы финансового обеспечения, что позволило определить сущность и содержание механизма финансового обеспечения, которое представлено как совокупность методов, приемов, инструментов и рычагов. Определен перечень методов финансового обеспечения инновационной деятельности предприятия, которые можно применять с учетом их особенностей для обеспечения успешного развития предприятия.

Ключевые слова: реальный сектор экономики; финансовое обеспечение; система финансового обеспечения; механизм финансового обеспечения; составляющие механизма финансового обеспечения; методы финансового обеспечения.

Рис.: 4. Библ.: 19.

JEL Classification: E62; M20

Target setting. Efficient activity of domestic subjects of the real sector of economy is a pledge of economic development. Therefore, in today's economic conditions, it is extremely important to develop the infrastructure, and especially – a financial one. To ensure macroeconomic balancing of the economy of Ukraine and increasing the level of its competitiveness on the world's market nowadays, there is increase of paces of innovation recovery, spread scale by application of perfected machinery and technologies, transfer from extensive type of economic growth to intensive one, founded in first turn on innovations. Activation of scientific-technical development stipulates the necessity of creation of the unified system of its financial support, agreeing the interests of state, financial institutions and subjects of economic activity concerning spreading of pace, directions and mechanisms of financial resources accumulating and transforming.

Analysis of the recent researches and publications. Problems of attracting investments and financial peculiarities of enterprises functioning in the real sector of economy were studied by B.G. Vozniak, V.P. Ilchuk, A.G. Zagorodniy, O.I. Moskal, O.M. Kolodziev, T.S. Ovcharenko,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

A.A. Peresada, Ye.M. Sych, I.G. Sokyrskaya, V.G. Fedorenko, I.V. Fedulova, P.I. Yukhemenko. Theoretical provisions in sphere of financial support were researched by the following scientists: V. Bazylevych, I. Blank, O. Arefyeva, A. Poddiorin, M. Frantsuzova, S. Gladiy, I. Koziy, D. Oliynyk, K. Kvaternyik, A. Sokolov, P. Druker, A. Kleinkchet, E. Mensfeld, P. Pildych, I. Shumpeter, O. Amosha, A. Galchynsky, D. Stechenko and others.

To the problems of innovative development of the enterprises of the real sector of economy, works of the following domestic and foreign scientists are devoted: Aksionov I.Ya., Bakayev O.O., Belov I.V., Gurnak V.M., Derybas A.T., Komarova A.V., Makarenko M.V., Obraztsov V.M., Osypov V.T., Persianov V.A., Petrov A.P., Soyuzov A.A., Trykhunkov M.F., Ushakov A.P., Tsvetov Yu.M., and many others. Urgency of innovations introducing by the subjects of the real sector of economy was stressed by such scholars as: V.G. Gerasymchuk, S.M. Illiashenko, A.A. Peresada, V.P. Ilchuk, Ye.M. Sych and others.

Problems of investment process management and investment provision are lightened in the works of Abramov A.P., Gerasymchuk V.G., Glazunov V.M., Gubsky B.V., Zavlin P.N., Zaikin V.V., Illiashenko S.M., Kovaliov V.V., Peresada A.A., Sych Ye.M., Chervaniyov D.M., Chygrynets A.D., Shevchul V.Ya., Sheremet V.V. and others.

Defining of not solved before parts of general problem. Analysis of the published investigations showed that various issues on organization of the activity of the subjects of the real's sector of economy are lightened, however, notwithstanding versatility of these researches and their depth, problem of methodological aspect of the process of financial support creation by such subjects is left to be not fully studied.

The aim of this investigation is studying the essence, forms and types of financial support and structuring the facts which influence the level of financial support, as well improving the existing mechanisms of financial support, its elements, defining parameters and methodology of efficiency evaluation.

Statement of the main material of the research. By researching conceptual principles of any definition, one should consider the terms epistemology which form it. Herewith, to consider in wide sense a concept "financial support of the enterprises activity", then it presents itself a set of measures under conditions that favors sustainable development of the enterprises by means of covering costs of the enterprise depending on the production capacity and financial state [1; 16]. However, in narrow sense, financial support is a set of definite forms and methods of attracting and using resources.

Analysis of scientific publications concerning essence of the definition "financial support" showed, that at the present time, there is no unified approach to its determination and understanding. That is certified by availability of various interpretations of the definition "financial support", which are available in economic, special literature and vocabularies. To create author approach to interpretation of the definition financial support and defining the forms, types and factors that influence on its level, let's analyze main available tendencies in this sphere (fig. 1).

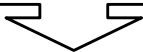
One of the key aspects of normal functioning of the enterprise is its providing with financial resources, sufficient for implementing by its efficient economic activity. It is obvious, that doesn't envisage defining the directions of efficient capital contribution, evaluation of rationalism of its use, finding out internal economic reserves of profit increase on account of economic use of monetary funds, that shall allow to [2]:

– determine the amount of financial resources which has to be attracted additionally by the enterprises by constructing financial relations with the state, commercial banks and other counterparties;

– determine the conditions under which these financial resources can be received;

– define main directions of using by the enterprises loan financial resources;

– set up the terms of paying back of the received credits.

Research of the essence of economic category «financial providing»	
<i>Author, source</i>	<i>Definition</i>
L.M. Pavlova [4, p. 110]	Financial support of the enterprise – is capital management, activity on its attracting, placement and use. Financial support is considered from the point of view of implementing the principles of self-sufficiency and self-financing
V.M. Oparin [5]	Financial support is «implemented on the base of correspondent system of financing which can be conducted through self-financing, crediting and outside financing» (submitting to the subjects on the irrevocable and free of charge basis)
M. M. Zashchanskiy [6, p. 69]	Under the policy of financial support of the enterprises, a special activity should be considered concerning defining a set of forms, methods, tools, means of organization of financial relations as to creations and distribution of financial resources, estimation of its influence on the financial state and implementing the selected financial strategy of the enterprises development
V.M. Radionova [7, p. 35-42]	Under financial support covering the costs on account of financial resources is understood, which are accumulated by the subjects of economic activity and the state. As forms of financial support can be pointed out self-financing, self-crediting and state financing, and as the tools of the mechanism of financial support – composition and structure of its sources
S. I. Yuriiy [8]	Financial support – creation of target monetary funds in sufficient amount and their efficient use. The authors defined five elements of financial support of the subjects of economic activity, in particular: self-financing (reimbursement of the costs to the main activity and their development on account of own sources); crediting; budget financing; lease; investment
L.I. Ziatkovska [9, p. 150]	Financial support of the enterprises activity envisages creation and use of financial resources to satisfy the needs of the subject of economic activity, regulated by correspondent normative acts which define its uses on all levels of economic management
O. I. Moscal [10, p. 6-7]	Mechanism of financial support is a set of economic relations that arise because of search, attracting and efficient use of financial resources and organizational-managerial principles, methods and forms of their influence on social-economic activity of territorial units and economic objects. Financial support is implemented through the system of functioning which can be realized in three forms: self-financing, crediting and irrevocable financing from budget
<i>Author definition of the term «financial support»</i>	
	
<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> <p>Financial support – is ability of the subject of economic activity to create in sufficient amount monetary funds using by that methods, means, processes, forms, measures, tools and levers with which help, efficient distribution for successful implementation of entrepreneurship activity shall be held</p> </div>	

Fig. 1. Definition of the category essence “financial support”

Source: compiled by authors using [4–10].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Thus, using elements of planning and determining methods and tools of production stimulating, increasing efficiency and competitiveness of the enterprise and products, it creates actual mechanism of financial support of economic activity, which allows to mobilize both available financial resources, and the resources involved from other sources.

According to I.Yu. Yerpifanova, we can point out main interconnected stages of financial support, in particular [3]:

1. Creation of required amount of financial support of innovative activity, which envisages:
  - determination of general need in financial support;
  - defining the amount of internal (own) financial resources for financing innovative activity;
  - determination of forms and methods of financing;
  - involving required number of external financial resources.
2. Using created financial resources in the process of innovative activity.
3. Receiving the effect from using financial support (achieving desired financial result, providing necessary level of profitability and of investors, covering of other expenditures by external financial resources).

Thus, efficient system of financial support is based on such principles (fig. 2): complexity, systematic, integrity, differentiation, efficiency, optimality, scientific knowledge, priority, transparency.

Principle of complexity is implemented through creating all types of financial resources, herewith each type adds each other and in complex solve urgent need concerning additional resources of the enterprises.

Systemetic principle – creation and distribution of financial resources should be implemented taking into account tasks of strategic development to provide efficient functioning of the enterprises;

Principle of integrity is manifested in combining efforts and interests of all structural departments by elaboration and implementation of financial support.

Principle of differentiation envisages that creation of financial resources should be realized by involving various sources (both internal and external) which shall allow to influence on their amount and level of risk.

Principle of efficiency lays in rational and economical use of financial resources by achieving maximal profit by minimal expenditures, which at the end shall provide stable profit of the enterprise.

Principle of optimality means that by elaboration of the policy of financial support, the enterprise should ground on using modern methods of planning, control, analysis and others.

Principle of scientific knowledge means using modern achievements of science and technology by elaboration the policy of financial support of the enterprises.

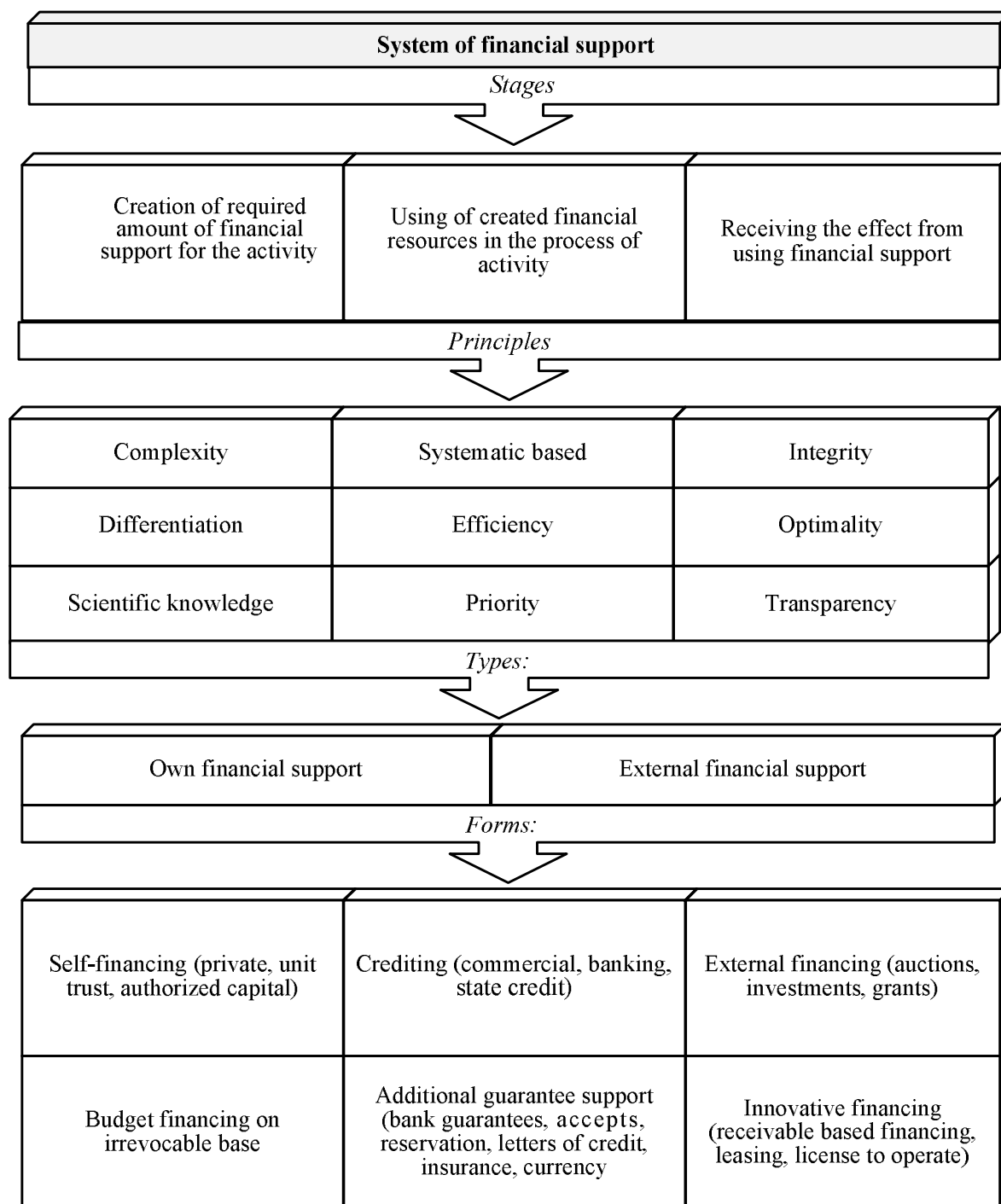
Principle of priority means order of distribution of available financial resources on innovative development of the enterprise.

Principle of transparency is manifested in informational, financial, material and other types of exchange with environment. To create and distribute successfully financial resources, various information about environment state (market conditions, competitors activeness, state of regulatory framework, others) is required.

System of financial support includes two types [12]:

- 1) own financial support (internal and external financial resources);
- 2) external financial support (attracted and loan financial resources).

Fig. 2. System of financial support

Source: compiled by authors using [1; 11].

To internal sources, own costs of the enterprises, establishments and organizations, which play main role in their financing, are related. Advantages of own sources of financing use: own capital is financial grounds of the enterprise; easiness by attracting; absence of interests payment; lack of provision, etc.

Own sources of financing or self-financing are always better than attracting additional capital, however, in long-term period, it is difficult to predict and control it.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

By management the creation of own financial resources, they can be classified as internal and external sources of creation of own capital.

To the internal sources of own capital creation, the following ones are related:

- available profit which can be directed for innovations introduction;
- depreciation deductions;
- share and authorized capital contributions that make the charter fund.

To the external sources of own capital creation, the following ones are related:

- involvement additional share and authorized capital;
- receiving free of charge financial support (as a rule, it is received by definite types of state enterprises);
- transferred on free of charge base to the enterprises material and non-material assets, which are included to the balance composition.

Notwithstanding the fact, that using own sources of financing has some advantages, however, there exist as well negative sides, in first turn, limited possibilities of control over internal financing decrease demands to the efficient use of funds; in second turn, in connection with that fact that a net profit is directed for re-investing, which is a subject of previous taxation, then amount of such source is increased and others.

External sources of financing are divided into attracted and borrowed funds. To the attracted are related: ordinary corporatization; contributions in securities on profit received from preliminary investments (trusting) and venture capital.

As borrowed, the following funds are: long-term credits of banks and other credit institutions (including foreign capital), bonds issue, target government loan, directed for implementing, investment saling, investment leasing and others.

To the factors that influence on the level of financial support, external and internal are related.

External factors include: state price policy; inflation level, conditions of economic activity; political stability, machinery and technology; solvent demand of customers; economic and financial-credit legislative framework; social and ecological situation in the society; tax policy; level of competitive straggle; development of financial and insurance market; level of interest rates by credits and others.

Internal factors comprise:

- branch affiliation of the entity, structure of products (services) produced, its share in general solvent demand; amount of paid charter capital;
- amount and structure of expenditures, their dynamics in comparison to profit;
- property and financial resources state, including stock and reserves.

Thus, financial support is implemented with the help of financial mechanism which has complicated multi level structure [11].

Using system approach concerning definition of the essence and content of the mechanism of financial support, it is possible to imagine it as a complex of such components: methods and means, tools and levers (figure 3) [13].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

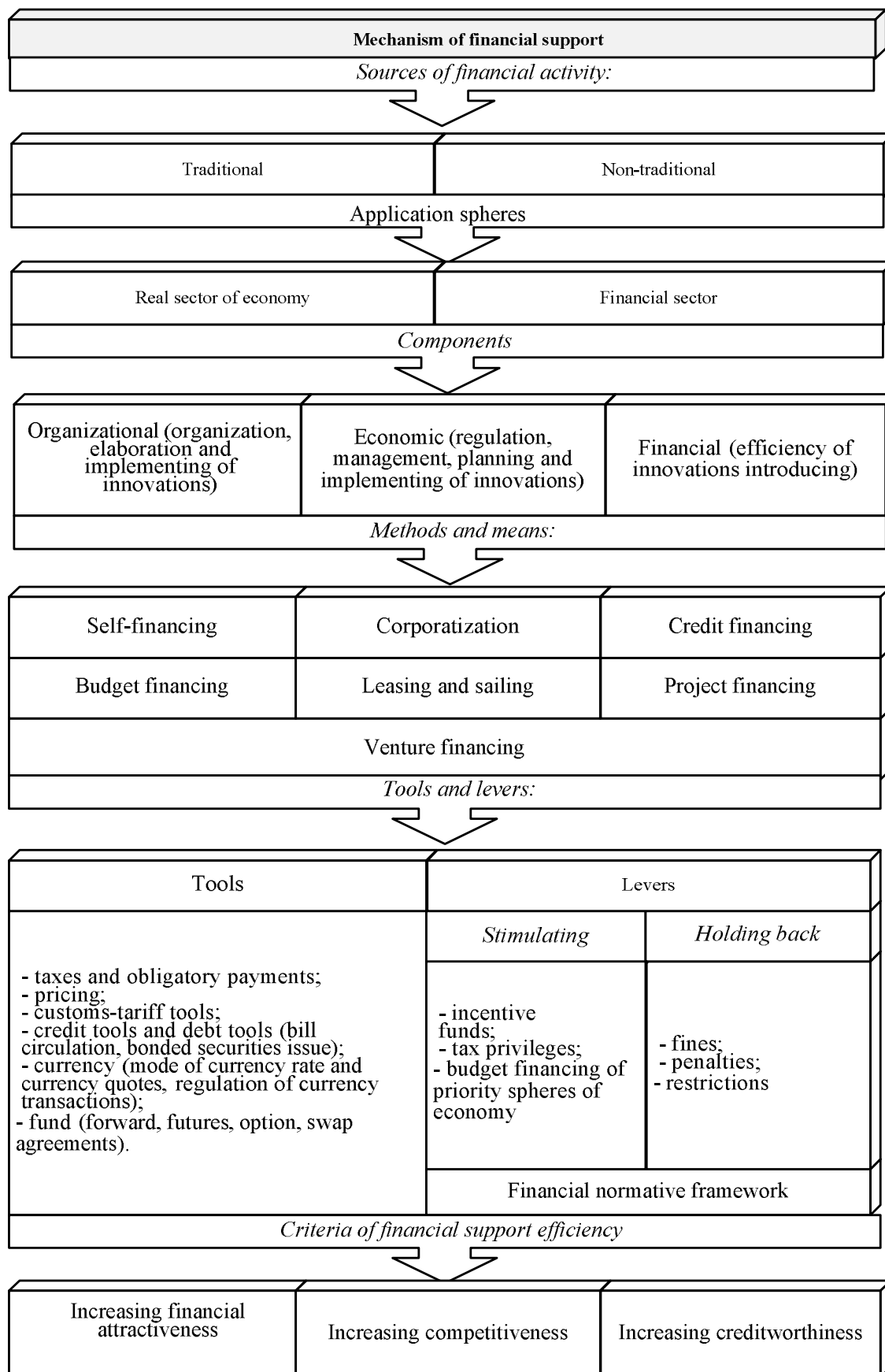

Fig. 3. Components of the mechanism of financial support

Source: compiled by authors using [2; 11; 12; 13; 19].

Mechanism of financial support of economic activity has a complicated structure, which includes such components: organizational (organization, elaboration and introducing of innovations); economic (regulation, management, planning and implementing of innovations); financial (efficiency of innovations introducing).

Combination between each other these components shows availability of close interrelation of the subjects of economic activity, state authorities structures and local bodies of self-government, which have at their disposal financial, material, mineral-raw, intellectual and information resources to provide efficiency of economic activity, which is impossible without innovations introducing at the present moment [2].

Organizational structure of innovational sphere includes scientific-technical incubators, venture enterprises, companies-technologies parks, techno polices etc. which provide on benefit principles creation of innovative enterprises.

Thus, incubators provide to innovative companies for the definite period premises and necessary equipment, on benefit principles consult them on economic and legal issues, organize advertisement, conduct scientific-technical, ecologic and commercial expertise of innovation projects, search for investors, provide opportunity to use by their research production.

Venture funds are founded, in first turn, to finance small knowledge-intensive business. In the developed countries, venture companies use support of the state and big companies for which is not always profitable to be engaged in elaboration of new technologies through availability of high risk to bear damages. That's why, big companies often address to venture financing using it as a tool of spreading own scientific-technical potential. Unfortunately in Ukraine, venture financing hasn't acquired wide spread and development, since government doesn't pay venture entrepreneurship considerable attention, doesn't stimulate venture investors to contribute funds in innovation projects. Activity of venture funds in Ukraine is oriented mostly for trade operations [14; 15].

Main economic component of the mechanism of financial support of innovation activity are state authorities and management which are responsible for strategic management on innovation development of the country and its regions and have the aim to regulate innovation processes in the country, create external conditions (innovation policy) for economic enterprises, herewith providing stable development of national scheme. With this purpose, the government uses universal tools of innovative development regulation – taxes, deductions, grants and subsidies.

Financial component of the mechanism of innovation activity includes such main elements as state financing, banking and commercial crediting, external investing, in particular, venture and self-financing, which envisage using by the enterprises own funds.

This structure of the mechanism allows to mobilize all available sources of financial resources and direct them for creation the conditions for efficient innovative activity and increasing the level of competitiveness of the enterprises.

Efficient functioning of the innovation process is a key factor of economic growth of the enterprises of the real sector of economy. This type of activity is extremely high, not foreseen and requires considerable capital investments on each stage starting from the idea arise and its final commercialization and implementing. On figure 4, there is a list of methods of financial support of the enterprises innovation activity which are appropriate to be used taking into consideration their peculiarities with the purpose to provide successful development of the enterprises [13; 17].

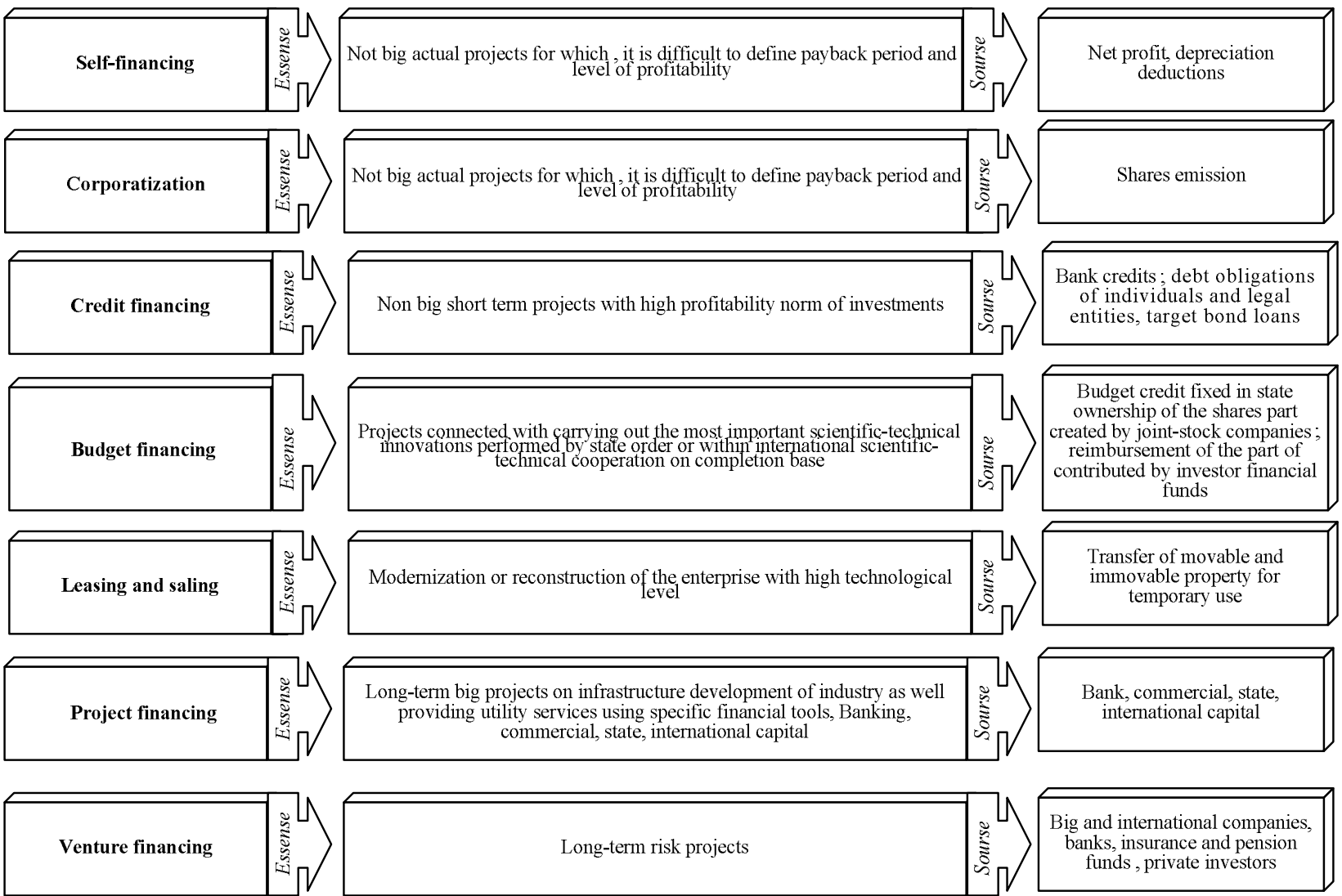

Fig. 4. Methods of financial support and their characteristics

Source: compiled by authors using [13; 16; 18].

Conclusions and results. Thus, within our research we conducted complex theoretical-methodological grounding of conceptual principles of financial support of the real sector of economy, in particular: essence, forms and types of financial support were researched, factors that influence on the level of financial support were structured and existing methods of financial support, its components, characteristic parameters and methods of financial support were improved.

References

1. Dikan, L.V. (2007). Finansove zabezpechennya diialnosti pidpriemstva: sutnist ta dzherela [Financial support of the enterprise activity: essence and sources]. *Ekonomika rozvytku – Development Economics*, no. 3 (43), pp. 65–68 (in Ukrainian).
2. Zyanko, V.V. (2015). Sutnist ta dzherela finansovoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti malykh pidpriemstv [Essence and sources of financial support of innovation activity of small enterprises]. *Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute – Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*, no. 4, pp. 57–62 (in Ukrainian).
3. Zyanko, V.V. (2015). *Innovatsiina diialnist' pidpriemstv ta yii finansove zabezpechennia v umovakh transformatsiinykh zmin ekonomiky Ukrainy [Innovative activity of enterprises and its financial support in the conditions of transformational changes of economics of Ukraine]*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia (in Ukrainian).
4. Pavlova, L.N. (2003). *Fynansovyy menedzhment [Financial management]*. Moscow: UNITI-DANA (in Russian).
5. Oparin, V.M. (2002). *Finances (Zahalna teoriia) [Finances (General theory)]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
6. Zabastansky, M.M. (2006). Rol finansovoho zabezpechennia v funktsionuvanni pidpriemstv komunalnoho hospodarstva [The Role of Financial Support in the Functioning of Utility Enterprises]. *Pidvyshchennia efektyvnosti formuvannia ta vykorystannia finansovykh resursiv v umovakh transformatsiinykh zmin v ekonomitsi Ukrainy: zbirnyk materialiv kruhloho stolu – Improving the Effectiveness of the Formation and Use of Financial Resources in Conditions of Transformation Changes in the Economy of Ukraine: Collection of Round Table Materials*. Chernihiv: RVC «Desnyanska Pravda», pp. 68–74 (in Ukrainian).
7. Rodionova, V.M., Vavilov, V.Ya & Goncharenko, L.I., Rodionova, V.M. ed. (1993). *Finansy [Finances]*. Moscow: Finance and Statistics (in Russian).
8. Yuriy, S.I. (ed.) (2002). *Finansy: vyshkil studii [Finance: training of the studio]*. Ternopil: Carte Blanche (in Ukrainian).
9. Zyatkovskaya, L.I. (2007). Metodolohichni zasady finansovoho zabezpechennya pidpriemstv [Methodological principles of financial support of enterprises]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, no. 6, pp. 148–155 (in Ukrainian).
10. Moskal, O.I. (2001). Finansove zabezpechennia rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva rehionu (na materialakh Chernivetskoï oblasti) [Financial support for the development of agro-industrial production in the region (on materials of the Chernivtsi region)]. *Extended abstract of PhD thesis*. Kyiv (in Ukrainian).
11. Kvaternik, K.Yu. (2010). Kontseptualni zasady formuvannia finansovoho zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Conceptual Principles of Formation of Financial Support for Foreign Economic Activity of an Enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 3, no. 6, pp. 106–111 (in Ukrainian).
12. Sydorenko, I.V. (2008). Investytsiine zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku transportno-dorozhnoho kompleksu rehionu [Investment support of innovative development of the transport-road complex of the region]. *Visnyk CHDTU – Bulletin of the ChTTU*, no. 32, pp. 236–242 (in Ukrainian).
13. Khoroshko, V.A. (2013). Metody finansovoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva [Methods of financial support of innovative activity of the enterprise]. *Upravlinnya rozvytkom – Development management*, no. 12, pp. 35–37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_12_17.
14. Kalchenko, O.M. (2009). Venchurnyy biznes: zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid [Venture business: foreign and domestic experience]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, no. 35, pp. 165–172 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Zyanko, V.V. (2014). Superechnosti rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini ta yoho finansove zabezpechennia [Contradictions in the Development of Innovative Entrepreneurship in Ukraine and its Financial Provision]. *XI Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Svitovi tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku finansovoyi systemy Ukrainy» – The XI Intern. sci. pract. Conf. «World Trends and Prospects for the Development of the Financial System in Ukraine»* (October 30-31, 2014). Kyiv, pp. 26–29 (in Ukrainian).

16. Sadchykova, I.V. (2016). Formy i metody stymulyuvannya innovatora v realizatsiyi innovatsiinoho rozvytku natsional'noyi ekonomiky [Forms and methods of stimulating the innovator in the implementation of innovative development of the national economy]. *Proceeding of the Materialy Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi z problem vyshchoyi osvity i nauky «Perspektyvy rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh intehratsiynyykh vyklykiv» – Materials of the International Scientific and Practical Conference on Higher Education and Science Issues «Prospects of the development of the regions of Ukraine in the context of integration challenges»* (October 6-7, 2016). Lutsk: Lutsk National Technical University, pp. 27–28 (in Ukrainian).

17. Ilchuk, V.P. ed. (2016). *Innovatsiyno-investytsiyni zasady stiykoho rozvytku bazovykh haluzey natsional'noho hospodarstva [Innovative-investment fundamentals of sustainable development of basic branches of the national economy]*. Chernihiv: Chernihiv. Nats. technol. un-t (in Ukrainian).

18. Shyshkina, O.V., Sadchikova, I.V., Lavrov, R.V. (2017). Teoretyko- metodolohichni zasady funktsionuvannya i rozvytku sub"yektiv pidpryyemnytstva real'noho sektoru ekonomiky [Theoretical and methodological principles of functioning and development of business entities in the real sector of economy]. Ilchuk, V.P. (ed.) *Finansove zabezpechennya rozvytku sub"yektiv pidpryyemnytstva real'noho sektoru ekonomiky – Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy*. Chernihiv: ChNTU, pp. 6–25 (in Ukrainian).

19. Shyshkina, O.V. Ryzky finansovoho zabezpechennya innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv [Risks of financial support of innovation and investment development of industrial enterprises]. *Proceeding of the Materialy Yuvileinoi mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 70-richchju Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu «Innovatsiyni vymiry rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi» – Materials of the Jubilee International Scientific and Practical Conference devoted to the 70th anniversary of the Bukovinian State Financial and Economic University «Innovative Dimensions of Economic Development in a Globalizing»* (Chernivtsi, October 15, 2014). Chernivtsi: Tekhnodruk, pp. 233–236 (in Ukrainian).

References (in language original)

1. Дікань Л. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємства: сутність та джерела / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб // *Економіка розвитку*. – 2007. – № 3 (43). – С. 65–68.

2. Зянько В. В. Сутність та джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності малих підприємств / В. В. Зянько, Н. Л. Стасюк, Дун Сін'їн // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. – 2015. – № 4. – С. 57–62.

3. Зянько В. В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / В. В. Зянько, І. Ю. Спіфанова, В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2015. – 172 с.

4. Павлова Л. Н. Финансовый менеджмент : [учебник для вузов.] / Л. Н. Павлова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 269 с.

5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навчальний посібник / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.

6. Забаштанський М. М. Роль фінансового забезпечення в функціонуванні підприємств комунального господарства / М. М. Забаштанський // *Підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів в умовах трансформаційних змін в економіці України : збірник матеріалів круглого столу / [за ред. Л. О. Коваленко]. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2006. – С. 68–74.*

7. Финансы / [В. М. Родионова, В. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.] ; под ред. В. М. Родионовой. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 432 с.

8. Фінанси: вишкіл студії : [навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 357 с.

9. Зятковська Л. І. Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств / Л. І. Зятковська // *Фінанси України*. – 2007. – № 6. – С. 148–155.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. *Москаль О. І.* Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. І. Москаль ; Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук. – К., 2001. – 16 с.

11. *Кватернюк К. Ю.* Концептуальні засади формування фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства / К. Ю. Кватенюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6, т. 3. – С. 106–111.

12. *Сидоренко І. В.* Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу регіону / І. В. Сидоренко // Вісник ЧДТУ : зб. наук. праць. – 2008. – № 32. – С. 236–242.

13. *Хорошко В. А.* Методи фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / В. А. Хорошко // Управління розвитком. – 2013. – № 12. – С. 35–37. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_12_17.

14. *Кальченко О. М.* Венчурний бізнес: зарубіжний та вітчизняний досвід / О. М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2009. – № 35 – С. 165–172.

15. *Зянько В. В.* Суперечності розвитку інноваційного підприємництва в Україні та його фінансове забезпечення / В. В. Зянько // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 жовтня 2014р. / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – С. 26–29.

16. *Садчикова І. В.* Форми і методи стимулювання інноватора в реалізації інноваційного розвитку національної економіки / І. В. Садчикова // Перспективи розвитку регіонів України в умовах інтеграційних викликів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з проблем вищої освіти і науки (Луцьк 6-7 жовтня 2016 р.). – Луцьк : Луцький НТУ, 2016. – С. 27–28.

17. *Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука.* – Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. – 396 с.

18. *Шишкіна О. В.* Теоретико-методологічні засади функціонування і розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки / О. В. Шишкіна, І. В. Садчикова, Р. В. Лавров // Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 6–25.

19. *Шишкіна О. В.* Ризики фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств / О. В. Шишкіна // Матеріали Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Буковинського державного фінансово-економічного університету «Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації» (м. Чернівці, 15 жовтня 2014 р.). – Чернівці : Технодрук, 2014. – С. 233–236.

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Financial and Economic Security Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернівці, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернівці, 14027, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

UDC 336.143

*Dmytro Konovalenko***FISCAL CONSOLIDATION AND ITS IMPACT ON THE UKRAINE'S ECONOMY***Дмитро Коноваленко***ФІСКАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ***Дмитрий Коноваленко***ФИСКАЛЬНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ**

The article is devoted to theoretical aspects of fiscal consolidation interpretation and practical aspects of determining the impact of fiscal consolidation on the economy of Ukraine. Estimation of the impact of fiscal consolidation on Ukraine's economy is considered in accordance with modern diagnostic tools of the state of general government sector. The analysis of actual and cyclically adjusted fiscal balances of the general government sector was completed and the fiscal impulse in Ukraine for 2010-2020 years was estimated. The article proposes improvement of the methodology for assessing the impact of fiscal consolidation on the Ukrainian economy.

Key words: *fiscal consolidation; general government sector; expenditure; general government debt; overall balance; stability of state's finances; fiscal impulse.*

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 14.

Стаття присвячена теоретичним аспектам інтерпретуванням фіскальної консолідації та практичним аспектам визначення впливу фіскальної консолідації на економіку України. Оцінка впливу фіскальної консолідації на економіку України розглянуто відповідно до сучасного інструментарію діагностики стану сектору загального державного управління. Здійснено аналіз фактичних та циклічно скоригованих фіскальних балансів сектору загального державного управління й оцінено фіскальний імпульс в Україні за 2010–2020 роки. Запропоновано вдосконалення методики оцінювання впливу фіскальної консолідації на економіку України.

Ключові слова: *фіскальна консолідація; сектор загального державного управління; загальні видатки; державний борг; підсумковий баланс; стійкість державних фінансів; фіскальний імпульс.*

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 14.

Статья посвящена теоретическим аспектам интерпретации фискальной консолидации и практическим аспектам определения влияния фискальной консолидации на экономику Украины. Оценка влияния фискальной консолидации на экономику Украины рассмотрена в соответствии современного инструментария диагностики состояния сектора общего государственного управления. Осуществлен анализ фактических и циклически скорректированных фискальных балансов сектора общего государственного управления и оценен фискальный импульс Украины в 2010–2020 гг. Предложено усовершенствование методики оценки влияния фискальной консолидации на экономику Украины.

Ключевые слова: *фискальная консолидация; сектор общего государственного управления; общие расходы; государственный долг; общее сальдо; устойчивость государственных финансов; фискальный импульс.*

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 14.

JEL Classification: E62

Target setting. In order to maintain public finances sustainability, fiscal consolidation should represent a set of measures to optimize budget expenditures, structural reforms, an increase in income not only through changes in the tax system, but also with the use of the measures to stimulate the economy and business [1]. These results can be obtained by radical changes in budgetary regulation, introduction of new approaches to fiscal policy in the post-crisis period. Fiscal policy should focus primarily on solving the problems that arise when coordinating fiscal space.

In most developed countries, a key element of the post-crisis recovery programs was a solution aimed at increasing fiscal policy rigidity. Various approaches to achieving the objectives of fiscal sustainability were presented, including: institutional reforms in the fiscal sector, implementation of the budget consolidation programs, introduction of new fiscal rules, medium-term budget planning, etc. [2].

However, the fiscal policy mechanisms (within the framework of the fiscal consolidation program), are aimed at reducing public spending, which are considered a more effective tool in comparison with the measures to reform the tax system. But such changes in public spending should not lead to containment of economic growth, and evaluation of the mechanisms put in place becomes very relevant.

Actual scientific research and issues analysis. Refusal of most countries to maintain a high level of public spending on current tax revenues has attracted a lot of attention from reputable foreign and domestic scholars and governments in many countries on the issues of the fiscal con-

solidation policies. As in foreign scientific works and recommendations of international organizations and in domestic works, relating to the content of fiscal consolidation, its different definitions are proposed. In particular, OECD experts equate it with the state policy, aimed at reducing the deficit and accumulation of public debt [3]. It should be noted that at the same time, OECD experts do not mean a deficit of the state budget, but a deficit in the general government sector (GGS) as a whole. On the other hand, fiscal consolidation is to improve the budget balance by applying discretionary fiscal policy measures over a specified period (after which they are introduced). In this case, deficit reduction is displayed (as a rule, a structural or cyclically adjusted primary balance) on the background of continuous improvement [4]. At the same time, under the budget balance, structural balance of the GFS operation are understood [5].

Some scholars are trying to specify the definition of fiscal consolidation. In particular, S. Barrios, S. Langedijk and L. Pench believe that fiscal consolidation is to improve the cyclically-adjusted primary balance: within 1 year – not less than 1,5%, within 3 years – in case if each year such balance is not worsened more than 0,5 % GDP (smooth consolidation). In this approach, annual consolidation is seen as an episode [6].

Thus, we can conclude that fiscal consolidation in most cases is reduced to a deficit in the general government sector and the debt accumulated within this sector. However, this approach can be considered a bit simplistic, since attention is drawn to the intermediate results rather than to the final benchmarks. In point of view of the domestic scholar V. Kudryashov, fiscal consolidation should be regarded as a system for reforming the fiscal sphere, aimed at increasing the sustainability of public finances [7]. Directions of its realization include deficit reduction of the GGS reducing the volumes and improving the structure of public debt. At the same time, the process should not be accompanied by an increase in negative impacts on the main macroeconomic indicators of the country's development (GDP growth rate, tax burden, consumption level, size of solvent demand, inflation rate, etc.).

Uninvestigated parts of general issue defining. Despite numerous scientific works, the issue of fiscal consolidation needs to be improved in the area of assessing the impact of such policies on the country's economy.

Purpose of the article. Main purpose of this work is to determine the content of fiscal consolidation, assess its impact on the Ukrainian economy and ensure the sustainability of public finances in the permanent crisis conditions.

Statement of the basic material. Financial consolidation as a special type of macroeconomic policy is aimed at maintaining a budget balance that stabilizes budget deficit and public debt at a certain level [8].

In order to implement fiscal consolidation programs, extensive institutional transformations are used in foreign countries. In particular, the EU introduced new Fiscal rules within the framework of the Stability and Growth Pact, aimed primarily at limiting public debt in the member countries and preventing structural deficits. All these countries monitor such indicators by providing information to the European Commission (within the framework of the European semester). In March 2012, 25 EU members signed an agreement on stability, coordination and governance, or the fiscal pact. The EU countries decided to introduce unified budgetary rules at the level of the national legal systems, including constitutional ones [9].

The fiscal consolidation policy is also being implemented in Ukraine. Prior to its introduction, during the economic crisis, there was a sharp deterioration in the state of public finances. Starting from 2010, there is a gradual decrease in the expenditures of the GGS. Repressive effect of the GGS expenditures and a gradual increase on the revenue part allowed somewhat to reduce the deficit of the overall balance of the GGS to 2.2 % of GDP in 2016, (from 6.5 % in 2010) (Fig. 1, Table 1).

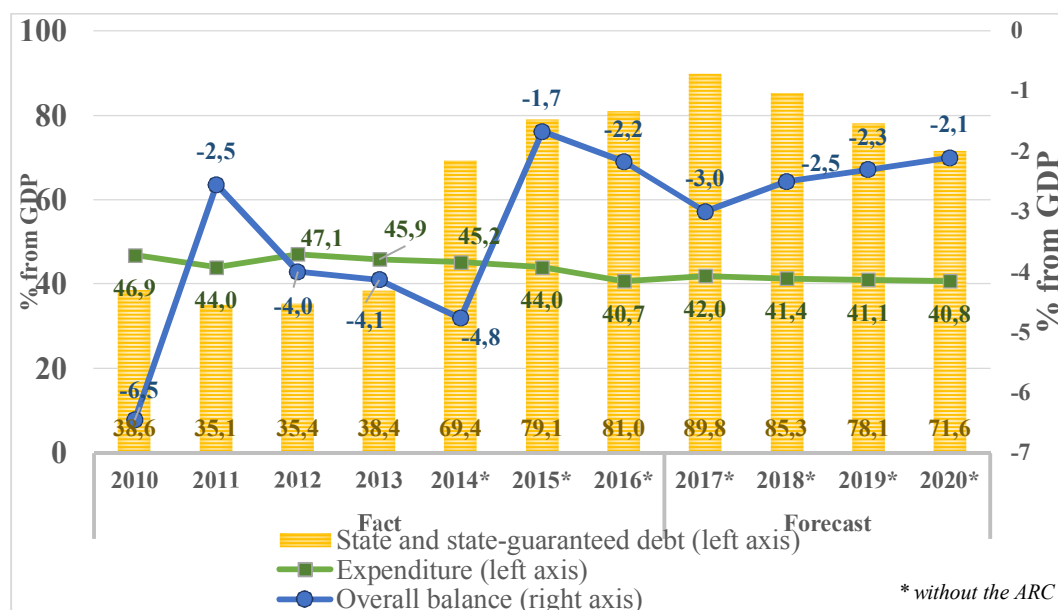

Fig. 1. Cumulative debt and expenditure of the GGS in 2010–2020

Source: built on the basis of [10].

But despite slight improvement in the overall balance of the GGS, the issue of updating fiscal policy is still a topical issue. The EU experience is to develop fiscal consolidation programs, definition of the mechanisms for its implementation, structural reforms (introduction of the fiscal rules, restoration of the financial sector, transparency increasing of the tax operations, etc.). Particular issues that are very important for our country should be government debt management and changes in the monetary policy to support economic growth.

Since 2014, by analyzing the current trends in Ukraine, it is very difficult to determine the limits of impact of the fiscal consolidation policies and influence of the geopolitical situation in the country. So, in spite of this, the level of the GGS deficit in 2014 reached -4.8 % of GDP. In Ukraine, the issue of financing the deficit was first and foremost due to the external sources of financing. In line with this problem, in 2014 there was a complicated geopolitical situation and the level of Ukraine's debt in 2014 rose to 69.4 % of GDP (Fig. 1). In 2016, a "trade blockade" was established in Ukraine, which according to the IMF would lead to an increase in both the overall balance of the GGS (to -3.0 % of GDP in 2017) and the total debt of the country (to level 89.8 % in 2017).

It should be noted that over the entire period of observations, the actual overall balance of the GGS of Ukraine was negative. At the same time, the primary overall balance of the GGS of Ukraine had a negative impact in 2010-2014, and the average deficit was -2.2 % of GDP. In Recent years, the primary balance has been positive (+ 2.8% of GDP in 2015 and +1.2 in 2016), however, such a high positive level is due solely to an increase in the volume of the debt servicing, which in 2015–2016 amounted to more than 4,0% of GDP. That is, we can say that there was not so much the consolidation of public spending, but their redistribution, where there was a reduction of the public functional expenditures due to an increase in interest expense on servicing the public debt.

Looking at this, it is very difficult to assess the impact of fiscal consolidation, therefore, it is proposed to consider an alternative version of evaluation of the fiscal consolidation policy.

According to T. Dernberg's approach, the indicator characterizing the impact of the fiscal policy is a relative level (in % of potential GDP) of the deficit of the cyclically-adjusted balance (which is also called «fiscal impact», or «fiscal stance»). An indicator that measures the direction and intensity of the fiscal policy is a fiscal impulse (formula 1), which is calculated as an increase (decrease) of the indicated balance in comparison with the previous (or basic)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

fiscal year [11]. Thus, this assessment shows how political decisions of the government affect the economic crisis (improve the economic situation or deepen the crisis).

$$FI = FI_0 - FS = \left[R_0 \left(\frac{Y_{p0}}{Y_0} \right)^{\gamma_r} - G_0 \left(\frac{Y_{p0}}{Y_0} \right)^{\gamma_g} \right] - \left[R \left(\frac{Y_p}{Y} \right)^{\gamma_r} - G \left(\frac{Y_p}{Y} \right)^{\gamma_g} \right], \quad (1)$$

where FI – fiscal impulse;

FS – fiscal stance ;

R – government revenues;

G – government expenditures;

Y – actual GDP;

Y_p – potential GDP;

γ_r – elasticity of state revenues to GDP;

γ_g – elasticity of state expenditures to GDP;

0 – base year index.

Consequently, positive value of the fiscal impulse means that the current policy is expansive, negative - restrictive. In more detail, the issue of the fiscal impulse assessment was considered in the works of I. Bohdan, T. Yara and D. Konovalenko [12; 13].

Dynamics of the actual operation of the GGS and the fiscal impulse in Ukraine is presented in Table 1.

Table 1

Operations of the general government sector in 2010–2016

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
UAH bln							
Total revenue	453,1	559,7	629	636,4	642	842,4	919,4
Expenditure	525,4	594,1	687,2	699,2	717,6	875,5	971,1
including interest on the debt servicing	17,5	25,4	26,7	35,9	52,5	88,5	97,7
Overall balance (deficit "-")	-72,3	-34,4	-58,3	-62,8	-75,6	-33,2	-51,7
Primary overall balance	-54,8	-9	-31,5	-26,9	-23,1	55,3	46
% from GDP							
Total revenue	40,4	41,5	43,1	41,8	40,5	42,4	38,6
Expenditure	46,9	44	47,1	45,9	45,2	44	40,7
including interest on the debt servicing	1,6	1,9	1,8	2,4	3,3	4,4	4,1
Overall balance	-6,5	-2,5	-4	-4,1	-4,8	-1,7	-2,2
Primary overall balance	-4,9	-0,7	-2,2	-1,8	-1,5	2,8	1,9
prices of 2010, UAH bln							
Total revenue	453,1	490,2	510,1	494,8	431,2	407,4	379,6
Expenditure	525,4	520,3	557,4	543,7	482,0	423,5	400,9
including interest on the debt servicing	17,5	22,2	21,7	27,9	35,3	42,8	40,3
Overall balance	-72,3	-30,1	-47,3	-48,8	-50,8	-16,0	-21,3
Primary overall balance	-54,8	-7,9	-25,6	-20,9	-15,5	26,8	19,0
cyclically adjusted indicators, prices of 2010, UAH bln							
Volume of cyclical adjustment of revenue	22,5	-2,7	-0,6	6,6	12,7	25,7	13,4
Cyclically adjusted revenue	475,6	487,5	509,6	501,5	444,0	433,2	393,0
Cyclically adjusted overall balance	-49,8	-32,8	-47,8	-42,2	-38,1	9,7	-7,9
Cyclically adjusted primary overall balance	-32,3	-10,6	-26,1	-14,3	-2,8	52,5	32,4
% from potential GDP							
Volume of cyclical adjustment of revenue	1,9	-0,2	0,0	0,6	1,2	2,5	1,3
Cyclically adjusted revenue	40,6	41,5	43,1	41,8	40,6	42,6	38,7
Cyclically adjusted overall balance	-4,3	-2,8	-4,0	-3,5	-3,5	1,0	-0,8
Cyclically adjusted primary overall balance	-2,8	-0,9	-2,2	-1,2	-0,3	5,2	3,2
Fiscal impulse (+ expansive policy)	2,3	-1,9	1,3	-1,0	-0,9	-5,4	2,0
For reference							
Nominal GDP (UAH bln)	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2383,2
Actual GDP (prices of 2010, UAH bln)	1120,6	1181,6	1183,4	1183,9	1066,0	961,8	983,9
Potential GDP (prices of 2010, UAH bln)	1170,9	1175,7	1182,2	1198,3	1094,5	1016,7	1015,4
GDP deflator (2010 = 100)	100,0	114,2	123,3	128,6	148,9	206,7	242,2
GDP gap, % of potential GDP	-4,3	0,5	0,1	-1,2	-2,6	-5,4	-3,1
Average elasticity of revenues to GDP	1,103	1,103	1,103	1,103	1,103	1,103	1,103

* Excluding the temporarily occupied territory of the ARC and part of the area of the anti-terrorist operation.

Source: built on the basis of [10; 11; 12; 13].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Having analyzed the fiscal impulse it can be noted, it can be argued that (Fig. 2):

- in the period from 2010 to 2011, the government conducted the countercyclical policy, when the fiscal impulse was within + 2.3 % of potential GDP (supportive policy with a negative GDP gap of -4.3 % of potential GDP) and -1.9 % of potential GDP (restraining policy at the GDP gap + 0.5 % of potential GDP), respectively

-the fiscal policy in 2012-2015 was restrictively pro-cyclical (with a maximal pro-cyclical impact in 2015, where the fiscal impulse reached -5.4 % of potential GDP). Taking into account the fact that for the specified years there was a significant drop in the actual GDP, and the gap in GDP increased almost three times, actions of the government can be called "strictly pro-cyclical", as they provoked a progressive reduction of so low domestic demand with inevitable long-term effects.

-in 2016, the fiscal policy gained signs of counter-cyclicity, the fiscal impulse amounted to 2.0 % of potential GDP, which contributed to the recovery of economic growth (real GDP grew by 2.3 % against the previous year). However, given the negative GDP gap of -3.1 %, it is too early to talk about macroeconomic stabilization.

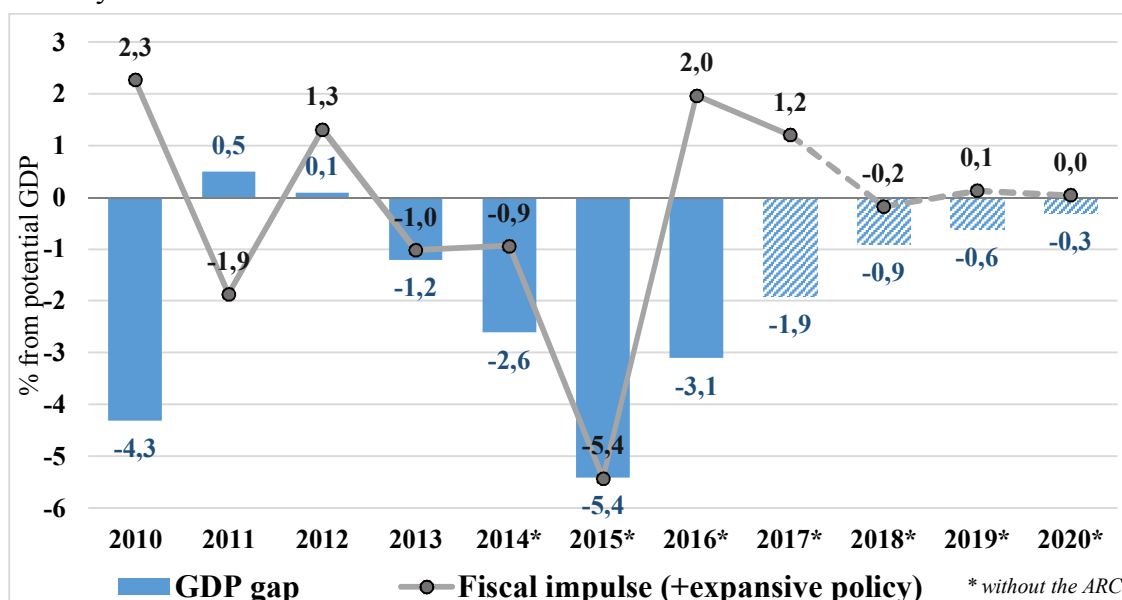

Fig. 2. GDP gap and fiscal impulse in 2010-2020

Source: built on the basis of [10; 11; 12; 13; 14].

Restrictive fiscal policy of 2014-2015 will have negative long-term consequences for the future, influencing the length of the period of macroeconomic stabilization, because as a result of the dramatic reduction in demand, there have been destructive changes in the economy, for correction of which it is necessary to restore sustainable rates of real economic growth, but this is not possible now, due to the lack of effective influence of the fiscal policy on the development of the industrial and social potential of the economy.

If we consider projected measures of the fiscal policy agreed with the IMF, we can say that possible recovery of economic growth in 2017 may be somewhat slowed down in connection with the introduction of a complete cargo blockade of the uncontrolled by the Ukrainian authorities of the occupied regions of Donetsk and Luhansk Oblasts (ORDLO). According to the IMF, the risk of a slowdown in real GDP growth directly from the blockade of the ORDLO could reach 0.9 percentage points (to 2.0% of real GDP growth before the previous year). However, it is predicted that the negative effect of the blockade will be offset by other factors, first of all - more favorable price conditions on the foreign markets for the Ukrainian export goods (metals, iron ore, grain), than predicted earlier. It is expected that by the end of 2017,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

enterprises in the territory under the control of Ukraine will be able to reorient to the alternative sources of raw materials and energy resources and next year they will be able to reach sufficient capacity utilization [16].

It should be noted that starting from 2017, it is expected that the direct state financial support to Naftogaz will be halted, which will ease the burden on the country's budget. As a consequence, by 2020, reduction of external financing of the deficit of the overall balance of the GGS and reduction of the relative level of aggregate debt is predicted, which by 2020 will be reduced by more than 18% of GDP, but still will be more than 60 % of GDP (Table 2). It is anticipated that this will be achieved by continued growth of the economy and a moderate devaluation of the national currency, which will reduce additional financing needs necessary to balance the current budget, as well as create favorable conditions for servicing the existing debt (especially external one).

Table 2

Forecast of the operation of the general government sector in 2017–2020

Indicator	2017*	2018*	2019*	2020*
1	2	3	4	5
UAH bln				
Total revenue	1065,5	1194,5	1325,8	1458,8
Expenditure	1147,4	1370,8	1556,9	1743,4
including interest on the debt servicing	114,4	131,5	139,2	149,0
Overall balance	-81,9	-176,3	-231,1	-284,6
Primary overall balance	32,5	-44,8	-91,9	-135,6
% from GDP				
Total revenue	39,0	38,9	38,8	38,7
Expenditure	42,0	44,6	45,5	46,2
including interest on the debt servicing	4,2	4,3	4,1	3,9
Overall balance	-3,0	-5,7	-6,8	-7,5
Primary overall balance	1,2	-1,5	-2,7	-3,6
prices of 2010, UAH bln				
Total revenue	391,1	402,5	415,4	431,1
Expenditure	421,2	461,9	487,9	515,2
including interest on the debt servicing	42,0	44,3	43,6	44,0
Overall balance	-30,1	-59,4	-72,4	-84,1
Primary overall balance	11,9	-15,1	-28,8	-40,1
cyclically adjusted indicators, prices of 2010, UAH bln				
Volume of cyclical adjustment of revenue	8,4	4,0	2,8	1,4
Cyclically adjusted revenue	399,5	406,5	418,2	432,5
Cyclically adjusted overall balance	-21,7	-55,4	-69,6	-82,7
Cyclically adjusted primary overall balance	20,3	-11,1	-26,0	-38,6
% from potential GDP				
Volume of cyclical adjustment of revenue	0,8	0,4	0,3	0,1
Cyclically adjusted revenue	39,0	38,9	38,8	38,7
Cyclically adjusted overall balance	-2,1	-5,3	-6,5	-7,4
Cyclically adjusted primary overall balance	2,0	-1,1	-2,4	-3,5
Fiscal impulse (+ expansive policy)	1,2	3,0	1,4	1,0
For reference				
Nominal GDP (UAH bln)	2734,0	3074,0	3421,0	3773,0
Actual GDP (prices of 2010, UAH bln)	1003,6	1035,7	1072,0	1114,9
Potential GDP (prices of 2010, UAH bln)	1023,1	1045,1	1078,5	1118,2
GDP deflator (2010 = 100)	272,4	296,8	319,1	338,4
GDP gap, % of potential GDP	-1,9	-0,9	-0,6	-0,3
Average elasticity of revenues to GDP	1,103	1,103	1,103	1,103

* Excluding the temporarily occupied territory of the ARC and part of the area of the anti-terrorist operation.
Source: built on the basis of [10; 11; 12; 13; 14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

In turn, in the framework of the scenario conditions laid down in the memorandum of the IMF, a gradual reduction of the GDP gap is projected: from -3.1 % in 2016 to -0.3 % in 2020. Cyclically adjusted balance of the GGS will gradually decline to 2.0 % of GDP in 2020. But it should also be noted that the expected fiscal impulse since 2018 will have the signs of the neutral fiscal policy (when the fiscal impulse fluctuates around 0), with still negative GDP gap, which in the long run could have negative consequences.

Conclusions and prepositions. In modern scientific literature, there was no unity of views on the interpretation of the importance of fiscal consolidation, which would generalize the etymological nuances of this concept.

The study confirmed that fiscal consolidation as a system of the discretionary fiscal measures to improve the fiscal balance requires continuous in-depth study, especially in terms of its impact on the country's economy.

As calculations have shown, in spite of the planned consolidation in 2017-2020, it is expected that the state fiscal policy will also have a moderate stimulating effect on the economy (cumulative fiscal impulse will be positive), which will reduce the negative gap between potential and actual GDP. As a consequence, in the forecast period a reduction in the relative level of aggregate debt is expected, which will contribute to increasing the fiscal sustainability of the GGS.

Proposed methods for fiscal consolidation evaluation, by evaluating the fiscal impulse, can help in carrying out qualitative diagnostics of the public finances state of Ukraine, drawing up medium-term fiscal forecasts, assessment of the impact of the GGS operations on the overall balance and the economy, application of which now requires modern methods of fiscal diagnostics.

As an addition to these methods can become an assessment not only of the cyclical indicators, but also of structural ones, which have already been introduced in the EU countries, limit values of which were approved in the form of the fiscal rules, which should become an effective regulator of the macroeconomic situation.

References

1. *Fiskalnaia konsolidatsiia: Itogi vizita MVF v Ukrainu. Ekonomicheskie novosti ot 16.11.2010* [Fiscal consolidation: Totals of the visit of IMF into Ukraine. Economic News on 16.11.2010]. Retrieved from <http://economic-ua.com/analitika/25099>.
2. Efimenko T.I., Hasanov S.S., Kudryashov V.P. et al. (2014). *Modernizatsiia finansovoi systemy Ukrainy v protsesi yevrointehratsii* [Modernization of the financial system of Ukraine in European integration]. Vols. 2. Academy of Financial Management, Vol. 1. Kyiv (in Ukrainian).
3. *Glossary of Statistical Terms*. Fiscal Consolidation. Retrieved from <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=984>.
4. Fiskalna konsolidatsiia [Fiscal consolidation]. Retrieved from http://tlumach.com.ua/slovyk_byudjetnoji_terminologiji/page/fiskalna_konsolidatsiia.370.
5. *Public finances in EMU* (2011). *European Economy*, no. 3, p. 195. Retrieved from http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-3_en.pdf.
6. Barrios S., Langedijk S., Pench L. (2010). EU fiscal consolidation after the financial crisis. Lesson from past experiences. *European Economy*, July 2010, no. 418, p. 11.
7. Kudryashov, V.P. (2012). Stiiikist derzhavnykh finansiv [Stability of state finances]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, № 10, pp. 54–67 (in Ukrainian).
8. Price R. (2010). The Political Economy of Fiscal Consolidation. *OECD Economics Department Working Papers*, № 776, p. 5.
9. Efimenko, T.I., Yerokhina, S.A., Bohdan, T.P. (eds.) (2014). *Borhova stiiikist derzhavnykh finansiv* [Debt sustainability of public finances]. Kyiv: Academy of Financial Management (in Ukrainian).
10. *Spetsialnyi standart poshyrennia danykh MVF* [Special Data Dissemination Standard IMF] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html>.
11. Heller P.S., Haas R.D., Mansur A. (1986) A Review of the Fiscal Impulse Measure. *International Monetary Fund, Occasional Paper*, no. 44, pp. 3–4.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Bohdan, I.V., Yara, T.Y., Konovalenko, D.V. (2016). Diahnastyka sektoru zahalnoho derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Diagnostics of General Government Stance in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, №4, pp. 27–49 (in Ukrainian).

13. Bohdan, I.V., Yara, T.Y., Konovalenko, D.V. (2016). Sektor zahalnoho derzhavnoho upravlinnia Ukrainy u 2015 rotsi [General Government Sector of Ukraine in 2015]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, № 8, pp. 106–127 (in Ukrainian).

14. 2016 Article IV Consultation and third review under the Extended Arrangement (2017). *IMF*. Retrieved from <http://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-2016-Article-IV-Consultation-and-third-review-under-the-Extended-Arrangement-44798>.

References (in language original)

1. *Фискальная консолидация: Итоги визита МВФ в Украину* [Электронный ресурс] // Экономические новости. – 2010. – 16 ноября. – Режим доступа : <http://economic-ua.com/analitika/25099>.

2. *Єфименко Т. І.* Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : у 2 т. / Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов та ін. ; за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко ; ДННУ «Акад. фін. управління». – К., 2014. – Т. 1. – 760 с.

3. *Glossary of Statistical Terms. Fiscal Consolidation* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=984>.

4. *Фискальна консолидація* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tlumach.com.ua/slovyuk_byudjetnoji_terminologiji/page/fiskalna_konsolidatsiya.370.

5. *Public finances in EMU 2011* [Електронний ресурс] // *European Economy*. – 2011. – № 3 – P. 195. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-3_en.pdf

6. *Barrios S.* EU fiscal consolidation after the financial crisis. Lesson from past experiences / Barrios S., Langedijk S., Pench L. // *European Economy*. – July 2010. – № 418. – P. 11.

7. *Кудряшов В. П.* Стійкість державних фінансів / В. П. Кудряшов // *Економіка України*. – 2012. – № 10. – С. 54–67.

8. *Price R.* The Political Economy of Fiscal Consolidation / R. Price // *OECD Economics Department Working Papers*. – 2010 – № 776. – P. 5.

9. *Боргова стійкість державних фінансів* / за ред. Т. І. Єфименко, С. А. Єрохіна, Т. П. Богдан. – К. : ДННУ «Академія фінансового управління», 2014. – 712 с.

10. *Спеціальний стандарт поширення даних МВФ* [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html>.

11. *Heller P.S.* A Review of the Fiscal Impulse Measure / P.S. Heller, R.D. Haas, A. Mansur // *International Monetary Fund, Occasional Paper*. – 1986. – № 44. – Pp. 3–4.

12. *Богдан І. В.* Діагностика сектору загального державного управління України / І. В. Богдан, Т. Ю. Яра, Д. В. Коноваленко // *Фінанси України*. – 2016. – № 4. – С. 27–49.

13. *Богдан І. В.* Сектор загального державного управління України у 2015 році / І. В. Богдан, Т. Ю. Яра, Д. В. Коноваленко // *Фінанси України*. – 2016. – № 8. – С. 106–127.

14. 2016 Article IV Consultation and third review under the Extended Arrangement [Електронний ресурс] / *IMF*, April 4, 2017. – Режим доступу : <http://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-2016-Article-IV-Consultation-and-third-review-under-the-Extended-Arrangement-44798>.

Konovalenko Dmytro - Researcher, Department Of Economics And Mathematical Modeling And Information-Analytical Support Of Financial Economic Research, graduate student, National Academy of Science “Academy of Financial Management” (46/48 O. Honchara Str., 14027 Kyiv, Ukraine).

Коноваленко Дмитро Валерійович – науковий співробітник відділу економіко-математичного моделювання та інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічних досліджень, аспірант, ДННУ «Академія фінансового управління» (вул. О. Гончара, 46/48, м. Київ, 01034, Україна).

Коноваленко Дмитрій Валерьевич - научный сотрудник отдела экономико-математического моделирования и информационно-аналитического обеспечения финансово-экономических исследований, аспирант, ГУНЗ «Академия финансового управления» (ул. О. Гончара, 46/48, г. Киев, 01034, Украина).

E-mail: konovalenko270291@gmail.com

УДК 657

*Ольга Сарапіна, Тетяна Пінчук, Анна Петриченко***УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ В УМОВАХ
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
(НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМИ «ДЕБЕТ ПЛЮС»)***Ольга Сарапина, Татьяна Пинчук, Анна Петриченко***СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА В БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ В
УСЛОВИЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ (НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМЫ «ДЕБЕТ ПЛЮС»)***Olga Sarapina, Tetyana Pinchuk, Anna Petrichenko***IMPROVEMENT OF ACCOUNTING IN BUDGETARY INSTITUTIONS
IN CONDITIONS OF USING THE MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES
(AS A CASE OF THE DEBATE PLUS SYSTEM)**

У статті вивчено особливості впровадження інформаційних систем у бюджетних установах та розробка пропозицій і висновків щодо напрямів подальшого вдосконалення. Автоматизація обліку дає можливість отримання швидкої та достовірної інформації. Застосування комп'ютерних технологій під час проведення контролю забезпечує економію часу на одноманітних прийомах порівняння інформації, що дозволяє зменшити обробку даних вручну, дає можливість зберігати та використовувати отримані дані. На внутрішньому ринку програмного забезпечення пропонується значна кількість бухгалтерських програм, але найбільш ефективним буде використання системи управління підприємством «ДЕБЕТ Плюс», бо вона є самодостатньою, розробленою в Україні, тому максимально пристосованою для роботи державних та бюджетних підприємств в умовах постійної зміни законодавчого поля.

Ключові слова: бюджетна установа; інформаційні системи; програма; конфігурація; система.

Бібл.: 5.

В статье изучены особенности внедрения информационных систем в бюджетных учреждениях и разработка предложений и выводов относительно направлений дальнейшего совершенствования. Автоматизации учета дает возможность получения быстрой и достоверной информации. Применение компьютерных технологий при проведении контроля обеспечивает экономию времени на одинаковых приемах сравнения информации, что позволяет уменьшить обработку данных вручную, дает возможность хранить и использовать полученные данные. На внутреннем рынке программного обеспечения предлагается значительное количество бухгалтерских программ, но наиболее эффективным будет использование системы управления предприятием «ДЕБЕТ Плюс», потому что она является самодостаточной, разработанной в Украине, поэтому максимально приспособленной для работы государственных и бюджетных предприятий в условиях постоянного изменения законодательного поля.

Ключевые слова: бюджетное учреждение; информационные системы; программа; конфигурация; система.

Библ.: 5.

The article deals with the peculiarities of the introduction of information systems in budget institutions and the development of proposals and conclusions regarding the directions of further improvement. Automation of accounting provides the opportunity to receive fast and reliable information. The use of computer technologies during the control provides time saving on the same methods of comparison of information, which allows to reduce manual processing of data, enables to store and use the obtained data. The domestic software market offers a large number of accounting programs, but the most effective use of the management system of the company "DEBET PLUS", because it is self-sufficient, developed in Ukraine, and therefore most adapted for the work of state and budget enterprises in the conditions of constant change of the legislative field.

Key words: budget institution; information systems; program; configuration system.

Bibl.: 5.

JEL Classification: M41

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку важливим чинником успішності не лише бюджетних установ, а й української економіки загалом є автоматизація бухгалтерського обліку, яка повинна забезпечувати процес управління точною й оперативною інформацією, однак, незважаючи на це, існує ще досить багато проблем при автоматизації діяльності бюджетних підприємств і їхніх облікових підрозділів. Так, майже в 15 % підприємств України бухгалтерський облік неавтоматизований взагалі або автоматизовані лише окремі його ділянки.

У зв'язку з цим роль і значення поліпшення обліку доходів і видатків бюджетних установ, складання звітності дозволить більш ефективно використовувати фінансові ресурси.

Автоматизації обліку дає можливість отримання швидкої та достовірної інформації. Застосування комп'ютерних технологій під час проведення контролю забезпечує економію часу на одноманітних прийомах порівняння інформації, що дозволяє зменшити

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

обробку даних вручну, дає можливість зберігати та використовувати отримані дані. Таким чином, необхідно вирішити питання пристосування сучасних систем які функціонують в обліку до вимог оперативності та достовірності надання інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему обґрунтування розвитку і впровадження інформаційних систем в бюджетних установах розглядали такі вчені-економісти, як А. М. Береза, Ф. Ф. Бутинець [1], Р. Т. Джога, М. Р. Лучко, І. І. Матієнко-Зубенко, Т. А. Писаревська, С. В. Свірко [2], Л. О. Терещенко, Т. В. Шахрайчук, П. Й. Атамас та інші. Проте це питання залишається недостатньо дослідженим. Підтвердженням цьому є той факт, що більшість малих бюджетних установ (особливо в сільській місцевості) продовжують використовувати традиційну ручну, або частково автоматизовану, форму ведення бухгалтерського обліку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В наш час без комп'ютерної техніки та програмного забезпечення не може діяти навіть найменше підприємство. У бухгалтерській діяльності особливо важливим є підвищення ефективності роботи, що обумовлює необхідність застосування програмного забезпечення для бухгалтерського обліку, впровадження яких підвищує оперативність обробки даних. Проблема оцінки можливостей і впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку на сьогодні залишається досить актуальною, оскільки з їх впровадженням праця стає більш творчою, спрямованою на організацію та вдосконалення обліку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення особливостей впровадження інформаційних систем у бюджетних установах та розробка пропозицій і висновків щодо напрямів подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. На відміну від меморіально-ордерної чи журнальної форми обліку, для автоматизованої форми ведення обліку не розроблені ніякі технічні та технологічні стандарти і нормативи. Тому чисельні програмні розробки не схожі одна на одну: як за представленням вихідних даних і вихідних форм, так і за принципами використання, способами налаштування і прив'язування бухгалтерських систем до облікової політики конкретних підприємств.

Однією з найбільш пристосованих до роботи вітчизняних підприємств та бюджетних установ в умовах постійної зміни законодавчого поля є система «ДЕБЕТ Плюс». Система «ДЕБЕТ Плюс» розроблена в Україні та є гідною заміною програм системи «1С» як для комерційних підприємств, так і для установ і організацій державного сектору.

Система «ДЕБЕТ Плюс» застосовує найсучасніші технології та системи доступу до бази даних. Ядро системи написано на Java. Інтерфейсна частина реалізована на JavaScript та XML. Система інтегрована з Microsoft Office та Open Office. Бізнеслогіка системи є відкритою та надає широкі можливості для розширення та нарощення можливостей системи [3].

Наразі для бюджетних установ і організацій система «ДЕБЕТ Плюс» пропонує чотири конфігурації:

- Конфігурація «Комплексний облік для організацій бюджетної сфери»;
- Конфігурація «Комплексний облік для ЦПМСД (центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги)»;
- Конфігурація «Комплексний облік для органів місцевого самоврядування»;
- Конфігурація «Комплексний облік для територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)».

Конфігурація «Комплексний облік для бюджетних установ України» системи «ДЕБЕТ Плюс» призначена для організації бухгалтерського, фінансового та кадрового обліку установами та організаціями, що перебувають на державному фінансуванні. Це програма:

- для одержувачів коштів бюджету;
- для розпорядників та головних розпорядників коштів бюджету;
- для органів місцевого самоврядування;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- для інших бюджетних установ та організацій, що ведуть облік за планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затвердженим наказом Міністерства фінансів України № 1203 від 31.12.2013 р.

Система «ДЕБЕТ Плюс» надає широкі можливості для ведення обліку в організаціях бюджетної сфери, оскільки являє собою потужний програмний комплекс, який складається з таких підсистем:

1. Облік матеріальних цінностей та складський облік.

Підсистема «Облік ТМЦ» призначена для автоматизації роботи бухгалтера-матеріаліста, а також комірників та матеріально-відповідальних осіб.

Відмінною особливістю системи «ДЕБЕТ Плюс» є глибоке опрацювання обліку руху товарно-матеріальних цінностей. Цінності медичного призначення (лікарські засоби, вироби медичного призначення тощо) обліковуються за номерами серій.

Облік запасів ведеться в кількісному та сумовому вимірах. Залишки цінностей обліковуються в розрізі підрозділів, матеріально-відповідальних осіб та рахунків обліку. Для цього необхідно внести всі залишки на початок періоду роботи з програмою.

Формуються такі звіти:

- обігово-сальдові відомості;
- відомість залишків;
- інвентаризаційні описи;
- картки складського обліку;
- різноманітні вибірки по оприбуткуванню, по переміщеннях, по вибуттю ТМЦ;
- матеріальні звіти матеріально-відповідальних осіб.

Окремо ведеться облік ПММ по автомобільному парку.

У програмі ведеться довідник автомобілів. Для кожного автомобіля заносяться норми списання палива. Норми заносяться на кілометри пробігу та на тонно-кілометри. На підставі занесених шляхових листів система автоматично розраховує кількість палива для списання за нормою.

2. Облік заробітної плати.

Передбачені такі види заробітної плати працівників:

- окладна форма оплати праці;
- годинна тарифна ставка;
- відрядна оплата праці (за нарядами);
- оплата праці водіїв за шляховими листами;
- оплата за трудовими угодами;
- оплата праці сумісників.

Система автоматично відслідковує суми заборгованості по виплаті нарахованої заробітної плати. Бухгалтерські проведення за результатами розрахунку заробітної плати формується автоматично. Розрахунок нарахувань та утримань проводиться у розрізі різних джерел фінансування (загальний та спеціальний фонди).

3. Облік касових операцій.

Підсистема «Облік касових операцій» передбачає можливість складання наступних документів:

- прибутковий касовий ордер;
- видатковий касовий ордер;
- авансовий звіт;
- платіжна відомість.

Формування звітів:

- сторінка касової книги;
- журнал реєстрації касових документів.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**4. Облік банківських операцій.**

Підсистема «Облік банківських операцій» передбачає можливість ведення первинних документів по банку, імпорт виписок із системи «Клієнт банк».

5. Облік основних засобів

Підсистема «Облік основних засобів» призначення для ведення актів приймання, інвентарних карток та актів ліквідації. Зберігається інформація про кожен основний засіб. Доступна історія внутрішніх переміщень, капітальних та поточних ремонтів, змін вартості ОЗ. Знос основних засобів нараховується відповідно до чинного вітчизняного законодавства [4].

6. Зведення бухгалтерського балансу.

Підсистема «Зведення бухгалтерського балансу» передбачає ведення меморіально-ордерної системи. Формуються оборотні відомості по всіх рахунках і аналітиці, виписки по будь-якому рахунку, меморіальні ордери, головна книга, обіговий, шаховий та звітний баланси підприємства. Розрахунок усіх документів може використовуватись за будь-який звітний період. Автоматизується закриття рахунків [5].

Програма дозволяє, зокрема, формувати такі форми звітності:

- меморіальні ордери;
- журнал-головна;
- картка аналітичного обліку касових видатків;
- картка аналітичного обліку фактичних видатків;
- обігово-сальдові відомості по рахунках тощо.

Система «ДЕБЕТ Плюс» розроблялася в Україні для України. Тому бухгалтерська програма максимально пристосована для роботи підприємств в умовах постійної зміни законодавства.

Висновки і пропозиції. Формування автоматизованої інформаційної системи, яка базується на рекомендованих принципах і позиціях, забезпечить оперативне вирішення завдань обліку, контролю та аналізу, сприятиме якісному контролю за формуванням доходів і видатків бюджетних установ, забезпеченню ефективності використання фінансування та економії грошових і матеріальних ресурсів. У кінцевому підсумку це забезпечить зростання обсягів і якості наданих бюджетними установами послуг.

На внутрішньому ринку програмного забезпечення пропонується значна кількість бухгалтерських програм, але найбільш ефективним буде використання системи управління підприємством «ДЕБЕТ Плюс», бо вона є самодостатньою, розробленою в Україні, тому максимально пристосованою для роботи державних та бюджетних підприємств в умовах постійної зміни законодавчого поля.

Список використаних джерел

1. *Бутинець Ф. Ф.* Бухгалтерський облік у бюджетних установах : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець, Т. П. Остапчук, Н. А. Остап'юк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 472 с.
2. *Свірко С. В.* Організація бухгалтерського обліку у бюджетних установах : навч. посіб. / С. В. Свірко. – К. : КНЕУ, 2006. – 380 с.
3. *Система управління підприємством «ДЕБЕТ Плюс»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.debet.kiev.ua>.
4. *Павелчак-Данилюк О.* Обґрунтування програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах / О. Павелчак-Данилюк // Вісник ТНТУ. – 2014. – Т. 73, № 1. – С. 209–218.
5. *Шквір В. Д.* Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. / В. Д. Шквір, А. Г. Завгородній, О. С. Височан. – К. : Знання, 2006. – 439 с.

References

1. Butynets, F.F., Ostapchuk, T.P., Ostapiuk, N.A. (2009). *Bukhhalterskyi oblik u biudzhethnykh ustanovakh [Accounting in budgetary institutions]*. Zhytomyr: PP "Ruta" (in Ukrainian).
2. Svirko, S.V. (2006). *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku u biudzhethnykh ustanovakh [Organization of accounting in budgetary institutions]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
3. *Systema upravlinnia pidpriemstvom «DEBET Plus» [Enterprise management system "Debet Plus"]*. Retrieved from <http://www.debet.kiev.ua>.
4. Pavelchak-Danyliuk, O. (2014). Obgruntuvannya prohramnoho zabezpechennia dlia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku na pidpriemstvakh [Justification of software for automation of accounting at enterprises]. *Visnyk TNTU – Bulletin of TNTU*, no. 1, vol. 73, pp. 209–218 (in Ukrainian).
5. Shkvir, V.D., Zavorodnii, A.H., Vysochan, O.S. (2006). *Informatsiini systemy i tekhnolohii v obliku [Information systems and technologies in accounting]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

Сарапіна Ольга Андріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Сарапіна Ольга Андреевна – доктор економічних наук, професор, заведуючий кафедрою учета, аудита и налогообложения, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73008, Украина).

Sarapina Olga – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Accounting, Audit and Taxation, Kherson National Technical University (24 Beryslav highway, 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: oblik-kntu@ukr.net

Пінчук Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту і оподаткування, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Пинчук Татьяна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и налогообложения, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73008, Украина).

Pinchuk Tatyana – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, Audit and Taxation, Kherson National Technical University (24 Beryslav highway, 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: tatyana_pinchuk@ukr.net

Петриченко Анна Вікторівна – магістр спеціальності «Облік і оподаткування», Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Петриченко Анна Викторовна – магістр специальности «Учет и налогообложение», Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24 м. Херсон, 73008, Украина).

Petrichenko Anna – Master of specialty "Accounting and taxation", Kherson National Technical University (24 Beryslav highway, 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: nvor_cpmsd@ukr.net

УДК 657.1

Людмила Іванова

**КРИТЕРІЇ ПРИПИНЕННЯ ВИЗНАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ
БОРЖНИКА**

Людмила Іванова

**КРИТЕРИИ ПРЕКРАЩЕНИЯ ПРИЗНАНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ
ЗАДОЛЖЕННОСТИ ДОЛЖНИКА**

Lyudmila Ivanova

DERECOGNITION OF RECEIVABLES DEBTORS

Стаття присвячена питанням бухгалтерського обліку безнадійної дебіторської заборгованості. Актуальність цієї теми полягає у збереженні тенденції уповільнення обороту оборотних засобів, суттєву питому вагу в яких займає поточна дебіторська заборгованість, строк якої сплинув, що погіршує фінансовий стан підприємств та їх контрагентів. Заслужує на увагу розгляд облікових проблем сумнівної та безнадійної заборгованості для підприємств, діяльність яких відбувається у процедурах банкрутства, коли інкасація дебіторської заборгованості є вагомим джерелом збільшення їх платоспроможності.

Постає питання у визначенні критеріїв (ознак) щодо визнання безнадійної дебіторської заборгованості, її погашенні, тобто виключення з активів підприємства, що сприяє підвищенню достовірності його фінансової звітності. Зміни у законодавчих актах, насамперед нормах Податкового кодексу України, де визначені ознаки безнадійної заборгованості, обумовили їх дослідження. В роботі коротко розкрито основні елементи методології погашення безнадійної заборгованості на основі професійних Положень бухгалтерського обліку. Стисла характеристика ознак безнадійності у стандартах бухгалтерського обліку суттєво доповнюється у нормах Податкового кодексу України. В роботі зроблено огляд основних змін щодо критеріїв безнадійності, що передбачається викласти більш детально у наступній публікації автора.

Ключові слова: облік; норми; банкрутство; безнадійна дебіторська заборгованість; ознаки; списання.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Стаття посвящена вопросам бухгалтерского учета безнадежной дебиторской задолженности. Актуальность данной темы заключается в сохранении тенденции замедления оборота оборотных средств, существенный удельный вес в которых занимает текущая дебиторская задолженность, срок по которой истек, что существенно ухудшает финансовое состояние предприятий и их контрагентов. Заслуживает внимания рассмотрение учетных проблем сомнительной и безнадежной задолженности для предприятий, деятельность которых осуществляется в процедурах банкротства, когда инкассация дебиторской задолженности является важным источником увеличения их платежеспособности.

Возникает вопрос в определении критериев (признаков) о признании безнадежной дебиторской задолженности, ее погашении, то есть исключении из активов предприятия, что способствует повышению достоверности его финансовой отчетности. Изменения в законодательных актах, в первую очередь нормах Налогового кодекса Украины, где определены признаки безнадежной задолженности, обусловили их исследование. В работе кратко раскрыты основные элементы методологии погашения безнадежной задолженности на основе профессиональных Положений бухгалтерского учета. Краткая характеристика признаков безнадежности в стандартах бухгалтерского учета существенно дополняется в нормах Налогового кодекса Украины. В работе сделан обзор основных изменений относительно критериев безнадежности, что предполагается изложить более подробно в следующей публикации автора.

Ключевые слова: учет; нормы; банкрутство; безнадежная дебиторская задолженность; признаки; списание.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 10.

The article is devoted to the issues of bad debts accounting. The urgency of this topic is to preserve the trend of decreasing the level of the working capital turnover which has a significant proportion of current receivables with expired terms. This fact significantly worsens the financial position of enterprises and their counterparties. We should pay attention to the consideration of accounting problems of doubtful and bad debts for enterprises where activities take place under bankruptcy procedures when the collection of receivables is a significant source of increasing their solvency.

The question arises in determining the criteria (signs) for the recognition of bad debts, its repayment, that is, the exclusion from the assets of an enterprise which contributes to increasing the reliability of its financial statements. Changes in legislative acts, primarily in the norms of the Tax Code of Ukraine, where signs of bad debt are identified, have led to their investigation. The paper briefly describes the main elements of the methodology of bad debts repayment based on professional accounting regulations. A brief description of the signs of hopelessness in the accounting standards is substantially supplemented in the norms of the Tax Code. The paper reviews the main changes in the criteria of hopelessness which is supposed to be described in more detail in the next publication of the author.

Key words: accounting; norms; bankruptcy; problem receivable; signs; write off.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: M40

Постановка проблеми. Проблеми інституту неспроможності пов'язані з плетеницею порушень щодо платіжної дисципліни підприємств. Невиконання зобов'язань призводить до ланцюга погіршення фінансового становища підприємств за принципом

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

домино, коли під впливом несвоєчасного погашення (або непогашення) заборгованості дебітором знижується ліквідність та платоспроможність його контрагентів, що впливає в результаті на несумлінного дебітора (як першого елемента ланцюга).

Спостерігається тенденція до зростання дебіторської заборгованості в окремих галузях галузей, або зменшення в інших галузях, але за більш скорішого зменшення обсягів виробництва [1], що відповідає уповільненню оборотності дебіторської заборгованості, збільшенню строків її погашення. Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості коливається за галузями, в цілому в реальному секторі економіки становить менше одиниці [2].

Процес трансформації реальної заборгованості до сумнівної та взагалі безнадійної є дуже негативним процесом для підприємства, яке уже знаходиться у тяжкому фінансовому стані і до якого застосовують досудові або судові відновлювальні процедури санації, обмежуючи його господарську діяльність певними умовами та правилами згідно з нормами законодавства про банкрутство. В інституційному середовищі неспроможності суб'єкт господарювання – боржник має потребу в терміновій інкасації дебіторської заборгованості для реалізації цілей антикризових заходів у задоволенні вимог кредиторів щодо погашення прострочених боргів. Одночасно з цим і для кредиторів такого боржника є актуальним мінімізація ризиків непогашення, що зумовлює їх зацікавленість в отриманні відповідної обліково-аналітичної інформації зі звітів санатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі, присвяченій проблемам у системі антикризового управління, широко відомим вченим І. О. Бланком охарактеризовані існуючі та запропоновані стратегії щодо відновлення платоспроможності боржника, в яких важлива роль приділяється погашенню дебіторської заборгованості. Питання бухгалтерського обліку у процедурах антикризових заходів, зокрема банкрутства, розглянуті у наукових працях О. О. Галенко, Ф. Ф. Бутинця, О. М. Глушук, Г. В. Булкот, питання фінансового менеджменту в умовах неспроможності – у працях І. О. Бланка, О. О. Терещенка. Для вирішення облікових проблем в умовах антикризового управління є необхідним їх дослідження на рівні загальнометодологічних питань, що розглянуто в наукових працях М. І. Бондаря, М. Добія, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, О. М. Кияшко, В. М. Костюченко, Л. В. Нападівської, Г. В. Нашкерської, Л. Г. Ловінської, Н. М. Малюги, А. А. Мазаракі, С. І. Маслової, І. В. Орлова, А. М. Поддєрьогіна, Я. В. Соколова, В. В. Сопка, Ш. Сандера, М. Г. Чумаченка, А. П. Шаповалової та роботах інших видатних науковців. Деякі наші праці присвячені визначенню ознак сумнівної дебіторської заборгованості та характеристиці безнадійної дебіторської заборгованості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміна у законодавчих актах, у першу чергу нормах Податкового кодексу України, де визначені ознаки безнадійної заборгованості, зумовлюють актуальність та подальше дослідження цих питань.

Мета статті. Тому метою цієї роботи є характеристика критеріїв безнадійних боргів, аналіз змін та їх зв'язку з особливостями конкурсного процесу у процедурах банкрутства.

Виклад основного матеріалу. Методологічні засади виникнення, визнання в обліку за певною оцінкою та відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості відображені у відповідних Положеннях (Стандартах) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО): НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», П(С)БО 14 «Оренда», П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін», П(С)БО 18 «Будівельні контракти», П(С)БО 17 «Податок на прибуток».

Серед цих професійних стандартів базовим нормативним документом є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Згідно з п. 4 П(С)БО 10 дебітори – це юридичні та фізичні

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми коштів, їх еквівалентів або інших активів. Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [3].

Спираючись на норми п. 7 П(С)БО 10 та п. 6 П(С)БО 13, поточна дебіторська заборгованість є фінансовим активом. У бухгалтерському обліку для характеристики активу використовуються такі ознаки: актив має бути ресурсом, контрольованим підприємством за результатом минулих подій, у майбутньому вони мають принести економічні вигоди. Крім того, у зв'язку з тим, що дебіторська заборгованість виникає одночасно з доходом від реалізації продукції, для її визнання застосовуються ті ж самі умови, що і для визнання доходу, які пов'язані з передачею покупцеві ризиків та вигід відносно власності на продукцію; передачею управління та контролю за товаром; достовірним визначенням суми, впевненістю отримання в майбутньому економічних вигід, а також достовірним визначенням витрат від здійснення операції. Проте розрив у часі між визнанням дебіторської заборгованості за первісною вартістю та її інкасацією у грошові кошти, що обумовлено методом нарахувань в обліку доходів, приведе до виникнення та відповідного відображення залишків несплачених сум у звіті про фінансовий стан підприємства. За нормами вищезгаданих стандартів бухгалтерського обліку на дату балансу дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю, яка визначається як різниця між первісною вартістю та резервом сумнівних боргів.

Визначення резерву сумнівних боргів немає у стандартах, проте спираючись на визначення сумнівного боргу, «сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником» (абз. 7 п. 4 П(С)БО 10), можна стверджувати, що сума резерву сумнівних боргів відображає ступінь невпевненості в погашенні боргів окремих дебіторів. З часом сумнівна заборгованість може трансформуватися в безнадійну, «щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності» (абз. 2 п. 4 П(С)БО 10), що відображено на рисунку.

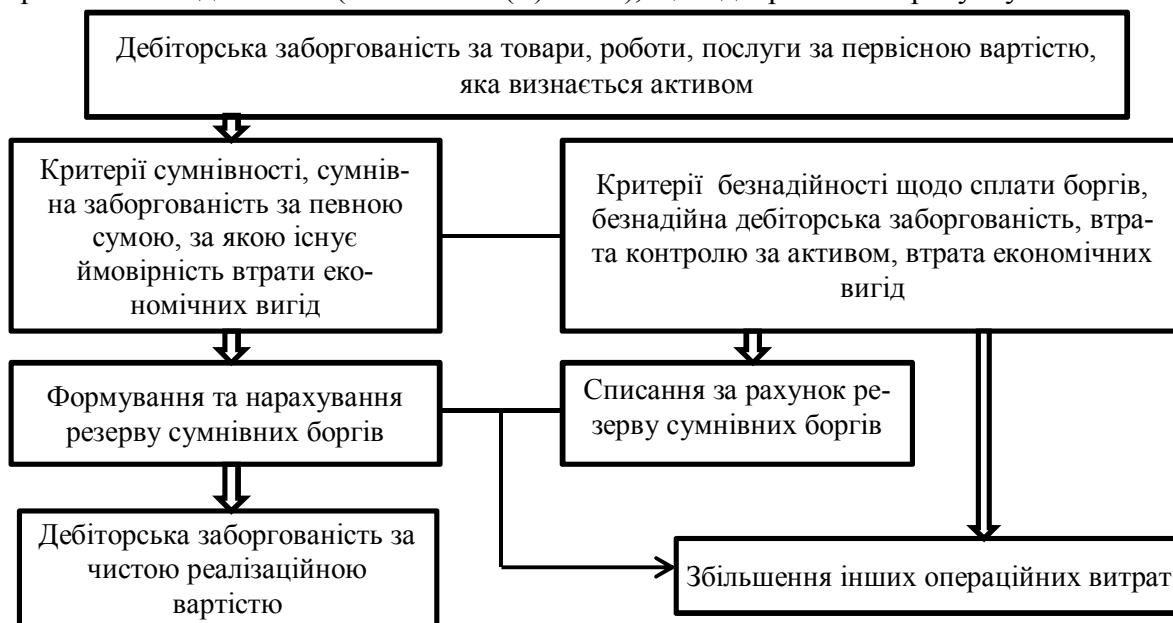

Рис. Списання безнадійної дебіторської заборгованості

Можливі ситуації, коли дебіторська заборгованість визнається безнадійною й без попереднього нарахування резерву сумнівних боргів, у силу того, що резерв формується лише на грошову форму заборгованості, а не авансові платежі. Крім того, можуть виникнути непередбачені обставини, які не враховані при створенні резерву. Формування суми дебіторської заборгованості за чистою реалізаційною вартістю та збільшення суми інших операційних витрат відображено на рисунку.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Таким чином, якщо дебіторська заборгованість визнається активом одночасно з доходом від реалізації товарів, робіт, послуг, сума її достовірно визначена, в бухгалтерському обліку згідно з Планом рахунків та Інструкцією до нього [5] це відображається у таких транзакціях:

Д-т 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками в частині дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги» (субрахунки 361, 362) – К-т 70 «Доходи від реалізації» (за відповідними субрахунками 701, 702, 703).

Резерв сумнівних боргів створюється за рахунок витрат на операційну діяльність до вирахування прибутку, відображається таким чином:

Д-т 94 «Інші операційні витрати», субрахунок 944 «Сумнівні і безнадійні борги» - К-т 38 «Резерв сумнівних боргів».

Безнадійна заборгованість, що пов'язана з розрахунками за товари, роботи, послуги списується за рахунок резерву сумнівних боргів:

Д-т 38 «Резерв сумнівних боргів» – К-т 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами» в частині безнадійної дебіторської заборгованості.

Непокрита резервом частина безнадійної дебіторської заборгованості списується в такий спосіб: Д-т 94 «Інші операційні витрати» (субрахунок 944) - К-т 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» (субрахунки 361, 362).

Списання безнадійної дебіторської заборгованості відображено у табл. 1 (приклад).

Таблиця 1

Приклад списання безнадійної дебіторської заборгованості

Списання безнадійної дебіторської заборгованості*					
4	16.03.2016	Списано безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів	38	361	90000
5		Списано безнадійну дебіторську заборгованість, не покрити резервом сумнівних боргів	944	361	30000
6		Відображено безнадійну дебіторську заборгованість на позабалансовому рахунку	071	–	120000
7	16.03.2019	Списано безнадійну дебіторську заборгованість з позабалансового рахунку	–	071	120000

Джерело: складено за джерелом [6].

Таким чином, факт списання дебіторської заборгованості як безнадійної є результатом визнання факту неможливості для підприємства в майбутньому отримати економічні вигоди, така заборгованість втратила корисність і не вважається активом.

Для припинення визнання дебіторської заборгованості активом мають бути чіткі критерії. За редакцією професійних бухгалтерських стандартів до таких критеріїв відноситься строк позовної давності або такі причини її неповернення, в яких керівництво впевнено.

По-перше, це спливу строку позовної давності. Позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, що відображено у Цивільному кодексі України (ст. 256). Строк позовної давності становить згідно зі ст. 257 Цивільного Кодексу України (далі ЦКУ) 3 роки, перебіг такої позовної давності може бути перервано в разі позову до суду чи вчинення дебітором дій, що свідчать про визнання ним свого боргу (чч. 1, 2 ст. 264 ЦКУ). Проте цей період має лише нижню межу – 3 роки. У зв'язку з тим, що у ст. 259 ЦКУ передбачена можливість збільшення строку позовної давності за домовленістю сторін за умови укладення договору в письмовій формі, оптимальним строком є 4 роки з дати списання дебіторської заборгованості з балансу [7].

По-друге, це упевненість у неповерненні боргу. Упевненість як категорія не розкривається у стандартах обліку, можна тільки вважати упевненим за професійним судженням фахівця у непогашенні заборгованості, наприклад, за наявності інформації про ліквідацію боржника, визнання його банкрутом чи смерті фізичної особи-боржника або у випадку прощення боргу.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Якщо основними методологічними елементами об'єкта бухгалтерського обліку – дебіторської заборгованості, є виникнення, визнання, оцінка, відображення у звітності за певними датами, то й для припинення визнання дебіторської заборгованості як активу в бухгалтерському обліку є важливим дати складання документів, що підтверджують неможливість повернення заборгованості. До них відносяться дати таких документів, як:

- виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань чи довідка податкового органу про ліквідацію боржника;
- повідомлення ліквідаційної комісії (арбітражного керуючого, санатора, ліквідатора) або рішення суду про відмову в задоволенні вимог щодо стягнення відповідної заборгованості через недостатність майна ліквідованого підприємства – боржника;
- акт судового виконавця про неможливість стягнення заборгованості з боржника.

За наявності цих документів керівник приймає рішення про визнання заборгованості безнадійною та її списання – складається наказ про списання безнадійної дебіторської заборгованості. Цілком можливо, що на підставі таких документів юрист підприємства оформить свій звіт про визнання дебіторської заборгованості безнадійною. У будь-якому разі наявні документи надають право бухгалтеру на підставі бухгалтерської довідки списати безнадійну заборгованість [8].

Критерії визнання дебіторської заборгованості як безнадійної наведені у Податковому кодексі України, що є більш вичерпним переліком стосовно визнання припинення дебіторської заборгованості. У податковому обліку безнадійною є заборгованість, яка відповідає одній із таких ознак, визначених пп. 14.1.11 ПКУ [9]:

- а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- б) прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;
- в) прострочена заборгованість осіб, які в судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- г) заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором, за винятком заборгованості осіб, пов'язаних з таким кредитором, та осіб, які перебувають з таким кредитором у трудових відносинах, та осіб, які перебували з таким кредитором у трудових відносинах, і період між датою припинення трудових відносин таких осіб та датою прощення їх заборгованості не перевищує трьох років;
- г) прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб – заборгованість, що не перевищує 25 % мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);
- д) актив у вигляді корпоративних прав або не боргових цінних паперів, емітента яких визнано банкрутом або припинено як юридичну особу у зв'язку з його ліквідацією;
- е) сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;
- є) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості;
- ж) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;
- з) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією.

Необхідно зазначити, що у табл. 2 остання третя колонка датується відповідно до останньої редакції Податкового кодексу України, хоча зміни по кожному критерію різні і мають більш ранню редакцію (що буде розглянуто у подальших публікаціях).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз критеріїв щодо визнання безнадійної дебіторської заборгованості у нормах ПКУ

Ознаки безнадійної заборгованості у редакції Закону N 3609-VI від 07.07.2011	Уточнення	Ознаки безнадійної заборгованості ¹ у редакції Закону № 2146-VIII від 07.09.2017
а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності	На основі п. 102.1 ст. 102 ПКУ	а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності
б) прострочена заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи дії кредитора були спрямовані на примусове стягнення майна боржника, але не призвели до повного погашення заборгованості		є) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості
в) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією	Має бути уточнення: ліквідація за власним бажанням або за примусом	з) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією
г) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором про стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору, за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, не призвели до повного покриття заборгованості	визначені нормативно-правовими актами	є)* прострочена заборгованість <i>фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи</i> , за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості
г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством		ж) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством
д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі		б)* прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення; в)* прострочена заборгованість осіб, які в судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими

¹ розташовано у порядку попередньої редакції.

Висновки і пропозиції. Порівняння редакцій та складу норм пп. 14.1.11 ПКУ 2017 року з 2011 роком стосовно ознак безнадійності боргів у табл. 2 надає змогу зробити такі висновки: є зміни у послідовності критеріїв, в ознаках, що відмічені зірочкою, змінено редакцію, а також багато ознак виявилися новими – пп. у редакції 2017 року г), г), д), е).

Короткий огляд критеріїв також дає змогу заключити, що у пп. 14.1.11, крім загальних ознак, які стосуються підприємств незалежно від умов господарювання, спостерігається тісний зв'язок з процедурами банкрутства, що відображені у підп. г), г), д), е), з).

Розгляд першого критерію, який є загальним для підприємств, діяльність яких відбувається у різних умовах господарювання, дозволяє зробити такі висновки.

Підкреслимо, що цей критерій, пов'язаний щодо спливу строку позовної давності в абз. "а" пп. 14.1.11 ПКУ, уже розглядався у попередніх наших роботах. Проте при його застосуванні й досі виникають дискусії. Так, у Листах ДФСУ від 17.12.2015 р. № 27022/6/99-99-19-02-02-15, від 06.01.2016 р. № 153/6/99-99-19-02-02-15, від 19.07.2016 р. № 15514/6/99-99-15-02-02-15, від 25.08.2016 р. № 18464/6/99-99-15-02-02-15 зазначено, «щоб стосовно такої заборгованості було вжито заходів щодо стягнення». Інакше необхідно згідно зі ст. 52 ПКУ одержати письмову індивідуальну податкову консультацію.

Як було зазначено вище, необхідно враховувати норми статей ЦКУ 257-259, в яких визначено, що три роки позовної давності – це загальний строк, а в окремих випадках може бути встановлено спеціальну позовну давність: скорочену або більш тривалу, також строк згідно з законодавством, або:

– може бути збільшено за домовленістю сторін та оформлено договором, який укладається в письмовій формі (ч. 1 ст. 259 ЦКУ), з поправками (п. 3.3 Постанови № 10) [10];

– не може бути скорочено за домовленістю сторін, як що це стосується й умов договору, пов'язаного зі зміною порядку обчислення позовної давності, наприклад, обчислення позовної давності не з моменту прострочення виконання зобов'язання, а з дати, визначеної шляхом зворотного підрахунку певного строку від дати звернення з позовом до господарського суду [7] (ч. 2 ст. 259 ЦКУ; п. 3.3 Постанови № 10) [10].

Отже, зміни, що відбулися у нормах податкового законодавства, потребують додаткового дослідження, зокрема необхідно враховувати зміни у законодавстві про банкрутство, що буде розглянуто у наступній нашій статті.

Список використаних джерел

1. Димченко О. В. Моделювання дебіторської заборгованості підприємств теплопостачання [Електронний ресурс] / О. В. Димченко, О. О. Рудаченко, Є. В. Мозговий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 12, ч. 2. – С. 28–33. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua.

2. Гнатенко Є. П. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства / Є. П. Гнатенко, В. В. Волошина // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 38–42. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2015_1_9.

3. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

4. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

6. Особливості обліку дебіторської заборгованості, сумнівних боргів [Електронний ресурс] // Вісник ДФСУ: Офіційно про податки. – 2015. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5654?issue=129>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

7. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Народний правовий портал : Юрисконсульт. – 2017. – Режим доступу : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html>.
8. Консультація. Безнадійна дебіторська заборгованість: бухгалтерський облік [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html>.
9. Податковий кодекс України (редакція від 10 вересня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів : Постанова Пленуму ВГСУ від 29.05.2013 № 10 (ост. ред. № 6 від 10.07.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13>.

References

1. Dymchenko, O.V., Rudachenko, O.O., Mozghovyi, Ye.V. (2017). Modeliuvannia debitorskoi zaborhovanosti pidpriemstv teplopostachannia [Modeling accounts receivables heat enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstv – Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, issue 12, ch. 2, pp. 28–33. Retrieved from www.irbis-nbu.gov.ua.
2. Gnatenko, E.P., Voloshyna, V.V. (2015). Analiz spivvidnoshennia debitorskoi ta kredytorskoi zaborhovanosti pidpriemstva [The analysis of ratio receivable and payables of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Herald*, no. 1, pp. 38–42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2015_1_9.
3. Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 10 “Debitorska zaborhovanist” [Regulation (Standard) of accounting 10 “Accounts Receivable”]. [www.zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
4. Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 13 “Finansovi instrumenty” [Regulation (Accounting Standard) 13 “Financial Instruments”]. [www.zakon.rada.gov.ua](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
5. Instruksiiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations]. [www.zakon.rada.gov.ua](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
6. Osoblyvosti obliku debitorskoi zaborhovanosti, sumnivnykh borhiv [Features of accounts receivable, doubtful debts] (2015). *Visnyk DFSU: Ofitsiino pro podatky – Bulletin of DFSU: Officially about taxes*. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5654?issue=129>.
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. *Narodnyi pravovyi portal: Yuryskonsult – People’s Legal Portal: Legal Counsel* (2017). Retrieved from <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html>.
8. Konsultatsiia. Beznadiina debitorska zaborhovanist: bukhhalterskyi oblik [Advice. Bad receivables: accounting] (2017). Retrieved from <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html>.
9. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (Revision on September 10, 2017). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Pro deiaki pytannia praktyky zastosuvannia pozovnoi davnosti u vyrishenni hospodarskykh sporiv: Postanova Plenumu VHSU vid 29.05.2013 № 10 (ost. red. № 6 vid 10.07.2014) [On some issues of the practice of applying the limitation period in the settlement of commercial disputes: Decree of Supreme Commercial Court on 29.05.2013 № 10]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13>.

Іванова Людмила Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Иванова Людмила Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Lюдмила Ivanova – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Tax and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Lusija.iv.lusija@gmail.com

UDC 657.375:334.758

*Viktor Onyshchenko***THE FEATURES OF JOINT VENTURE PARTICIPANTS' BALANCE SHEET PREPARATION***Віктор Онищенко***ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ БАЛАНСУ УЧАСНИКІВ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ***Виктор Онищенко***ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ БАЛАНСА УЧАСТНИКОВ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

The article presents comparative characteristics of joint venture accounting in Ukraine (aka "joint activity under simple partnership agreement without creating legal entity"). Joint venture in Ukraine is not a separate legal entity but it is a separate accounting entity and separate tax entity. The main regulative acts are studied. These are Accounting Standard 12 and Guideline for accounting of joint venture participants without forming a legal entity. The paper has a comparison of joint venture balance sheet preparation approach in Ukraine (proportionate consolidation) with IFRS 11. The article describes the algorithm for preparing financial statements for such joint venture participants. Besides this, it has a special example of preparation of balance sheet of joint venture's participant in Ukraine. The author make a conclusion about Ukrainian approaches to joint venture participants balance sheet preparation have to be harmonized with IFRS.

Key words: joint venture; simple partnership; proportionate consolidation; accounting entity; joint control; consolidated financial statements; balance sheet.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

У статті описані порівняльні характеристики бухгалтерського обліку спільної діяльності в Україні (тобто «спільної діяльності за договором простого товариства без створення юридичної особи»). Спільна діяльність за договором простого товариства в Україні не є окремою юридичною особою, але є окремою особою для цілей бухгалтерського обліку та оподаткування. Досліджені головні регулятивні нормативно-правові акти. До них належать П(С)БО 12 та Методичні рекомендації зі складання фінзвітності учасників спільної діяльності без створення юридичної особи. Стаття має порівняння підходів до складання балансу учасників спільної діяльності без створення юридичної особи в Україні (пропорційна консолідація) з МСФЗ 11. Розглянуто алгоритм складання фінансової звітності учасників спільної діяльності без створення юридичної особи в Україні. Зроблено висновок про необхідність гармонізації підходів до складання балансу учасників спільної діяльності без створення юридичної особи в Україні з вимогами МСФЗ.

Ключові слова: спільна діяльність; просте товариство; пропорційна консолідація; окрема особа в обліку; спільний контроль; консолідована фінансова звітність; баланс.

Tabl.: 1. Бібл.: 8.

В статье описаны сравнительные характеристики бухгалтерского учета совместной деятельности в Украине (то есть «совместной деятельности по договору простого товарищества без образования юридического лица»). Совместная деятельность за договором простого товарищества в Украине не является отдельным юридическим лицом, но есть отдельным лицом для целей бухгалтерского учета и налогообложения. Исследованы главные регулятивные нормативно-правовые акты. К ним относятся ПБУ 12 и Методические рекомендации по составлению фінотчетности участников совместной деятельности без создания юридического лица. Статья имеет сравнение подходов к составлению баланса участника совместной деятельности в Украине (пропорциональная консолидация) с МСФО 11. Рассмотрен алгоритм составления финансовой отчетности участников совместной деятельности без образования юридического лица в Украине. Кроме этого, автор на специальном примере показывает составление баланса участника простого товарищества по украинским правилам. Сделан вывод про необходимость гармонизации подходов к составлению баланса участников совместной деятельности в Украине с требованиями МСФО.

Ключевые слова: совместная деятельность; простое товарищество; пропорциональная консолидация; отдельное лицо в учете; совместный контроль; консолидированная финансовая отчетность; баланс.

Tabl.: 1. Библ.: 8.

JEL Classification: M410

Urgency of the research. Joint venture is a great opportunity for companies to combine their activities without establishing a legal entity. It helps to execute some business activities in situations that can be impossible or impractical. For example, foreign companies cannot have in their property natural mineral resources in the depth of the earth and mine them or perform geological exploration, but licenses for these activities have Ukrainian state enterprises. Joint venture agreement with state enterprises in this case is a way to perform such activities for foreign companies without having a license. It is only one of possible situations of joint venture in Ukraine. The problem in processing such activity is complicated and insufficiently regulated joint venture accounting. This field is belongs to advanced questions in any country and it will be useful to compare one's experiences.

Actual scientific researches and issues analysis. The following scholars have carried out problems of joint venture accounting in Ukraine: L. Kuryshko [1], N. Privalova [2], K. Chernenko [3]. However, these researchers did not analyze the shortcomings of the existing approaches to joint venture accounting in Ukraine, also they did not investigate the changes related to the adoption of the new accounting standard – IFRS 11 “Joint arrangements”.

Uninvestigated parts of general matters defining. However, this field has changed several times during last 10 years and there are some changes in IFRS (Y2011). That is why the more complex descriptive study is needed.

The research objective. The key objective of the study is to describe main peculiarities of Ukrainian joint venture participants balance sheet preparation that will be a good basis for future comparison of joint venture accounting charged to the other countries and IFRS. It can help to improve it and to harmonize with international practise.

The statement of basic materials. Ukrainian law allows business entities to pool their resources and actions to achieve a common goal by running joint venture. This activity is carried out without establishing legal entity (simple partnership). Simple partnership has such contributions as cash, other property, professional and other knowledge, skills, and business reputation (Art. 1133 of the Civil Code of Ukraine). It is separate accounting entity for taxation and financial statements preparation purposes. That means that it is an individual taxpayer (VAT and income tax), and it has individual balance sheet and P&L statement (CF statement and Equity statement are not required by Ukraine accounting standards for such joint venture).

The main acts for joint venture accounting regulation in Ukraine are:

- Accounting Regulation (Standard) 12 “Financial Investments” (further in this paper – Standard 12);
- Guideline for accounting of joint venture participants without forming a legal entity (further in this paper – JV Guideline).

JV Guideline discloses how by using the separate balances of joint venture participants and joint venture balance sheet given by its operator to prepare final participants’ balance sheets, which includes the joint venture’s results. Algorithm of financial statements of joint venture participants’ preparation is similar to the following:

- 1) Each participant makes its balance sheet excluding joint venture’s transactions. The contributions to joint venture are recorded as part of accounts receivable;
- 2) Joint venture’s operator prepare a balance sheet of joint venture and provides it to each participant;
- 3) Each participant computes its share in the joint venture balance sheet’s assets and liabilities according to its percent in joint venture defined by the contract arrangement;
- 4) Each participant calculates the values in their final balance sheets by line to line summarizing of items of corresponding values of two balance sheets: separate of participants’ and joint venture’s proportionate share.

The example of such balance sheet preparation is in the Table 1. In this example, the entity A contributes equipment worth 120 000 UAH (including VAT) and cash 20000 UAH according to joint agreement. The initial value of equipment is 110000 UAH, depreciation 10000 UAH. The entity B contributes inventory worth 60000 UAH (including VAT). Profits and losts are shared proportionally to contributions: the entity A – 70 %, the entity B – 30 %. The entity A maintains accounting of joint venture. The mutual debts of venturer (entity A) and joint venture are 2000 UAH (including VAT). We should say that Ukraine has horizontal form of balance sheet (Table).

Table

Preparation of balance sheet of joint venture's participant in Ukraine

Items	Trial balance of venturer	JV balance	Share of venturer (= col. 3 × 0,7)	Correction	Consolidated balance (col. 2 + col. 4 – col. 5)
<i>Fixed Assets</i>	267445	90000	63000	140000	330445
Intangible assets	1089				1089
PP&E	126356	90000	63000		189356
Long-term Accounts Receivable	140000			140000	0
<i>Current Assets</i>	61519	151000	105700	2000	165219
Inventory	42	135000	94500		94542
Notes receivable	7770				7770
Accounts receivable	20270	15000	10500	2000	28770
Cash and equivalents	1967	1000	700		2667
Other current assets	31470				31470
Assets	328964	241000	168700	142000	495664
<i>Equity</i>	76199	35000	24500		100699
Charter capital	18500				18500
Earnings	57699	35000	24500		82199
<i>Long-term Liabilities</i>	150449	200000	140000	140000	290449
Long-term bank loans	150449				150449
Other long-terms liabilities		200000	140000	140000	
<i>Current Liabilities</i>					
Accounts payable	43898	6000	4200	2000	46098
Other current liabilities					
Equity and Liabilities	46098	46098	46098	46098	46098

Analyzing this algorithm, we can conclude that it resembles the proportionate consolidation method, which existed in IAS 31 “Interests in Joint Ventures” and was the basic method of accounting for jointly controlled jointly controlled entities. The standard has the following definition: “proportionate consolidation is a method of accounting whereby a venturer’s share of each of the assets, liabilities, income and expenses of a jointly controlled entity is combined line by line with similar items in the venturer’s financial statements or reported as separate line items in the venturer’s financial statements”.

Now IFRS 11 “Joint Arrangements” replaced IAS 31 and does not have proportionate consolidation as a method of joint venture financial statement preparation. So JV Guideline is contradicted IFRS 31. Beside this, the existing Guideline provides, in essence, a partial application of the proportionate consolidation method, because the consolidation process involves elimination of results transactions between joint venture as separate entity and their participants. This consolidation procedure does not exist both in Standard 12 and in JV Guideline.

Nowadays, with the adoption of the new IFRS, changes in the accounting methodology of joint activities need to be taken into account. New is the interpretation of joint control: “joint control is the contractually agreed sharing of control of an arrangement, which exists only when decisions about the relevant activities require the unanimous consent of the parties sharing control” [8]. The classification of joint arrangements required by this IFRS depends upon the parties’ rights and obligations arising from the arrangement in the normal course of business. This IFRS classifies joint arrangements as either joint operations or joint ventures.

According to IFRS 11 a joint operation is a joint arrangement whereby the parties that have joint control of the arrangement have rights to the assets, and obligations for the liabilities, relating to the arrangement [8]. Those parties are called joint operators. A joint venture is a joint arrangement whereby the parties that have joint control of the arrangement have rights to the net assets of the arrangement. Those parties are called joint venturers.

An entity applies judgement when assessing whether a joint arrangement is a joint operation or a joint venture. An entity should determine the type of joint arrangement in which it is involved by considering its rights and obligations arising from the arrangement. An entity assesses its rights and obligations by considering the structure and legal form of the arrangement, the terms agreed by the parties in the contractual arrangement and, when relevant, other facts and circumstances.

A joint operator shall recognise in relation to its interest in a joint operation:

- its assets, including its share of any assets held jointly;
- its liabilities, including its share of any liabilities incurred jointly;
- its revenue from the sale of its share of the output arising from the joint operation;
- its share of the revenue from the sale of the output by the joint operation;
- and its expenses, including its share of any expenses incurred jointly.

The use of a professional judgment regarding Ukrainian joint arrangements in a form of simple partnership requires a more detailed examination of the nature of such agreements.

After initial recognition, an entity shall account for its investment in the joint venture using the equity method in accordance with IAS 28. Joint operations need to use accounting for assets and liabilities in respect of its interest in a joint operation.

Conclusions. Our investigation on the peculiarities of joint venture participants' balance sheet preparation in Ukraine provides for the following results. The method of preparation of joint venture participant's balance sheet in Ukraine is similar to proportionate consolidation method. This method is absent as a method of accounting of joint venture in new standard IFRS 11 "Joint Arrangements". Besides this, consolidation of financial statement is not complete, because it does not have mutual elimination of the results of operations between joint venture and its participants.

It is necessary to determine the classification of the Ukrainian simple partnership under IFRS 11 – it is a joint venture or joint operations.

It is advisable to study ways of harmonization of joint venture accounting in Ukraine and IFRS requirements. It aims to improve the reliability of financial statements used by the Ukrainian users for taking decisions.

References

1. Kuryshko, L.A. (2014). Bukhholderskyi oblik i kontrol spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby [Accounting and control for joint activities without forming a legal entity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr: Zhytomyr State University of Technology (in Ukrainian).
2. Pryvalova, N.E. (2013). Metodyka ta orhanizatsiia obliku ta kontroliu spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby [Methodic and Organization of Accounting and Control for Joint Activities without a Legal Entity Establishing]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: The Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).
3. Chernenko, K.V. (2016). Orhanizatsiia bukhholderskoho obliku ta yoho metodychni zasady v prostomu tovarystvi [Accounting organization and its methodological bases in simple partnership]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Scientific Herald of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, № 17 (4), pp. 143–146 (in Ukrainian).
4. *Metodychni rekomendatsii z bukhholderskoho obliku spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.12.2011 roku № 1873 [Guideline for accounting of joint venture participants without forming a legal entity: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 30, 2011 № 1873]*. Retrieved from <http://magazine.faaf.org.ua/metodychni-rekomendacii-z-buhgalterskogo-obliku-spilnoi-diyalnosti-bez-stvorennia-yuridichnoi-osobi.html>.
5. *Polozhennia (standart) bukhholderskoho obliku 12 "Finansovi investytsii" [National Accounting Reglament (Standard) 12 "Financial Investments"]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

6. *Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti [Conceptual Framework for Financial Reporting]*. Retrieved from <http://www.frascanada.ca>.

7. *International Accounting Standard 1 “Presentation of Financial Statements”*: IASB. Retrieved from http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/docs/con-solidated/ias1_en.pdf.

8. *Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 11 “Spilna diialnist” [International Financial Reporting Standard 11 “Joint Arrangements”]*. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu>.

References (in language original)

1. *Куришко Л. А.* Бухгалтерський облік і контроль спільної діяльності без створення юридичної особи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Л. А. Куришко ; Житомирський державний технологічний університет. – Житомир, 2014. – 23 с.

2. *Привалова Н. Е.* Методика та організація обліку та контролю спільної діяльності без створення юридичної особи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Н. Е. Привалова ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». – К., 2013. – 26 с.

3. *Черненко К. В.* Організація бухгалтерського обліку та його методичні засади в простому товаристві / К. В. Черненко, Д. В. Грибова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. – 2016. – Вип. 17 (4). – С. 143-146.

4. *Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи [Електронний ресурс]* : Наказ Міністерства фінансів України від 30.12.2011 року № 1873. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-buhgalterskogo-obliku-spilnoi-diyalnosti-bez-stvorennya-yuridichnoi-osobi.html>.

5. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції” [Електронний ресурс]* : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00/>.

6. *Концептуальна основа фінансової звітності (2010) [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009.

7. *Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 “Подання фінансової звітності”*: IASB [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

8. *Міжнародний стандарт фінансової звітності 11 “Спільна діяльність” [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_066.

Onyshchenko Viktor – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Онищенко Віктор Петрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту. Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Онищенко Виктор Петрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: onvp83@gmail.com

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю**;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В);
- повний переклад статті англійською мовою. Переклад статті англійською мовою може здійснюватися редакцією або самостійно автором. Якість перекладу, виконаного автором самостійно, підтверджується відповідною довідкою. Статті, переклад яких виконано за допомогою онлайн-перекладачів, вилучаються і не приймаються до розгляду.

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: mvdubyna@gmail.com. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

У разі подання статті українською або російською мовою **обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою** (відповідно до п. 2.9. Наказу “Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України” від 17.10.2012 р. № 1111).

За потреби редакція надає послуги з перекладу анотацій, статей.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. **Ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. **Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блоку.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

– порожній рядок

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

Примітка: після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterationsii> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція надає послуги з підготовки References.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).

- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку Г.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

mvdubyna@gmail.com

maksim-32@ukr.net

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: 099-37-63-287

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

*Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці **Facebook**:*

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транс-кордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. С. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. С. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine On Cross-Border Cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>	<input type="text" value="05460798"/>	
	Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції _____			
	Дата валютування _____			
	Код установи банку			
	<input type="text" value="820172"/>			
	Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____			
	Адреса платника _____			
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
	25010100			
			Сума <input type="text"/>	
	Загальна сума _____ (словами)			
	Підпис платника _____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>	<input type="text" value="05460798"/>
		Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції _____		
		Дата валютування _____		
Код установи банку				
<input type="text" value="820172"/>				
Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>				
Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____				
Адреса платника _____				
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
	25010100			
			Сума <input type="text"/>	
	Загальна сума _____ (словами)			
	Підпис платника _____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

Книга

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтев, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».

Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:

Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).

Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.

Багатотомне видання

Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).
--	---

Частина книги

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]*. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]</i> . <i>Interventsionnaya kardiologiya. Koronar'naya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).
---	--

Перекладні видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Дialeктика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).
---	--

Перероблені та доповнені видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (^{nd/th} ed., rev.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-те вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketynh menedzhment [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).
--	---

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стаття

– з періодичного видання:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. *Транслітерована назва періодичного видання* – Назва періодичного видання англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovatsiynoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).
---	---

– у збірнику конференцій:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. *Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції* – Назва конференції англійською мовою (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). <i>Marketynh znan: rol i zavdannia</i> [Marketing of knowledge: the role and tasks]. <i>Proceedings from MIIM'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu» – The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing»</i> . (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).
--	--

Електронні ресурси

– періодичне видання:

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. *Джерело* – *Джерело англійською мовою*, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайта.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .
---	---

– книга:

Автор(и) (рік видання). *Транслітерована назва* [Переклад назви англійською мовою]. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайта.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .
---	--

– сайт:

Транслітерована назва сайта [Site of (назва сайта англ. мовою)]. Адреса сайта. Retrieved from адреса сайта.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	<i>Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]</i> . mmi.fem.sumdu.edu.ua . Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .	<i>Dokumentarni operatsii [Documentary operations]</i> . <i>Oftsiynyi sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]</i> . www.eximb.com . Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Автореферати дисертацій та дисертації

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Iliashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyschi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	---

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви *законодавчого акта* англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinuu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40–IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40–IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolnist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (11)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 21.09.2017. Формат 60x84/8. Друк різнографія.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 25,8.

Тираж 100 пр. Замовлення № 395/17.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.